LIETUVOS POLICIJOS AKADEMIJA

ČESLOVAS MANČINSKAS

Aukštasis mokslas Lietuvoje

1918-1940 metais

Monografija

Vilnius
1996

UDK 378 (474.5) (091)
Ma 357

Leidinį recenzavo:
Vilniaus universiteto Tarptautinių santykių ir politikos mokslų instituto doc. humanitarinių mokslų dr. M. Blažė;
Lietuvos istorijos instituto vyr. mokslinis bendradarbis humanitarinių mokslų hab. dr. H. Šadžius

Lietuvos policijos akademijos vadovėlių, mokslo bei mokymo leidinių aprobavimo spaudai komisija monografiją patvirtino spausdinti 1996 09 12 (posėdžio protokolas Nr. 9)

ISBN 9986 - 518 - 39 - 3

© Lietuvos policijos akademija, 1996

TURINYS

PRATARMĖ 4
I. OBJEKTYVI BŪTINYBĖ RENGTI KVALIFIKUOTUS SPECIALISTUS IR INTELIGENTŲ PASTANGOS ĮSTEIGTI AUKŠTĄJĄ MOKYKLĄ LIETUVOJE 8
1. Pastangos atkurti Vilniaus universitetą 10
2. Aukštieji kursai - pirmoji nepriklausomos Lietuvos aukštoji mokykla 15
3. Lietuvos universiteto įsteigimas ir jo veiklos pradžia. Universiteto struktūra, etatai, patalpos, lėšos 34
II. LIETUVOS VYRIAUSYBĖS POLITIKA AUKŠTOJO MOKSLO SRITYJE 71
1. Mokslininkų pastangos išlaikyti Lietuvos universiteto autonomiją ir jo reformos tautininkų valdymo metais 71
2. Kitų aukštųjų mokyklų įsteigimas ir veikla Lietuvos Respublikoje 95
Žemės ūkio akademija 95
Konservatorija 112
Klaipėdos prekybos institutas 121
Klaipėdos pedagoginis institutas 125
Veterinarijos akademija 127
Lietuvos universitetų pertvarkymas. Lietuviško Vilniaus universiteto veiklos pradžia 135
Kitos mokymo įstaigos 139
III. LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ STUDENTIJA 143
1. Studentų skaičius ir jų sudėtis 143
2. Kvalifikuotų specialistų išleidimas 174
IV. MOKYMO PROCESAS IR MOKSLINIS DARBAS LIETUVOS AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE 188
V. STUDENTŲ ORGANIZACIJOS IR DRAUGIJOS 221
RESÜMEE 236
PAVARDŽIŲ RODYKLĖ 240

PRATARMĖ

Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę, beveik viską valstybės gyvenime teko pradėti iš naujo. Lietuvių tautai, per paskutinį šimtmetį neturėjusiai savo nacionalinės aukštosios mokyklos, buvo labai svarbu ir aktualu sukurti savąjį aukštojo mokslo židinį bei savąją visų lygių švietimo sistemą. Todėl kiekvienos aukštosios mokyklos įsteigimas tarpukario Lietuvoje buvo labai svarbus įvykis, vos ne naujas švietimo, mokslo ir kultūros raidos etapas. Lietuvos visuomenė - inteligentai, mokslininkai, politinės partijos - aukštuoju mokslu nuolat rūpinosi, su jo raida dažnai buvo siejamas nepriklausomos Lietuvos valstybės tolesnis vystymasis ir ateitis.

Aukštojo mokslo tradicijos Lietuvoje siekia XVI amžiaus vidurį, kai Jėzuitų ordinas įsteigė kolegiją, kuri netrukus tapo Vilniaus akademija ir universitetu. Tačiau senojo Vilniaus universiteto mokymo, mokslinės ir visuomeninės tradicijos nepasiekė mūsų laikų. Rusijos carizmas 1832 m. uždarė Vilniaus universitetą ir Lietuvoje ištisą amžių nebuvo aukštosios mokyklos. Istorinės aplinkybės susiklostė taip, kad Lietuvos (nuo 1930 m. - Vytauto Didžiojo) universitetui teko uždavinys atgaivinti senas, viduramžius siekusias aukštojo mokslo tradicijas. Todėl universitetas visiškai pagrįstai laikytinas dabartinių aukštojo mokslo tradicijų pradininku ir kūrėju mūsų šalyje. Lietuvos universitetas davė pradžią Žemės ūkio akademijai, Veterinarijos akademijai, jos pagrindu buvo atkurtas lietuviškas Vilniaus universitetas, įkurta Mokslų akademija. Todėl tarpukario pagrindinės aukštosios mokyklos - Lietuvos universiteto - veikla, jos gyvenimą reglamentuojantys įstatymai turi ne tik mokslinę pažintinę, bet ir didžiulę išliekamąją vertę. Lietuvos universiteto statutai, ypač pirmasis, kaip demokratiškiausias iš jų, aktualūs ir dabar. Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba priėmė Mokslo ir studijų įstatymą, suteikusį Lietuvos aukštosioms mokykloms autonomiją, kurią tarpukariu turėjo Lietuvos universitetas. Galime teigti, kad daugelio dabartinių mūsų valstybės aukštųjų mokyklų ištakos yra susijusios su tarpukario aukštojo mokslo istorija.

Aukštasis mokslas Lietuvoje nepriklausomybės metais istorinėje literatūroje specialiai nenagrinėtas. Tiktai kai kurie šios problemos aspektai yra išsamiau nušviesti istorikų ir mokslų istorijos tyrinėtojų darbuose.

Pirmiausiai pažymėtini straipsniai, specialiai skirti kai kuriems tarpukario metų aukštojo mokslo klausimams. V. Šimkūnaitė[1] apibūdino chemijos specialistų rengimą Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos bei Technikos fakultetuose, P. Žostautaitė[2] - Klaipėdos aukštųjų mokyklų veiklą ir lietuviško Vilniaus universiteto atkūrimą, I. Šenavičienė[3] - Lietuvos universiteto Fizikos katedros darbą, L. Gylienė[4] - kai kurių katedrų mokslinį darbą.

Iš monografijų pažymėtinas A. Bendžiaus[5] darbas, kuriame autorius pirmą kartą istorinėje literatūroje, remdamasis archyvine medžiaga, mėgino nustatyti Lietuvos universiteto išleistų specialistų skaičių, studentijos socialinę sudėtį tarpukario metais. M. Martynaičio[6] monografijoje, skirtoje Kauno politechnikos instituto istorijai, yra aprašyta Aukštųjų kursų technikos skyriaus bei Lietuvos universiteto Technikos fakulteto veikla tarpukaryje.

Labai svarbus nagrinėjamos problemos istoriografijai antrasis tomas[7] leidinio, skirto Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejui paminėti. Jame pateiktas apibendrintas Lietuvos universiteto veiklos tarpukario metais

---

[1] *Šimkūnaitė V.* Chemijos specialistų rengimas Lietuvoje 1900-1940 m.//Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija. V., 1972. T. 4. P. 137-157.

[2] *Žostautaitė P.* Klaipėdos krašto ekonomika ir kultūra 1923-1939 m. (5. Aukštosios mokyklos)//Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija. V., 1974. T. 3. P. 117-127; *Žostautaitę P.* Vienas ar du universitetai Lietuvoje?//Kraštotyra. V., 1969. P. 83-88.

[3] *Dundulytė I.* Mokslinio tyrimo darbas Kauno universiteto fizikos katedroje 1922-1940 m.//Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija. V., 1975. T. 4. P. 113-118; *Dundulytė I.* Kauno universiteto 1922-1940 m. fizikos specialybės klausytojai ir absolventai//Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija. V., 1978. T. 3. P. 83-94; *Šenavičienė I.* Fizikos raida Lietuvoje 1920-1940. V., 1982.

[4] *Gylienė L.* Mokslinio tyrimo darbas Kauno universiteto chemijos katedrose 1922-1940 m.//Lietuvos TSR Mokslų Akademijos darbai, A serija. V., 1981. T. 4. P. 75-90.

[5] *Bendžius A.* Bendrojo lavinimo ir aukštoji mokykla Tarybų Lietuvoje 1940-1970 m. K., 1973.

[6] *Martynaitis M.* Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutas. V., 1979.

[7] Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. V., 1977.

vaizdas, atskirų sričių specialistai - filologai, istorikai, filosofai, teisininkai, ekonomistai, matematikai, medikai, technikai ir kiti pirmą kartą bendrais bruožais apibūdino pagrindinių mokslo šakų plėtrą Lietuvos universitete. Ta pačia Vilniaus universiteto 400 metų jubiliejaus proga užsienio lietuviai išleido darbą, išimtinai skirtą Lietuvos universiteto 50-mečiui paminėti[1]. Lietuvos universiteto ir Žemės ūkio akademijos 70-mečiams paminėti[2] pastaruoju metu išėjo straipsnių rinkiniai.

Šie kolektyviniai veikalai buvo parašyti pasitinkant aukštųjų mokyklų jubiliejus, ir tai turėjo įtakos jų pobūdžiui. Nušviečiant kai kuriuos klausimus, nebuvo išvengta aprašinėjimo, paviršutiniškumo ir nekonkretumo, ne visi prieinami šaltiniai buvo panaudoti, kartais remtasi vien tik pačių aukštųjų mokyklų išleistomis apyskaitomis. Jose galima rasti istorijos mokslui vertingų duomenų, bet vis dėlto tai tėra teigiamas savo veiklos vertinimas. Toks vienpusiškas vertinimas ypač būdingas pastarojo meto jubiliejinei literatūrai, kai buvę sunkumai, trūkumai dažnai nutylimi, o rašoma vien tik apie gerus dalykus. Net nuolatinis tuo metu galiojusių įstatymų laužymas ir nelegali veikla traktuojami kaip "didelio atsparumo ir gajumo" pasireiškimas[3]. Jei sovietmečiu dėl viešpataujančios politinės cenzūros ir ideologinio diktato galima buvo rašyti tik apie kairiąsias studentų organizacijas, tai dabar, atsikračius to diktato, lyg užpildant anksčiau susidariusias spragas, rašoma tik apie katalikiškąsias ir nė žodžio apie kitas, tartum jos nebūtų egzistavusios[4]; vieniems fakultetams (Teologijos-filosofijos) rinkinyje skiriami du straipsniai, o kitiems (Humanitarinių mokslų, Matematikos-gamtos) - nė vieno.

Atskirą istorinės literatūros grupę sudaro monografijos, skirtos to meto žinomų mokslininkų bei Lietuvos aukštųjų mokyklų darbuotojų gyvenimui bei veiklai nušviesti. Tarp jų knygos apie tokius lietuvių mokslininkus kaip V. Lašas, T. Ivanauskas, P. Šivickis, P. Mažylis, A. Purėnas, V. Kuzma,

---

[1] Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. Chikago, 1972.

[2] Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1993; Lietuvos žemės ūkio akademija. 1924-1994. V., 1994.

[3] Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1994. P. 161.

[4] Ten pat. P. 223-230.

J. Krikščiūnas, Z. Žemaitis, J. Kupčinskas, P. Jodelė, V. Ruokis, V. Čepinskis[1].

Labai vertingos yra memuarinio pobūdžio to meto aukštosios mokyklos organizatorių ir vadovų prof. V. Lašo ir Z. Žemaičio publikacijos[2]. Nors kartais autorių pateiktus duomenis reikia patikslinti pagal archyvinius dokumentus, bet šių publikacijų didžiulė vertė yra ta, kad jose išdėstyta gana išsami medžiaga apie aukštosios mokyklos kūrimąsi, jo sunkumus; ir mokslinėje literatūroje atsirado daug tokių istorinių faktų, kurie buvo žinomi tik patiems aukštosios mokyklos organizatoriams.

Pastaruoju metu susidarius palankioms sąlygoms, be ideologinio ar kitokio spaudimo tyrinėjant istorinę praeitį, šiame darbe siekiama visapusiškai ir objektyviai atskleisti aukštojo mokslo kūrimąsi ir plėtrą tarpukario Lietuvoje. Į aukštųjų mokyklų gyvenimą ir veiklą mėginta pažiūrėti ne tik tuometinių veikėjų akimis, bet ir iš šalies, remiantis visais mums prieinamais, pirmiausiai archyviniais, šaltiniais, palyginti juos tarpusavyje ir kritiškai įvertinti. Darbe norėta parodyti, kaip buvo, o ne kaip norėtųsi, kad būtų buvę.

Darbas skirtas plačiam skaitytojų būriui - Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojams, studentams, inteligentijai, visiems besidomintiems lietuvių tautos kultūros, švietimo ir mokslo istorija.

---

[1] Akademikas Vladas Lašas. V., 1980; Tadas Ivanauskas. V., 1976; Akademikas Pranciškus Šivickis. V., 1980; *Kuzminskis V., Vaitkevičius K., Žukauskas J.*, Pranas Mažylis. V., 1970; Antanas Purėnas. K., 1971; *Šiurkus T.*, Vladas Kuzma. V., 1967; Akademikas Jonas Krikščiūnas. V., 1979; Zigmas Žemaitis. V., 1979; Profesorius Juozas Kupčinskas. V., 1983; Pranas Jodelė. K., 1971; *Danilevičius V., Motuzas A.* Profesorius Viktoras Ruokis. V., 1982; *Mačionis Z., Čepinskis J.* Profesorius Vincas Čepinskis. V., 1992.

[2] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. V., 1967.

I. OBJEKTYVI BŪTINYBĖ RENGTI KVALIFIKUOTUS SPECIALISTUS IR INTELIGENTŲ PASTANGOS ĮSTEIGTI AUKŠTĄJĄ MOKYKLĄ LIETUVOJE

XIX a. pirmojoje pusėje Rusijos carizmas nutraukė Lietuvoje aukštojo mokslo, kuris čia turėjo senas, viduramžius siekusias tradicijas, plėtrą. 1832 m. uždarius Vilniaus universitetą, beveik visą amžių Lietuvoje nebuvo aukštojo mokslo židinio. Netrukus, 1842 m., iš Vilniaus į Peterburgą buvo perkelta ir Dvasinė akademija, nors ji ir toliau iš tikrųjų tenkino vien Lietuvos katalikų bažnyčios poreikius, rengdama jai dvasininkus. Todėl lietuviams liko beveik vienintelis kelias į aukštąjį mokslą - per religinę mokymo sistemą. Būtent šituo keliu į lietuvių kultūrą atėjo literatūros klasikai M. Valančius, A. Baranauskas, J. Mačiulis-Maironis, V. Mykolaitis-Putinas, taip pat A. Dambrauskas-Jakštas, kalbininkas K. Jaunius ir kiti. Dalis Lietuvos jaunimo baigė carinės Rusijos pasaulietines aukštąsias mokyklas. Tačiau jie, priešingai negu Peterburgo dvasinės akademijos auklėtiniai, buvo priverstinai atitrūkę nuo gimtojo krašto reikalų, nes baigus mokslus dirbti Lietuvoje jiems buvo draudžiama. Gyvendami įvairiose Rusijos vietovėse, šie lietuviai inteligentai negalėjo turėti didesnės įtakos Lietuvos visuomeniniam bei kultūriniam gyvenimui.

Feodalizmo epochoje nedidelis išsimokslinusių žmonių skaičius tenkino valdančiuosius sluoksnius ir su tuo buvo taikstomasi. Spartus kapitalizmo vystymasis Rusijoje po baudžiavos panaikinimo padėtį pakeitė iš pagrindų, kadangi reikėjo vis daugiau inteligentijos. Lietuva nebuvo išimtis. Vystantis kapitalizmui bei netrukus prasidėjus nacionaliniam išsivaduojamajam judėjimui, atsirado poreikis turėti savo tautinę aukštąją mokyklą. Jos nebuvimas greta kitų priežasčių stabdė tolesnį krašto vystymąsi, neišvengiamai vedė prie lietuvių tautos kultūrinio atsilikimo. Suprasdami tai, pažangieji lietuvių tautos atstovai jau XIX a. pabaigoje ir XX a. pradžioje vis atkakliau ėmė kalbėti apie Vilniaus universiteto atkūrimą. Tačiau carinio despotizmo sąlygomis tai nedavė jokių rezultatų. Norint sėkmingai įgyvendinti šį uždavinį, buvo būtinos revoliucinės permainos visų Rusijos tautų, tarp jų ir lietuvių, gyvenime. Tiktai subyrėjus Rusijos imperijai, kai buvusios carizmo pavergtos tautos pradėjo kurti savarankiškas nacionalines valstybes, aukštosios mokyklos atkūrimas Lietuvoje tapo realiai įgyvendinamas.

Išsilavinimas apskritai, o aukštasis, kaip svarbiausia žmogaus dvasinės veiklos sritis, ypač, turi lemiamos reikšmės žmonijos vystymuisi. Aukštojo mokslo vieta ir reikšmė visada priklausė nuo visuomenės išsivystymo lygio. Viduramžiais aukštasis mokslas buvo skirtas nedidelei visuomenės daliai, senieji universitetai rengė ne tokius specialistus, kokie yra rengiami šiandien. Aukštųjų mokyklų dėstytojai savo auklėtiniams perduodavo visą mokslinį išmanymą, kokį tik buvo sukaupę, o tų žinių pritaikymą praktikoje nulemdavo pats gyvenimas. Todėl viduramžiais "praktiškaisiais" mokslais buvo tiktai teologija, teisė ir medicina. Juos studijuodavo baigusieji filosofijos fakultetą.

Aukštojo mokslo reikšmė ir vieta kapitalizmo epochoje pasikeitė iš pagrindų. Dabar gyvenimas iškėlė uždavinį patenkinti visuomenės poreikius visose žmonių veiklos srityse ir visų pirma materialinės gamybos sferoje. Mokslas tapo tiesiogine gamybos plėtojimo ir kartu praturtėjimo priemone, o gamtos mokslams, kurie viduramžiais beveik nesivystė, buvo teikiama pirmenybė. Pasikeitė ir aukštosios mokyklos klausytojai. Viduramžiais joje turėjo teisę mokytis tiktai kilmingųjų visuomenės luomų vaikai, o kapitalizmo sąlygomis galėjo mokytis visi piliečiai, kurie turėjo pinigų. Tačiau aukštasis mokslas buvo labai brangus, ir jo siekti galėjo tik pasiturinčiųjų visuomenės sluoksnių vaikai. Daugumai šalies gyventojų aukštasis mokslas buvo neprieinamas, nes jie neturėjo tiek lėšų, kad galėtų užmokėti už mokslą ir išlaikyti savo vaikus aukštojoje mokykloje.

Lietuvių tautai, pradėjusiai savarankišką gyvenimą po carinės Rusijos imperijos žlugimo, turėti savo nacionalinę aukštąją mokyklą tapo būtina, ir tai skatino visų pirma besivystančio krašto politiniai, socialiniai, ekonominiai bei kultūriniai poreikiai.

Aukštoji mokykla buvo reikalinga visiems Lietuvos visuomenės sluoksniams. Jos būtinumą nulėmė visų pirma pati kapitalizmo vystymosi eiga, šaliai reikėjo vis daugiau inteligentijos. Antra vertus, nacionalinės aukštosios mokyklos sukūrimo problema tapo labai aktuali pradėjus kurti savarankišką Lietuvos valstybę. Nė viena politinė partija civilizuotoje visuomenėje negali sėkmingai valdyti šalies, neįdiegusi mokslo laimėjimų ir nesukūrusi visų liaudies švietimo pakopų. Šiuo požiūriu ypač buvo reikalinga aukštoji mokykla, be kurios valdančioji partija negali sukurti savojo "smegenų tresto".

Savarankiškai Lietuvos valstybei buvo būtina organizuoti valdymo aparatą, plėtoti ekonomiką, švietimą, kultūrą, sveikatos apsaugą, dvasinį visuomenės gyvenimą. Tam reikėjo daug kvalifikuotų specialistų, kurių tuo metu, ypač įgijusių aukštąjį išsilavinimą, buvo labai mažai. Dėl Rusijos

carizmo vykdytos nacionalinės priespaudos politikos, kai savos aukštosios mokyklos nebuvo beveik ištisą amžių, ir kitų priežasčių kraštas kultūriniu požiūriu buvo atsilikęs. Oficialaus pirmojo visuotinio gyventojų surašymo 1923 m. duomenimis, neraštingi gyventojai nuo 10 metų amžiaus sudarė 32,6 proc., mažaraščiai - 25,18 proc. visų Lietuvos gyventojų[1]. Panaši padėtis buvo ir kaimyninėje Lenkijoje, kuri tuo metu pagal beraščių ir mažaraščių gyventojų skaičių užėmė vieną pirmųjų vietų Europoje. 1921 m. beraščiai sudarė 33 proc. visų Lenkijos gyventojų[2].

Raštingų Lietuvos gyventojų (10 metų ir vyresnių) 1923 m. buvo 42,18 proc. visų krašto gyventojų[3]. Deja, pirmojo visuotinio gyventojų surašymo duomenys nerodo raštingų gyventojų išsilavinimo lygio. Mums nepavyko bent apytiksliai nustatyti tuo metu Lietuvoje įgijusių aukštąjį išsilavinimą žmonių skaičiaus. Kauno komercijos mokyklos direktoriaus Z. Žemaičio surinktais duomenimis, 1919 m. pabaigoje Lietuvoje buvo tiktai 300 mokytojų, įgijusių aukštąjį išsilavinimą, t.y. 10 kartų mažiau negu jų reikėjo[4]. Švietimo ministerijos turimais duomenimis, 1921 m. Lietuvoje tik 5 žmonės buvo baigę aukštuosius gamtos mokslus. Tiek pat buvo ir agronomų[5].

Visos šios aplinkybės nulėmė objektyvų būtinumą įsteigti Lietuvoje aukštąją mokyklą.

1. Pastangos atkurti Vilniaus universitetą

Pirmieji mėginimai įsteigti nacionalinę aukštąją mokyklą Lietuvoje buvo susiję su Lietuvos Valstybės Tarybos ir Sovietų valdžios pastangomis 1918-1919 m. atkurti Vilniaus universitetą.

Lietuvos Valstybės Tarybai 1918 m. lapkričio mėn. pradžioje suformavus pirmąjį Ministrų kabinetą (jo pirmasis posėdis įvyko 1918 m. lapkričio 11 d.), švietimo ministro pareigas ėjo J. Yčas, švietimo ministro patarėju dirbo M. Biržiška, aukštųjų mokyklų skyriaus vedėju nuo 1918 m. lapkričio 18 d. buvo paskirtas V. Čepinskis. Bendradarbiaudami su J. Basanavičiaus vadovau-

---

[1] Lietuvos gyventojai. Pirmojo 1923 m. rugsėjo 17 d. visuotinio gyventojų surašymo duomenys. K., 1923. P. 95.

[2] История Польши. М., 1958. Т. 3. С. 458.

[3] Lietuvos gyventojai.... P. 95.

[4] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. V., 1967. P. 36.

[5] Steigiamojo seimo darbai. 1921. 147 posėdis. P. 3.

jamos Lietuvos mokslo draugijos sudaryta specialia Universiteto komisija, šie lietuvių inteligentai tiesiogiai rūpinosi aukštosios mokyklos kūrimo reikalais[1].

Lietuvos Valstybės Taryba 1918 m. gruodžio 5 d. priėmė Vilniaus universiteto statutą[2], kurio pirmasis straipsnis skelbė, kad nuo 1919 m. sausio 1 d. atgaivinamas Vilniaus universitetas. Su šiuo Valstybės Tarybos nutarimu pirmą kartą Lietuvos visuomenę supažindino V. Čepinskis, 1918 m. gruodžio 14 d. paskelbęs laikraštyje "Lietuvos aidas" ištrauką iš universiteto statuto ir informaciją apie Švietimo ministerijos numatytus atlikti darbus universitetui atkurti. Visas Vilniaus universiteto statuto tekstas buvo paskelbtas vėliau, 1918 m. gruodžio 24 d.

Statute buvo numatyta, kad Vilniaus universitete bus 4 fakultetai - Teologijos, Socialinių mokslų, Gamtos-matematikos ir Medicinos. Prie pastarojo buvo numatyta įsteigti Veterinarijos, o prie Gamtos-matematikos fakulteto - Agronomijos institutą. Statutas skelbė, kad nuo 1919 m. sausio 1 d. atidaromi du fakultetai - Teologijos, kuriame bus 11 katedrų, ir Socialinių mokslų, kuriame bus 26 katedros. Pastarajame fakultete turėjo būti du skyriai - teisės ir istorijos-filologijos. Kiti du fakultetai (Medicinos bei Matematikos-gamtos) turėjo būti įsteigti vėliau, išleidus atitinkamą įstatymą. Jame turėjo būti nustatytas ir konkretus katedrų skaičius kiekviename fakultete. Statutas suteikė Vilniaus universitetui autonomiją. Jo 8§ skelbė, jog "universitetas savo vidaus gyvenimą ir savo vidaus reikalus tvarkosi pats"[3]. Tačiau, remiantis Statuto 7§ pirmąja pastaba, universitetas jam suteiktomis autonomijos teisėmis galėjo pasinaudoti tiktai tada, kai bus įsteigta ir dirbs "bent pusė pažymėtų statute katedrų"[4]. Iki to laiko visus universiteto ir jo fakultetų reikalus turėjo tvarkyti Švietimo ministerija ir jos paskirti žmonės. Remiantis statutu, visą mokslo personalą turėjo paskirti švietimo ministras, o vėliau, "suaugus" universitetui ir fakultetams, t.y. kai dirbs "bent pusė pažymėtų statute katedrų", - rinkti fakultetų tarybos ir patvirtinti universiteto Senatas. Universiteto rektorių, Senatą ir fakultetų dekanus pradžioje, kol "suaugs" universitetas ir fakultetai, taip pat turėjo paskirti švietimo ministras ir patvirtinti "didžioji vyriausybinė valdžia", o vėliau rinkti 3 metų laikotarpiui atitinkamai universiteto ir fakultetų tarybos.

---

[1] Lietuvos aidas. 1918. Gruodžio 14.
[2] Laikinosios vyriausybės žinios. 1918. Nr. 1.
[3] Ten pat.
[4] Ten pat.

Universiteto turtui valdyti statutas numatė Švietimo ministerijos paskirtą globėją, prie kurio sudaroma globos taryba, susidedanti iš 3 universiteto ir 3 Valstybės parlamento išrinktų narių. Fakultetų tarybų nustatytus mokymo planus taip pat turėjo tvirtinti švietimo ministras. Be to, Teologijos fakulteto vadovybę, mokslo personalą ir mokymo planus turėjo tvirtinti Lietuvos vyskupai.

Ką praktiškai suspėjo nuveikti Švietimo ministerija, įgyvendindama Vilniaus universiteto statutą?

Kaip matyti iš V. Čepinskio 1918 m. gruodžio 14 d. minėtos informacijos spaudoje, Švietimo ministerijos aukštųjų mokyklų skyrius buvo numatęs per vieną mėnesį suregistruoti studentus ir nuo 1919 m. sausio 15 d. Vilniaus universitetas turėjo pradėti savo darbą. Buvo numatyta netrukus paskelbti pirmojo semestro paskaitų planus (tvarkaraščius), taip pat pavardes profesorių ir dėstytojų, kurie sutiks jau sausio mėnesį pradėti darbą universitete. Paskaitos turėjo būti skaitomos lietuvių ir kitomis kalbomis, nes greta lietuvių mokslininkų norėta pakviesti specialistų iš užsienio. Toliau šių planų įgyvendinti nebuvo suspėta. Iki 1919 m. pradžios nebuvo paskirtas Vilniaus universiteto rektorius, fakultetų dekanai, mokslo personalas, universiteto turto globėjas. Prie Vilniaus artėjanti Sovietų Rusijos kariuomenė nutraukė Lietuvos Valstybės Tarybos pradėtą Vilniaus universiteto atkūrimo darbą ir 1919 m. sausio 2 d. Lietuvos vyriausybė pasitraukė iš Vilniaus į Kauną.

Paskelbus Sovietų valdžią Lietuvoje, taip pat buvo mėginta atkurti Vilniaus universitetą. V. Kapsuko-Mickevičiaus vadovaujama vyriausybė 1919 m. kovo 13 d. priėmė dekretą "Dėl Darbo universiteto Vilniuje atidarymo"[1]. Dekrete buvo numatyta: "1. Carinės reakcijos uždaryto Vilniaus universiteto sienose įkurti visuotinį Darbo universitetą. 2. Įvesti universitete nemokamą ir visiems prieinamą mokymą; dėstymo sistemą - dalykinę ir semestrinę, vietos kalbomis". Šiuo dekretu jam buvo perduoti visi senojo Vilniaus universiteto pastatai ir pirmosioms atidarymo išlaidoms skirta 1 mln. rublių. Iš pradžių turėjo veikti Socialinių mokslų fakultetas, kuriame turėjo būti politikos, valstybinės administracijos, pedagogikos skyriai, ir Gamtos-technikos fakultetas, kuriame turėjo būti ūkio, miškininkystės ir medicinos skyriai[2]. Mokslo personalas turėjo būti renkamas konkurso būdu,

[1] Lietuvos TSR istorijos šaltiniai (toliau - LIŠ). V., 1958. P. 184.
[2] Švietimo reikalai. 1919. Balandžio 1. P. 15.

o pradžioje - kviečiamas. Švietimo liaudies komisarui buvo pavesta parengti universiteto statutą, tačiau iki 1919 m. balandžio mėn. nebuvo suspėta.

Atskleisdamas Sovietų valdžios atkuriamo Vilniaus universiteto, kaip naujo tipo aukštosios mokyklos, reikšmę, švietimo liaudies komisaro pavaduotojas V. Biržiška straipsnyje "Vilniaus universitas" 1919 m. kovo 15 d. rašė, jog darbininkų kuriamas universitetas bus tvarkomas taip, kad "pirmučiausiai jų reikalams tarnautų, kad jiems prieinamas būtų"[1]. Universiteto prieinamumas buvo suprantamas plačiausia prasme. Pirmiausia į jį turėjo būti priimami visi norintieji mokytis, jei yra pakankamai išsilavinę ir pajėgūs suprasti paskaitų turinį, nors ir būtų nebaigę jokios mokyklos. Antra, universitetas privalėjo būti prieinamas ir tiems, kurie norėjo mokytis jame neatsitraukdami nuo gamybos. Apibendrindamas pagrindinius universiteto veiklos uždavinius, V. Biržiška nurodė, jog universitetas pirmiausia turi šviesti visuomenę, propaguoti mokslo žinias. Antra, jis turėjo parengti kraštui reikalingų specialybių kvalifikuotus kadrus. Svarbu buvo, kad studentai ne formaliai užbaigtų universitetą, ne tik įgytų diplomą, bet kuo daugiau išmoktų ir įgytas žinias sugebėtų taikyti praktikoje. Visas mokymo procesas universitete turėjo būti organizuojamas taip, kad dėstomi mokslai būtų "teikiami ne diplomams gauti, bet kad klausytojai būtų įvedami į patį mokslų kūrybų sūkurį"[2]. Trečia, universitetas privalėjo tapti mokslinio darbo centru Lietuvoje. Buvo numatyta sudaryti tokias sąlygas, kad "visi, kas turi bent kiek gabumo ir palinkimo savarankiai mokslus tyrinėti, būtų tinkamai medžiaginiai aprūpinti ir rastų universitete visas priemones savarankiam mokslo darbui"[3].

Vilniaus universiteto atkūrimo parengiamajam darbui buvo sudaryta Organizacinė komisija (V. Biržiška, S. Bobinskis, S. Cheltmanas), kuri iš tikrųjų ėjo rektorato pareigas. Ji nustatė studijų laiką, studentų priėmimo tvarką, mokslo metus suskirstė į 3 semestrus, pradėjo registruoti studentus ir telkti dėstytojus, tvarkė patalpas, organizavo universiteto salių ir auditorijų remonto darbus[4]. Nuo 1919 m. balandžio 15 d. buvo numatyta atidaryti pavasarinį, įžanginį semestrą, kuris rudenį veiktų kaip antrasis semestras.

---

[1] Švietimo reikalai. 1919. Kovo 15. P. 2.
[2] Ten pat.
[3] Ten pat.
[4] Vilniaus universiteto istorija 1803-1940. V., 1977. P. 151.

Visi semestrai universitete turėjo pradėti veikti nuo rudens, t.y. nuo 1919 m. rugsėjo 15 dienos[1].

Materialinė bazė buvo nepakankama, ypač trūko mokslo jėgų, todėl universiteto atkūrimas vyko lėtai. Dirbti buvo nutarta etapais, pirmiausia kurti skyrius, laboratorijas ir kitas įstaigas, kurios vėliau taptų fakultetais. Antai 1919 m. pradžioje buvo sukurta chemijos-bakteriologijos laboratorija, kurios vedėju paskirtas gydytojas K. Junavičius[2]. Laboratorijai buvo pavestas medicinos mokslų teorinis ir mokslinis darbas ir kartu pavesta rūpintis sanitarine Vilniaus priežiūra. Laboratorija turėjo peraugti į universiteto Medicinos fakultetą. Taip pat buvo įsteigtas Eksperimentinės pedagogikos institutas su laboratorija ir mokykla. Jam vadovavo J. Vabalas-Gudaitis[3]. Tai būsimojo Pedagogikos fakulteto užuomazga. Vilniaus I vyrų gimnazijos patalpose buvo įsteigti Mokslo kursai, kuriuos lankė 117 būsimų studentų, paskaitas skaitė 23 dėstytojai. Tarp jų buvo M. Biržiška, A. Janulaitis, J. Vabalas-Gudaitis, J. Tumėnas, P. Mašiotas ir kiti[4]. Buvo skaitomos Lietuvos, lietuvių literatūros ir filosofijos istorijos, matematikos, psichologijos, chemijos ir kitos paskaitos. Mokslo kursai turėjo parengti universitetui pirmąjį būsimųjų studentų kontingentą. Žinomo istoriko ir etnografo E. Volterio vadovaujama Vilniaus viešoji biblioteka tvarkė ir komplektavo knygų fondus. Jai buvo pavesta atlikti ir universiteto bibliotekos funkcijas[5]. To meto mokslo ir kultūros organizavimo baruose Vilniuje darbavosi nemaža būsimųjų Lietuvos universiteto profesorių. Tarp jų, be jau minėtų V. Biržiškos, M. Biržiškos, A. Janulaičio, E. Volterio, J. Vabalo-Gudaičio, taip pat buvo K. Būga, J. Jablonskis, T. Ivanauskas, I. Jonynas, P. Raudonikis, A. Purėnas, B. Sruoga, Z. Žemaitis ir kiti. Kai kurie iš jų (pvz., M. Biržiška) prieš tai aktyviai dalyvavo Lietuvos Valstybės Tarybos veikloje atkuriant Vilniaus universitetą.

Lenkijos kariuomenei 1919 m. balandžio 19 d. užėmus Vilnių, Sovietų valdžios pradėtas Vilniaus universiteto atkūrimo darbas taip pat buvo nutrauktas. Lenkų valdžios 1919 m. spalio 11 d. atkurtas Vilniaus universitetas nieko bendra su Lietuvos švietimu ir mokslu neturėjo. S. Batoro universiteto 1919-1939 m. veikla - tai Lenkijos aukštojo mokslo istorija. Apie

---

[1] Švietimo reikalai. 1919. Balandžio 1. P. 15.

[2] Vilniaus universiteto istorija 1803-1940. V., 1977. P. 152.

[3] Ten pat.

[4] Ten pat. P. 154.

[5] Ten pat. P. 151.

72 proc. studentų buvo atvykę iš etnografinės Lenkijos teritorijos, lietuvių tebuvo vos apie 2,7 proc.[1], o profesūra buvo Lenkijos universitetuose parinkti žmonės.

Taigi dėl sudėtingų, nepalankių to meto išorinių sąlygų, nei Lietuvos Valstybės Taryba, nei Sovietų valdžia neatkūrė Vilniaus universiteto. Tam pritrūko laiko. Atsižvelgus į to meto realias galimybes, abi šalys palyginti nemažai padarė siekdamos atkurti aukštąją mokyklą Lietuvoje, bet jų sėkmingai pradėtas darbas buvo nutrauktas.

Lenkijai užėmus Vilnių, lietuvių nacionaliniai moksliniai kadrai, kurie buvo pradėti telkti į Vilniaus universitetą kaip į lietuvių nacionalinės kultūros ir mokslo centrą, pasitraukė iš Lietuvos sostinės ir susitelkė Kaune. Jų mėginimai 1918-1919 m. Vilniuje atkurti aukštąją mokyklą nenuėjo veltui, nes įkvėpė mokslininkus ir toliau siekti, kad aukštoji mokykla būtų įsteigta Kaune - Lietuvos Respublikos laikinojoje sostinėje. Daug vertingų idėjų, iškeltų 1918-1919 m., vėliau buvo mėginta įgyvendinti Lietuvos Respublikoje.

2. Aukštieji kursai - pirmoji nepriklausomos Lietuvos aukštoji mokykla

Lietuvos aukštojo mokslo istorijoje reikšmingą vietą užima visuomenės, pirmiausia mokslininkų ir juos palaikiusių sluoksnių, nuveikti darbai ugdant aukštąjį mokslą. Jie ypač reikšmingi dėl to, kad buvo atlikti labai sunkiais tiek besikuriančiai valstybei, tiek ir jos piliečiams laikais, kai net valstybinės valdžios įstaigos, kurių galimybės nepalyginamai didesnės negu piliečių, nepajėgė aprėpti daugelio gyvenimo sričių, kai daugelis problemų buvo atidedama vėlesniems, geresniems laikams. Kaip tik tuo metu Lietuvos mokslininkai paėmė į savo rankas nacionalinės aukštosios mokyklos steigimo iniciatyvą ir parodydami didžiulį entuziazmą bei atsidavimą visiškai savarankiškai ėmėsi ją kurti.

Kaip jau kalbėta, nepaisydama ūkio suirutės ir labai sunkių politinių sąlygų, Lietuvos Valstybės Taryba 1918 m. pabaigoje, kai krašte vyravo revoliucinės nuotaikos, mėgino atkurti Vilniaus universitetą. Praėjus metams, Lietuvos politinė ir ekonominė padėtis pagerėjo. Tačiau dabar

[1] *Žostautaitė P.* Vienas ar du universitetai Lietuvoje?//Kraštotyra. V., 1969. P. 84.

Vyriausybės politika dėl aukštojo mokslo pasikeitė. Motyvuodama lėšų ir mokslo personalo stoka, Vyriausybė laikinai atsisakė nacionalinės aukštosios mokyklos steigimo idėjos. Suprantama, aukštosios mokyklos įsteigimas ir išlaikymas brangiai kainavo, o valstybė tuo metu nebuvo turtinga. 1918 m. tam buvo tikimasi surasti lėšų, o po metų galimybės padidėjo, juolab, kad aukštojo mokslo tikslams jau buvo skiriama lėšų. Be to, iki 1919 m. pabaigos į Lietuvą sugrįžo nemaža karo išblaškytų lietuvių mokslininkų, ir mokslo personalo gerokai padaugėjo palyginti su 1918 metais. Tačiau valstybiniuose sluoksniuose vyravo ir buvo pradėta įgyvendinti nuostata, kad iš pradžių reikia skirti kelias dešimtis valstybinių stipendijų studijuojantiems užsienyje, o baigę mokytis ir įgiję mokslo laipsnius stipendininkai, sugrįžę į Lietuvą, galėsią suorganizuoti savo aukštąją mokyklą[1]. Tai labai brangus ir neveiksmingas būdas. Specialistų nuomone, aukštosios mokyklos Lietuvoje būtų reikėję laukti apie 10 metų.

1919 m. birželio 1 d. spaudoje pasirodė pranešimas, kad Vyriausybė paskyrė 20 stipendijų studijoms užsienyje, ir jas slapta nuo visuomenės išsidalijo "tam tikros pakraipos moksleivių būrelis"[2]. 1919 m. birželio 4 d. Kaune įvykęs studentų susirinkimas pareiškė protestą prieš "šeimyniška" pirmųjų valstybinių stipendijų išdalijimą. Stipendijas išdalijo Krikščionių demokratų partijos veikėjo P. Dovydaičio vadovaujamo trečiojo Ministrų kabineto Švietimo ministerija[3]. Kad ateityje nebūtų savivaliavimo, 1919 m. rugpjūčio 22 d. buvo priimtos "Taisyklės skirti stipendijoms aukštąjį mokslą einantiems"[4], o 1919 m. spalio 20 d. laikraštis "Lietuva" pirmą kartą paskelbė visuomenei pavardes stipendininkų, siunčiamų studijuoti į užsienį. Tačiau šioje srityje, kaip parodė gyvenimas, vyravo protekcionizmas. Valstybinę stipendiją studijoms užsienyje galėjo gauti valdantiems sluoksniams artimų ir turtingų žmonių vaikai, nes ir minėtosiose "Taisyklėse" nebuvo kreipiamas dėmesys į pretendento gabumus ar neturtą, o reikalaujama rekomendacijos iš visuomenės institucijų ar konkrečių, komisijai pažįstamų, asmenų. Gauti tinkamą rekomendaciją be pažinties su "komisijai žinomais asmenimis" net ir labai gabiems jaunuoliams nebuvo jokios vilties. O pagal pažintis valstybinės stipendijos buvo skiriamos ir turintiems dvarus, ir net keliems tos pačios šeimos nariams - vyrui ir žmonai, broliui ir seseriai, pavyzdžiui, Lipčiui ir

---

[1] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. P. 37.
[2] Lietuva. 1919. Birželio 1.
[3] Lietuva. 1919. Birželio 6.
[4] Laikinosios vyriausybės žinios. 1919. Nr.11.

Lipčienei, Spetylai ir Spetylienei, Steponaičiui ir Steponaitienei, Šmukščiui ir jo seseriai Šmukštaitei ir t.t.[1]

Vėliau vienas iš Seimo narių viešai nurodė, jog praktiškai "gali rekomenduoti tiktai asmenys, kurie yra geruose santykiuose su švietimo ministeriu. (...) Rekomendacijos buvo reikalaujamos iš klebonijos ar bendrai iš tų organizacijų, kurios buvo palankios Švietimo ministerijai. Tos visos rekomendacijos buvo be prasmės, kurios paėjo iš kur kitur ir su jomis buvo nesiskaitoma"[2]. Šios aplinkybės, be abejo, didino visuomenės opoziciją valdžiai ir skatino opozicinius visuomenės sluoksnius dar atkakliau siekti skubiai įsteigti Lietuvoje nacionalinę aukštąją mokyklą.

Reikšdamas plačiausių Lietuvos visuomenės sluoksnių interesus ir nuotaikas, tuometinis Kauno komercijos mokyklos direktorius Z. Žemaitis pirmasis viešai spaudoje iškėlė idėją, jog reikalinga aukštoji nacionalinė mokykla. Jis parengė išsamų "Memorandumą" aukštosios mokyklos steigimo reikalu", kurį 1919 m. rugsėjo mėn. įteikė švietimo ministrui J. Tūbeliui, o paskui su E. Volteriu - Lietuvos prezidentui A. Smetonai. Memorandume įtikinamai argumentuota būtinybė kuo skubiau kurti nacionalinę aukštąją mokyklą, nes "tuojau reikia daugelio kvalifikuotų žmonių valstybės aparatui", be to, "pirmais - antrais metais galima verstis mažiau kvalifikuotais žmonėmis, ilgesniam - kokių dešimties ir daugiau metų - laikotarpiui negalima taip palikti"[3]. Tuo tarpu valstybės stipendininkų siuntimas į užsienį, Z. Žemaičio nuomone, neduos laukiamų rezultatų, nes, pirma, ne visi stipendininkai, baigę mokslus, bus tinkami pedagoginiam ir mokslo darbui aukštojoje mokykloje; antra, dalis jų susivilios geresniu gyvenimu užsienyje ir negrįš į Lietuvą; trečia, padirbėję užsienyje gerai įrengtose aukštosiose mokyklose, ne visi sugrįžusieji į Lietuvą panorės ir pajėgs tuščioje vietoje kurti savąją aukštąją mokyklą; ketvirta, iš to 1000 norinčių studijuoti bus suteikta privilegija valstybės lėšomis tik kelioms dešimtims, o daugumai jaunimo ir kartu Lietuvos valstybei bus padaryta skriauda, nes dauguma ne tik tuos 8-10 metų, bet ir visai liks be aukštojo mokslo. Šie nuogąstavimai netrukus visiškai pasitvirtino: dirbti į Lietuvos aukštąsias mokyklas atėjo vos vienas kitas buvęs stipendininkas, o visi kiti pasirinko biznio sritį, diplomatinį, administracinį ir kitokį darbą.

---

[1] Seimo stenogramos. 3-asis seimas. 1926. 20 posėdis. P. 11.

[2] Ten pat. P. 12.

[3] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. P. 36.

Memorandume įtikinamai parodyta, kad Lietuvai reikalinga plataus profilio, universiteto tipo aukštoji mokykla, kurioje būtų dėstomi ne tik klasikiniai humanitariniai mokslai ir medicina, bet ir specialiųjų aukštųjų mokyklų, pirmiausia politechnikos ir žemės ūkio, mokslai. Tai leistų ekonomiškai panaudoti aukštajam mokslui skiriamas lėšas, patalpas, mokymo priemones ir negausų mokslo personalą. Vėliau Lietuva gal pajėgs steigti bei išlaikyti specializuotas aukštąsias mokyklas, bet iš pradžių būtina viską sutelkti universitete. Z. Žemaičio nuomone, Lietuvoje yra realios galimybės aukštajai mokyklai įsteigti, nes yra pakankamai žmonių, dirbusių aukštosiose mokyklose; iš pradžių, nesant universitetui specialiai skirtų patalpų, galima bus popietinėmis valandomis dirbti gimnazijose, o mokslo personalas pradžiai turi šiek tiek mokslinės literatūros; mokslo priemonių taip pat galima surasti ir vietoje pasigaminti. Memorandume padaryta išvada, jog "aukštosios mokyklos steigimo reikalą atidėti "iki geresnių laikų", t.y. mažiausiai dešimčiai metų, negalima. Lietuvos valstybės (...) skubūs interesai ir besivystąs visas krašto gyvenimas reikalaute reikalauja steigti ją tuojau. Tegu ji pradžioje nebus tobula, bet ji natūraliu būdu žengs pirmyn kartu su krašto gyvenimu ir su augančiais jo reikalais"[1].

Švietimo ministras J. Tūbelis atsisakė palaikyti Memorandumo autoriaus sumanymą steigti Lietuvoje universitetą. Kaip prisimena Z. Žemaitis, ministras pareiškė, jog "Lietuvai pirmiausia reikia ne aukštos inteligencijos žmonių, bet "gerų gaspadorių"[2]. Nepritarė ir Lietuvos prezidentas A. Smetona, teigęs, jog gamtos ir technikos "specialybių žmonių ruošimas esąs kraštui neaktualus", o "tuo tarpu gali būti kalbama tiktai apie teologijos ir socialinių mokslų fakultetų steigimą, nes jie, esą, reikalingiausi tautos kultūrai kelti, tautos dvasinei nepriklausomybei atkurti"[3].

Matydamas, jog Lietuvos Vyriausybė nesirengia steigti nacionalinės aukštosios mokyklos, Z. Žemaitis iškėlė mintį įsteigti ją visuomeniniais pagrindais. Jo sumanymui pirmieji pritarė J. Vabalas-Gudaitis, T. Ivanauskas ir B. Kuodaitis[4]. Susibūręs iniciatyvinis organizacinis aukštosios mokyklos steigimo būrelis (Z. Žemaitis, T. Ivanauskas, A. Janulaitis, J. Vabalas-Gudaitis, L. Vailionis) apsvarstė Universiteto kursų (taip iš pradžių vadinosi

---

[1] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. P. 39.
[2] Ten pat. P. 8.
[3] Ten pat.
[4] *Žemaitis Z.* Aukštieji kursai//Lietuviškoji enciklopedija. T.2. K., 1934. P. 229.

Aukštieji kursai - Č. M.) steigimo planą, kvietė nemaža mokslininkų pasitarimų kursų struktūros, mokslo personalo parinkimo ir kitais organizaciniais klausimais.

Universiteto kursų komisijos vardu 1919 m. spalio 6 d. Z. Žemaitis per spaudą kreipėsi į Lietuvos jaunimą, kviesdamas jį pranešti Švietimo ministerijai, kokius mokslus norėtų studijuoti[1], kad atsižvelgiant į tai būtų galima planuoti skyrius ir telkti mokslo personalą. Per keletą dienų buvo gauta apie 600 pareiškimų. Dauguma norėjo studijuoti mediciną, techniką ir gamtos mokslus. 1919 m. spalio 8 d. buvo sukviestas žymesnių specialistų pasitarimas, kuriame dalyvavo 18 žmonių. Jam pirmininkavo viceministras P. Mašiotas, sekretoriavo K. Šakenis. Pasitarimas išrinko komisiją Universiteto kursų įstatams parengti. Ją sudarė Z. Žemaitis, E. Volteris, A. Janulaitis, J. Vabalas-Gudaitis ir J. Alekna[2]. Parengus Universiteto kursų įstatus, 1919 m. spalio 19 d. buvo sukviestas didesnis pasitarimas, kuriame aptarti įstatai, nutarta Kursuose įsteigti 6 skyrius ir išrinktos tiems skyriams organizuoti specialistų komisijos po tris narius. Jas sudarė: 1) humanitarinio skyriaus - J. Vabalas-Gudaitis, E. Volteris, J. Eretas; 2) juridinio - A. Janulaitis, V. Mačys, O. Biuchleris; 3) matematikos-fizikos - Z. Žemaitis, P. Mašiotas, K. Šakenis; 4) gamtos - T. Ivanauskas, P. Matulionis, L. Vailionis; 5) medicinos - M. Nasvytis, J. Staugaitis, J. Alekna; 6) technikos - K. Vasiliauskas, J. Mašiotas, J. Šimoliūnas[3]. Atlikus būtiniausius parengiamuosius darbus skyriuose, organizacinė komisija 1919 m. lapkričio 8 d. įteikė švietimo ministeriui J. Tūbeliui prašymą patvirtinti Universiteto kursų, kaip valstybinės mokyklos, veikiančios prie Švietimo ministerijos, įstatus ir mokymo planus. Taip buvo siekiama gauti Universiteto kursams materialinę valdžios paramą ir valstybinės aukštosios mokyklos teises, kad jų veiklai būtų suteiktas juridinis pagrindas ir apsaugotos Kursų klausytojų bei mokslo personalo teisės. Tačiau švietimo ministras nesutiko su tokiu Universiteto kursų statusu ir nepatvirtino jų įstatų. Kursai "pakibo ore".

Lietuvių inteligentija po šios nesėkmės nenuleido rankų ir ryžosi vien savo jėgomis, be valstybės paramos, organizuoti aukštąją mokyklą Lietuvoje. Buvo nutarta įsteigti Aukštųjų mokslų draugiją, kuri kaip juridinis asmuo galėjo įgyti turto, steigti privačias mokyklas. 1919 m. gruodžio 6 d. Kauno apskrities viršininkas patvirtino šios draugijos įstatus. Po draugijos įstatais

---

[1] Lietuva. 1919. Spalio 6.

[2] *Žemaitis Z.* Min. str. P. 229.

[3] Ten pat.

pasirašė jos steigėjai Z. Žemaitis, E. Volteris, J. Tūbelis, J. Vabalas-Gudaitis, M. Nasvytis, T. Ivanauskas, K. Vasiliauskas, A. Janulaitis[1]. Aukštųjų mokslų draugijos tikslas, kaip pabrėžta jos įstatuose, "skleisti ir remti Lietuvoje aukštieji mokslai. Šiam tikslui pasiekti draugija: a) steigia ir remia visokias aukštųjų mokslų įstaigas; b) organizuoja paskaitas iš aukštųjų mokslų srities; c) leidžia mokslo knygas ir laikraščius; d) šelpia aukštuosius mokslus einančią jaunuomenę"[2]. Praktiškai vienintelis ir svarbiausias draugijos uždavinys buvo įkurti ir išlaikyti Aukštuosius kursus. 1919 m. gruodžio 14 d. Z. Žemaitis per spaudą kreipėsi į Lietuvos visuomenę, kviesdamas ją kuo gausiau stoti į Aukštųjų mokslų draugiją šelpėjais, tikraisiais, labdariaisiais ir amžinais nariais (priklausė nuo metinio nario mokesčio dydžio - 20, 100, 5 000, 25 000 auksinų), aukoti draugijai, kad ji galėtų įsteigti aukštąją mokyklą Lietuvoje[3]. "Visų aukotojų vardai aukso raidėmis bus įrašyti į mūsų kultūros istorijos lapus"[4], - rašė Aukštųjų mokslų draugijos taryba. Aukščiausiasis draugijos valdymo organas buvo visuotinis narių susirinkimas, kuris rinkdavo tarybą iš 9 narių, taip pat jos pirmininką, sekretorių ir iždininką.

Aukštųjų mokslų draugijos taryba, vadovaujama žymaus mokslininko, miškų ūkio specialisto P. Matulionio, 1919 m. gruodžio 23 d. raštu Nr. 1 pranešė švietimo ministrui, kad dėl lėšų trūkumo valdžiai atsisakius paremti iniciatorių grupės sumanymą įsteigti Universiteto kursus Kaune, šiuo reikalu toliau rūpinasi Aukštųjų mokslų draugija. Rašte prašoma patvirtinti draugijos steigiamų Aukštųjų kursų įstatus, mokymo planus ir leisti pradėti darbą[5]. Švietimo ministras 1919 m. gruodžio 27 d. patvirtino įstatus[6].

Aukštieji kursai - tai universiteto tipo privati aukštoji mokykla. Jų įstatų (statuto) pirmasis straipsnis teigė, jog "Aukštieji kursai yra mokslo ir mokymo įstaiga: jie daro mokslo tyrinėjimus ir suteikia jaunuomenei įvairių specialybių aukštojo mokslo žinių"[7]. Aukštuosiuose kursuose buvo numatyti ir veikė 6 skyriai (fakultetai): Humanitarinių mokslų, Teisių, Matematikos-

---

[1] Lietuvos centrinis valstybės archyvas (toliau - LCVA). F. 402. Ap. 4. B. 42. L. 3.
[2] Ten pat. L. 2.
[3] Lietuva. 1919. Gruodžio 14.
[4] Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. Aukštieji kursai. K., 1920. P. 8.
[5] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 2. L. 553.
[6] Švietimo darbas. 1920. Nr. 2. P. 11-12.
[7] Ten pat. P. 11.

fizikos, Gamtos, Medicinos ir Technikos. Prireikus galėjo būti steigiami nauji ir pertvarkomi veikiantys skyriai. Aukštųjų kursų klausytojai buvo skirstomi į tikruosius, turinčius brandos atestatus, ir laisvuosius klausytojus, neturinčius jo. Išlaikę papildomus egzaminus iš vidurinės mokyklos kurso, laisvieji klausytojai galėjo tapti tikraisiais. Mokestis už mokslą buvo nustatytas iš pradžių 300 auksinų, o vėliau - 600 auksinų per metus. Įstatų 15 straipsnis skelbė, jog baigę mokslus ir išlaikę egzaminus, komisijoje dalyvaujant valdžios atstovui, Aukštųjų kursų absolventai įgyja aukštojo mokslo baigimo teises. Aukštųjų kursų lektoriais galėjo būti: 1) anksčiau dirbę aukštosiose mokyklose profesoriai, docentai, privatdocentai ir laborantai; 2) asmenys, baigę aukštąjį mokslą ir dirbę mokslinį darbą; 3) asmenys, turintys paskelbtų mokslo darbų. Lektorius, laborantus ir praktikos darbų vadovus konkurso būdu rinkdavo skyrių (fakultetų) tarybos ir tvirtindavo Aukštųjų kursų taryba. Aukščiausias kursų valdymo organas - taryba. Ji rinkdavo Aukštųjų kursų vadovą, jo padėjėją ir tarybos sekretorių. Aukštųjų kursų tarybą sudarė visi lektoriai, pagalbinio mokslo personalo, klausytojų ir Aukštųjų mokslų draugijos atstovai. Visus mokymo proceso organizavimo ir mokslo reikalus savarankiškai tvarkė skyrių (fakultetų) tarybos, kurias sudarė visi skyriaus lektoriai, pagalbinio personalo ir klausytojų atstovai. Aukštųjų kursų lėšas sudarė Aukštųjų mokslų draugijos skiriamos lėšos, klausytojų mokestis už mokslą, valstybės pašalpa, įstaigų, organizacijų ir pavienių asmenų aukos. Aukštųjų kursų finansinei padėčiai tikrinti įstatuose buvo numatyta sudaryti revizijos komisiją iš dviejų Aukštųjų kursų tarybos ir dviejų Aukštųjų mokslų draugijos revizijos komisijos išrinktų narių.

Mokomasi Aukštuosiuose kursuose buvo pagal mokymo planus ir programas, panašias į universitetų. Aukštųjų kursų mokymo planas[1] rodo, jog Teisių ir Humanitarinių mokslų skyriuose mokslas turėjo trukti 3 metus (6 semestrus). Humanitarinių mokslų skyrius turėjo 5 sekcijas - filologijos, filosofijos, istorijos, literatūros ir pedagogikos, kurių kiekviena apėmė po 6-8 profilines disciplinas. Teisių skyriaus mokymo planas numatė 19 disciplinų. Matematikos ir fizikos skyriuje mokslo trukmė - 3,5 metų (7 semestrai). Čia numatyta dėstyti 15 disciplinų. Technikos ir Gamtos skyriuose mokslas truko 4 metus (8 semestrus). Iš jų pirmajame buvo numatyta išeiti 22, antrajame - 16 mokslo dalykų. Medicinos skyriuje mokslas turėjo trukti ilgiausiai - 5

[1] Pirmoji aukštoji Lietuvos mokykla. P. 22-26.

metus (10 semestrų). Čia klausytojai privalėjo išklausyti 36 mokslo dalykų kursą.

Sutvarkę juridinius Aukštųjų kursų įkūrimo reikalus ir parengę jų darbui reikalingus dokumentus, pirmosios aukštosios mokyklos organizatoriai ėmėsi kurti materialinę bazę. Svarbiausia buvo lėšos. Aukštųjų mokslų draugijos taryba 1919 m. gruodžio 30 d. rašte Nr. 4 rašė švietimo ministrui, jog "dėl lėšų trūkumo valdžiai tuo tarpu atsisakius steigti Kaune aukštąją mokyklą, Aukštųjų mokslų draugija ėmėsi darbo ir nutarė įkurti Aukštuosius kursus (...). Draugija tarp kitko mano suorganizuoti loteriją, kuri duos jai pakankamai lėšų Aukštiesiems kursams laikyti"[1]. Tačiau aukštajai mokyklai atidaryti reikėjo pinigų, ir rašte prašoma išrūpinti 80 000 auksinų (30 000 knygoms ir 50 000 mokymo priemonėms įsigyti) valstybės pašalpą, nes be jos "būtų sunku pradėti savo darbą, kuris yra reikalingas mūsų kraštui". Pridėjęs nuo savęs lydraštį, Aukštųjų mokslų draugijos ir Aukštųjų kursų įstatus, švietimo ministras šį raštą 1920 m. sausio 3 d. persiuntė ministrui pirmininkui. Lydraštyje švietimo ministras rašė, jog "pritardama Aukštųjų mokslų draugijos tarybos prašymui, Ministerija nuo savęs prašo skubotai įnešti jį į Ministerių kabineto posėdį"[2]. Norėdama, kad Aukštieji kursai kuo greičiau pradėtų veikti, Aukštųjų mokslų draugijos taryba nutarė nelaukti, kol Vyriausybės instancijose skirs valstybės pašalpą ir 1920 m. sausio 2 d. kreipėsi į Prekybos ir pramonės banką, kad paskolintų pusei metų 30 000 auksinų, ir kaip garantiją pridėjo visų tarybos narių pasirašytą vekselį[3].

Pasiskolinę pinigų, aukštosios mokyklos steigėjai komandiravo T. Ivanauską iki sausio 20 d. į Vokietiją nupirkti būtiniausių knygų ir mokymo priemonių[4]. Ministrų kabinetas 1920 m. sausio 5 d. nutarė leisti Švietimo ministerijai duoti 25 000 auksinų kreditą Aukštiesiems kursams išlaikyti[5]. Aukštųjų mokslų draugijos tarybos narys L. Vailionis šią pašalpą 1920 m. sausio 22 d. atsiėmė iš Švietimo ministerijos[6]. Aukštųjų mokslų draugijos taryba 1920 m. vasario 24 d. kreipėsi į švietimo ministrą su prašymu patvirtinti loterijos taisykles ir leisti ją pradėti[7]. 1920 m. kovo 16 d. Aukštiesiems

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 2. L. 550.
[2] Ten pat. F. 923. Ap. 1. B. 81. L. 125.
[3] Ten pat. F. 631. Ap. 12. B. 2. L. 548.
[4] Ten pat. L. 552.
[5] Ten pat. F. 923. Ap. 1. B. 86. L. 39.
[6] Ten pat. F. 631. Ap. 12. B. 2. L. 547.
[7] Ten pat. L. 552.

kursams 20 000 auksinų paaukojo Kooperatyvų bendrovė[1]. Taip buvo sukauptos lėšos Aukštųjų kursų veiklos pradžiai.

Be lėšų, aukštosios mokyklos darbui dar reikėjo daug kitų materialinių išteklių. Nors ir neturėdamas Aukštųjų kursų žinioje nė vieno kambario, jų vadovas Z. Žemaitis 1920 m. pradžioje susirūpinęs ieškojo baldų aukštajai mokyklai: "Aukštieji kursai labai stigdami baldų ir lėšų stokos dėlei nepajėgdami jų įsigyti, šiuomi kreipiasi į plentų, vandens kelių ir uostų valdybą, prašydami perleisti Aukštųjų kursų reikalams, jei rastų galimu dovanai arba už minimalią kainą, esamus valdybos sandėliuose aplūžusius baldus[2]". Netrukus jis tuo pačiu adresu vėl rašė: "Turimomis žiniomis plentų, vandens kelių ir uostų valdybos sandėliuose yra nemaža stalų ir kitokių rakandų, vokiečių paliktų. Tuo tarpu Aukštieji kursai yra labai reikalingi stalų, taburečių, spintų, praustuvų, kibirų ir kitų smulkių daiktų zoologijos ir botanikos kabinetams taisyti ir neturi galimybės greitu laiku įsigyti tų daiktų. Todėl šiuomi turime garbės prašyti valdybos neatsisakyti paskolinti Aukštiesiems kursams 5-8 stalus, 25-30 taburečių, 2-3 spintas ir 2-3 praustuvus"[3]. Taip buvo sukurta šiokia tokia materialinė bazė ir pasiruošta mokymo pradžiai.

Aukštųjų mokslų draugijos vardu 1920 m. sausio 27 d. Kaune iškilmingai buvo atidaryti Aukštieji kursai - privatus universitetas, pirmoji aukštoji mokykla nepriklausomoje Lietuvoje. Į iškilmes atvyko švietimo ministras J. Tūbelis, Žemaičių vyskupas P. Karevičius, vidaus reikalų, teisingumo ir kiti ministrai, žymūs visuomenės ir mokslo veikėjai[4]. Iškilmes pradėjęs Z. Žemaitis paskelbė, jog nuo šios valandos Lietuvoje įsteigta aukštoji mokykla. Aukštųjų kursų atidarymą nuoširdžiai sveikino vyskupas P. Karevičius, poetas prelatas J. Mačiulis-Maironis, kalbininkas J. Jablonskis, Valstiečių liaudininkų partijos lyderis M. Sleževičius, rašytojas prelatas A. Dambrauskas-Jakštas, žydų ministras M. Soloveičikas ir kiti, išsamias kalbas apie mokslo reikšmę lietuvių tautos atgimimui pasakė A. Voldemaras, J. Vabalas-Gudaitis. Tačiau, kaip teigia savo atsiminimuose Z. Žemaitis, tautininkų vadovaujama Lietuvos valdžia nepalankiai sutiko Aukštųjų kursų atidarymą[5]. Lietuvos prezidentas A. Smetona, kaip pranešė spauda, "važinėjęs ryte į

---

[1] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 81. L. 536.
[2] Ten pat. F. 631. Ap. 12. B. 2. L. 532.
[3] Ten pat. L. 513.
[4] Lietuva. 1920. Sausio 29. Sausio 30. Sausio 31. Vasario 1.
[5] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. P. 10.

provinciją, tesugrįžo 7 val. ir pavargęs negalėjo atvykti"[1], švietimo viceministras P. Mašiotas pareiškė, jog į iškilmes atvyko asmeniškai, nesutiko kalbėti Švietimo ministerijos vardu ir dalyvauti prezidiume[2]. Krikščionių demokratų partijos lyderiai, puoselėję katalikiško universiteto planus ir visą dėmesį sutelkę į sau tinkamų kadrų rengimą užsienyje, taip pat nerodė palankumo Aukštiesiems kursams.

Pirmoji aukštoji mokykla Lietuvos Respublikoje, įkurta mokslininkų iniciatyva ir tvarkoma jų jėgomis, Aukštųjų kursų vardu veikė iki 1922 m. vasario 16 d., kol oficialiai buvo suvalstybinta ir paversta Lietuvos universitetu. Iš pradžių Aukštųjų kursų vadovas (rektorius) buvo Z. Žemaitis, padėjėjas - J. Vabalas-Gudaitis, tarybos sekretorius - L. Vailionis, o 1921 m. sausio 16 d. taryba vadovu išrinko J. Vabalą-Gudaitį, o padėjėju - T. Ivanauską ir tarybos sekretoriumi - F. Butkevičių[3]. Aukštuosiuose kursuose veikė, kaip minėta, 6 skyriai - Humanitarinių mokslų, Teisių, Matematikos-fizikos, Gamtos, Technikos ir Medicinos. Jiems vadovavo E. Volteris, A. Janulaitis, Z. Žemaitis, T. Ivanauskas, J. Šimoliūnas ir M. Nasvytis (vėliau - P. Avižonis). Juose susibūrė nemaža grupė lektorių - aistringų švietimo entuziastų. Be minėtų skyrių vedėjų (dekanų), Aukštuosiuose kursuose dar dėstė J. Vabalas-Gudaitis, V. Dubas, A. Voldemaras, P. Dovydaitis, P. Klimas, J. Eretas, P. Leonas, A. Tumėnas, B. Kuodaitis, V. Čepinskis, L. Vailionis, K. Vasiliauskas, P. Čiurlys, A. Verbickas, J. Blažys, J. Kairiūkštis, P. Mažylis, J. Žilinskas, J. Alekna, J. Karūža, S. Matulaitis ir kiti[4]. 1920 m. pavasario semestre paskaitas skaitė 34, 1920 m. rugsėjo mėn. - 42 (tarp jų - 4 profesoriai), o kursus likviduojant - 48 lektoriai[5]. Daugiausia tai pažangių demokratinių pažiūrų mokslininkai. Pažymėtina, kad Aukštuosiuose kursuose dėstė įvairių pasaulėžiūrų ir idėjinių įsitikinimų žmonės, tarp jų ir katalikiškos pasaulėžiūros, nors to meto katalikiškoje spaudoje ir teko aptikti žinutę, kad dėl įsitikinimų dirbti į Aukštuosius kursus nebuvo priimtas vienas jaunas mokslininkas, grįžtąs iš užsienio, įgijęs filosofijos daktaro laipsnį[6].

---

[1] Lietuva. 1920. Sausio 30.
[2] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. P. 10.
[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 3. L. 47.
[4] Ten pat. B. 37. L. 9.
[5] Ten pat. B. 41. L. 4.
[6] Tėvynės sargas. 1922. Vasario 12.

Aukštųjų kursų klausytojo Juozo Indriūno studijų knygelė

Aukštieji kursai dirbo labai sunkiomis sąlygomis. Iš esmės dvejus metus jie veikė tik dėl didžiulio lektorių ir klausytojų entuziazmo bei Lietuvos visuomenės paramos. Žinomas to meto mokslininkas ir eruditas prof. V. Čepinskis Steigiamajame seime 1921 m. gruodžio 7 d. nurodė: "... man per visą savo gyvenimą nė viename universitete neteko tokio sunkaus darbo matyti. Man neteko net vidurinės mokyklos matyti, kur taip sunkiai reikėtų vesti darbas"[1]. Nerodė Aukštiesiems kursams savo palankumo krikščionių demokratų vadovaujama Švietimo ministerija: kursai buvo nuolat puldinėjami ir, kaip viešai pareiškė prof. V. Čepinskis, net šmeižiami[2].

Aukštieji kursai buvo atidaryti ir įsikūrė Kauno I (vyrų) gimnazijos patalpose (Laisvės alėja 55)[3]. Pirmaisiais veiklos metais jie neturėjo savo patalpų. Kursų vadovybė buvo išsirūpinusi leidimą vakarais skaityti paskaitas "Aušros" gimnazijoje, paštininkų kursuose, Švietimo ministerijoje, gamtos

[1] Steigiamojo seimo darbai. 1921. 147 posėdis. P. 4.
[2] Ten pat.
[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 41. L. 4.

tyrimo stotyje, karininkų klube, pašto ir telegrafo valdyboje, plentų ir vandens ūkio valdyboje, siaurųjų geležinkelių dirbtuvėse. Humanitarinių mokslų, Teisės skyrių lektoriai galėjo tuo tenkintis, o gamtos, ypač medicinos mokslams dėstyti reikėjo savų patalpų. Neturėdami jų, pvz., prozektoriumo, lektoriai lavonus preparuodavo savo butuose ir slapta nešdavo į gimnaziją, kur vykdavo anatomijos paskaitos. Tokia padėtis vertė arba uždaryti Medicinos skyrių, arba gauti jam patalpas. Aukštųjų kursų vadovybei ir mokslininkams vis dėlto pavyko 1921 m. sausio 31 d. iš Teisingumo ministerijos gauti namą anatomikumui Mickevičiaus gatvėje 7. Čia ilgainiui įsikūrė aukštoji medicinos mokykla. (Nugriovus šį namą, jo vietoje 1932 m. buvo pastatyti Medicinos fakulteto - dabar KMA - rūmai.) Vėliau buvo gauti Kauno komercinės mokyklos rūmai K. Donelaičio ir A. Mickevičiaus gatvių kampe (dabar - KTU I rūmai). Juose įsikūrė Aukštųjų kursų administracija, laboratorijos ir kabinetai, biblioteka (1921 m. rugpjūčio mėn. joje buvo apie 1,5 tūkst. tomų knygų) ir kitos pagalbinės įstaigos. Kadangi klausytojų buvo nedaug, šių pastatų, kaip nurodė V. Lašas, Aukštųjų kursų veikimo pabaigoje pakako mokymo procesui organizuoti[1].

Aukštųjų kursų darbo sąlygas sunkino lėšų trūkumas. 1920 m. jie gyvavo visuomenės aukų dėka: J. Šliūpo rūpesčiu iš Amerikos lietuvių buvo gauta 200 385 auksinai, Aukštųjų mokslų draugijos organizuota loterija davė 150 000, po 20 000 paaukojo Kooperatyvų bendrovė ir Panevėžio apskrities savivaldybė, po 10 000 - Šakių apskrities savivaldybė bei Prekybos ir pramonės bankas, po 5 000 - nemaža privačių asmenų; klausytojų mokesčiai už mokslą buvo 150 000 [2]. Lietuvos vyriausybės pašalpa Aukštiesiems kursams tebuvo 1920 m. 150 000 auksinų[3] iš bendros 1 454 275 auksinų sumos, numatytos 1920 m. išlaidų sąmatoje[4]. Taigi valdžios parama Aukštiesiems kursams buvo tik 10,3 proc. visų jų išlaidų. Ministrų kabinetas 1921 m. kovo 21 d. patvirtino Aukštųjų kursų sąmatą 1921 m. - 1 568 400 auksinų, nors Aukštųjų kursų taryba iš pradžių numatė 2 356 200, o vėliau, Švietimo ministerijai ir finansų įstaigoms reikalaujant, sumažino iki 1 703 200 auksinų[5]. Iš patvirtintos sumos 559 300 auksinų padengė patys kursai

[1] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. P. 48.
[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 42. L. 118; B. 2. L. 536.
[3] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 765. L. 200.
[4] Ten pat. L. 164-167.
[5] Ten pat. F. 631. Ap. 12. B. 42. L. 118; B. 2. L. 536.

(klausytojų mokesčiai, loterija, aukos), o 1 009 100 buvo valstybės pašalpa[1]. Taigi valstybės parama Aukštiesiems kursams 1921 m. buvo 64,3 proc. visų išlaidų - palyginti su 1920 m., padidėjo daugiau kaip 6 kartus. Aukštojo mokslo reikalams Lietuvos valstybės biudžete 1921 m. buvo numatyta 6 373 000 auksinų[2], kurių 84,2 proc. buvo skirta užsienyje studijuojantiems valstybės stipendininkams ir tik 15,8 proc. - nacionalinei aukštajai mokyklai Lietuvoje remti. Nors valdžios pašalpa Aukštiesiems kursams padidėjo, bet ji buvo labai nereguliariai išmokama, ir kartais iškildavo pavojus, kad semestro viduryje nutrūks mokslas. Antai 1921 m. balandžio mėn. pabaigoje Aukštųjų kursų darbuotojams dar buvo neišmokėtos algos net už keturis mėnesius[3]. Panaši padėtis susiklostė 1921 m. gruodžio mėnesį[4].

Už gautas lėšas aukštieji kursai vos galėjo gyvuoti, ir tai tik panaikinus kai kuriuos semestrus. Lektoriams buvo mokamas, kaip nurodė Z. Žemaitis, tik elgetiškas valandinis atlyginimas - 75 auksinai už valandą. Beveik visi lektoriai turėjo nuolatinį darbą kitose įstaigose, o kursuose dėstė laisvalaikiu, po darbo valandų, nes paskaitos vykdavo nuo 17 iki 22 valandos. Lektorius vidutiniškai per mėnesį uždirbdavo apie 1 000 auksinų. Keletas lektorių dirbo vien tik Aukštuosiuose kursuose ir uždirbdavo apie 2 500 auksinų[5]. Be to, lektoriai savo lėšomis pirkdavo mokymo priemones. Iš viso pirmame semestre, 1920 m. pavasarį, buvo perskaityta 1 400, o paskutiniame, 1921 m. rudenį, - 3 927 paskaitos[6].

Pastovų atlyginimą gaudavo tik administracijos, kanceliarijos darbuotojai ir skyrių vedėjai (500 auksinų).

Aukštųjų kursų klausytojai buvo tikrieji ir laisvieji, t.y. turintys brandos atestatą ir neturintys jo. Klausytojų pasiskirstymas pagal kategoriją, lytį ir nacionalinę sudėtį pateikta 1 lentelėje[7].

Aukštųjų kursų veikimo pradžioje mokėsi 522 klausytojai, kurių daugiau kaip pusė (278) buvo laisvieji. Daugiausia klausytojų buvo Medicinos skyriuje - 159, Humanitarinių mokslų - 111, Teisių - 88, Technikos - 78, Gamtos - 66 ir mažiausiai Matematikos-fizikos - 20. Moterys sudarė apie

---

[1] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 765. L. 170.
[2] Lietuvos aidas. 1936. Vasario 4.
[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 39. L. 153.
[4] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 765. L. 12.
[5] Ten pat.
[6] *Žemaitis Z.* Min. str. P. 230.
[7] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 37. L. 8, 15.

1 lentelė. Aukštųjų kursų klausytojų kategorija, lytis ir nacionalinė sudėtis

Skyrius	1920 m. sausio mėn.								1921 m. gruodžio mėn.					
	klausytojų kategorija			lytis		tautybė			lytis			tautybė		
	tikricji	laisvieji	iš viso	vyrų	moterų	lietuvių	žydų	kitų tautybių	vyrų	moterų	iš viso	lietuvių	žydų	kitų tautybių
Humanitarinis	32	79	111	69	42	101	10	-	19	23	42	31	10	1
Teisių	38	50	88	73	15	69	17	2	59	6	65	55	8	2
Fizikos-matematikos	11	9	20	17	3	14	6	-	10	3	13	12	1	-
Gamtos	28	38	66	39	27	57	8	1	21	14	35	32	3	-
Medicinos	95	64	159	81	78	77	78	4	114	126	240	80	153	7
Technikos	40	38	78	75	3	44	33	1	41	-	41	28	13	-
Iš viso	244	278	522	354	168	362	152	8	264	172	436	238	188	10

trečdalį klausytojų (168). Lietuvių buvo 69,3 proc., žydų - 29,1 proc., kitų tautybių - 1,6 proc. Beveik pusė visų klausytojų (244) buvo 20-25 metų jaunimas.

Kursų veikimo pabaigoje klausytojų gerokai sumažėjo, nes 1920 m. rudenį vyrai buvo mobilizuoti į kariuomenę, o Lenkijai okupavus Vilniaus kraštą iš ten kilę klausytojai negrįžo į Kauną tęsti mokslo. 1921 m. gruodžio mėn. kursuose mokėsi 436 klausytojai, kurių daugiau kaip pusė (240) mokėsi Medicinos skyriuje, Teisių - 65, Humanitarinių mokslų - 42, Technikos - 41, Gamtos - 35 ir Matematikos-fizikos - 13. Lietuvių buvo 54,6 proc., žydų - 43,1, kitų tautybių atstovų - 2,3 proc.

Aukštųjų kursų klausytojai mokėsi 3 semestrus - 1920 m. pavasario ir 1921 m. pavasario ir rudens. 1920 m. rudens semestre (nuo 1920 m. spalio 10 d. iki sausio 10 d.)[1] mokslas buvo nutrauktas dėl Želigovskio kariuomenės įsiveržimo į Vilniaus kraštą. 1921 m. pavasarį mokslas buvo tęsiamas tik antrajame ir Medicinos skyriuje - dešimtajame semestre. Taigi tik tų pačių metų vasarą buvo užbaigtas mokslas visų skyrių pirmajame ir Medicinos penktajame kursuose. Rudenį mokslas buvo pradėtas I ir tęsiamas III semestre[2].

Mokymosi Aukštuosiuose kursuose sąlygos buvo labai sunkios. Kursai neturėjo jokio bendrabučio, stipendijų taip pat nebuvo. Dauguma klausytojų, apie 75 proc., dirbo įvairiose įstaigose, kad užsidirbtų lėšų gyvenimui ir mokesčiui už mokslą, o vakarais mokėsi Aukštuosiuose kursuose. Klausytojo pragyvenimo minimumas buvo apie 20 auksinų per dieną, o 2-3 vietų kambario nuoma - 150-200 auksinų per mėnesį. Aukštųjų kursų klausytojai buvo susibūrę į tris draugijas - medikų, socialistų ir katalikų[3].

Apibendrinti tai, kas išdėstyta anksčiau, būtų galima prof. V. Čepinskio žodžiais, pasakytais Steigiamajame seime, svarstant universiteto statutą. Jis pabrėžė, kad Švietimo ministerija, ne per daug vertinusi Aukštuosius kursus, kai jai prireikė kurti valstybinį universitetą, reikalingų žmonių teranda tiktai Aukštuosiuose kursuose ir apskritai "remiasi tik tuo, ką duoda Aukštieji kursai"[4].

Taigi Aukštųjų kursų reikšmė Lietuvos aukštojo mokslo istorijoje buvo didžiulė. Nors mokymo lygis dėl lėšų, patalpų, mokymo priemonių ir

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 41. L. 4.

[2] Ten pat. B. 39. L. 13.

[3] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 765. L. 72.

[4] Steigiamojo seimo darbai. 1921. 147 posėdis. P. 4.

patyrusių pedagogų stokos Aukštuosiuose kursuose nebuvo aukštas, tačiau savo veikla jie visapusiškai parengė dirvą valstybiniam universitetui ir nulėmė būsimojo universiteto pasaulietišką pobūdį. Kursai parengė ir 1920 m. Švietimo ministerijai įteikė universiteto statuto projektą. Savo darbu jie nulėmė būsimojo universiteto struktūrą, subūrė nacionalines mokslines pedagogines jėgas, parengė aukštesnių kursų studentų kontingentą, ypač gamtos ir technikos specialybių. Dėl kursų atlikto darbo valdžia buvo priversta į kuriamo universiteto statutą įtraukti visus tuos fakultetus, kurie veikė kursuose. Tiktai mažiausias Matematikos-fizikos fakultetas buvo sujungtas su Gamtos ir taip buvo įkurtas naujas Matematikos-gamtos fakultetas.

Aukštieji kursai paruošė šiokią tokią materialinę bazę universitetui kurti, nes visas jų sukauptas turtas - patalpos, įrenginiai, knygos, mokymo priemonės - buvo perduotos jam. Todėl, pabrėžė Z. Žemaitis, universitetas "negavo patirti visų tų sunkumų, kuriuos išnešė savo pečiais Aukštieji kursai"[1]. Be to, suvalstybinus juos, universitetas iškart galėjo pradėti mokyti ne tik I, bet ir II bei IV semestrų studentus. Aukštųjų kursų veiklos dėka lietuvių tautai neteko dešimt metų laukti savos aukštosios mokyklos. Lietuvių mokslininkų didžiulis entuziazmas ir pasiaukojimas padėjo ją įkurti daug anksčiau, ir labai greitai, jau nuo 1924 m., į nepriklausomos Lietuvos valstybinį, visuomeninį, ekonominį ir kultūrinį gyvenimą kasmet pradėjo įsilieti nauji nacionaliniai kvalifikuoti specialistai.

3. Lietuvos universiteto įsteigimas ir jo veiklos pradžia. Universiteto struktūra, patalpos, lėšos

Lietuvos visuomenė matė, kad visuomeniniais pagrindais veikiantys Aukštieji kursai negali patenkinti krašto poreikių, todėl primygtinai reikalavo įkurti valstybinį universitetą. Universiteto steigimas buvo siejamas su krašto socialiniam, ekonominiam ir kultūriniam vystymuisi reikalingų nacionalinių kadrų rengimu, Lietuvos prestižo kėlimu užsienyje. Nacionalinis universitetas tuo metu buvo laikomas valstybės savarankiškumo ir nepriklausomybės simboliu. Atėję į valdžią 1920 m. vasarą krikščionys demokratai, kaip ir prieš tai vadovavę Lietuvos vyriausybei tautininkai, nesteigė universiteto, sakydami, kad trūksta lėšų ir patalpų. Iš tikro jie

[1] *Žemaitis Z.* Min. str. P. 230.

vilkino, nes norėjo įsteigti katalikišką universitetą, tačiau tam negavo Vatikano sutikimo ir daugumai fakultetų neturėjo savų dėstytojų. Norėdami įtikinti, kad rūpinasi universitetu, krikščionys demokratai ištisus metus įvairiose instancijose "svarstė" universiteto statuto projektą, parengtą Aukštųjų kursų, ir tik 1921 m. rudenį jį perdavė Steigiamajam seimui[1]. Universiteto steigimo vilkinimas sukėlė ne tik visuomenės nepasitenkinimą valdžios veiksmais, bet iškilo prieštaravimų ir tarp valdančiųjų partijų. Krikščionių demokratų nerangumas kėlė su jais bendradarbiavusių liaudininkų nepasitenkinimą. Neišlaikęs visuomenės spaudimo, liaudininko K. Griniaus vadovaujamas koalicinis Ministrų kabinetas 1921 m. gegužės 11 d. priėmė nutarimą įpareigoti švietimo ministrą rasti patalpas, parengti sąmatą ir 1921 m. rudenį atidaryti universitetą[2].

Tačiau tuo metu dar nebuvo žinomas Vatikano sprendimas, ir krikščionio demokrato K. Bizausko vadovaujama Švietimo ministerija neskubėjo vykdyti šį nutarimą. Tiktai gavus preliminarų Vatikano sutikimą, 1921 m. rugpjūčio 4 d. buvo skubiai sušaukta speciali universitetui organizuoti komisija iš penkių žmonių (K. Būga, A. Voldemaras, V. Krėvė-Mickevičius, L. Gogelis ir Aukštųjų kursų vadovas J. Vabalas-Gudaitis), kuriai pirmininkavo K. Bizauskas. Ši komisija turėjo pritarti krikščionių demokratų sumanymui steigti katalikišką universitetą. Jai svarstyti buvo pateiktas vienas klausimas - kurie fakultetai galėtų veikti nuo šių metų.

Pradėdamas komisijos posėdį, K. Bizauskas pabrėžė, jog lėšos universitetui kurti nesąs svarbiausias dalykas, vyriausybė jų rasianti, svarbiausia, kad "universitetas būt rimtas"[3], t.y., kad dėstytojai turėtų formalią kvalifikaciją - daktaro laipsnį. Tai rodo, kad valstybinio universiteto įkūrimą Lietuvoje stabdė ne lėšų trūkumas. Jų buvo pakankamai, bet tik katalikiškajam, o ne pasaulietiškajam universitetui.

Universiteto rimtumo kriterijus buvo iškeltas neatsitiktinai. Komisijai svarstant klausimą, paaiškėjo, jog "rimčiausias" yra Teologijos fakultetas, nes jame yra daugiausiai dėstytojų, kuriems suteiktas daktaro laipsnis; Humanitariniam fakultetui jų pakaktų tik branduoliui, Teisės - galima būtų rasti praktikų, Medicinos - profesorių nėra, bet yra žymių gydytojų, o Fizikos-matematikos, Gamtos ir Technikos fakultetai (jie veikė Aukštuosiuose kursuose ir jų ignoruoti be priežasties nebuvo galima) neturi rimtų dėstytojų.

---

[1] Steigiamojo Seimo darbai. 1921. 148 posėdis. P. 4.
[2] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 155. L. 30.
[3] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 765. L. 49.

Komisija priėjo išvadą, kad nuo rudens galima kurti tik Teologijos, Humanitarinį-teisės ir Medicinos fakultetus, o "be matematikos fakulteto galima apsieiti", "be technikos fakulteto, kuriam įsteigti reikia labai daug ir brangių padedamųjų įstaigų, galima (...) apsieiti, nes Lietuva - ne pramonės, bet žemės ūkio šalis"[1].

Tačiau komisijos antro posėdžio darbas 1921 m. rugpjūčio 8 d. įgavo netikėtą kryptį. Jame dalyvavę, be anksčiau minėtų komisijos narių, taip pat technikos ir gamtos mokslų atstovai J. Šimkus, P. Jodelė, V. Čepinskis ir J. Žemgulys teigė, jog Lietuvoje yra pakankamai rimtų fizikų, chemikų, matematikų, biologų atitinkamiems fakultetams įkurti. Be to, Lietuvai labai reikalingas Agronomijos fakultetas, o "padedamųjų įstaigų įkūrimas nebus valstybei nepakeliamas"[2], nes Aukštieji kursai jau turi šiokių tokių laboratorijų ir nemaža priemonių bei reaktyvų. V. Čepinskis, J. Šimkus, J. Žemgulys atrėmė švietimo ministro K. Bizausko tvirtinimus apie tariamą pavojų, kurį gali sukelti svetimšaliai profesoriai. Tačiau Organizacinė komisija antrame savo posėdyje jokių nutarimų nepriėmė. Jos nutarimus pirmame posėdyje 1921 m. rugpjūčio 4 d. krikščionių demokratų valdžia laikė galutiniais ir ruošėsi juos įgyvendinti.

1921 m. rudenį Vatikano seminarijų ir universitetų kongregacijos vadovas kardinolas Gaspari pasirašė leidimą Nr.B 27827 kurti Lietuvoje universitetą su Teologijos, Filosofijos ir Kanonų teisės fakultetais. Spaudoje viešai buvo paskelbta, kad "Šventasis Tėvas laimina lietuvių sumanymą steigti katalikų universitetą"[3]. Švietimo ministerija dabar ėmėsi įgyvendinti Ministrų kabineto 1921 m. gegužės 11 d. ir universiteto organizavimo komisijos 1921 m. rugpjūčio 4 d. nutarimus. Švietimo viceministras P. Mašiotas 1921 m. rugsėjo 14 d. Steigiamojo seimo švietimo komisijoje pareiškė, jog ministerija steigia universitetą su trimis fakultetais - Teologijos, Humanitariniu ir Medicinos, t.y. iš esmės katalikišką.

Tai sukėlė dalies Lietuvos visuomenės nepasitenkinimą ir protestą. Prof. V. Čepinskis Steigiamajame seime 1921 m. gruodžio 7 d. nurodė: "Dalykas yra tas, kad mūsų švietimo ministerija (...) mėgsta veikti prie uždarytų durų. Neveikia taip, kaip reikalauja visa Lietuvos visuomenė, kaip nurodo mūsų ekspertai, mūsų kompetentingi šiuo klausimu žmonės, bet pasikviečia savo žmones, žiūrėdama visų pirma, kad tie žmonės būtų formaliu atžvilgiu

---

[1] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 765. L. 51.

[2] Ten pat. L. 54.

[3] Žemaičių vyskupijos kronika ir ganytojas. 1922. Nr. 2. P. 106.

kvalifikuoti, ir su tais žmonėmis tylomis tariasi. Ir kada visuomenė pradeda kelti triukšmą, tai nedrįsta daryti žingsnių ir atvirai pasisakyti, prie ko jie eina. Manau, kad statuto ir šiandien nebūtų seime, jeigu (...) kitos visuomenės dalys nebūtų pakėlusios triukšmo"[1]. Lietuvos visuomenė reikalavo nedelsiant įsteigti universitetą su kraštui reikalingiausiais fakultetais. 1921 m. rugsėjo 17 d. Kauno studentų ir abiturientų susirinkimas priėmė rezoliuciją, kurioje protestavo prieš Aukštųjų kursų pradėto darbo ignoravimą ir reikalavo steigti universitetą su visais fakultetais, veikiančiais Aukštuosiuose kursuose[2]. Lietuvos mokytojų profsąjungos centro valdyba, "negalėdama šaltai žiūrėti į tai", kad "Švietimo ministerija su kompanija vienos srovės žmonių" kuria tik tris fakultetus, 1921 m. rugsėjo 30 d. įvairioms organizacijoms ir žymiems visuomenės bei mokslo veikėjams išsiuntinėjo kvietimą spalio 5 d. dalyvauti susirinkime šiam klausimui aptarti[3]. Susirinkimo rezoliucijoje buvo reikalaujama skubiai įsteigti universitetą su Teisės, Humanitariniu, Matematikos-gamtos, Agronomijos, Technikos ir Medicinos fakultetais. Susirinkimas įpareigojo pirmininkavusį B. Žygelį, taip pat J. Šimoliūną, Z. Žemaitį ir M. Niauronį šią 20 organizacijų atstovų pasirašytą rezoliuciją įteikti Steigiamojo seimo prezidiumui, ministrui pirmininkui, paskelbti visuomenei ir kviesti ją paremti[4].

Ne tik to meto opozicinė spauda aiškino visuomenei krikščionių demokratų tikslus, skelbė susirinkimų rezoliucijas, bet ir valdžios oficiozas laikraštis "Lietuva" išspausdino aštrius A. Janulaičio ir J. Kairiūkščio straipsnius[5]. Juose Lietuvos visuomenė buvo įspėjama apie universitetui gresiantį pavojų, kurį kelia krikščionys demokratai, kalbama apie jų siekimą, kad visi mokslai būtų pajungti katalikiškai ideologijai, paversti juos teologijos tarnaite.

Pasipiktinę tuo, kad valdžios oficiozas kritikuoja vyriausybės politiką, krikščionių demokratų partijos ideologai ėmė viešai raginti katalikus nieko nelaukti iš vyriausybės ir padėti jiems įgyvendinti savo planus. Išpeikęs oficiozą ir jame paskelbtus "neatvėsusių rusiško universiteto iškepų" straipsnius, prof. P. Būčys toliau rašė: "Reikės mums įsikurti savo du fakultetus - teologijos ir filosofijos, nes turime žmonių. Prie tos įstaigos sutelksime visus

---

[1] Steigiamojo seimo darbai. 1921. 147 posėdis. P. 4.
[2] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 765. L. 5-6.
[3] Ten pat. F. 631. Ap. 12. B. 39. L. 72.
[4] Mokykla ir gyvenimas. 1925. Nr. 5. P. 116-117.
[5] Lietuva. 1921. Gruodžio 18; 1922. Sausio 22.

rimtuosius teisininkus, gamtininkus, gydytojus ir pamažėle išdygs universitetas. Toks yra Lietuvos katalikų uždavinys. Ginčų jau gana"[1].

Matydami didžiulį plačiųjų Lietuvos visuomenės sluoksnių pasipriešinimą ir nepajėgdami jo įveikti, krikščionys demokratai 1921 m. pabaigoje-1922 m. pradžioje nutarė laikinai atsisakyti steigti katalikišką universitetą ir tuo tarpu pasitenkinti dviem fakultetais pasaulietiniame universitete, kokio profilio jis bebūtų - humanitarinio, techninio ar kitokio. Ateityje jie numatė kitais būdais sustiprinti savo pozicijas universitete.

Turėdamas daugumą vietų Steigiamajame seime, krikščionių demokratų blokas tikėjosi jau artimiausiu metu pasiekti savo tikslą per jį, t.y. remdamiesi Seimo priimtu statutu, kiek galint padidinti fakultetų, kurie jiems pavaldūs, skaičių arba įkurti katalikišką fakultetą, kuris iš esmės taptų universitetu universitete su visais fakultetais, tik jie būtų kaip katalikiškojo fakulteto skyriai. 1921 m. gruodžio 7 d. Steigiamasis seimas priėmė universiteto statutą po pirmojo, o 1921 m. gruodžio 14 d. - po antrojo skaitymo. Statutas numatė dalį teologiškų katedrų įsteigti kitame fakultete, ir šių katedrų profesorius turėjo skirti tik Lietuvos vyskupai. Prof. V. Čepinskis 1921 m. gruodžio 14 d. Steigiamajame seime nurodė, kad "pas mus katalikybė barbariškame stovyje". Dėl to jie "iš vienos pusės nori apsikasti, kad pas juos šėtono dvasia neįlįstų, bet iš kitos pusės (...) paliekami tuose apkasuose plyšiai ir skylės, per tuos mažučius langelius stengiamasi įlįsti į kaimyninius fakultetus, į svetimą sritį" ir "tokiu barbarišku būdu nori paimti svetimą fakultetą į savo rankas ir nori fakultete sudaryti dar kitą universitetą, nori padaryti išimtinai katalikišką universitetą Lietuvai"[2]. Nepaisydamas socialdemokratų ir liaudininkų pasipriešinimo, krikščionių demokratų blokas Humanitariniame fakultete įsteigė krikščioniškosios pedagogikos ir tris filosofijos katedras.

Tai sukėlė inteligentijos ir kitų visuomenės sluoksnių protestą. 1922 m. sausio 15 d. Lietuvos mokytojų profsąjungos centro valdyba sušaukė politinių partijų, profsąjungų, draugijų ir organizacijų susirinkimą, kuris rezoliucijoje griežtai protestavo prieš šį krikščionių demokratų žygį ir kvietė "visus, kam brangi mokslo laisvė, budėti ir kelti savo griežtą protesto balsą, kad apgynus nuo klerikalizmo pasikėsinimo Lietuvos aukštąją mokyklą, jos laisvę ir autonomiją"[3]. Susirinkimas įgaliojo delegaciją įteikti rezoliuciją

---

[1] Tėvynės sargas. 1922. Sausio 26.

[2] Steigiamojo seimo darbai. 1921. 147 posėdis. P. 7; 150 posėdis. P. 69.

[3] Mokykla ir gyvenimas. 1922. Nr. 1. P. 49.

Steigiamojo seimo prezidiumui ir Ministrų kabinetui. 1922 m. sausio 16 d. ji buvo įteikta[1].

Tačiau šį kartą krikščionys demokratai nutarė nepaisyti visuomenės protesto ir siekti užsibrėžto tikslo. Tai matyti iš tolesnės universiteto statuto svarstymo Steigiamajame seime eigos. 1922 m. vasario 7 d. pradėjus svarstyti statutą trečiąjį kartą, prof. V. Čepinskis labai jį sukritikavo, ir kai buvo išdėstyti socialdemokratų frakcijos reikalavimai, socialdemokratai išėjo iš Seimo posėdžių salės. Nors po to liaudininkų frakcijos vicepirmininkas V. Lašas įspėjo, kad jo frakcija taip pat nenusileis sprendžiant svarbiausius klausimus, krikščionys demokratai vien savo balsais priėmė universiteto statuto 5§ pastabą, kurioje buvo numatyta krikščioniškos filosofijos ir pedagogikos skyrius įkurti Humanitariniame fakultete. Priėmus 5§, liaudininkai išėjo iš Seimo posėdžių salės. Steigiamojo seimo posėdis ir tolesnis universiteto statuto svarstymas buvo nutrauktas[2].

Kilus nesutarimams tarp valdančiųjų sluoksnių, koalicinis K. Griniaus Ministrų kabinetas 1922 m. sausio mėnesį atsistatydino. Krikščionių demokratų iš naujo sudarytoje E. Galvanausko vyriausybėje švietimo ministru tapo liaudininkams artimas nepartinis prof. P. Juodakis. Siekdamas nuraminti Steigiamajame seime ir visuomenėje kilusias aistras dėl universiteto, E. Galvanausko vadovaujamas Ministrų kabinetas 1922 m. vasario 13 d. priėmė tokį nutarimą: "Ministerių Kabinetas, vaduodamasis Vilniaus universito įsteigimo įstatymu ir turėdamas omenyje Steigiamajame Seime svarstomąjį universito statuto projektą ir universito atidengimo klausimo pribrendimą ir reikalingumą, nutarė 1922 metų vasario mėn. 16 dieną atidengti universitą Kaune. Universito atidengimą įvykdyti pavedama Švietimo Ministeriui". Suprantama, kad didžiuliai parengiamieji darbai, steigiant tokią sudėtingą įstaigą kaip universitetas, negalėjo būti atlikti per tris dienas ir apie juos šitame Ministrų kabineto nutarime nebuvo nė kalbos. Per tokį laiką - tris dienas - galima buvo sukviesti svečius į iškilmes ir pakeisti veikiančios aukštosios mokyklos juridinį statusą. Toks nesudėtingas parengiamasis darbas tebuvo likęs Aukštųjų kursų veiklos dėka ir 1922 m. vasario 16 d. Kaune iškilmingai atidarytas universitetas. Jis per tris dienas visiškai perėmė ir toliau tęsė Aukštųjų kursų darbą. Taip labai skubotai, iki tol kelerius metus vilkinus, suvalstybinus Aukštuosius kursus buvo įsteigtas Lietuvos universitetas.

---

[1] Mokykla ir gyvenimas. 1925. Nr. 5. P. 119.

[2] Steigiamojo seimo darbai. 1922. 168 posėdis. P. 19-27.

Tarp susikūrusių savarankiškų Baltijos valstybių Lietuva vėliausiai įsteigė savo valstybinį universitetą. Latvija jį atidarė 1919 m. rugsėjo 28 d., Estija - 1919 m. gruodžio 1 d., o Lietuva - tik 1922 m. vasario 16 d. Dėl to istorinėje literatūroje yra pareikšta nemaža įvairių nuomonių. Vis dėlto pagrindinė universiteto įkūrimo vėlavimo priežastis buvo ne nepalankios vidaus ir tarptautinės sąlygos, o pasikeitusi valdžios švietimo politika, palyginti su 1918 m. vykdyta Lietuvos Valstybės Tarybos politika. Nebuvo priežastis ir "sunkumas gauti tinkamas patalpas universitetui", "Universiteto statuto per ilgas ruošimas"[1], nes ir atidarymo metu universitetas neturėjo nei patalpų, nei parengto statuto. Istoriniai faktai liudija, kad Krikščionių demokratų partijos siekimas įsteigti katalikišką universitetą daugiau kaip trejus metus trukdė įsteigti nacionalinę aukštąją mokyklą Lietuvoje.

Po ilgai trukusių derybų tarp valdančiųjų partijų pagaliau buvo pasiektas kompromisinis susitarimas ir 1922 m. kovo 22 d. Steigiamasis seimas vėl pradėjo svarstyti Lietuvos universiteto statutą. Svarstyti buvo pradėta nuo pradžios, t.y. nuo pirmojo paragrafo, atsisakius 1922 m. vasario 7 d. po trečiojo skaitymo jau priimtų pirmųjų penkių paragrafų, sukėlusių konfliktinę situaciją Seime. Tačiau nepaisydami pasiekto susitarimo, krikščionys demokratai vėl ėmėsi naujo manevro - pasaulietiniame universitete įsteigti katalikišką fakultetą. Atskleisdamas šio manevro tikruosius tikslus, prof. V. Čepinskis Steigiamajam seimui nurodė, kad "čia yra aiškių pastangų, nuo kurių jokiu būdu mūsų klerikalai nenori atsikratyti, taip sakant, tokiu maskuotu keliu padaryti apskritai universitetą katalikišką. Jie nori tuo būdu sudaryti mūsų universitete antrą universitetą, nelyginant, kaip sudaryti valstybę valstybėje. Čia jie į tą katalikų universitetą įneša visą eilę papildomų dalykų ir skyrių. Galimas daiktas, kad atsiras ir medicinos, ir gamtos, ir matematikos skyriai, ir tai vis bus katalikų fakultete"[2].

Pastaruoju metu istorinėje literatūroje reiškiama nuomonė, kad Steigiamojo seimo opozicija kritikavo krikščionių demokratų frakcijos norą įkurti universitetą, apskritai pasisakė prieš katalikišką universitetą Lietuvoje, kad "ypač pasipiktino" pasiūlymu "suteikti Teologijos fakultetui visišką autonomiją", nes dėl to, jos įsitikinimu, "Lietuvos valstybinis universitetas bus

[1] Lietuvos universitetas. 1579-1803-1922. Chicago, 1972. P. 148.
[2] Steigiamojo seimo darbai. 1922. 186 posėdis. P. 86.

katalikiškas"[1]. Tai istorinės tikrovės neatitinkantis socialdemokratų frakcijos pozicijos apibūdinimas.

Iš Steigiamojo seimo stenogramų matyti, kad prof. V. Čepinskis ne kritikavo, o priešingai, sveikino krikščionių demokratų frakcijos norą įkurti universitetą. "Tai yra labai pagirtinas dalykas ir prieš tai nieko negalima turėti"[2] - džiaugėsi prof. V. Čepinskis. Jis taip pat ne piktinosi, o kaip tik pritarė ("mes vis dėlto palaikysime katalikišką nusistatymą - išplėsti fakultetų autonomiją", tai "socialdemokratai turėtų priimti su atvira širdžia")[3] krikščionių demokratų frakcijos pasiūlymui suteikti visiems fakultetams didelę autonomiją ir kritikavo ją už numatytus autonomijos apribojimus tik vienam Teologijos fakultetui, nes šio fakulteto tarybos išrinktą profesūrą dar reikėjo tvirtinti kitose instancijose, tuo tarpu visų kitų fakultetų - nereikėjo. Čia prof. V. Čepinskis pabrėžė: "Fakultetas renka savo draugus profesorius, docentus, lektorius ir praneša tai įstaigai, kurios žinioje yra universitetas. Bet dėl teologijos fakulteto šitas autonomijos pagrindas - teisė laisvai rinkti mokslo personalą - atmestas. Aš sutinku, kad Lietuvos universitete turi būti teologijos fakultetas. Bet aš visuomet stovėjau ir stovėsiu už tai, kad, jeigu jis įeina į universitetą, tai reikalinga pripažinti, kad jis turi įeiti tais pačiais pagrindais, kaip ir visi kiti fakultetai, nes kitaip negalima (...) kalbėti apie kokią nors autonomiją"[4]. Steigiamojo seimo opozicija buvo įsitikinusi, kad ne dėl autonomijos suteikimo Teologijos fakultetui, o dėl jam reikalingų katedrų perkėlimo į kitus fakultetus, šie praras autonomiją ir pasaulietinis valstybinis universitetas bus paverstas katalikišku. Prof. V. Čepinskis pabrėžė, jog šituo atveju "apie fakultetų autonomiją negali būti ir kalbos. Čia reiškiasi tokia autonomijos koncepcija, kuri pritinka žmonėms barbariško būdo ir labai žemo proto išsivystymo laipsnio"[5]. Jis dar pridūrė, kad "tai yra visai nežmoniškas būdas, nežmoniškas kelias, lindimas su kumščiu į svetimą sritį. Aš prieš tai kovojau ir kovosiu dėl to, kad tai yra prievartos kelias"[6]. Prof. V. Čepinskio įsitikinimu, tai buvo noras "paimti savo globon mūsų

---

[1] *Jogėla V.* Teologijos-filosofijos fakulteto įkūrimo svarstymas//Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1993. P. 137.

[2] Steigiamojo seimo darbai. 1921. 147 posėdis. P. 6.

[3] Ten pat.

[4] Ten pat. P. 6-7.

[5] Ten pat. P. 7.

[6] Ten pat.

socialinių mokslų sritį ir kadangi yra gyvi ryšiai tarp socialinių ir gamtos mokslų, tai tuo būdu tikimasi prieiti ir prie kitų fakultetų. Taip, kad pagaliau pas mus pasidarys katalikiškas universitetas. Jis gali būti, bet vis dėlto turėtų būti katalikiškomis lėšomis ir išlaikomas, o ne viso krašto lėšomis"[1].

Taigi Steigiamojo seimo opozicija sutiko, kad pasaulietiniame valstybiniame universitete būtų įkurtas Teologijos fakultetas, ji visiškai neprieštaravo, kad katalikų poreikiams tenkinti Lietuvoje būtų katalikiškas universitetas, bet jis turėtų būti visiškai atskira aukštoji mokykla, o ne pasaulietiniame valstybiniame universitete, nes tai, opozicijos nuomone, sukeltų universitete vidinę kovą, "o gal ir visą audrą"[2]. Socialdemokratai pasisakė už pasaulietinį valstybinį universitetą Lietuvoje ir griežtai kovojo su bet kokiais mėginimais steigiamą valstybinį Lietuvos universitetą paversti katalikišku, nes "Pas mus juk yra gyventojų ir nekatalikų. Yra pas mus krikščionių - katalikų, bet kurie nenori katalikiško universiteto. Todėl universitetas pas mus negali būti katalikiškas"[3]. Socialdemokratų frakcija nuosekliai gynė valstybinio universiteto autonomiją, jo laisvę ir nepriklausomybę ne tik nuo politinės valdžios, bet ir nuo ideologinių bei religinių institucijų, nuo bet kurios vienos ideologijos įsigalėjimo jame, kovojo prieš mokslo pajungimą Lietuvoje bet kuriai, tarp jų ir katalikiškai, ideologijai. Katalikiška ideologija to meto konkrečiomis istorinėmis sąlygomis valstybinių valdžios institucijų, valdančiosios partijos ir katalikų bažnyčios visokeriopai palaikoma bei proteguojama, palyginti su kitomis ideologijomis, turėjo didžiausias galimybes plisti bei apimti visas mokslo šakas ir kėlė didžiausią pavojų laisvam mokslo vystymuisi Lietuvoje. Dėl to socialdemokratai pirmiausiai ir daugiausiai, kartais ir gan griežtai, kovojo su katalikiškosios ideologijos plitimu. Jog ši principinė socialdemokratų pozicija buvo teisinga, patvirtino sovietmečio istorija, kuri akivaizdžiai parodė, prie ko veda valstybinės valdžios diegiama viena ideologija bei mokslo pajungimas tai ideologijai.

Po ilgų debatų krikščionių demokratų blokas, turėjęs daugumą vietų Steigiamajame seime, vis dėlto buvo priverstas nusileisti ir visas katedras, kurių jam reikėjo, perkelti į vieną labiau apibrėžtą Teologijos-filosofijos fakultetą. 1922 m. kovo 24 d. Steigiamasis seimas po trečiojo svarstymo vieningai priėmė universiteto statutą. Šitaip sunkiai buvo parengtas pirmasis pasaulietinio valstybinio Lietuvos universiteto statutas.

---

[1] Steigiamojo seimo darbai. 1921. 147 posėdis. P. 7.
[2] Ten pat.
[3] Ten pat.

Kaip jau minėta, pirmojo Lietuvos universiteto statuto projektą parengė ir jį įteikė Steigiamajam seimui svarstyti demokratinių pažiūrų lietuvių mokslininkai, kurie nuo 1920 m. buvo susitelkę Aukštuosiuose kursuose. Šių kursų pagrindu, kaip žinoma, ir buvo įsteigtas Lietuvos universitetas. Organizuodami Aukštųjų kursų, o vėliau - Lietuvos universiteto veiklą, lietuvių mokslininkai rėmėsi geriausiųjų Europos universitetų patirtimi bei darbo metodais. Visa tai buvo užfiksuota 1922 m. Lietuvos universiteto statute.

Pirmajame Lietuvos universiteto statute buvo 56 paragrafai, suskirstyti į 8 skyrius: bendrieji dėsniai, fakultetai, mokslo personalas, fakultetų tarybos, universiteto taryba, universiteto klausytojai, diplomas ir mokslo laipsnis, universiteto turtas ir lėšos. Statutas suteikė universitetui, kaip ir visų pasaulio demokratinių valstybių universitetams, didelę autonomiją. Visos universiteto ir jo fakultetų valdymo institucijos gavo veikimo laisvę ir visišką savarankiškumą. Statute nebuvo nuostatų, kurie smulkmeniškai reglamentuotų, juo labiau varžytų universiteto veiklą. Buvo nustatyti tik bendrieji veikimo principai. Statuto 1§ skelbė, jog "Universitetas yra Lietuvos valstybės autonominė įstaiga Švietimo ministerijos žinioje"[1]. Tačiau universiteto priklausomybė Švietimo ministerijai buvo tik formali ir vien biudžetinė. Ji apsiribojo tuo, kad iš Švietimo ministerijos sąmatos buvo skiriama lėšų universitetui išlaikyti. Visus savo reikalus universitetas tvarkėsi savarankiškai, o švietimo ministrui tik pranešdavo universiteto tarybos, Senato ir fakultetų tarybų nutarimus. Pakeisti juos ar sustabdyti jų veikimą ministras neturėjo teisės.

Statute buvo numatytas konkretus kiekvieno fakulteto katedrų skaičius, jos išvardytos. Iš viso jų buvo numatyta 121 (nuo 1925 m. įsteigus septintąjį - Evangelikų teologijos fakultetą, - 126). Fakultetai gavo teisę steigti naujus skyrius ir katedras. Tuo tarpu panaikinti katedrą neturėjo teisės nei fakulteto, nei universiteto taryba. Tai buvo galima padaryti tiktai pakeitus statutą ir pateikus jo pakeitimo projektą Seimui. Taip valstybė užtikrino universiteto mokslininkų socialines teises, padarė jas nepriklausomas nuo universiteto ar fakulteto tarybų norų ar nenorų. Tačiau dėl mokslininkų pedagogų, ypač retesnių specialybių, stokos Lietuvos universitete nebuvo įsteigta dar po du statute numatytus skyrius Technikos (mechanikos ir elektromechanikos) ir Teologijos-filosofijos (kanonų teisės ir istorijos) fakultetuose.

---

[1] Vyriausybės žinios. 1922. Nr. 86.

Aukščiausias universiteto valdymo organas buvo jo taryba. Iš ordinarinių ir ekstraordinarinių profesorių vieneriems metams ji rinkdavo, kaskart iš kito fakulteto, rektorių, prorektorių ir sekretorių. Pastarieji su fakultetų dekanais sudarė universiteto vykdomąją instituciją - senatą. Aukščiausia fakulteto valdymo institucija buvo fakulteto taryba. Ji iš profesorių rinkdavo vieneriems metams dekaną ir sekretorių, kurie sudarė fakulteto vykdomąjį organą. Universiteto taryba nebuvo renkamasis organas. Tai buvo pastovi, *ex oficio* iš profesorių ir docentų sudaryta valdymo institucija. Statuto 29§ skelbė, kad universiteto tarybą sudaro visi visateisiai fakultetų tarybų nariai ir garbės profesoriai. Pastaruosius rinkdavo universiteto taryba. Visateisiai fakultetų tarybų nariai buvo visi ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, docentai, du jaunesniojo mokslo personalo atstovai. Privatdocentai fakulteto, taip pat ir universiteto taryboje turėjo patariamąjį balsą. Svarstant egzaminų tvarką, skirstant stipendijas bei atleidžiant nuo mokesčio už mokslą, sprendžiamojo balso teise į fakulteto tarybos posėdį buvo kviečiami du klausytojų atstovai. Tarybų veikimo kadencija buvo neribota.

Vadinasi, įstatymų leidėjas manė, kad visi universiteto pedagoginio mokslo personalo nariai, pasiekę tam tikrą mokslinės ir pedagoginės kvalifikacijos lygį, įgyja teisę be jokių sąlygų ar apribojimų prisidėti prie universiteto valdymo. Todėl universiteto ir fakulteto tarybos neturėjo iš anksto nustatyto narių skaičiaus. Jų skaičius buvo tolygus profesorių ir docentų skaičiui. Toks aukščiausiasis valdymo organas, kaip parodė gyvenimo praktika, nebuvo nei "per sunkus", nei "gremėzdiškas", o tik rodė tikrąjį universiteto veidą ir išreikšdavo tikrąją mokslininkų nuomonę bei poziciją.

Ypač didelė buvo fakultetų autonomija. Kiekvienas jų visiškai savarankiškai tvarkė administracinius valdymo reikalus, rūpinosi mokymo procesu, nustatydavo jo organizavimo sistemą (kursinę, dalykinę ir t.t.), savo nuožiūra telkė pedagoginį mokslo personalą ir studentų kontingentą, sudarinėjo mokymo planus ir mokymo programas, nustatinėjo studentų priėmimo, perkėlimo į aukštesnius kursus ir absolventų išleidimo tvarką, galėjo steigti naujas katedras ir skyrius. Visus šituos klausimus fakulteto taryba, kaip aukščiausias jo valdymo organas, spręndė galutinai ir jų neturėjo tvirtinti universiteto taryba ar kitas organas. Fakultetai taip pat turėjo teisę teikti mokslinį daktaro laipsnį, profesoriaus ar docento vardą ir to taip pat neturėjo tvirtinti universiteto taryba ar kita institucija. Kiekvienas fakultetas nustatydavo savo vidaus gyvenimo taisykles, remdamasis statutu, ir įteisindavo jas fakulteto reguliamine, kurio taip pat niekas neturėjo tvirtinti. Fakulteto reguliaminą priimti ir keisti galėjo tik fakulteto taryba. Univer-

siteto taryba turėjo teisę keisti fakulteto tarybos nutarimus tiktai ūkio ir administracijos klausimais ir tik tada, jei tie nutarimai liečia ne tik fakultetą.

Taigi fakultetas turėjo praktiškai neribotą autonomiją, gyvavo universitete kaip respublika respublikoje. Lietuvos universiteto kiekviename fakultete buvo sava tvarka ir savos gyvenimo taisyklės. Prof. V. Čepinskis Steigiamojo seimo posėdyje dėl to pareiškė, kad jam gyvenime dar neteko matyti tokios aukštosios mokyklos, kurioje fakultetai turėtų daug didesnę autonomiją, negu turi pats universitetas, kur fakultetas būtų visiškai nepriklausomas nuo universiteto centrinės vadovybės[1].

Pažymėtina, kad neribota fakultetų autonomija Lietuvos universitete nebuvo atsitiktinis reiškinys. Ji atsirado kaip savotiškas kompromisas tarp valdančiųjų sluoksnių ir opozicijos po to, kai valdančiajam krikščionių demokratų blokui dėl didelio visuomenės pasipriešinimo nepavyko įsteigti Lietuvoje katalikiško universiteto. Todėl, norėdamas sudaryti palankias sąlygas katalikiškai pasaulėžiūrai ir katalikiškam mokslui vystytis pasaulietiniame universitete, Teologijos-filosofijos fakultetui peraugti į katalikišką universitetą, Steigiamojo seimo krikščionių demokratų blokas ir suteikė fakultetams neribotą valdžią bei autonomiją. Ja pasinaudoti, suprantama, galėjo ne vien Teologijos-filosofijos fakultetas, bet ir kiti fakultetai, kuriuose buvo nemaža įvairių pažiūrų mokslininkų, tarp jų ir opozicinių krikščionims demokratams. Dėl to Steigiamasis seimas neribotai fakultetų autonomijai pritarė vieningai. Šitaip Lietuvos universitete objektyviai buvo sudarytos sąlygos tenkinti visų visuomenės grupių, įvairių pasaulėžiūrų žmonių interesus. Viskas priklausė nuo to, kokia idėjinė kryptis ar pasaulėžiūra vyravo viename ar kitame fakultete.

Universiteto mokslo personalas buvo suskirstytas į vyresnįjį (ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, docentai ir privatdocentai) ir jaunesnįjį (lektoriai, asistentai, laborantai, prozektoriai). Vyresniojo mokslo personalo pareigoms eiti statuto 13§ buvo nurodyti tokie reikalavimai: ordinarinis ir ekstraordinarinis profesorius privalėjo turėti mokslinį daktaro laipsnį ir, be to, dar parengęs nors vieną mokslo veikalą, o docentui pakako turėti mokslo laipsnį. Vyresnįjį ir jaunesnįjį mokslo personalą kviesdavo arba konkurso būdu rinkdavo fakulteto taryba. Prieš tai su pretendento pedagogine veikla ir mokslo darbais susipažindavo speciali kiekvienam konkrečiam asmeniui sudaryta specialistų komisija iš tos pačios specialybės mokslininkų. Ji pateikdavo raštišką nuomonę dėl pretendento tinkamumo dirbti universi-

[1] Steigiamojo seimo darbai. 1921. 147 posėdis. P. 7.

tete. Palyginti su kitomis, vėliau įsteigtomis aukštosiomis mokyklomis, Lietuvos universitete mokslinėms kvalifikacijoms buvo keliami didžiausi reikalavimai.

Taigi pirmasis Lietuvos universiteto statutas suteikė universitetui didelę autonomiją. Aukštosios mokyklos autonomija apskritai yra pažangus reiškinys. Ji apsaugo aukštąją mokyklą nuo politinės valdžios kišimosi į mokyklos mokymo ir mokslo reikalus, neleidžia padaryti jos valdančiosios partijos politikos įrankiu. Mokslas apskritai gali vystytis tik būdamas laisvas, nevaržomas ir apsaugotas nuo pašalinės politinės ir ideologinės įtakos. Lietuvos universiteto rektorius prof. P. Jodelė, didelis universiteto autonomijos šalininkas ir gynėjas, rašė, jog "mokslas turi būti laisvas nuo bet kurių, jam iš viršaus primestų nusistatymų, (...) negali būti varžomas ar derinamas su religiniais, politiniais ar nacionaliniais nuostatais. Mokslininkas neturi žiūrėti ar jojo tyrimo rezultatai atitiks (...) jojo pasaulėžiūros dėsnius. Koksai gali būti mokslo darbas, jeigu jojo tiriamo mokslo rezultatai jau jam iš vidaus yra nustatyti, jeigu tyrėjas jau yra surištas tam tikrais dėsniais, nuo kurių atsitraukti negali, nenorėdamas nusipelnyti prakeikimo, arba, kaip viduramžiais būdavo, sudeginimo ar kalinimo"[1]. Antra vertus, aukštosios mokyklos autonomija gali turėti ir neigiamos reikšmės - priklauso nuo to, kieno rankose ji yra ir kokiems tikslams tarnauja.

Lietuvos Respublikoje susiklostė istorinės aplinkybės taip, kad nacionalinę aukštąją mokyklą įsteigė būtent pažangių demokratinių pažiūrų mokslininkai ir neribota fakultetų autonomija turėjo teigiamos reikšmės. Tai pasakytina apie daugelį fakultetų. Demokratinių pažiūrų universiteto profesūra brangino šią autonomiją ir gynė ją.

Kaip jau minėta, Lietuvos universitetas atidarymo metu dar neturėjo savo statuto. Pirmasis jo statutas buvo priimtas praėjus dviem mėnesiams po universiteto įsteigimo. Lietuvos universiteto taryba 1922 m. gegužės 3 d. nutarė pradėti šiuo statutu vadovautis nuo naujųjų mokslo metų pradžios, t.y. nuo rugsėjo mėnesio[2].

Iki to laiko Lietuvos universitetas laikinai vadovavosi Lietuvos Valstybės Tarybos 1918 m. gruodžio 5 d. priimtu Vilniaus universiteto statutu. Juo, kaip juridiniu pagrindu, rėmėsi ir Švietimo ministerija, kurdama Lietuvos universitetą. Tačiau praktiškai Lietuvos universitetui neteko pasinaudoti šio statuto numatytomis autonomijos teisėmis, t.y. savarankiškai tvarkytis po to,

[1] Lietuvos žinios. 1929. Gruodžio 20.
[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 49. L. 6.

kai jis "suaugs", nes universiteto kūrimo laikotarpis truko iki 1922 m. rudens semestro, o nuo jo pradžios vadovautasi nuosavu 1922 m. statutu. Todėl Lietuvos universitetą kūrė ir visus jo reikalus pradžioje tvarkė Švietimo ministerija bei jos paskirti žmonės.

Švietimo ministras prof. P. Juodakis, kūręs Lietuvos universitetą, pirmuosius profesorių branduolius (po 5 žmones) paskyrė ne tik į galiojančio 1918 m. Vilniaus universiteto statuto numatytus Teologijos ir Socialinių mokslų fakultetus, bet ir į Matematikos-gamtos, Technikos bei Medicinos. Į Socialinių mokslų fakultetą buvo paskirti K. Būga, J. Jablonskis, A. Janulaitis, V. Krėvė-Mickevičius, E. Volteris, J. Yčas, A. Voldemaras; į Matematikos-gamtos - Z. Žemaitis, V. Čepinskis, T. Ivanauskas, A. Purėnas, F. Butkevičius; į Technikos - P. Jodelė, P. Jankauskas, J. Šimkus, K. Vasiliauskas, J. Šimoliūnas; į Medicinos - P. Avižonis, V. Lašas, P. Raudonikis, A. Jurgeliūnas, L. Gogelis[1]. Į Teologijos fakultetą buvo paskirti Žemaičių vyskupo P. Karevičiaus nurodyti teologai - J. Mačiulis-Maironis, P. Būčys, A. Grigaitis, B. Česnys ir K. Šaulys[2]. Lietuvos prezidentas patvirtino švietimo ministro pasiūlytą rektorių J. Šimkų ir dekanus A. Voldemarą, Z. Žemaitį, P. Jodelę, P. Avižonį ir J. Mačiulį-Maironį. Šie paskirti profesorių branduoliai turėjo organizuoti fakultetus ir visą jų darbą, steigti katedras ir laboratorijas, komplektuoti mokslo personalą ir studentų kontingentą. Vadinasi, Lietuvos universitete nuo pat pradžios buvo įsteigti visi tie fakultetai, kurie veikė Aukštuosiuose kursuose ir buvo numatyti Steigiamojo seimo svarstomajame statuto projekte, nors jiems įkurti tuo metu formalaus juridinio pagrindo ir nebuvo. Dėl šių nusižengimų įstatymui švietimo ministrą prof. P. Juodakį ypač smarkiai puolė to meto tautininkų spauda. Vėliau, 1922 m. birželio mėn., remiantis naujuoju 1922 m. universiteto statutu, buvo paskirti pirmieji profesorių branduoliai Teisių fakultetui: P. Leonas, S. Bieliackinas, O. Biuchleris, K. Šalkauskis ir A. Tumėnas[3], Socialinių mokslų fakultetas pertvarkytas į Humanitarinių mokslų, Teologijos - į Teologijos-filosofijos fakultetą.

Daugelis pirmųjų paskirtų profesorių buvo gerai žinomi to meto lietuvių mokslininkai, pažangių demokratinių pažiūrų žmonės. Dauguma jų dirbo

---

[1] Lietuvos universitetas. 1922 II 16 - 1927 II 16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. K., 1927. P. 38.

[2] LCVA. F. 1671. Ap. 5. B. 299. L. 5, 6.

[3] Lietuvos universitetas. 1922 II 16 - 1927 II 16. Pirmųjų penkerių veikimo metų apyskaita. P.44.

Aukštuosiuose kursuose. Suprantama, kad profesoriai pakvietė į universitetą dirbti nemaža Aukštųjų kursų lektorių, įvairių pažiūrų bei įsitikinimų mokslininkų. Tai ypač gąsdino valdančiąją Krikščionių demokratų partiją, kuriai priimtinų žmonių Aukštuosiuose kursuose dirbo nedaug ir kuri čia neturėjo didesnės įtakos. Krikščionys demokratai savo laikraštyje "Rytas" vėliau skundėsi, kad "Universitetas yra nuo pat įsikūrimo pradžios skaudžioji mūsų opa. Iš pirmųjų dienų jis pakliuvo į netikusias rankas ir lig šiol neįstengia išsivaduoti. Į tą padėjimą pastatė jį valstiečių-socialistų atspalvio branduoliai, kuriems buvo pavestas Universitetas organizuoti"[1]. Paskirti fakultetų profesorių branduoliai, telkdami profesūrą, iš tiesų į universitetą priėmė dirbti nemaža ir krikščionims demokratams nepriimtinų ar net opozicinių pažiūrų mokslininkų. Kai kurie iš jų valdžiai pasirodė esą tokie baisūs, jog net buvo pareikalauta raštiško pasižadėjimo nevaryti komunistinės propagandos universitete[2]. Iš tikrųjų opozicinių pažiūrų mokslininkai buvo labai tolimi komunistinėms pažiūroms ir apskritai tokių mokslininkų Lietuvos universitete per visą tarpukario laikotarpį nebuvo.

Lietuvos universitetas iš pat pradžių buvo įsteigtas kaip rimta, daugiaprofilė aukštoji mokymo ir mokslo įstaiga pagal geriausių Europos universitetų pavyzdį. Tai nemažas švietimo ministro prof. P. Juodakio nuopelnas. Lietuvos visuomenė su didžiuliu pritarimu ir pasitenkinimu sutiko valstybinio pasaulietinio universiteto įkūrimą. Tačiau atsirado ir nepatenkintų.

Lietuvos universitetu labiausiai liko nepatenkinta valdančioji Krikščionių demokratų partija. Jos spauda be jokio pagrindo universitetą viešai apšaukė "bedieviškų", "laisvamanybės ir socializmo misijonierių lizdu". Karingieji krikščionių demokratų partijos ideologai puolė net savo politikus už liaudininkams padarytas nuolaidas dėl vienybės, kurią jie "pirko taip brangia kaina", ir ragino katalikus skubiai greta valstybinio steigti kitą, katalikišką universitetą, nes "juo ilgiau lauksime, tuo labiau sustiprės prieštikybinis universitetas, tuo labiau įsigalės tikybos priešininkai"[3]. Tai visiškai nepagrįsti kaltinimai. Lietuvos universitetas nei iš pradžių, nei vėliau nebuvo "prieš-valstybinis", ir apskritai jo veikla niekad nebuvo nukreipta prieš katalikų tikėjimą. Universitete vyravo didžiulė tolerancija, ramiai dirbo įvairių

[1] Rytas. 1925. Lapkričio 15.
[2] Ten pat.
[3] Tėvynės balsas. 1922. Vasario 23-24. Balandžio 15-16. Gegužės 13. Birželio 15.

įsitikinimų ir pasaulėžiūrų mokslininkai, nors moksle reiškėsi pačios įvairiausios nuomonės. Tai netrukus pripažino ir pati Teologijos-filosofijos fakulteto vadovybė. Jos 1926 m. memorandume Lietuvos vyriausybei pabrėžta, kad "iš tikro keturių metų Lietuvos Universiteto gyvavimo praktika parodė, kad šitos aukštos mokslo įstaigos sutvarkymas ne tik nesukiršino lietuvių mokslininkų tarp savęs, bet ir leido bei mokė juos savitarpinės apykantos ir pagarbos tuo pačiu laiku, kai politinė kova plačioje Lietuvos visuomenėje vedė prie didžiausios neapykantos įvairiai nusistačiusias grupes"[1]. Atskiro katalikiško universiteto krikščionys demokratai iki 1932 m. nemėgino steigti, o pasinaudodami didele "priešvalstybinio" universiteto autonomija, stengėsi sustiprinti savo pozicijas jame.

Labai nepatenkinta įkurtuoju Lietuvos universitetu buvo Tautininkų partijos vadovybė. Savo spaudoje ji iškoneveikė švietimo ministrą prof. P. Juodakį už "nerimtą" universiteto steigimą, kaltino, kad universitete užsiimama politika, pirmąjį Lietuvos universiteto rektorių prof. J. Šimkų apibūdino vos ne kaip bemokslį žmogų, grasino nesirūpinsią valstybiniu universitetu ir steigsią privačią aukštąją mokyklą[2].

Tačiau ir tautininkai, deja, taip pat nesteigė atskiros privačios aukštosios mokyklos, o paėmę valdžią į savo rankas po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo visaip mėgino įsigalėti šitame "bemokslių" įkurtame universitete.

Pažymėtina, kad dėl šitų dviejų politinių partijų - Krikščionių demokratų ir Tautininkų - interesų susidūrimo universitete nuolat kentėjo Lietuvos universiteto akademinė rimtis, o tai trukdė jo normaliam darbui.

Jau kitą dieną po iškilmingo Lietuvos universiteto atidarymo, t.y. 1922 m. vasario 17 d., įvyko vyriausiojo universiteto organo - dekanų tarybos (senato) pirmasis posėdis[3]. Jame buvo nutarta parengti visų fakultetų mokymo planus, studentų priėmimo taisykles, organizuoti fakultetų ir viso universiteto darbą. Vėlesniuose posėdžiuose buvo nustatytos švietimo ministro paskirtų fakultetų profesorių branduolių mokslinės kvalifikacijos ir pasiūlyta suteikti jiems profesorių arba docentų pedagoginius mokslo vardus. Nuo kovo 1 d. pradėta priiminėti studentus. Iš viso buvo priimta 481 studentas.

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 234. L. 90.

[2] Tėvynės balsas. 1922. Vasario 23-24. Balandžio 15-16. Gegužės 13. Birželio 15.

[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 48. L. 30.

Dauguma jų (350) atėjo iš Aukštųjų kursų. Universiteto tarybos 1922 m. kovo 14 d. nutarimu mokslas universitete oficialiai buvo pradėtas kovo 15 d.[1]

1922 m. kovo 5 d. įvyko pirmasis Lietuvos universiteto tarybos posėdis. Jame buvo suderintos labai skirtingos fakultetų tarybų nuomonės dėl reikalavimų dėstytojų mokslinėms kvalifikacijoms. Taryba nutarė ordinariniais profesoriais rinkti asmenis, kurie anksčiau yra gavę profesorių vardus kitose aukštosiose mokyklose arba turi mokslinius daktaro laipsnius. Profesoriais ir einančiais profesoriaus pareigas taip pat galėjo būti renkami ir neturintys mokslinių laipsnių asmenys, jeigu jie yra pasižymėję moksliniais darbais arba turi darbo aukštosiose mokyklose patirties. Docentais galėjo būti aukštąjį mokslą baigę asmenys, nors ir neturintys mokslinių kvalifikacijų, bet, fakulteto tarybos nuomone, tinkantys dėstyti universitete ir sugebantys dirbti mokslinį darbą. Atskiriems kursams dėstyti kviečiami lektoriai ir iš jų nereikalaujama mokslinių kvalifikacijų[2].

Šie Lietuvos universiteto tarybos nutarimai turėjo didžiulę reikšmę. Ypač svarbus buvo sulyginimas turinčių mokslinį daktaro laipsnį su jo neturinčiais, bet jau dirbusiais aukštosiose mokyklose. Kaip žinia, iki Pirmojo pasaulinio karo gauti mokslinį laipsnį carinės Rusijos aukštosiose mokyklose buvo labai sunku dėl keliamų didelių reikalavimų. Nemažai Aukštųjų kursų dėstytojų buvo baigę mokslus Rusijoje ir neįgiję daktaro laipsnio. Tuo tarpu Vokietijoje, Šveicarijoje, Austrijoje, Italijoje moksliniai daktaro laipsniai buvo suteikiami lengvai. Iš tikrųjų tai buvo (ir dar ne visada) tik aukštojo mokslo baigimo diplomas, o ne mokslinis laipsnis. Dėl to 1918 m. Vilniaus universiteto statuto 16§ buvo numatyta, kad turintys "Vokietijoje ir kitur" įgytą vien tik mokslinį daktaro laipsnį dar negali eiti profesoriaus arba docento pareigų. Lietuvos universiteto tarybos nutarimu, daktaro laipsnį įgijusių mokslinės kvalifikacijos buvo prilygintos kvalifikacijoms Aukštųjų kursų dėstytojų, turinčių darbo aukštojoje mokykloje patirties. Ir vieni, ir kiti galėjo būti renkami profesoriais, jeigu buvo pasižymėję moksliniais darbais.

Antrajame Lietuvos universiteto tarybos posėdyje 1922 m. kovo 12 d. buvo nustatyta naujų profesorių kvietimo tvarka[3]. Fakulteto sudaryta speciali komisija privalėjo įvertinti kviečiamo profesoriaus mokslo darbus, sugebėjimą dėstyti aukštojoje mokykloje ir pateikti savo rekomendacijas fakulteto tarybai, kuri nuspręsdavo 2/3 balsų dauguma. Fakultetų tarybų

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 49. L. 11.
[2] Ten pat. L. 27.
[3] Ten pat. L. 17-19.

išrinktus profesorius dar turėjo patvirtinti universiteto taryba. Čia pakako paprastos balsų daugumos. Siekdama suvienodinti visų fakultetų reikalavimus renkamų profesorių mokslinėms kvalifikacijoms, Lietuvos universiteto taryba balsų dauguma (15 prieš 5) atmetė prof. P. Būčio pasiūlymą nereikalauti, kad fakulteto tarybos nutarimus patvirtintų universiteto taryba. Beje, šis pasiūlymas nebuvo atsitiktinis. Kai kurie fakultetai siekė suteikti kuo aukštesnį pedagoginį mokslo vardą savo dėstytojams, neturintiems reikiamų mokslinių kvalifikacijų. Antai 1922 m. kovo 13 d. universiteto tarybos posėdyje, tvirtinant Teologijos fakulteto tarybos išrinktus docentus, buvo nurodyta, kad dalis jų gali būti tik lektoriai ir kad būtina vadovautis minėtu galiojančio Vilniaus universiteto statuto 16§, kuris turintiems Vokietijoje ir kitur įgytą mokslinį daktaro laipsnį neduoda teisės eiti profesoriaus arba docento pareigų[1].

Lietuvos universiteto rektorius, prorektorius ir sekretorius, kaip minėta, buvo renkami vieneriems mokslo metams, kaskart iš kito fakulteto. Universiteto taryba juos išrinkdavo kiekvienų mokslo metų pabaigoje, o savo pareigas jie pradėdavo eiti nuo rugsėjo 1 dienos. Lietuvos universitete susiklostė tradicija rektoriumi rinkti prieš tai buvusį prorektorių. Pirmasis rektorius prof. J.Šimkus buvo paskirtas Lietuvos prezidento, o ne išrinktas Lietuvos universiteto tarybos. Remdamasis statutu, jis 1922 m. gegužės 3 d. universiteto tarybos posėdyje atsistatydino. Iš pasiūlytų 6 kandidatų taryba rektoriumi 1922/1923 mokslo metams vėl išrinko prof. J. Šimkų[2].

1923-1929 m. Lietuvos universiteto rektoriais buvo prieš tai buvusieji prorektoriai profesoriai V. Čepinskis (1923/1924 ir 1929/1930), P. Būčys (1924/1925), P. Avižonis (1925/1926), M. Biržiška (1926/1927), M. Remeris (1927/1928), P. Jodelė (1928/1929).

Vėliau, 1930-1940 m. laikotarpiu, remiantis 1930 m. universiteto statutu, kuris rektoriaus kadenciją prailgino iki 3 metų, Vytauto Didžiojo universiteto rektoriais buvo Lietuvos prezidento paskirti profesoriai V. Čepinskis (1930-1933), M. Remeris (1933-1939) ir S. Šalkauskis (1939/1940 mokslo metai).

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 49. L. 13-15.
[2] Ten pat. L. 7.

Lietuvos universiteto struktūra, etatai, patalpos, lėšos

Pagal 1922 m. kovo 24 d. Steigiamojo seimo priimtą statutą, Lietuvos universitete buvo 6 fakultetai. Siekiant patenkinti abiejų srovių evangelikų (reformatų ir liuteronų), kurių tuo metu Lietuvoje buvo apie 250 tūkst.[1], poreikius, 1925 m. Lietuvos universitete buvo įsteigtas septintas - Evangelikų teologijos fakultetas su 5 katedromis[2]. Tačiau išleidęs 23 pastorius, kurių nė vieno Rytų Prūsijos bažnytinė vadovybė neįsileido į Klaipėdos kraštą, kur daugiausia buvo tikinčiųjų evangelikų, 1936 m. rudenį šis fakultetas buvo uždarytas. Pažymėtina, kad tautininkų valdžia tai padarė patylomis, ne tik šiurkščiai pažeisdama galiojantį 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto statutą, t.y. jo nekeisdama, bet ir formaliai palikdama Evangelikų teologijos fakultetą net ir naujame 1937 m. universiteto statute.

Apie 1924-1925 m. nusistovėjo tokia Lietuvos universiteto struktūra: Teologijos-filosofijos fakultete buvo teologijos ir filosofijos skyriai, Humanitarinių mokslų - filosofijos, filologijos ir istorijos, Teisių - teisių ir ekonomijos, Matematikos - gamtos-matematikos, fizikos-chemijos, biologijos ir agronomijos-miškininkystės (1924 m. uždarytas), Medicinos - medicinos, stomatologijos, farmacijos ir veterinarijos (1929 m. uždarytas), Technikos - statybos ir technologijos. Tokia universiteto struktūra išliko per visą Lietuvos Respublikos gyvavimo laikotarpį iki šios aukštosios mokyklos pertvarkymo 1940 m. pradžioje, kai dalį fakultetų iškėlus į Vilnių Vytauto Didžiojo universiteto pagrindu Lietuvoje buvo įkurtas antras - Vilniaus - universitetas.

1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto statute[3] buvo numatyta sujungti kai kurias katedras ir jų skaičių sumažinti nuo 126 iki 87, tačiau nusistovėjusi universiteto struktūra nebuvo pakeista. Statutas tik įteisino esamą padėtį ir atėmęs iš fakultetų teisę steigti naujus skyrius bei katedras sustabdė tolesnį universiteto plėtimąsi.

1931 m. rugpjūčio 14 d. buvo pakeistas Vytauto Didžiojo universiteto statutas[4] ir Teologijos-filosofijos fakultete panaikintas filosofijos skyrius.

---

[1] *Kalvanas J.* Užvožtas žiburys//Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1933. P. 147.

[2] Vyriausybės žinios. 1925. Nr. 189.

[3] Vyriausybės žinios. 1930. Nr. 330.

[4] Vyriausybės žinios. 1931. Nr. 363.

Tačiau po to jis veikė nelegaliai ir todėl po 1931 m. rugpjūčio 14 d. reformos universiteto struktūra nepasikeitė.

Lietuvos universiteto pedagoginio mokslo personalo skaičių reglamentavo specialūs etatų įstatymai. 1924 m. etatų įstatymas[1] nustatė 190 vyresniojo mokslo personalo (ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, docentai) ir 117 jaunesniojo mokslo personalo (lektoriai, asistentai, laborantai, prozektoriai) narių. Po 1930 m. universiteto reformos etatų skaičius atitinkamai buvo sumažintas iki 127 ir 112, 1937 m. - iki 124 ir 132 [2]. Taigi etatų įstatymai leido Lietuvos universitetui turėti atskirais laikotarpiais 307, 239 ir 256 vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo narius. Tačiau iš tikrųjų, kaip matyti iš 2 lentelės[3], Lietuvos universitete beveik visą laiką (išskyrus 1936 m. ir 1938 m.) buvo mažiau mokslo personalo, negu jo leido turėti etatų įstatymai. 1924 m. buvo tik 174 vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo nariai, t.y. net 133 vietos (43 proc.) buvo laisvos, 1931 m. - 216, arba 23 vietos (9 proc.) laisvos, 1938 m. - 257, arba vienu darbuotoju daugiau negu galima pagal etatų įstatymą. Jeigu jaunesniojo mokslo personalo skaičius nuo 1934 m. nuolat buvo didesnis, tai vyresniojo mokslo personalo skaičius per visą tarpukario laikotarpį Lietuvos universitete buvo mažesnis negu numatė etatų įstatymai[4]. Daugiausiai vyresniojo mokslo personalo universitete buvo 1929 m. - 131 (buvo leidžiama turėti 190). Vėlesniais metais jo skaičius sumažėjo ir svyruodavo nuo 107 (1934 m.) iki 117 (1937 m.). Antrajame savo veiklos dešimtmetyje universitetui stigo jaunesniojo mokslo personalo etatų, ir tai stabdė tolesnį jo bei jaunosios mokslininkų pamainos augimą.

---

[1] Vyriausybės žinios. 1925. Nr. 176.

[2] Vyriausybės žinios. 1930. Nr. 330; 1931. Nr. 357; 1937. Nr. 591.

[3] Lietuvos statistikos metraštis. T. 1-12. K., 1924-1940.

[4] Istorinėje literatūroje kartais nepagrįstai teigiama (žr. Gylienė L. Vytauto Didžiojo universiteto dviejų dešimtmečių veiklos apžvalga//Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1993. P. 26.), kad Lietuvos universitetas 1927 m. turėjo 123 vyresniojo mokslo personalo etatus, 1935 m. - 92, ir kad jų mažėjimas buvo viena iš priežasčių, dėl ko daktaro disertacijas apgynę dėstytojai nebuvo pakeliami į docentus ir profesorius. Iš tikrųjų universitetas per visą tarpukario laikotarpį nuolat turėjo laisvų vyresniojo mokslo personalo etatų, todėl minėto reiškinio priežastis negalėjo būti etatų stoka.

Tačiau po to jis veikė nelegaliai ir todėl po 1931 m. rugpjūčio 14 d. reformos universiteto struktūra nepasikeitė.

Lietuvos universiteto pedagoginio mokslo personalo skaičių reglamentavo specialūs etatų įstatymai. 1924 m. etatų įstatymas[1] nustatė 190 vyresniojo mokslo personalo (ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, docentai) ir 117 jaunesniojo mokslo personalo (lektoriai, asistentai, laborantai, prozektoriai) narių. Po 1930 m. universiteto reformos etatų skaičius atitinkamai buvo sumažintas iki 127 ir 112, 1937 m. - iki 124 ir 132 [2]. Taigi etatų įstatymai leido Lietuvos universitetui turėti atskirais laikotarpiais 307, 239 ir 256 vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo narius. Tačiau iš tikrųjų, kaip matyti iš 2 lentelės[3], Lietuvos universitete beveik visą laiką (išskyrus 1936 m. ir 1938 m.) buvo mažiau mokslo personalo, negu jo leido turėti etatų įstatymai. 1924 m. buvo tik 174 vyresniojo ir jaunesniojo mokslo personalo nariai, t.y. net 133 vietos (43 proc.) buvo laisvos, 1931 m. - 216, arba 23 vietos (9 proc.) laisvos, 1938 m. - 257, arba vienu darbuotoju daugiau negu galima pagal etatų įstatymą. Jeigu jaunesniojo mokslo personalo skaičius nuo 1934 m. nuolat buvo didesnis, tai vyresniojo mokslo personalo skaičius per visą tarpukario laikotarpį Lietuvos universitete buvo mažesnis negu numatė etatų įstatymai[4]. Daugiausiai vyresniojo mokslo personalo universitete buvo 1929 m. - 131 (buvo leidžiama turėti 190). Vėlesniais metais jo skaičius sumažėjo ir svyruodavo nuo 107 (1934 m.) iki 117 (1937 m.). Antrajame savo veiklos dešimtmetyje universitetui stigo jaunesniojo mokslo personalo etatų, ir tai stabdė tolesnį jo bei jaunosios mokslininkų pamainos augimą.

---

[1] Vyriausybės žinios. 1925. Nr. 176.

[2] Vyriausybės žinios. 1930. Nr. 330; 1931. Nr. 357; 1937. Nr. 591.

[3] Lietuvos statistikos metraštis. T. 1-12. K., 1924-1940.

[4] Istorinėje literatūroje kartais nepagrįstai teigiama (žr. Gylienė L. Vytauto Didžiojo universiteto dviejų dešimtmečių veiklos apžvalga//Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1993. P. 26.), kad Lietuvos universitetas 1927 m. turėjo 123 vyresniojo mokslo personalo etatus, 1935 m. - 92, ir kad jų mažėjimas buvo viena iš priežasčių, dėl ko daktaro disertacijas apgynę dėstytojai nebuvo pakeliami į docentus ir profesorius. Iš tikrųjų universitetas per visą tarpukario laikotarpį nuolat turėjo laisvų vyresniojo mokslo personalo etatų, todėl minėto reiškinio priežastis negalėjo būti etatų stoka.

2 lentelė. Lietuvos aukštųjų mokyklų pedagoginis mokslo personalas (1922-1939 m. rudens semestras)

Metai	Lietuvos universitetas		Žemės ūkio akademija		Konservatorija		Klaipėdos prekybos institutas		Klaipėdos pedagoginis institutas		Veterinarijos akademija		Iš viso		
	vyresnysis	jaunesnysis	vyresnysis	jaunesnysis	vyresnysis	jaunesnysis	vyresnysis	jaunesnysis	vyresnysis	jaunesnysis	vyresnysis	jaunesnysis	vyresnysis	jaunesnysis	iš viso
1922	69	33											69	33	102
1923	104	42											104	42	146
1924	112	62	9										121	62	183
1925	125	83	13	19									138	102	240
1926	128	100	14	10									142	110	252
1927	130	97	19	8									149	115	254
1928	130	101	15	5									145	106	251
1929	131	91	14	22									145	113	258
1930	127	95	16	23									143	118	261
1931	111	105	15	30									126	135	261
1932	110	110	16	34									126	144	270
1933	118	111	14	27	33								165	138	303
1934	107	121	16	14	32			15					155	150	305
1935	111	137	13	21	30	2	17	8	8	7			179	175	354
1936	114	143	15	16	31		20	12	15	6	1		196	177	373
1937	117	135	15	17	15	18	27		17	6	1		192	179	371
1938	112	145	15	29	15	18	9	31	17	21	7	7	175	251	426
1939	109	121	20	23	19	16	7	25	19	6	10	8	184	199	303

Per visą tarpukario laikotarpį Lietuvos universitetas daug vargo dėl patalpų stokos. Pradžioje jis turėjo tik Aukštųjų kursų patalpas - K. Donelaičio ir A. Mickevičiaus gatvių kampinį namą, kuriame buvo įrengti universiteto I rūmai (dabar KTU I rūmai) ir nedidelį namą A. Mickevičiaus g. 7, kur veikė Anatomijos katedra. Skirstant patalpas fakultetams, 1922 m. kovo 15 d. senato ir ūkio tarybos posėdyje paaiškėjo, jog iš viso tėra 23 kambariai[1], į kuriuos reikėjo sutalpinti 6 fakultetus su visomis jų laboratorijomis, kabinetais ir kitomis įstaigomis. Tai padaryti, suprantama, buvo neįmanoma. I rūmuose įsikūrė rektoratas bei vienas kitas kabinetas. Tuo metu visas Lietuvos universitetas turėjo tik 4 auditorijas[2]. 1922 m. pabaigoje gautame name (Gedimino g. 29) buvo įrengti II rūmai. 1922 m. lapkričio 23 d. senato posėdyje jie buvo paskirstyti trims fakultetams - Matematikos-gamtos, Medicinos ir Technikos. Rektorius 1922 m. gruodžio 7 d. rašė švietimo ministrui, kad toks "paskirstymas daromas tik dėl to, kad tuo tarpu geresnės išeities nėra, bet savy tai nėra reikalo patenkinimas. Paminėtiems trims fakultetams reikia butų daug daugiau, negu jų randasi užleistoje buv. karo mokyklos rūmų daly"[3].

Turimos patalpos buvo netinkamos aukštajai mokyklai, jų labai trūko Lietuvos universitetui net ir tada, kai studentų buvo vos 1000. Nors dėl patalpų stokos ne visi stojantieji būdavo priimami į universitetą, studentų skaičius kasmet didėjo (žr. 5 lentelę), ir universiteto padėtis darėsi vis sunkesnė. Jau 1923 m. sausio 17 d. Medicinos fakulteto taryba nutarė uždaryti veterinarijos skyrių, jei nebus gautos būtiniausios patalpos[4]. Šio fakulteto dekanas 1923 m. rugsėjo 27 d. senato posėdyje pranešė, kad dėl patalpų stokos nustojo veikti stomatologijos skyrius[5].

Visiškai nepakenčiama padėtis susidarė 1928 m., kai studentų skaičius padidėjo iki 4000. Iki to laiko Lietuvos universiteto patalpos, kaip pažymėta 1928 m. lapkričio 8 d. rektoriaus rašte Lietuvos prezidentui, ne tik nepadidėjo, bet dar sumažėjo, atėmus iš jo Gamtos tyrimo stotį, kurioje buvo įsikūrę keletas Matematikos-gamtos fakulteto kabinetų bei kitos įstaigos[6]. Atskleisdamas apgailėtiną Lietuvos universiteto padėtį, rektorius 1928 m.

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 79. L. 2.
[2] Ten pat.
[3] Ten pat. B. 70. L. 178.
[4] Lietuvos žinios. 1923. Sausio 31.
[5] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 45. L. 142.
[6] Ten pat. B. 344. L. 114.

sausio 11 d. rašte švietimo ministrui nurodė, kad universiteto patalpose gali tilpti tik apie 1000 studentų, o jų yra daugiau kaip 4000; auditorijose užtenka vietos daugiausia 50 žmonių, o reikia šukimšti iki 500-600 studentų. Dar blogiau yra kabinetuose, laboratorijose, kur susikimšę studentai alpsta nuo tvankaus oro; bibliotekos knygos sukištos koridoriuose, skaitykloje tėra tik 35 vietos ir t.t. Prorektoriui "paskirtas vienas kampas buhalterijos kambary, kuriame nuolatos dirba 4 tarnautojai ir lankosi (...) net pašaliniai žmonės. Tas kampas (...) pavestas ne vienam prorektoriui; tuo "kambarėliu", liuosu nuo prorektoriaus laiku naudojasi kaipo kabinetu ir Matematikos-gamtos fakulteto dekanas"[1]. Vien gausybės straipsnių to meto periodinėje spaudoje pavadinimai - "Ankštumas", "Universiteto bėdos", "Universiteto vargai", "Užtroškęs universitetas", "Humanitarai alpsta", "Teisininkai trokšta" ir t.t. rodo, kokiomis sunkiomis sąlygomis tuo metu dirbo Lietuvos universitetas. Organizuoti jame normalų studentų mokymo procesą bei dirbti mokslinį darbą buvo neįmanoma.

Daug laiko ir energijos Lietuvos universiteto vadovybė paaukojo kovai dėl kiekvieno mažiausio kampo įvairiose valdžios instancijose. Ypač daug jėgų reikėjo valdžios biurokratizmui įveikti. Neretai net aukščiausių valstybinės valdžios instancijų nutarimai nieko nereikšdavo. Rektorius prof. P. Avižonis 1926 m. viešai spaudoje rašė, kad "pernykštis Ministerių kabinetas buvo nutaręs užleisti Universitetui valstybės spaustuvės rūmus, tik nepajėgė to savo nutarimo įvykdyti, nepajėgė nugalėti žemesniųjų, bet gyvai suinteresuotų valdininkų pasipriešinimo"[2]. Net trejus metus universitetui dar teko kovoti, kad minėtasis Vyriausybės nutarimas būtų įgyvendintas. Pagaliau 1929 m. universitetui perduotame naujame spaustuvės pastate (Gedimino g. 40) buvo įrengti Didieji rūmai (dabar KTU II rūmai).

Ketvirtajame dešimtmetyje Lietuvos universiteto patalpų reikalai ėmė gerėti. Tačiau daugmaž patalpomis aprūpinti buvo tik Medicinos ir Matematikos-gamtos fakultetai. Dar 1925 m. Aleksote (Linksmadvaryje) buvo pradėtas statyti Fizikos-chemijos institutas. Tačiau pastačius sienas ir uždengus stogą, dėl lėšų stokos statybos darbai buvo sustabdyti trejiems metams. Tik nuo 1931 m. rudens čia prasidėjo paskaitos ir pratybos. Šiuose rūmuose įsikūrė Matematikos-gamtos fakultetas ir dalis Technikos fakulteto įstaigų. Tai buvo pirmosios patalpos, specialiai paruoštos universitetui. Vėliau (1937 m.) greta šių rūmų buvo pastatytos Technikos fakulteto metalų

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 344. L. 3-4.
[2] Rytas. 1926. Rugpjūčio 31.

apdirbimo dirbtuvės, šiluminių variklių, elektromechanikos ir kitos laboratorijos.

1930 m. pabaigoje buvo atidarytos naujos Akių, ausų, nosies ir gerklės ligų klinikos, kurios vėliau (1939 m.) buvo perduotos Krašto apsaugos ministerijai. 1933 m. pradžioje buvo atiduoti nauji Medicinos fakulteto rūmai (A. Mickevičiaus g. 7; dabar KMA rūmai), į kuriuos persikėlė beveik visos fakulteto teorinės katedros. 1937 m. buvo pradėtos statyti ir 1940 m. atiduotos naujos modernios universiteto klinikos.

Tačiau kai kuriems kitiems fakultetams patalpų trūko iki pat Vytauto Didžiojo universiteto pertvarkymo 1940 m. Antai iškilmingame universiteto tarybos posėdyje 1937 m. vasario 16 d. rektorius prof. M. Remeris pažymėjo, jog Teisių fakultetas turi patalpas "tiesiog nepakenčiamas, neatitinkančias higienos reikalavimų, netinkamas paskaitoms ir negalinčias sutalpinti viso studentų skaičiaus. Šio didžiausiojo fakulteto padėtis patalpų atžvilgiu neišlaiko jokios kritikos ir yra Universitete be abejo blogiausia"[1]. Labai trūko patalpų bibliotekai ir Technikos fakultetui. Šiame fakultete mokėsi apie 500 studentų, o vietų braižyklose - tik 80. Universiteto senatas 1938 m. balandžio 28 d. posėdyje konstatavo, kad "Technikos fakulteto padėtis patalpų atžvilgiu yra sunkiai pakenčiama ir neduodanti galimybės taip organizuoti ir plėsti darbą, kaip to reikalauja didėjantieji krašto reikalai ir tinkamas įvairių sričių inžinierių paruošimas"[2]. Tiktai 1940 m., perkėlus dalį fakultetų į Vilnių, nebeliko ir Vytauto Didžiojo universiteto patalpų problemos.

Antra didelė kliūtis, su kuria nuolat susidurdavo Lietuvos universitetas, buvo lėšų trūkumas. Iš 3 lentelės[3] matyti, kad augant universitetui išlaikymo išlaidos iš pradžių vis didėjo. Daugiausia jų, apie 3/4, buvo skirta personalui išlaikyti. Vėliau, maždaug apie 1926 m., kai nusistovėjo universiteto struktūra ir buvo sutelkti dėstytojų kadrai, išlaidos pedagoginiam mokslo personalui išlaikyti tapo pastovesnės. Tam kasmet buvo išleidžiama nuo 3 iki 3,8 mln. litų.

Paprastosios ūkio išlaidos buvo nedidelės - vidutiniškai apie 400-600 tūkst. litų. Tiktai tais metais, kai vykdavo statybos, išlaidos gerokai padidėdavo. Antai 1925 m., pradėjus statyti Fizikos-chemijos instituto rūmus, jos padidėjo iki 1,5 mln. litų, 1930-1932 m., statant Akių, ausų, nosies

---

[1] V. D. Universiteto žinios. 1937. Nr. 1-5. P. 12.

[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 696. L. 187.

[3] VDU statistikos knyga (1922-1950). (Rankraštis saugomas Kauno technikos universitete.)

3 lentelė. Lietuvos universiteto išlaidos ir pajamos 1922-1939 m.(tūkst. Lt)

Metai	Išlaidos				Pajamos					
	personalui	ūkio reikalams	mokslo reikalams	iš viso	mokesčiai už mokslą	ligoninių	laboratorijų	už spaudinius	nenumatytos ir kitos	iš viso
1922	204,4	106,3	165,0	475,7	35,2	-	-	-	-	35,2
1923	1092,4	442,2	976,2	2510,8	123,4	-	-	0,2	-	123,6
1924	2229,4	501,6	1066,6	3797,6	131,1	4,2	-	9,5	3,0	147,8
1925	2747,0	1484,7	1000,2	5230,9	256,3	15,9	-	10,4	2,3	284,9
1926	3056,8	401,0	461,9	3919,7	333,6	20,0	0,7	21,4	16,6	392,3
1927	3117,5	705,0	567,3	4389,8	458,6	10,9	1,2	35,5	16,5	522,6
1928	2929,0	439,0	580,3	3948,3	608,3	12,9	2,6	18,4	19,4	661,6
1929	3208,7	879,6	669,1	4757,4	611,2	13,7	3,1	19,0	21,8	668,8
1930	3817,6	1726,7	999,7	6544,0	624,6	21,7	8,3	14,1	76,0	744,7
1931	3853,8	2314,0	899,9	7067,7	685,2	162,3	10,1	23,2	30,2	911,0
1932	3830,9	2042,1	645,6	6518,6	703,5	200,3	8,2	26,0	53,5	991,5
1933	3658,6	542,9	545,9	4747,4	683,5	196,1	9,5	28,0	49,3	966,4
1934	3517,2	457,7	540,8	4515,7	609,9	203,9	24,1	27,4	44,0	909,3
1935	3573,0	380,9	462,2	4416,1	553,4	227,3	86,9	30,3	44,9	942,8
1936	3606,8	601,7	458,0	4666,5	504,1	285,9	90,6	28,3	44,1	953,0
1937	3650,7	3064,5	528,8	7244,0	479,7	276,4	103,7	13,0	41,8	914,6
1938	3788,7	5802,3	592,3	10183,9	481,3	300,7	121,4	23,8	40,4	967,6
1939	3810,7	3622,2	364,3	7797,2	485,5	249,5	96,3	8,3	39,0	878,6

ir gerklės ligų klinikas bei Medicinos fakulteto rūmus, - iki 2 mln. litų kasmet. Daugiausia lėšų buvo išleista klinikų statybai 1937-1939 metais. Dėl jų universiteto išlaidos 1938 m. buvo didžiausios per visą tarpukario laikotarpį - daugiau kaip 10 mln. litų.

Mokslo reikalams buvo skiriama palyginti nedaug lėšų. Tiktai Lietuvos universiteto veiklos pradžioje (1924 m. ir 1925 m.) buvo skirta daugiau kaip 1 mln. litų. Ketvirtajame dešimtmetyje jos buvo sumažintos perpus ir 1939 m. buvo mažiausios - vos 364,3 tūkst.litų.

Lietuvos universitetui išlaikyti, be nepaprastųjų išlaidų statyboms, Vyriausybė kasmet skirdavo vidutiniškai apie 4-4,5 mln. litų.

Ar tai buvo daug, ar mažai? Ar šios lėšos galėjo užtikrinti normalų universiteto darbą?

Faktai rodo, kad iš skiriamų lėšų Lietuvos universitetas galėjo patenkinti tik būtiniausius poreikius. Antai universiteto taryba 1924 m. prašė daugiau kaip 7 mln. Lt, iš jų - per 2 mln. Lt mokslo priemonėms, o buvo paskirta tik apie 3,8 mln. Lt, iš jų mokslo priemonėms - tik 1 mln. Lt, t.y. tik pusė prašomos sumos[1]; 1925 m. prašė daugiau kaip 9 mln. Lt, gavo - 5,2 mln. Lt[2] ir t.t. 1934 m. balandžio 28 d. priimtame "V. D. Universiteto Senato memorandume moksliniams tyrinėjimams lėšų klausimu" pabrėžiama, kad "Vyriausybė kasmet vis labiau ir labiau mažina Universitetui skiriamas lėšas ir pavyzdžiui pastaraisiais dvejais metais jam skiriamomis lėšomis vargais negalais tegalima aprūpinti tik tiesioginį jaunimo mokymo darbą"[3], kad labai mažai duodama lėšų mokslo priemonėms ir beveik visai jų neskiriama moksliniams tyrimams.

Iš 3 lentelės matyti, kad Lietuvos universitetas daugiausia pajamų gaudavo iš mokesčių už mokslą. Iki 1932 m., didėjant studentų skaičiui, didėjo ir universiteto pajamos. Pastačius Akių, ausų, nosies ir gerklės ligų klinikas bei Technikos fakulteto laboratorijas, taip pat išaugo universiteto pajamos už ligonių gydymą bei laboratorijose atliekamus tyrimus. Šios lėšos nebuvo universiteto dispozicijoje. Jos būdavo įmokamos tiesiai į valstybės iždą. Ketvirtajame dešimtmetyje universiteto pajamos kasmet buvo daugiau kaip 900 tūkst. litų ir padengdavo apie 1/5 paprastųjų valstybės išlaidų universitetui išlaikyti.

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 45. L. 187; B. 112. L. 155.
[2] Ten pat. B. 47. L. 115.
[3] Ten pat. B. 864. L. 251.

Apibendrinant galima teigti, kad aukštosios mokyklos kūrimas Lietuvoje nepriklausomybės metais buvo gan sunkus ir sudėtingas. Savarankiškos Lietuvos valstybės sukūrimas, jos politinio, socialinio, ekonominio ir kultūrinio gyvenimo poreikiai skatino skubiai steigti nacionalinę aukštąją mokyklą. 1918 m., kai šalyje vyravo revoliucinės nuotaikos, valdantieji sluoksniai pasisakė už nacionalinę aukštąją mokyklą ir pradėjo ją kurti, deja, 1919-1920 m. buvo atsisakyta šio sumanymo, o vėliau, 1921-1922 m., buvo siekiama steigti katalikišką universitetą. Lietuvių mokslininkai, nepaisydami valdančiųjų sluoksnių nepritarimo, veikė labai drąsiai ir originaliai - 1920 m. sausio 27 d. atidarė privatų universitetą - Aukštuosius kursus. Jie sutelkė lietuvių mokslininkus, savo veikla visapusiškai paruošė dirvą valstybiniam pasaulietiniam universitetui įkurti Lietuvoje. Aukštųjų kursų veikimo metais (1920-1922 m.) universitetas tapo atkaklios kovos objektu tarp tų, kurie siekė pasaulietinio universiteto, ir valdančiosios Krikščionių demokratų partijos bei Katalikų Bažnyčios, siekusių katalikiško universiteto. Pačiame šios kovos įkarštyje, 1922 m. vasario 16 d., suvalstybinus Aukštuosius kursus, Kaune buvo įsteigtas Lietuvos universitetas. Nepajėgdama įveikti Lietuvos visuomenės nusistatymo, valdančioji partija buvo priversta įsteigti pasaulietinį universitetą. Katalikų išimtiniams poreikiams tenkinti buvo skirtas vienas - Teologijos-filosofijos fakultetas pasaulietiniame universitete. Nors Lietuvos universiteto darbo sąlygos, ypač pirmajame veiklos dešimtmetyje, buvo nepaprastai sunkios (nebuvo būtiniausios materialinės bazės, ankštos patalpos, lėšų stoka), jis augo ir stiprėjo, turėdamas vis daugiau reikšmės Lietuvos kultūriniam gyvenimui.

II. LIETUVOS VYRIAUSYBĖS POLITIKA AUKŠTOJO MOKSLO SRITYJE

1. Mokslininkų pastangos išlaikyti Lietuvos universiteto autonomiją ir jo reformos tautininkų valdymo metais

Lietuvos universitetas per savo gyvavimo laikotarpį patyrė nemaža įvairių reformų, kurių tikslai priklausė nuo valdančiųjų partijų interesų bei siekių. Šios reformos labai ryškiai parodė Lietuvos vyriausybės vykdytos politikos aukštojo mokslo srityje pobūdį ir esmę. Pažymėtina, kad Lietuvos universiteto demokratinių pažiūrų profesūra aktyviai priešinosi visoms reformoms, kokia partija jas bevykdytų, jei jos kėsinosi į mokslo laisvę, ir nuosekliai kovojo prieš mokslo pajungimą bet kuriai politikai ir ideologijai.

Būdami nepatenkinti ne pagal jų norus įsteigtu pasaulietiniu universitetu, krikščionys demokratai pirmieji panūdo jį pertvarkyti. Pagrindinis jų reformų tikslas - susilpninti "bedievišką" universitetą ir paimti į savo rankas specialistų rengimą Lietuvoje. Dėl to jau 1923 m. Ministrų kabinetas du kartus buvo nutaręs panaikinti Matematikos-gamtos fakulteto agronomijos-miškininkystės skyrių ir tik didžiulių universiteto vadovybės pastangų dėka tas skyrius nebuvo tada likviduotas. Nepaisydama Lietuvos universiteto mokslininkų labai argumentuotų prieštaravimų dėl negausių mokslininkų jėgų skaldymo ir didžiulio lėšų bei patalpų trūkumo vienintelei aukštajai mokyklai Lietuvoje, krikščionių demokratų valdžia agronomijos-miškininkystės skyriaus pagrindu 1924 m. spalio 15 d. Dotnuvoje įsteigė Žemės ūkio akademiją. Suprantama, kad turint pedagogų mokslininkų, lėšų ir reikiamą materialinę bazę, atskiros specializuotos žemės ūkio mokyklos įsteigimas sudaro palankesnes sąlygas mokslui vystyti. Tačiau tuo metu, kai valstybė nepajėgė tinkamai aprūpinti vienintelio universiteto ir jam trūko daugelio specialybių dėstytojų, steigiant naujas aukštąsias mokyklas, be abejo, rūpėjo ne vien mokslo reikalai, bet ir noras turėti įtakos labai svarbaus kraštui specialistų būrio rengimui. Todėl ne be pagrindo, svarstant Žemės ūkio akademijos statutą Seime, buvo kategoriškai pareikšta, kad steigdama šią aukštąją mokyklą krikščionių demokratų valdžia "vadovaujasi vien tik pašaliniais tikslais, o ne žemės ūkio reikalais"[1].

[1] Seimo stenogramos. 1924. 118 posėdis. P. 12.

Remdamasis fakultetams suteikta neribota autonomija, Teologijos-filosofijos fakultetas ėmėsi telkti visų mokslo šakų katalikiškos ar jai artimos pasaulėžiūros mokslininkus, kurti universiteto statute jam nenumatytas katedras, kurios teisėtai jau veikė kituose fakultetuose. Turėdamas 7 katedras su 16 vyresniojo ir 3 jaunesniojo mokslo personalo etatais, Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrius rengė net 14 specialybių specialistus: filosofus, psichologus, sociologus, istorikus, lituanistus, vokiečių, prancūzų, graikų, lotynų kalbų, pedagogikos ir kt. Netrukus buvo įsteigta Geografijos katedra, įvesti žurnalistikos, gamtos mokslų įvado, astronomijos, higienos ir kiti kursai. Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrius atstojo katalikišką pedagoginį institutą ir rengė visų specialybių mokytojus gimnazijoms ir vidurinėms mokykloms. Tuo metu diplomuotų mokytojų Lietuvoje buvo labai mažai, ir Krikščionių demokratų partijos ir Lietuvos katalikų bažnyčios vadovybė pirmiausia stengėsi savo žinioje turėti švietimą, kad galėtų auklėti Lietuvos jaunimą tik katalikiškos pasaulėžiūros dvasia. Lietuvos vyskupai Teologijos-filosofijos fakultetui iškėlė uždavinį auklėti katalikiška ideologija visus Lietuvoje rengiamus specialistus: gydytojus, teisininkus, inžinierius, rašytojus, mokytojus ir t.t[1]. Katalikų spauda viešai įrodinėjo, jog Lietuvos universitetas "net neturi teisės dėstyti nesuderinamą su katalikų tikyba filosofijos sistemą"[2]. Tai buvo siekimas aukštąjį mokslą, kaip ir viduramžiais, pajungti tik vienai katalikiškai pasaulėžiūrai. Kad šitie užmojai buvo pernelyg dideli, netrukus pripažino ir patys Lietuvos katalikų bažnyčios vadovai. Arkivyskupas metropolitas J. Skvireckas 1928 m. gegužės 31 d. rašte Nr. 1604 švietimo ministrui pažymėjo, jog "buvo užsimota bent kiek perplačiai"[3]. Didžioji Lietuvos visuomenės, ypač mokslininkų, dalis su tokiais Krikščionių demokratų partijos ir Katalikų Bažnyčios užmojais nesutiko ir jiems pasipriešino.

1926 m. vasarą, kai krikščionys demokratai pralaimėjo rinkimus į Seimą ir buvo sudaryta liberalinė liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė, spaudoje pasirodė vieši reikalavimai pertvarkyti Lietuvos universitetą, pašalinti jo struktūrinius nenormalumus, uždaryti paralelines katedras Teologijos-filosofijos fakultete ir "užkirsti kelią toliau plėtotis tai viduramžinei dvasiai"[4]. Tiktai prof. P. Avižonis, žinomas to meto mokslininkas okulistas,

---

[1] Tiesos kelias. 1928. Nr. 12. P. 184.
[2] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 2.
[3] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 844. L. 312.
[4] Lietuvos žinios. 1926. Rugpjūčio 8.

vienintelis iš universiteto profesūros ėmė įrodinėti Teologijos-filosofijos fakulteto "teisę apimti net ir visas matematikos-gamtos fakulteto disciplinas"[1].

Prof. P. Avižonio straipsnis sukėlė spaudoje aštrią diskusiją, kurios metu pats straipsnio autorius buvo pavadintas keistenybe, o Teologijos-filosofijos fakulteto veikla - nusikaltimu. Paskelbtuose straipsniuose buvo viešai nurodoma, jog Lietuvos Vyriausybė padarytų kriminalinį nusikaltimą, jei sutiktų, kad ir toliau Lietuvos universitete "būtų profanuojamas mokslas, klaidinama jaunuomenė, stabdoma pažanga", "skelbiamas Lietuvos universiteto vardu mokslas, nudažytas tam tikra vienašališka katalikiška spalva", rengiami "siauros vienašališkos pasaulėžiūros fanatikai" ir "dar tam viskam išleidžiamos kasmet tokios didelės sumos!"[2] Technikos fakulteto dekanas prof. P. Jodelė, žinomas to meto mokslininkas, statybinių medžiagų specialistas viešai apkaltino krikščionis demokratus grupiniu egoizmu ir nesiskaitymu su tautos ir valstybės interesais. Jis rašė, jog "siekti paglemžti savo pasaulėžiūrai platinti vienintelę Lietuvoje aukštą mokslo įstaigą, steigti dar paralelius katalikiškus fakultetus, reiškia ne tik prasižengti prieš mokslą, bet visai nustoti valstybingumo jausmo, nepaisyti šalies išteklių, rūpintis vien tik savo apetitus, ir taip jau gerai pasotintus, patenkinti"[3]. Prof. P. Jodelės nuomone, "leisti savo piliečius darkyti, užmušant juose tyrimo iniciatyvą ir kalant jiems vienos siauros pasaulėžiūros dėsnius" būtų "prasižengimas prieš visą tautą"[4].

Švietimo ministerija, vadovaujama socialdemokrato prof. V. Čepinskio, pasiūlė Lietuvos universiteto vadovybei apsvarstyti klausimą dėl paralelinių katedrų uždarymo lėšų taupymo tikslu. Tokios katedros, kaip žinia, veikė Humanitarinių mokslų ir Teologijos-filosofijos fakultetuose. Tačiau universiteto rektorius prof. P. Avižonis laikėsi, kaip pažymėjo prof. P. Jodelė, "katalikiškojo mokslo apologeto" pozicijų ir 1926 m. liepos 22 d. senato posėdyje neleido šio klausimo svarstyti, motyvuodamas tuo, kad abu šie fakultetai veikia pagal įstatymą, ir pasiūlė patiems fakultetams apsvarstyti švietimo ministro iškeltą klausimą dėl katedrų uždarymo ir lėšų taupymo[5]. Fakultetai, suprantama, apie tai ir girdėti nenorėjo, nes iš esmės tai reiškė

---

[1] Lietuvos žinios. 1926. Rugpjūčio 26.
[2] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 2.
[3] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 14.
[4] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 2; Rugsėjo 8.
[5] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 234. L. 5.

vieno iš jų uždarymą. Teologijos-filosofijos fakultetas į švietimo ministro reikalavimą taupyti lėšas atsakė memorandumu, kuriame pabrėžė savo ketinimą dar daugiau plėstis ir fakultete "sukoncentruoti visas tas katedras, kurių dalykai mažiau ar daugiau tiesioginiu būdu pareina nuo tokio ar kitokio apsisprendimo pasaulėžiūros srityje"[1]. Viskas tuo ir baigėsi. Iki 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo jokių reformų nebuvo suspėta įvykdyti. Lietuvos Vyriausybė 1926 m. rudenį tiktai perkėlė iš Dotnuvos į Kauną, į Matematikos-gamtos fakultetą, Žemės ūkio akademijos pirmojo ir antrojo kursų studentus[2].

Po 1926 m. valstybės perversmo Lietuvos universitete - pagrindiniame lietuvių tautos mokslo ir kultūros centre - prasidėjo nuolatinių reformų epocha. Jų tikslas - likviduoti Lietuvos universiteto autonomiją, paversti jį paklusniu tautininkų politikos įrankiu ir, antra, neleisti, o pradžioje bent apriboti Krikščionių demokratų partijos ir Katalikų Bažnyčios pastangas pasaulietiniame universitete įkurti katalikišką universitetą. Tačiau kol valstybės perversmo organizatoriai - tautininkai ir krikščionys demokratai - tarpusavyje sutarė ir bendromis jėgomis valdė kraštą, šių politinių partijų tarpusavio interesų susidūrimas Lietuvos universitete sutrukdė tautininkams skubiai ir iki galo įgyvendinti pagrindinius savo tikslus šioje aukštojoje mokykloje.

Pagrindinis visų Lietuvos universiteto reformų tikslas buvo likviduoti autonomiją, kuri neleido aukštosios mokyklos paversti paklusniu valdžios įrankiu. Todėl prieš autonomiją ir buvo nukreiptas pagrindinis smūgis. Kaip pažymėjo to meto spauda, reformos siekė "uždėti biurokratišką leteną ant universiteto autonomijos", kad jis "savo sutvarkymu atitiktų (...) dabartinio režimo dvasiai"[3]. Tai, kad svarbiausia buvo likviduoti autonomiją, pripažino patys tautininkų partijos lyderiai. Jų Vyriausybės vadovas A. Voldemaras Seime atvirai piktinosi universiteto "beribėmis laisvėmis" ir paskelbė valdžios ketinimą "sutvarkyti tas laisves"[4]. Lietuvos universiteto mokslininkai, laisvę suprasdami kaip būtiną sąlygą mokslui ir kultūrai plėtoti, ryžtingai stojo ginti universiteto demokratinių teisių ir didžiausios jo vertybės - akademinės laisvės.

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 234. L. 89.
[2] Ten pat. F. 392. Ap. 1. B. 536. L. 59.
[3] Lietuvos žinios. 1928. Balandžio 12; Gruodžio 10.
[4] Seimo stenogramos. 3-asis seimas. 1927. 71 posėdis. P. 18.

Jau pirmosiomis dienomis po valstybės perversmo švietimo ministras krikščionis demokratas L. Bistras pasiūlė Lietuvos universiteto vadovybei 25 proc. sumažinti profesūros atlyginimą už paskaitas[1]. Pagrindinė ordinarinių profesorių alga buvo 800 Lt, ekstraordinarinių - 700 Lt, docentų - 600 Lt per mėnesį. Be to, už kiekvieną paskaitą visiems jiems dar būdavo mokama atskirai po 1/10 pagrindinės ordinarinio profesoriaus algos, t.y. po 80 Lt. Tokių paskaitų per mėnesį galima buvo turėti aštuonias.

1926 m. gruodžio 28 d. universiteto senatas vieningai atmetė šį pasiūlymą. Nepaisydama to, valdžia per spaudą ir radiją išplėtojo kampaniją prieš "nepakeliamą kraštui Universiteto sąmatos naštą"[2] ir skubiai ėmėsi įgyvendinti reformą. 1927 m. sausio 30 d. specialiai sukviestame Lietuvos universiteto tarybos posėdyje prof. P. Leonas, V. Krėvė-Mickevičius, A. Rimka ir kiti griežtai pasisakė prieš neteisėtus Vyriausybės veiksmus, jos pastangas nuteikti Lietuvos visuomenę prieš universitetą[3].

Vėliau Lietuvos universitetui vis dėlto pavyko apginti savo interesus. Motyvuodamas tuo, kad profesūros atlyginimą normuojantis įstatymas nepakeistas, o Ministrų kabineto nutarimas sumažinti algas nepatvirtintas Lietuvos prezidento, rektoriaus prof. P. Jodelės iniciatyva universiteto senatas 1929 m. sausio 24 d. nutarė profesūrai atlyginimą mokėti pagal įstatymo numatytas normas. Susipažinęs su šiuo senato nutarimu, švietimo ministras užrašė rezoliuciją: "Laikytis Ministerių kabineto nutarimo"[4].

Pakartotinai apsvarstęs klausimą, 1929 m. vasario 14 d. universiteto senatas pripažino švietimo ministro reikalavimą nepagrįstu ir pasiuntė delegaciją pas Lietuvos prezidentą A. Smetoną[5]. Prezidentas delegacijai pareiškė, kad "profesūrai algas reikia išrašinėti prisilaikant veikiančio įstatymo"[6]. Taip, pasinaudodama nesutarimais tarp Ministrų kabineto pirmininko A. Voldemaro ir Lietuvos prezidento A. Smetonos, Lietuvos universiteto vadovybė nustojo vykdyti Ministrų kabineto nutarimą. Pirmasis tautininkų ir krikščionių demokratų vyriausybės mėginimas pertvarkyti universitetą baigėsi valdžios pralaimėjimu.

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 234. L. 55.
[2] Ten pat. B. 47. L. 179.
[3] Ten pat. L. 179-181.
[4] Ten pat. B. 327. L. 17.
[5] Ten pat.
[6] Ten pat. L. 20.

1928 m. pradžioje, išstūmę iš Vyriausybės valstybės perversmo bendrininkus krikščionis demokratus, tautininkai puolė svarbiausias Lietuvos universiteto demokratines teises. Universiteto vadovybė buvo įpareigota neva dėl lėšų taupymo iki 1928 m. gegužės 1 d. pertvarkyti katedras ir etatus[1]. Demokratiškai nusiteikusi profesūra ryžtingai atmetė šį Vyriausybės reikalavimą. Specialiai sukviestame Lietuvos universiteto tarybos posėdyje 1928 m. kovo 4 d. prof. V. Krėvė-Mickevičius nurodė, jog "taupumo motyvai visai neįtikina. Estija, Latvija, Olandija daugiau skiria lėšų švietimui. Uždarius visus fakultetus, visai pinigų nereikės duoti"[2]. Paaiškėjus, kad "valdžia nori reformuoti universitetą politiniais sumetimais", taryba nutarė nesiimti reformų iniciatyvos[3], kurią pirmasis Lietuvos universiteto statutas suteikė išimtinai universiteto tarybai.

Netrukus švietimo ministras K. Šakenis įspėjo universiteto rektorių prof. P. Jodelę nepriiminėti studentų į valdžios numatytus uždaryti fakultetus bei skyrius[4]. Apsvarstęs šį reikalavimą, 1928 m. rugsėjo 4 d. universiteto senatas nutarė nevykdyti jo, kol "projektuojamos universiteto reformos nebus paskelbtos įstatymo keliu"[5]. Senatas taip pat nepakluso 1928 m. spalio 12 d. švietimo ministro reikalavimui nutraukti paskaitas ir praktikos darbus Medicinos fakulteto veterinarijos skyriuje. Motyvuojama buvo tuo, jog senatas "neturėdamas Universiteto statuto pakeitimo įstatymo, negali daryti jokių pertvarkymų"[6].

Lietuvos universiteto vadovybei boikotuojant tautininkų valdžios pasiūlymus pertvarkyti universitetą ir atkakliai nevykdant jos reikalavimų, Švietimo ministerija pati parengė naują Lietuvos universiteto statuto projektą ir 1928 m. lapkričio 5 d. pateikė svarstyti Ministrų kabinetui ir susipažinti universiteto senatui. Projekte buvo numatyta likviduoti universiteto autonomiją ir susiaurinti kai kuriuos fakultetus. Universiteto tarybos posėdyje 1928 m. gruodžio 2 d. buvo pateikta išsami projekto kritika, atskleistas jo panašumas į pagarsėjusį reakcinį carinės Rusijos 1884 m. universitetų statutą. Taryba buvo tos nuomonės, kad politinių tikslų siekiantis autonomijos naikinimas yra kenksmingas mokslui, ir pavedė specialiai sudarytai

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 234. L. 137.
[2] Ten pat. B. 47. L. 193.
[3] Ten pat. L. 192.
[4] Ten pat. B. 234. L. 156.
[5] Ten pat.
[6] Ten pat.

komisijai, vadovaujamai rektoriaus prof. P. Jodelės, apginti Lietuvos universiteto demokratines teises[1]. Komisijos parengtas "Memorandumas dėl universiteto reformos projekto, Švietimo ministerijos patiekto Ministerių kabinetui svarstyti" 1928 m. gruodžio 28 d. universiteto tarybos posėdyje buvo priimtas balsų dauguma (46 - už, 3 - prieš, 7 - susilaikė) ir įteiktas Lietuvos prezidentui A. Smetonai, ministrui pirmininkui A. Voldemarui ir švietimo ministrui K. Šakeniui[2]. Memorandume pabrėžta, kad "bendra tendencija, kuri (...) eina per visą projektą, yra tiek viso universiteto, tiek ir atskirų fakultetų autonomijos siaurinimas"[3]. Tarybos nuomone, ypač pavojinga buvo numatyta prezidento ir švietimo ministro teisė tvirtinti fakultetų tarybų išrinktus profesorius, universiteto ir fakultetų vadovybę, mokymo planus, "nes jie daro priklausomus nuo politinės valdžios mokslo personalą, vykdomuosius universiteto bei fakultetų organus ir visą eilę mokslo bei mokymo dalykų"[4]. Priėmus statuto projektą, Lietuvos universitetas taptų "politinių tendencijų auka", kas "reikštų žlugimą to vienintelio kultūrinio židinio Lietuvoje"[5]. Universiteto taryba taip pat pritarė kai kurių tarybos narių pasisakymui prieš Vytauto vardo suteikimą universitetui, nes didysis kunigaikštis Vytautas "buvo beveik bemokslis, tad jo vardu padaryti mokslo židiniui iškabą visai netinka"[6].

Griežtai neigiama universiteto profesūros pozicija paskatino Švietimo ministeriją statuto projektą iš Ministrų kabineto atsiimti. Dėl to iškilo nesutarimai tarp ministro pirmininko A. Voldemaro, reikalavusio skubių ir ryžtingų universiteto reformų, ir švietimo ministro K. Šakenio, neskubėjusio įgyvendinti A. Voldemaro planų. Pasitaikius progai, kai švietimo ministras atostogavo, A. Voldemaras 1929 m. rugpjūčio 2 d. pasiuntė universiteto rektoriui pranešimą, kad algos profesūrai pagal senąjį, t.y. 1922 m. universiteto statutą bus mokamos tik iki rugsėjo 1 d., o nuo tos dienos pradės galioti naujas statutas[7]. Tuo pat metu, siekdamas priversti K. Šakenį atsistatydinti, jis paskelbė per Eltą, jog K. Šakenis dėl ligos atsisako švietimo ministro

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 47. L. 204.
[2] Ten pat. L. 207.
[3] Ten pat. B. 330. L. 1.
[4] Ten pat. L. 2.
[5] Ten pat. L. 10.
[6] Ten pat. B. 47. L. 207.
[7] Ten pat. B. 327. L. 30.

posto. Tuo tarpu šis sveikas vaikštinėjo Kauno gatvėmis ir gavęs prezidento A. Smetonos pritarimą neskubėjo paklusti ministrui pirmininkui.

Lietuvos universiteto senatas 1929 m. rugpjūčio 5 d. atšaukė profesūrą iš atostogų ir sukvietė skubų universiteto tarybos posėdį susidariusiai padėčiai apsvarstyti. Priimtame memorandume universiteto taryba pareiškė griežtą protestą prieš tokį Lietuvos Vyriausybės žygį[1]. Ministrui pirmininkui teko 1929 m. rugpjūčio 2 d. raštą iš universiteto atsiimti.

Tuo pat metu pašlijo Lietuvos santykiai su Vatikanu, kuris kategoriškai atsisakė vesti derybas dėl Lietuvos universiteto reformų. Į Lietuvos vyriausybės prašymą pateikti pastabų dėl Lietuvos universiteto statuto projekto, Vatikanas atsakė, jog "Šv. Sostas negalėtų priimti jokių permainų tame katalikiškame fakultete"[2].

Dalykas tas, kad 1928 m. pradžioje išstūmus krikščionis demokratus iš Vyriausybės, tie jau nesitikėjo vien tik savo jėgomis apginti turimų pozicijų Lietuvos universitete. Todėl buvo kreiptasi į Vatikaną dėl Teologijos-filosofijos fakulteto juridinio statuso pakeitimo. 1928 m. birželio 15 d. popiežius pasirašė dekretą dėl kanoniško Teologijos-filosofijos fakulteto įsteigimo ir patvirtino jo atskirą statutą[3]. Tapęs katalikišku, šis fakultetas įgijo eksteritorialumą, t.y. juridinę nepriklausomybę nuo Lietuvos valdžios institucijų. Nors Lietuvos Vyriausybė 1929 m. rugpjūčio 30 d. notoje Vatikanui pareiškė, jog šis aktas nesumažina jos teisių šio fakulteto atžvilgiu ir jo reformos nesančios konkordatinio pobūdžio, tautininkų valdžiai atsirado nauja kliūtis. Į notą atsakęs kardinolas Gaspari 1929 m. rugsėjo 14 d. pareiškė nesutinkąs su tokiu konkordato interpretavimu ir numatytą Teologijos-filosofijos fakulteto reformą laikąs konkordato laužymu. Taigi Lietuvos universiteto reformų klausimą noromis nenoromis teko derinti su Vatikanu.

Švietimo ministerija parengė antrą Lietuvos universiteto statuto projektą. 1929 m. rugpjūčio 27 d. Ministrų kabinetas jį skubiai priėmė ir pateikė prezidentui A. Smetonai tvirtinti. Tačiau universiteto rektoratui apsilankius pas Lietuvos prezidentą, buvo duotas vienas mėnuo universitetui susipažinti su nauju statuto projektu[4].

---

[1] Rytas. 1929. Rugpjūčio 7.
[2] LCVA. F. 383. Ap. 7. B. 1119. L. 145.
[3] Ten pat. F. 1671. Ap. 5. B. 308. L. 30.
[4] Rytas. 1929. Rugsėjo 19.

Taigi tautininkų valdžiai nepavyko iš karto primesti savo valios Lietuvos universitetui. Rektoriaus prof. P. Jodelės ir visos demokratinių pažiūrų profesūros atkaklaus pasipriešinimo dėka visi mėginimai pertvarkyti jį 1928/1929 mokslo metais sužlugo. Apibendrindama tai, to meto spauda visiškai pagrįstai rašė, kad "demokratiškai nusiteikę profesoriai aktingai priešinosi pastangoms užnerti mokslui esamų politinių vėjų apynasrį, gyvai reiškė prideramus mokslo atstovams nusistatymus, ne tik išeidami iš grynai mokslo laisvės reikalų, bet ir iš laisvos kultūros, iš bendrų demokratinių sumetimų"[1].

Per tą mėnesį, kurį Lietuvos prezidentas davė universitetui susipažinti su nauju statuto projektu, pasikeitė kai kurie Lietuvos Vyriausybės ir universiteto vadovybės nariai, o tai turėjo įtakos Lietuvos universiteto autonomijai. 1929 m. rugsėjo mėn. iš Lietuvos Vyriausybės buvo pašalintas didžiausias universiteto reformų šalininkas ir vykdytojas A. Voldemaras. 1929 m. rugsėjo mėn. pasikeitė ir Lietuvos universiteto vadovybė. Rektoriumi tapus chemikui prof. V. Čepinskiui ir prorektoriumi - teologui prof. B. Česniui, universiteto vadovybėje sustiprėjo autonomijos apribojimo šalininkai. Nenorėdamas kviesti visos universiteto profesūros pasipriešinti, kad būtų likviduota autonomija, naujasis rektorius nešaukė universiteto tarybos posėdžio antram statuto projektui svarstyti, o tik aptarė su senato nariais. 1929 m. lapkričio 7 d. "Senato priimtos pataisos dėl Universiteto statuto reformos" numatė nemaža esminių nuolaidų. Rektorius prof. V. Čepinskis 1929 m. lapkričio 12 d. aiškinamajame rašte Nr. 5245 švietimo ministrui rašė: "Svarstydamas statutą, Senatas laikėsi to principo, kad Universiteto, kaipo tokio, autonomiją būtų netikslu suvaržyti, bet užtat buvo pripažinta tikslu susiaurinti atskirų fakultetų autonomiją ir praplėsti Universiteto Senato kontrolės funkcijas. Bet pagal Senato projektą ir viso Universiteto autonomija suvaržyta jau tuom, kad Universiteto profesūra skiriama ir atleidžiama Valstybės Galvos aktais"[2]. Demokratinių pažiūrų profesūra griežtai pasisakė prieš tokią naujos universiteto vadovybės vykdomą nuolaidų politiką. Ji reikalavo ginti Lietuvos universiteto demokratines teises ir laisves, kritikavo rektoratą už jo nenorą remtis universiteto taryba, profesūros daugumos nuomone[3]. Tačiau priimti antrąjį statuto projektą sutrukdė Vatikanas, kuris griežtai pasipriešino bet kokiai Teologijos-

[1] Lietuvos žinios. 1930. Gegužės 7.
[2] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 845. L. 326.
[3] Ten pat. F. 631. Ap. 12. B. 47. L. 218.

filosofijos fakulteto, nuo 1928 m. birželio 15 d. turėjusio katalikiško fakulteto statusą, reformai. Derybos su Vatikanu nutrūko, nedavusios jokių rezultatų, ir nenorint aštrinti santykių su juo naujo Lietuvos universiteto statuto priėmimas buvo atidėtas. Nesant juridinio pagrindo ir prieštaraujant galiojančiam Lietuvos universiteto statutui, 1929 m. rudenį Medicinos fakultete buvo uždarytas veterinarijos skyrius. Vadinasi, buvo atsisakyta to, ką universitetas 1928/1929 mokslo metais taip atkakliai gynė.

Matydama universiteto vadovybės vykdomą nuolaidų politiką, Lietuvos Vyriausybė iš anksto jau nederino su ja trečiojo statuto projekto. Svarstant jį, į Ministrų kabineto posėdį buvo pakviesti senato nariai, išklausyta jų nuomonė, bet į pastabas nebuvo atsižvelgta. Lietuvos universiteto taryba 1930 m. gegužės 30 d. posėdyje atmetė naująjį statuto projektą. Vienbalsiai priimtoje tarybos rezoliucijoje pabrėžta, kad "naujas vyriausybės projektas nelaiduoja akademinės Universiteto autonomijos ir tuo pačiu vyriausybei nepriėmus Senato pataisų sudaro Lietuvos mokslui ir apskritai kultūrai nieko gera nežadančią perspektyvą" ir todėl "Universiteto taryba jokiame laipsnyje už tai neima ant savęs atsakomybės prieš Lietuvos visuomenę ir jos kultūrinę istoriją"[1].

Trečią statuto projektą Vatikanas sutiko priešiškai. Pranešdamas apie tai, Lietuvos pasiuntinys Vatikane J. Šaulys 1930 m. gegužės 31 d. rašė, jog "skelbti to statuto 4-ąjį paragrafą taip, kaip jis suredaguotas projekte, reikštų iššaukti tuoj konfliktą su Šv. Sostu. Praktiškai reikštų tai uždaryti Teologijos-filosofijos fakultetą. (...) Kokias konsekvencijas ištrauktų iš to fakto Šv. Sostas, nesiimčiau pranašauti"[2]. Užsienio reikalų ministerijai reikalaujant, buvo įvykdyta tik bendroji Lietuvos universiteto reforma, o Teologijos-filosofijos fakulteto pertvarkymas atidėtas vėlesniam laikui.

Lietuvos universiteto mokslininkai prieštaravo, kad universitetas būtų pavadintas Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto vardu, nes, jų nuomone, karžygio ir stratego vardas tiktų kokiai nors karinei įstaigai, o "stratego vardu pavadinti (...) universitetą yra visai nevykęs sumanymas. Vytauto nuopelnai yra dideli, bet vistik jis buvo beveik bemokslis, tad jo vardu padaryti mokslo židiniui iškabą, visai netinka, kadangi dalyko pavadinimas

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 47. L. 219.

[2] Ten pat. F. 383. Ap. 7. B. 850. L. 241. (Statuto projekto 4§ numatė Teologijos-filosofijos fakultete tik vieną teologijos skyrių su 9 katedromis vietoj esamų dviejų skyrių su 22 katedromis.)

turi sutapti su turiniu"[1]. Lietuvos universiteto senato sudaryta komisija pasiūlė Lietuvos valdžiai "nevadinti Universiteto Didžiojo Kunigaikščio Vytauto vardu, nes D. K. Vytautas nėra turėjęs jokių nuopelnų nei universitetą kuriant, nei apskritai Lietuvos mokslui. Atvirkščiai, tuo atžvilgiu galima būtų jam rimtai prikišti, kad tuo laiku Jogaila kūrė Krokuvos universitetą lenkams, o Vytautas nieko panašaus Lietuvai nesukūrė. Jei norima duoti Universitetui kokį šefą, tai daug artimesni ir tinkamesni vardai jam būtų pirmųjų lietuvių mokslininkų - Simono Daukanto ar dr. Jono Basanavičiaus"[2]. Tačiau tautininkų valdžia nepaklausė Lietuvos universiteto mokslininkų nuomonės ir atmetė jų pasiūlymą.

Antrasis Lietuvos universiteto statutas buvo paskelbtas 1930 m. birželio 7 d. kartu su įstatymu dėl jo pavadinimo Vytauto Didžiojo vardu[3]. Vytauto Didžiojo universiteto 1930 m. statutas universiteto autonomiją labai apribojo. Nors jo pirmasis straipsnis skelbė, kad "Universitetas yra aukštoji autonominė mokslo ir mokymo įstaiga", bet čia pat buvo pabrėžta, jog "jis yra Švietimo Ministerio žinioje", t.y. kaip ir kitos aukštosios mokyklos, kurios neturėjo autonomijos. Daugiausia buvo susiaurintos universiteto tarybos funkcijos, dalis jų perduota švietimo ministrui, senatui ir rektoriui. Visų universiteto ir fakultetų valdymo organų veikla buvo reglamentuota, nustatytos kiekvieno jų funkcijos. Buvęs aukščiausiasis universiteto valdymo organas - taryba - iš esmės pavirto vien iškilmių rengimo organu, neteko statuto keitimo iniciatyvos teisės. Ji teturėjo rinkti kandidatus į rektoriaus, prorektoriaus ir sekretoriaus postus, teikti garbės profesoriaus vardą fakultetų tarybų pasiūlymu ir minėti reikšmingus universitetui įvykius. Jos posėdžiai nebuvo šaukiami ištisais metais. Visus svarbiausius universiteto gyvenimo klausimus dabar sprendė senatas, kurį, kaip ir anksčiau, sudarė rektorius, prorektorius, sekretorius ir fakultetų dekanai. Senatas svarstė universiteto sąmatą, profesorių, docentų ir privatdocentų rinkimo, katedrų bei skyrių steigimo, pertvarkymo ir uždarymo klausimą, skyrė stipendijas studentams ir atleisdavo juos nuo mokesčio už mokslą, tvirtindavo stipendininkus profesūrai ruoštis užsienyje, fakultetų tarybų priimtus reguliaminus ir kt. Fakultetų tarybos, kaip ir anksčiau, kvietė arba konkurso būdu rinko profesorius ir docentus, tačiau dabar juos tvirtino ir atleisdavo iš pareigų, senatui per švietimo ministrą pateikus, Lietuvos prezidentas. Universiteto

[1] Lietuvos žinios. 1928. Rugsėjo 12.
[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 280. L. 38.
[3] Vyriausybės žinios. 1930. Nr. 330.

rektorių ir prorektorių taip pat skirdavo ir atleisdavo Lietuvos prezidentas. Fakultetų išrinktus privatdocentus tvirtino ir atleisdavo švietimo ministras, o jaunesnįjį ir pagalbinį mokslo personalą - rektorius. Remiantis statuto 28 straipsniu, profesoriai, docentai ir privatdocentai savo pareigas universitete galėjo eiti iki 65 metų amžiaus, o norintys toliau dirbti kasmet turėjo gauti švietimo ministro sutikimą. Universiteto ir fakultetų vadovybės kadencija buvo prailginta iki 3 metų.

Remiantis Vytauto Didžiojo universiteto 1930 m. statutu, universiteto vadovybė bei visas mokslo personalas buvo atleistas iš pareigų ir nuo 1930 m. rugsėjo 1 d. skiriamas iš naujo. Rektoriumi vėl buvo paskirtas prof. V. Čepinskis, prorektoriumi - prof. B. Česnys. Pristatydamas Lietuvos prezidentui skirti universiteto senato pateiktus profesorius ir docentus, švietimo ministras 1930 m. rugpjūčio 20 d. rašte Nr. 13676 pasiūlė neskirti prašomoms pareigoms dėl nepakankamos mokslinės kvalifikacijos 11 mokslo personalo narių[1]. Tarp jų buvo P. Augustaitis, V. Biržiška, V. Mošinskis, A. Rimka, P. Šalčius, P. Leonas, J. Šimoliūnas ir kt. Nors senatas ėmėsi žygių, vis dėlto kai kurie iš jų buvo paskirti į žemesnes pareigas (P. Šalčius, J. Šimoliūnas ir kt.), dalis - tik vieneriems metams (P. Leonas, P. Jankauskas, P. Radzvickas ir kt.). Tačiau apskritai reforma, kaip pažymėjo rektorius prof. V. Čepinskis, "sukrėtimo universiteto gyvenime nepadarė. Mokslo personalas pasiliko beveik tas pats, koksai buvo prieš reformą"[2].

Siekdama galutinai užbaigti Vytauto Didžiojo universiteto reformą, Lietuvos Vyriausybė pasiūlė Vatikanui Kaune vėl pradėti derybas. Tačiau laikydamas "reformos klausimą baigtu", šį kartą popiežius pareiškė norą pats asmeniškai vesti pokalbius Romoje[3], ir tuo reikalas baigėsi. Tautininkų vyriausybė, jausdamasi valdžioje pakankamai tvirtai ir be krikščionių demokratų paramos, Teologijos-filosofijos fakultetą ryžosi pertvarkyti ir be Vatikano sutikimo. 1931 m. rugpjūčio 14 d. buvo paskelbtas Vytauto Didžiojo universiteto statuto pakeitimas[4] - šitame fakultete buvo paliktas tik vienas teologijos skyrius su 17 katedrų, o buvusio filosofijos skyriaus 5 profesoriai (J. Eretas, A. Maliauskis, K. Pakštas, M. Račkauskas, M. Reinys) ir 4 docentai (J. Balčikonis, A. Gylys, J. Grinius, A. Salys) atleisti iš darbo. Šią reformą Vatikanas įvertino kaip konkordato bei Teologijos-filosofijos

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 280. L. 5; B. 47. L. 252-253.

[2] Vytauto Didžiojo universitetas 1930-1931 mokslo metais. K., 1931. P. 32.

[3] LCVA. F. 383. Ap. 7. B. 850. L. 204.

[4] Vyriausybės žinios. 1931. Nr. 363.

fakulteto kanoniško statuto sulaužymą ir pareiškė protestą Lietuvos Vyriausybei. Atsakydami į tai, Lietuvos vyskupai ėmėsi organizuoti katalikišką universitetą. 1932 m. birželio 7 d. popiežius pasirašė leidimą steigti Lietuvoje katalikišką universitetą ir rektoriumi patvirtino vyskupą prof. M. Reinį. Katalikų universitete buvo numatyti 5 fakultetai (Teologijos, Filosofijos, Teisių, Komercijos ir Gamtos-matematikos) su 72 katedromis ir katalikų akcijos institutas[1]. Arkivyskupas J. Skvireckas 1932 m. rugpjūčio 6 d. rašte Nr. 1919 švietimo ministrui rašė: "Šiuo turiu pranešti, kad Lietuvos bažnytinės provincijos arkivyskupas ir vyskupai (...) š. m. rugpjūčio 5 d. aktu įkūrė Kaune aukštąją mokyklą - katalikų universitetą"[2]. Tačiau 1932 m. rugpjūčio 28 d. numatytos antrojo universiteto Lietuvoje atidarymo iškilmės neįvyko. Jų išvakarėse, rugpjūčio 26 d., švietimo ministras pranešė arkivyskupui J. Skvireckui, jog "Lietuvos įstatymai (...) numato mokykloms kurti tam tikrą tvarką. Ypatingai tenka pažymėti, kad įstatymuose nenumatyta, jog viešas mokslo įstaigas Lietuvoje būtų galima kurti pranešamąja tvarka, negavus iš anksto atatinkamų vyriausybės organų sutikimo"[3]. Taigi Lietuvos vyskupams įsteigti katalikišką universitetą, ignoruojant pasaulietinės valdžios institucijas, nepavyko. Katalikų poreikiams tenkinti Vytauto Didžiojo universitete liko tik vienas teologijos skyrius.

Pažymėtina, kad nepaisant faktiško filosofijos skyriaus uždarymo po 1931 m. rugpjūčio 14 d. reformos, padarytos nuolaidos Teologijos-filosofijos fakultetui leido nelegaliai išsaugoti jame kiek pakeistą filosofijos skyrių. Pirmiausia buvo paliktas senasis fakulteto pavadinimas - Teologijos ir filosofijos, nors iš esmės jis po reformos tapo tik Teologijos fakultetu. Antra, jei 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto statute buvo išvardyti visi fakultetų skyriai bei katedros, tai 1931 m. rugpjūčio 14 d. pakeistame statute buvo išvardytos tik Teologijos-filosofijos fakulteto katedros ir visiškai nepaminėti jo skyriai. Trečia, motyvuojant tuo, kad mokykloms rengiami katalikų dvasininkai turi būti visapusiškai išsilavinę, išmanyti ne tik filosofiją, bet ir istoriją, literatūrą, pedagogiką, Teologijos-filosofijos fakultete buvo paliktos 5 katedros, priklausiusios filosofijos skyriui: Filosofijos įžangos ir istorijos, Filosofijos sistemos, pedagogikos ir jos istorijos, Visuotinės istorijos ir visuotinės literatūros istorijos. 1931 m. rugpjūčio 14 d. Vytauto Didžiojo

[1] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 1143. L. 2-3.
[2] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 1495. L. 589.
[3] Ten pat. L. 587.

universitete pakeitus etatus[1], šioms katedroms numatyta 5 vyresniojo ir 3 jaunesniojo mokslo personalo narių etatai. Didelę pagalbą Teologijos-filosofijos fakultetui tuo metu suteikė universiteto rektorius prof. V. Čepinskis. Jo pastangų dėka kai kurie atleistieji filosofijos skyriaus profesoriai buvo patvirtinti privatdocentais, t.y. neetatiniais dėstytojais (M. Reinys, M. Račkauskas), kitus jis pats priėmė atgal į universitetą asistentais (buvusį prof. J. Eretą, docentus J. Grinių, A. Gylį, A. Salį), nes tam nereikėjo švietimo ministro patvirtinimo. Nors 1930 m. Vytauto Didžiojo universiteto statuto 51 straipsnis skelbė, jog "Senatas žiūri, kad fakultetų reguliaminai neprieštarautų universiteto statutui ir jo reguliaminui"[2], rektorius prof. V. Čepinskis nepareikalavo iš Teologijos-filosofijos fakulteto pristatyti reguliaminą universiteto senatui tvirtinti. Taip, sudarius šiokias tokias sąlygas, filosofijos skyrius Teologijos-filosofijos fakultete veikė nelegaliai iki naujo Vytauto Didžiojo universiteto statuto išleidimo 1937 metais.

Po 1930 m. reformos Vytauto Didžiojo universiteto profesūra tik iš dalies tapo priklausoma nuo valdžios organų, o jos sudėtis visai nepasikeitė. Ilgainiui tautininkai parengė sau patikimų dėstytojų, bet jie negalėjo patekti į universitetą. Pedagoginis mokslo personalas nebuvo perrenkamas konkurso būdu ir apskritai jo rinkimo arba kvietimo iniciatyva priklausė tik fakultetų taryboms. Siekdama pakeisti universiteto profesūros sudėtį, tautininkų valdžia ėmėsi naujų reformų.

1935 m. rugsėjo 27 d. paskelbtas Vytauto Didžiojo universiteto statuto papildymas[3] suteikė teisę švietimo ministrui pateikti Lietuvos prezidentui skirti vyresniojo mokslo personalo nariais ir savo parinktus kandidatus bei nustatyti jų mokslines kvalifikacijas. Tai iš pagrindų pakeitė universiteto profesūros telkimą, nes jos rinkimo arba kvietimo iniciatyva ir kvalifikacijų nustatymas priklausė tik fakultetų taryboms. Remiantis šiuo papildymu, į Teisių fakultetą buvo paskirtas Lietuvos prezidento sūnus J. Smetona. Vytauto Didžiojo universiteto senatas šį statuto papildymą įvertino kaip nepaprastai kenksmingą ir žalingą universitetui. 1935 m. spalio 3 d. senato posėdyje rektorius prof. M. Remeris pabrėžė, kad "paskelbtas nuostatas iš pagrindų laužo visą universiteto statuto konstrukciją, kardinaliai keičia universiteto plėtotės liniją. Šiuo atveju universitetas pastatytas įvykusio fakto akivaizdoje. Tai griežtai prieštarauja visiems iki šiol pakartotinai darytiems

[1] Vyriausybės žinios. 1931. Nr. 363.
[2] Vyriausybės žinios. 1930. Nr. 330.
[3] Vyriausybės žinios. 1935. Nr. 499.

vyriausybės organų pareiškimams apie glaudaus kontakto ir ankštaus bendradarbiavimo reikalą Vyriausybės su universitetu"[1]. Senatas išrinko specialią delegaciją, ir ji kreipėsi į Lietuvos prezidentą su prašymu panaikinti šį statuto papildymą. Nepatenkinus prašymo, 1935 m. spalio 10 d. rektoratas pareiškė apie savo atsistatydinimą, nuo 1935 m. spalio 16 d. kai kuriuose fakultetuose prasidėjo studentų protesto streikas. Tačiau konfliktas neįgavo didesnio masto, o netrukus, 1935 m. spalio 25 d. išleistas naujas Vytauto Didžiojo universiteto statuto papildymas[2] aistras visiškai nuramino. Šis papildymas švietimo ministrui suteikė teisę pateikti prezidentui skirti savo parinktus kandidatus į laisvą vyresniojo mokslo personalo nario vietą tik tada, kai vieną semestrą universiteto senatas jų nepristato, arba jei du kartus pateikus jie nebuvo paskirti. Tokie paskirtieji kandidatai privalėjo per 5 metus įgyti universiteto nustatytą mokslinę kvalifikaciją. Panaši nuostata, pritaikius ją ir jaunesniojo personalo nariams, vėliau buvo palikta ir trečiame universiteto statute su esmine pataisa, jog apie tokių kandidatų mokslinę kvalifikaciją spręsdavo ne fakulteto taryba, o universiteto rektorius, ir juos parinkdavo ne švietimo ministras, bet rektorius.

Pasiektas Vytauto Didžiojo universiteto demokratinių teisių apribojimas nepatenkino tautininkų valdžios. Jos oficiozas "Lietuvos aidas" 1937 m. atvirai skundėsi, kad "mūsų universitetas gyvena savo gyvenimu, o visas valstybės gyvenimas eina vėl savo keliu. Universitetas yra, teisingiau sakant, pasiliko respublika respublikoje"[3], apgailestavo, kad pro jo autonomijos šarvus nepraeina laiko dvasia. Formuodama visuomenės viešąją nuomonę, tautininkų spauda 1937 m. išplėtojo plačią kampaniją prieš universiteto autonomiją. Prie jos naujo suvaržymo daug prisidėjo ir nelegali Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus veikla po 1931 m. rugpjūčio 14 d. fakulteto reformos.

1937 m. pradžioje Lietuvos Vyriausybei paaiškėjo, kad Teologijos-filosofijos fakultetas daugiau kaip 6 metus dirba be universiteto senato patvirtinto reguliamino, dalis teologiškų katedrų profesorių ir docentų neskaito savo katedros mokymo dalykų paskaitų, o dėsto pašalinius dalykus. Antai Religijų istorijos katedros vedėjas prof. P. Dovydaitis savame teologijos skyriuje skaitė paskaitas studentams tik vieno dalyko, ir to ne privalomo, bet fakultatyvinio, o filosofijos skyriuje - net keturių mokymo

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 696. L. 492.
[2] Vyriausybės žinios. 1935. Nr. 506.
[3] Lietuvos aidas. 1937. Gegužės 3.

dalykų: senovės ir viduramžių istorijos, filosofijos istorijos ir pedagogikos[1]. Prof. J. Totoraitis, Bažnyčių istorijos katedros vedėjas, nuo 1931 m. nė vieno karto nedėstė savo katedros dalyko (bažnytinės istorijos), o dėstė Lietuvos istoriją, naujųjų amžių istoriją, Vokietijos istoriją, paleografiją ir istorijos metodiką[2]. Neteisėtai buvo pavesta dėstyti filosofijos skyriuje doc. P. Penkauskui, privatdocentui M. Račkauskui, asist. J. Malinauskui ir kitiems pedagoginio mokslo personalo nariams[3]. Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje neteisėtai buvo dėstomos lietuvių, anglų, vokiečių, prancūzų, italų ir kitos kalbos, politinė ekonomija, Lietuvos istorija, visuotinė literatūra ir kiti dalykai. "Buvau nepaprastai nustebintas, - 1937 m. kovo 19 d. rašė švietimo ministras prof. J. Tonkūnas universiteto rektoriui prof. M. Remeriui, - kad Teologijos-filosofijos fakultetas iki šio laiko dar neturi universiteto statutu paremto reguliamino. (...) Tai yra didelės netvarkos įrodymas. Kai šitaip yra, (...) lengva padaryti iš įstatymo ribų iškrypstančių veiksmų, kurie dėl ypatingo universiteto gyvenimo sutvarkymo sunku net pastebėti ir laiku atitaisyti. Tokių iškrypimų ir net sunkių savo pasekomis iš tikrųjų yra buvę. Pav., fakultetas įsisteigė universiteto statuto nenumatytus du skyrius, nustatė tiems skyriams statutu ir etatais nepagrįstus mokslo planus, duodavo tų skyrių baigimo diplomus bei pažymėjimus. Už tuos nelegalumus, kurie yra įvykę, pirmoje eilėje atsakingas fakulteto dekanas, bet dalis atsakomybės tenka ir fakulteto tarybai, Rektoriui ir Senatui. (...) Turiu pridurti, jog negaliu atsisakyti nuo pareigos padaryti atitinkamų išvadų dėl Teologijos-filosofijos fakulteto anksčiau padarytų nelegalumų ir tų, kurie eventualiai bus padaryti ligi man bus pateiktas reguliaminas"[4].

Pažymėtina, kad toks galiojančių įstatymų laužymas ir buvusi nelegali veikla dabartiniu metu yra labai vertinama. Antai dar papildomai priskyręs nebūtus Teologijos-filosofijos fakulteto veiklos suvaržymus ir 1937 m. reformai (neva buvo sumažinti etatai ir lėšos), B. Dundulis mano, jog filosofijos skyrius "parodė didelį atsparumą ir gajumą"[5]. Po 1937 m.

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 992. L. 117, 127.
[2] Ten pat. B. 1022. L. 57.
[3] Ten pat. B. 992. L. 123.
[4] Ten pat. B. 1023. L. 43.
[5] *Dundulis B.* Istorikų rengimas Vytauto Didžiojo universitete 1922-1940 m.//Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1994. P. 161.

universiteto reformos Teologijos-filosofijos fakulteto etatai nebuvo sumažinti, priešingai, buvo padidinti, motyvuojant tuo, kad "Šiame fakultete pedagoginius dalykus tenka išeiti gana plačiai, nes beveik visi kunigai turi dirbti tik pedagoginį darbą"[1]. Padidinus etatų skaičių, Teologijos-filosofijos fakultetui atitinkamai buvo padidintos ir lėšos.

Švietimo ministrui prof. J. Tonkūnui pareikalavus, Teologijos-filosofijos fakultetas pateikė Vytauto Didžiojo universiteto senatui tvirtinti savo reguliaminą. Tačiau apsvarstęs (1937 m. balandžio 15 d. ir gegužės 13 d.) senatas abu kartus jį atmetė kaip prieštaraujantį universiteto statutui ir fakultete veikiantį filosofijos skyrių pripažino neteisėtu, nors Teologijos-filosofijos fakulteto vadovybė su tuo nesutiko ir įrodinėjo esą priešingai[2]. Švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1937 m. birželio 16 d. pranešė rektoriui, jog jis visiškai sutinka su tokiu sprendimu, nes reikalą "senatas yra išsprendęs (...) neprasilenkdamas su Vytauto Didžiojo universiteto statutu, pagal to statuto nustatytą tvarką"[3].

Visa tai kompromitavo Vytauto Didžiojo universitetą kaip Lietuvos Respublikos mokymo ir mokslo centrą ir skatino valdžios organus likviduoti jo autonomiją. Antra vertus, tokiomis sąlygomis apginti taip reikalingą laisvai mokslo plėtrai universiteto autonomiją buvo nepaprastai sunku. Neslėpdamas savo susirūpinimo, rektorius prof. M. Remeris 1937 m. kovo 23 d. šituo reikalu Teologijos-filosofijos fakulteto dekanui prof. P. Kuraičiui rašė: "Šiais mokslo metais aš ir Senato posėdy ir atskiru raštu buvau Tamstą, Pone Dekane, raginęs pristatyti reguliamino projektą Senatui patvirtinti, tačiau tatai liko neįvykdyta, kol pagaliau susilaukėme Pono Ministerio intervencijos. Iš viso tatai yra pačiam Universitetui kenksminga, nes tatai priežiūros organams rodo, kad Universiteto veiksniai patys, be intervencijos iš viršaus ir iš oro, susitvarkyti nepajėgia, o toks įrodymas negali nekompromituoti akademinės savivaldybės, kurią mes branginame. (...) Aš labai gailiuos, kad Teologijos-filosofijos Fakultetas šiuo atžvilgiu blogai patarnavo akademinei savivaldybei. Pono Ministerio reikalavimas yra teisėtas ir pagrįstas"[4].

Siekdama užkirsti kelią, kad ateityje panašūs dalykai universitete nepasikartotų, Švietimo ministerija parengė naują Vytauto Didžiojo universiteto

---

[1] Seimo stenogramos. 1937. 52 posėdis. P. 72.
[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 696. L. 243, 246-247.
[3] Ten pat. B. 933. L. 36.
[4] Ten pat. B. 1023. L. 57.

statuto projektą, kuris numatė universiteto autonomijos likvidavimą ir visišką jo priklausomybę nuo švietimo ministro. Remiantis projektu, fakulteto tarybos išrinktą dekaną turėjo tvirtinti švietimo ministras. Nepatvirtinęs jo, ministras galėjo pavesti rektoriui pateikti jo paties parinktą kandidatą į dekano postą. Be to, švietimo ministras galėjo siūlyti Lietuvos prezidentui skirti rektoriumi savo parinktą kandidatą, jei ministras universiteto tarybos išrinkto rektoriaus nepateikia prezidentui skirti arba pateiktojo prezidentas neskiria. Projektas labai susiaurino fakulteto tarybos funkcijas ir jų sąskaita išplėtė dekano teises. Dekanas galėjo nesutikti su fakulteto tarybos sprendimu bet kuriuo klausimu ir perduoti jį spręsti universiteto senatui. Savo ruožtu rektorius galėjo nesutikti su senato nuomone ir bet kurio klausimo sprendimą perduoti švietimo ministrui. Už netinkamą pareigų ėjimą švietimo ministras galėjo atleisti dekanus iš pareigų ir nepasibaigus jų kadencijai, "jei jie dėl to bent kartą buvo įspėti"[1]. Vadinasi, dekanais ir rektoriumi patvirtinus patikimus žmones, visus universiteto gyvenimo klausimus galėjo spręsti švietimo ministras.

Vytauto Didžiojo universiteto senatas šį statuto projektą įvertino kaip pavojingą universiteto raidai. Senato priimtame memorandume pabrėžta, jog šiuo metu keisti statutą nėra jokio reikalo, nes galiojantis 1930 m. statutas leidžia universitetui gerinti savo darbą, o projekte numatytas politinės valdžios organų poveikis universitetui, jo autonomijos naikinimas prie to jokiu būdu neprisidės[2]. Senatas ryžtingai pasisakė prieš švietimo ministro teisę tvirtinti ir atleisti fakultetų dekanus, pakeisti senato nutarimus, atmetė senato arbitražinę teisę kaip profanišką ir nekompetentingą mokslo reikalų sprendimo metodą, gynė universiteto reglamentinę teisę, reikalavo svarbiausių reikalų sprendimą pavesti universiteto tarybai, išplėsti jos kompetenciją. Rektorius prof. M. Remeris 1937 m. lapkričio 2 d. rašte[3] Seimo komisijos pirmininkui griežtai pasisakė prieš valdžios teisę atleisti mokslo personalą be jokio įspėjimo kaip "žalingiausią mokslo laisvei", švietimo ministro teisę tvirtinti jaunesnįjį mokslo personalą įvertino kaip pavojingą "karjerizmo ir protekcionizmo šaltinį". Jis nepritarė rektoriaus teisei tikrinti išrinkto pedagoginio mokslo personalo kvalifikaciją, nes rektorius, jo nuomone, kaip akademinis administracinis organas, negali būti

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 1022. L. 102.
[2] Ten pat. B. 1016. L. 1-6.
[3] Ten pat. B. 1019. L. 1-8.

laikomas universaliu visų mokslo sričių žinovu ir siūlė pavesti tai atlikti senato sudarytoms specialistų komisijoms.

Lietuvos universiteto trečiojo statuto projektą Lietuvos seimas pradėjo svarstyti 1937 m. rugsėjo 30 d., balsų dauguma (už - 30, prieš - 16, susilaikė - 2) priėmė jį 1937 m. lapkričio 4 d., o įsigaliojo jis nuo paskelbimo dienos - 1937 m. lapkričio 17 d.[1]

Pristatydamas Seimui naujo statuto projektą Lietuvos Vyriausybės vardu, švietimo ministras prof. J. Tonkūnas nedrįso atvirai pasakyti apie jo tikrąjį tikslą - likviduoti universiteto autonomiją. Jis mėgino įtikinti Seimą, kad projektas "nelaužo universiteto organizmo", numato tik pašalinti "šiokius tokius nesklandumus", o kad jis nebūtų "perdaug ir negražiai sulopytas (...) aiškumo ir patogumo sumetimais nusistatyta sudaryti viso statuto nauja redakcija"[2]. Ir tiktai savo kalbos pabaigoje nereikšmingai užsiminęs, kad "Čia yra tokių dalykų, dėl kurių gali pasigirsti priekaištų, kad siaurinama universiteto autonomija", švietimo ministras prof. J. Tonkūnas pareiškė, kad "dėl tokios rūšies priekaištų nėra reikalo aiškintis. Autonomija, mano manymu, negali būti laikoma stabu, kuris tetinka garbinti, - lygiai taip pat negali būti laikoma baidykle, kurią reiktų stengtis naikinti"[3]. Likviduojant ją, "Buvo siekiama vieno - kad universiteto darbas darniau eitų, kad tas darbas ir panaudojamos lėšos būtų produktingesnės tėvynei"[4]. Taigi, prisidengus patriotiniais šūkiais, buvo neva siekiama tik "sudaryti glaudesnius santykius tarp universiteto ir Švietimo Ministerio", o iš tikrųjų tai buvo universiteto perdavimas visiškon ministro priežiūron ir globon.

Tačiau švietimo ministro prof. J. Tonkūno nuogąstavimai nepasitvirtino. Lietuvos Seime autonomijos gynėjų nebuvo. Seimas laikėsi nuomonės, kad "autonomijos siaurinimas šiuo momentu jau nėra toks žalingas ir mokslui nepakenks"[5]. Kai kurie Seimo nariai siūlė net dar daugiau susiaurinti universiteto autonomiją, nes universitetas esą "siekdamas savo uždavinių, nederino jų su visais tautos uždaviniais"[6].

Vis dėlto Lietuvos Seime buvo nemažai Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus gynėjų ir nors švietimo ministras savo kalboje šį klausimą

---

[1] Vyriausybės žinios. 1937. Nr. 591.
[2] Seimo stenogramos. 1937. 48 posėdis. P. 36.
[3] Ten pat. P. 40.
[4] Ten pat.
[5] Ten pat. P. 44.
[6] Ten pat.

nutylėjo, Seime kilo karšta diskusija, pasipylė Vyriausybės adresu kritika, abipusiai priekaištai ir pan.

Seimui svarstyti pateiktame statuto projekte Lietuvos Vyriausybė laikėsi ankstesnės oficialios pozicijos, kad filosofijos skyriaus šiame fakultete nėra nuo 1931 m. rugpjūčio 14 d. reformos ir ateityje jis nebus atkuriamas. Tokia Vyriausybės pozicija Seime susilaukė griežtos kritikos. Seimo nariai prelatas J. Laukaitis, kunigai P. Bikinas ir Gilys savo kalbose įrodinėjo, jog šis skyrius reikalingas, nes: 1) būtina "stiprinti krikščionybę Lietuvoje, kad ji galėtų atsispirti materializmo bangai, kuri eina iš Rytų ir fašizmo bangai, kuri eina iš Vakarų"[1]; 2) "Katalikų ideologija, krikščioniškoji ideologija yra tautinės ideologijos pagrindas. (...) Todėl katalikų reikalai yra tautos reikalai"[2], o nepatenkinus katalikų interesų, jie būtų nuteikti prieš Lietuvos vyriausybę, kas savo ruožtu "būtų be galo žalinga", nes nepasitenkinimas "išsivystytų į atvirą konfliktą"[3]; 3) likvidavus filosofijos skyrių, visi humanitariniai mokslai universitete būtų sutelkti į "nelietuviško, netautiško ir nekrikščioniško fakulteto rankas", kuris (t.y. Humanitarinių mokslų fakultetas - Č. M.) eina "kultūrbolševistine linkme"[4]; 4) likvidavus filosofijos skyrių, dar labiau pablogėtų Lietuvos Vyriausybės ir katalikų bažnyčios santykiai, Lietuvos ir Vatikano, Lietuvos ir Amerikos lietuvių, kurie "yra įtakingi ir jų nusistatymas prieš Lietuvos Vyriausybę niekam neturėtų būti pageidaujamas"[5].

Atremdamas Vyriausybei pareikštą kritiką ir grasinimus, švietimo ministras prof. J. Tonkūnas viešumon iškėlė visą nelegalią veiklą ir įstatymų laužymą Teologijos-filosofijos fakultete ir toliau laikėsi oficialiosios valdžios pozicijos. Jis pabrėžė, jog yra nepagrįsti priekaištai, kad "Girdi, vyriausybė griaunanti, siaurinanti teologijos-filosofijos fakultetą. (...) Šis projektas nieko nekeičia teologijos-filosofijos fakulteto padėtį, palyginus su tuo, kas yra veikiančiame statute. (...) Jeigu norima iš fakulteto pavadinimo išvesti, kad fakultetas susideda iš dviejų dalių ir kaipo toks turi turėti du skyrius, tai tatai negalima įvykdyti ne tik šį projektą priėmus, bet ir prie dabar veikiančio statuto"[6].

---

[1] Seimo stenogramos. 1937. 48 posėdis. P. 41.
[2] Ten pat. P. 45.
[3] Ten pat. P. 41.
[4] Ten pat. P. 42.
[5] Ten pat.
[6] Ten pat. P. 50.

1937 m. rugsėjo 30 d. išrinkta speciali Seimo komisija turėjo sutaikyti abi puses ir išspręsti Seime kilusį ginčą, tačiau iš tikrųjų jį išsprendė didžiulis spaudimas Lietuvos Vyriausybei iš už Seimo sienų. Dar tuomet, kai Vytauto Didžiojo universiteto senatas nepatvirtino Teologijos-filosofijos fakulteto reguliamino ir filosofijos skyriaus buvimą pripažino neteisėtu, o švietimo ministras prof. J. Tonkūnas pritarė šiam senato sprendimui, Teologijos-filosofijos fakulteto dekanas prof. P. Kuraitis ir sekretorius prof. P. Malakauskis 1937 m. birželio 26 d. raštu kreipėsi į Lietuvos prezidentą A. Smetoną, prašydami pagalbos ir užtarimo, kad neleistų panaikinti faktiškai veikiančio filosofijos skyriaus[1]. Kauno arkivyskupas ir metropolitas J. Skvireckas su tuo pačiu prašymu apsilankė pas prezidentą ir 1937 m. rugpjūčio 21 d. raštu kreipėsi į ministrą pirmininką J. Tūbelį[2]. Vatikano nuncijus Lietuvoje Samore 1937 m. rugsėjo 4 d. kreipėsi į Užsienio reikalų ministeriją su specialiu pareiškimu dėl neva būsimos Teologijos-filosofijos fakulteto reformos[3]. Kadangi šie žygiai tuo metu dar nedavė pageidaujamų rezultatų ir Lietuvos Vyriausybė toliau laikėsi oficialiosios pozicijos, tai netrukus po 1937 m. rugsėjo 30 d. Seimo posėdžio Vatikano atstovas 1937 m. spalio 6 d. įteikė Lietuvos atstovybei Vatikane specialų memorandumą, kuriame įsakmiai pabrėžė, kad padėtis Teologijos-filosofijos fakultete yra konkordatinė ir Lietuvos Vyriausybė negali jos keisti be susitarimo su Vatikanu[4]. Vatikano nuncijus Lietuvoje Samore 1937 m. spalio 22 d. apsilankė Užsienio reikalų ministerijoje ir įspėjo, kad "filosofijos skyriaus teologijos fakultete padėties klausimas esąs nepaprastai didelės svarbos. (...) Jei šiuo klausimu padėtis būtų palikta tokia, kaip ji yra, tai tas žygis prisidėtų prie atmosferos pagerinimo tarp Šv. Sosto ir Lietuvos Vyriausybės. Priešingai, jei filosofijos skyrius būtų panaikintas, tai tas nepaprastai paaštrintų visą padėtį"[5].

Sutikusi tokį spaudimą, Lietuvos Vyriausybė buvo priversta nusileisti ir legalizuoti filosofijos skyrių. Švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1937 m. lapkričio 4 d. Seimo posėdyje panaudojo visas diplomatijos subtilybes, įtikinėdamas Seimą, kodėl jis dabar atsisako savo ankstesnės nuomonės, ir pridėjo savus argumentus dėl ko šis skyrius reikalingas Lietuvai. Tą patį klausimą - fakulteto dvilypį pavadinimą - švietimo ministras dabar jau

---

[1] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 1519. L. 71-73.
[2] Ten pat. L. 67, 70.
[3] Ten pat. L. 64-66.
[4] Ten pat. L. 60-63.
[5] Ten pat. L. 58.

aiškino visiškai kitaip: "jeigu toks dvilypis vardas, tai nuosekliau būtų, jeigu turėtume ir du skyrius. Tad įvedus antrą skyrių, tai labai atitiktų to paties fakulteto vardo turinį"[1]. Prof. J. Tonkūno nuomone, legalizavus filosofijos skyrių, nebus jokio pavojaus ir galimybės "toli išplėsti Teologijos-filosofijos fakultetą, įnešant tam tikrą lygiagretumą su humanitarinių mokslų fakultetu"[2]. O kad ateityje filosofijos skyrius tikrai neišsiplėstų iki viso fakulteto, vadovaudamasis dideliais įgaliojimais, kuriuos švietimo ministrui suteikė naujasis universiteto statutas, prof. J. Tonkūnas 1937 m. lapkričio 24 d. atsiuntė Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui prof. M. Remeriui raštą Nr. 23926, kuriuo uždraudė filosofijos skyriuje rengti visų specialybių specialistus, išskyrus filosofijos ir pedagogikos[3]. Suprantama, kad tai negalėjo patenkinti Lietuvos visuomenės katalikiškosios dalies specifinių interesų ir sukėlė naują Katalikų Bažnyčios vadovybės nepasitenkinimą. Lietuvos vyskupų įgaliotinis Teologijos-filosofijos fakulteto reikalams Vilkaviškio vyskupas prof. M. Reinys 1937 m. gruodžio 3 d. kreipėsi į švietimo ministrą prof. J. Tonkūną su išsamiu "Memorandumu V. D. Universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus reikalais"[4]. Jame buvo išdėstyti visi minėti argumentai, kodėl šis skyrius naudingas ir reikalingas Lietuvai bei prašoma atsiimti iš universiteto raštą Nr. 23926. Tačiau prašymas liko be atsako kaip nepagrįstas siekimas filosofijos skyrių paversti paralelinį su Humanitarinių mokslų fakultetu.

Paralelinių, tačiau skirtingos ideologijos fakultetų steigimą Vytauto Didžiojo universitete Lietuvos Vyriausybė laikė ne tik nereikalingu, bet ir žalingu Lietuvai dėl neproduktyvaus lėšų švaistymo, mokslo įstaigų ir pedagoginių mokslo jėgų skaidymo. Katalikai galėjo mokytis ir mokėsi Humanitarinių mokslų fakultete lygiai taip pat, kaip ir kituose fakultetuose. Humanitarinių mokslų fakultete buvo nemažai ateitininkų, o, pasak švietimo ministro prof. J. Tonkūno, "juk ateitininkų organizacija yra vyskupų žinioje". "Jeigu tos organizacijos nariams (...) nedraudžiama tas fakultetas lankyti, vadinasi, padėtis nėra tokia bloga" ir tuo pačiu tvirtinimas, jog Humanitarinių mokslų fakultete vyrauja katalikams netinakma dvasia, "yra perdėtas"[5].

---

[1] Seimo stenogramos. 1937. 53 posėdis. P. 79.
[2] Ten pat.
[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 696. L. 220.
[4] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 1519. L. 4-23.
[5] Seimo stenogramos. 1937. 54 posėdis. P. 84.

Lietuvos Seimas 1937 m. lapkričio 4 d. balsų dauguma (už - 30, prieš - 16, susilaikė - 2) priėmė trečiąjį Lietuvos universiteto statutą[1]. Jo antrasis straipsnis skelbė, kad "Universitetas turi šiuo statutu nustatytą autonomiją"[2], bet iš tikrųjų iš autonomijos liko tik apgailėtini likučiai. Naujajame Vytauto Didžiojo universiteto statute straipsnių, palyginti su 1922 m. statutu, padaugėjo daugiau kaip du kartus - nuo 56 iki 125 (1930 m. statute jų buvo 103). Jau vien tai leido detaliai apibrėžti visų universiteto valdymo institucijų funkcijas, griežtai reglamentuoti visą universiteto ir fakultetų veiklą. Statutas dar labiau suvaržė universiteto autonomiją, paliko švietimo ministro teisę tvirtinti dekanus, jaunesnįjį mokslo personalą, išplėtė dekanų kompetenciją ir kartu susiaurino fakultetų valdymo institucijos - tarybos - funkcijas. Švietimo ministras turėjo teisę pateikti Lietuvos prezidentui skirti savo parinktus kandidatus į rektoriaus ir prorektoriaus postus, jei jis du kartus nepristato tvirtinti universiteto tarybos išrinktųjų arba prezidentas jų nepaskiria. Švietimo ministrui du kartus nepatvirtinus fakulteto tarybos išrinkto dekano, rektorius privalėjo pateikti tvirtinti savo paties parinktą kandidatą. Fakultetų dekanai gavo teisę pateikti senatui svarstyti bet kurį fakultetų tarybų priimtą nutarimą, jeigu jie su juo nesutinka. Taigi, nepaisant universiteto vadovybės prieštaravimų, statute buvo palikta senato arbitražinė teisė ir tik švietimo ministrui ji, kaip ir reglamentinė teisė, nebuvo suteikta. Fakultetų tarybų priimtus reguliaminus turėjo tvirtinti senatas. Taip pat Seimas nesutiko, kad švietimo ministras tvirtintų Humanitarinių mokslų ir Matematikos-gamtos fakultetų mokymo planus, kaip tai buvo numatyta projekte.

Švietimo ministrui buvo suteikta teisė nustatyti visų fakultetų ir jų skyrių studentų kontingentą. Taip pat buvo šiek tiek sugriežtinta studijų tvarka universitete. Numatyta, jog studentai gali studijuoti ne ilgiau kaip pusantro karto negu fakulteto tarybos nustatytas laikas tos specialybės mokslui išeiti. Pirmą kartą buvo įvesta nuostata nepažangius studentus šalinti iš universiteto. Visa tai turėjo sumažinti "amžinų" studentų skaičių universitete, pagausinti išleidžiamų kvalifikuotų specialistų skaičių, padidinti universiteto darbo efektyvumą. Tačiau šios priemonės geresnių rezultatų iki 1940 m. nedavė, - matyt, reikėjo daugiau laiko. Švietimo ministras 1938-1939 m. padidino studentų priėmimo skaičių į Matematikos-gamtos, Technikos ir Humanitarinių mokslų fakultetus, sumažino į Teisių fakultetą, ir bendras

---

[1] Seimo stenogramos. 1937. 53 posėdis. P. 80.

[2] Vyriausybės žinios. 1937. Nr. 591.

studentų skaičius universitete 1937-1939 m. padidėjo nuo 3004 iki 3053. Kvalifikuotų specialistų buvo parengta: 1936 m. - 358, 1937 m. - 329, 1938 m. - 326, 1939 m. - 341[1].

Įgyvendinant Vytauto Didžiojo universiteto 1937 m. statutą, iš pareigų buvo atleisti visų fakultetų dekanai. Jie buvo renkami iš naujo ir tvirtinami švietimo ministro. Ministras nepatvirtino Humanitarinių mokslų fakulteto tarybos perrinkto ilgamečio dekano prof. V. Krėvės-Mickevičiaus ir Teologijos-filosofijos fakulteto dekano prof. P. Kuraičio. Šių fakultetų dekanais buvo patvirtinti iš naujo išrinkti prof. M. Biržiška ir prof. P. Malakauskis. Kitų fakultetų buvę dekanai buvo perrinkti ir patvirtinti.

Apibendrinant galima pasakyti, jog Lietuvos universiteto 1922 m. statuto universitetui ir jo fakultetams visose jų gyvenimo srityse suteiktoji didelė autonomija vėlesnėse statuto laidose (1930 m. ir 1937 m.) bei jų papildymuose ir pakeitimuose buvo gerokai apribota. Didžiausi autonomijos apribojimai buvo universiteto administravimo ir pedagoginio mokslo personalo komplektavimo srityse. Universiteto aukščiausiosios valdymo institucijos - tarybos - kompetencija buvo smarkiai apribota, svarbiausioji jos teisių dalis perduota politinės valdžios institucijoms - Lietuvos prezidentui ir švietimo ministrui. Pastarojo universiteto administravimo teisės buvo ypač išplėstos. Apribota ir fakultetų tarybų kompetencija. Lietuvos universitetas per visą tarpukario laikotarpį išlaikė savarankiškumą tik mokymo proceso ir mokslinio darbo organizavimo srityse. Vadinasi, tautininkų valdymo metais įvykdytomis Lietuvos universiteto reformomis buvo siekiama sudaryti ne geresnes sąlygas mokymo procesui ir moksliniam darbui universitete, ne priartinti jo veiklą prie šalies gyvybinių poreikių geresnio tenkinimo, - reformomis buvo stengiamasi šią aukštąją mokyklą padaryti paklusniu valdžios politikos įrankiu. Todėl demokratinių pažiūrų mokslininkų pastangos apginti Lietuvos universiteto autonomiją buvo politinio ir demokratinio pobūdžio.

[1] VDU statistikos knyga.

2. Kitų aukštųjų mokyklų įsteigimas ir veikla Lietuvos Respublikoje

Šalis toliau vystėsi ir visoms gyvenimo sritims reikėjo kvalifikuotų specialistų. Lietuvos Vyriausybei teko rūpintis tų specialistų rengimu ir pamažu steigti naujas aukštąsias mokyklas. Nepriklausomos Lietuvos valstybės gyvavimo pabaigoje šalyje jau buvo septynios aukštosios mokyklos.

Žemės ūkio akademija

Dotnuvoje 1924 m. spalio 15 d. buvo iškilmingai atidaryta antroji aukštoji mokykla Lietuvoje - Žemės ūkio akademija. Ji buvo įsteigta Dotnuvos žemės ūkio technikumo ir Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto agronomijos-miškininkystės skyriaus pagrindu minėtojo technikumo patalpose.

Mintis įsteigti specialią aukštąją žemės ūkio mokyklą Lietuvoje valdančiajai Krikščionių demokratų partijai kilo dar gerokai iki Lietuvos universiteto įkūrimo. Tačiau pradėti nacionalinio aukštojo mokslo plėtrą nuo specializuotų aukštųjų mokyklų steigimo valstybė tuo metu visiškai neturėjo lėšų. Todėl nuo šios minties laikinai buvo atsisakyta ir Steigiamajame seime svarstant universiteto statutą Žemės ūkio ministerijos atstovai entuziastingai palaikė agronomijos-miškininkystės skyriaus įsteigimo Matematikos-gamtos fakultete idėją. Tačiau netrukus, 1922 m. vasario 16 d. įsteigus krikščionių demokratų interesų neatitikusį pasaulietinį Lietuvos universitetą, Žemės ūkio ministerijos pozicija šio skyriaus atžvilgiu pasikeitė.

Remdamasis 1922 m. Lietuvos universiteto statutu ir nepaisydamas Krikščionių demokratų partijos vadovybės nepritarimo, Matematikos-gamtos fakultetas, vadovaujamas prof. Z. Žemaičio, 1922 m. rudens semestro pradžioje įsteigė agronomijos-miškininkystės skyrių. Ignoruodamas šio skyriaus egzistavimo faktą, švietimo ministras 1922 m. lapkričio 7 d. pranešė Universiteto rektoriui, kad Žemės ūkio ministerija numato pertvarkyti Dotnuvos žemės ūkio technikumą į aukštąją mokyklą ir dėl to agronomijos skyriaus atidarymą būtina suderinti su Žemės ūkio ministerija[1]. 1923 m. balandžio mėn. rašte Nr. A/891 Žemės ūkio ministerija įspėjo švietimo ministrą, jog agronomijos skyriaus steigimas "dar per ankstyvas ir

[1] LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 100. L. 20.

nepalaikytinas darbas", dėl to "Žemės ūkio ministerija yra nusistačiusi prieš neatidėliotiną agronomijos skyriaus įkūrimą", o numato siųsti jaunimą mokytis į užsienį[1]. Apsvarsčiusi šį raštą, Matematikos-gamtos fakulteto taryba 1923 m. balandžio 18 d. posėdyje konstatavo, kad agronomijos-miškininkystės skyrius nėra organizuojamas, - jis jau suorganizuotas ir veikia nuo rudens semestro pradžios, t.y. nuo 1922 m. rugsėjo 1 d., jame mokosi 40 antrojo bei ketvirtojo semestrų studentų. Nutarta toliau plėsti šį skyrių[2].

Krikščionys demokratai išplėtojo plačią kampaniją prieš agronomijos-miškininkystės skyrių. Jie viešai spaudoje įrodinėjo, jog Lietuvai kasmet tereikia tik 2 naujų agronomų-miškininkų[3]. Tai buvo ryškus krašto poreikių nepaisymas, ignoravimas būtinybės atkurti Pirmojo pasaulinio karo niokotą žemės bei miškų ūkį bei jį plėtoti. Motyvuodamas tuo, kad "Lietuvoje nesą tinkamų žmonių aprūpinti skyrių mokslo personalu" ir "reikėtų daug lėšų skyriui organizuoti, o jų valstybė neturi"[4], Ministrų kabinetas 1923 m. birželio 1 d. nutarė nuo rudens semestro, t.y. nuo 1923 m. rugsėjo 1 d. neduoti lėšų agronomijos-miškininkystės skyriui išlaikyti, o 1923 m. gruodžio mėn. panaikino šio skyriaus etatus. Tačiau Matematikos-gamtos fakultetui tuo metu dar pavyko laikinai apginti šio skyriaus egzistavimą. Ministrų kabinetas 1923 m. rugsėjo 10 d. ir 1924 m. sausio 4 d. posėdžiuose panaikino jau minėtus savo nutarimus ir leido agronomijos-miškininkystės skyriui toliau veikti[5]. Ginčą galutinai turėjo išspręsti tarpžinybinė komisija, sudaryta iš Žemės ūkio ministerijos ir Lietuvos universiteto specialistų. Ši komisija (Z. Žemaitis, J. Tonkūnas, J. Kriščiūnas ir A. Rukuiža) 1924 m. balandžio 6 d. vienbalsiai priėjo išvadą, kad konkrečiomis to meto sąlygomis steigti naują aukštąją mokyklą Lietuvoje nėra galimybių, o numatomo uždaryti Dotnuvos žemės ūkio technikumo materialinę bazę būtina perduoti Lietuvos universitetui[6]. Prieš specialiosios aukštosios žemės ūkio mokyklos steigimą tuo metu pasisakė žinomas mokslininkas miškininkas prof. P. Matulionis. Pritardami žemės ūkio specialistų nuomonei, Lietuvos universiteto atstovai nurodė, jog dabar valstybė neturi pakankamai lėšų ir vienai aukštajai mokyklai išlaikyti, o naujai įsteigti prireiks jų dar daugiau, nes Dotnuvos

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 100. L. 106.
[2] Ten pat. L. 62.
[3] Lietuva. 1923. Liepos 12.
[4] LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 100. L. 119; Ap. 12. B. 105. L. 21.
[5] Ten pat. Ap. 1. B. 100. L. 131, 156.
[6] Ten pat. L. 146.

žemės ūkio technikumo patalpos labai mažos ir be naujų brangių statybų aukštoji žemės ūkio mokykla neturės jai reikalingos materialinės bazės. Be to, bus suskaldytos ir taip negausios nacionalinės pedagoginės mokslo pajėgos.

Nepaisydama specialistų nuomonės, krikščionių demokratų valdžia ėmėsi skubių žygių įsteigti Lietuvoje naują aukštąją mokyklą. Krikščionių demokratų partijos lyderiui žemės ūkio ministrui kunigui M. Krupavičiui primygtinai reikalaujant, Ministrų kabinetas 1924 m. balandžio 30 d. nutarė Dotnuvoje įkurti Žemės ūkio akademiją. Buvo parengtas jos statuto projektas, kurį Seimas priėmė labai skubotai, per dvi dienas - 1924 m. liepos 30 d. po pirmojo ir po antrojo, o liepos 31 d. - po trečiojo skaitymo. Kaip buvo pažymėta, statutas "taip forsuojamas, tokiu greitu tempu varomas, kad net nėra galimybės iš visų pusių išnagrinėti"[1]. Toks skubotumas buvo motyvuojamas tuo, kad Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto agronomijos-miškininkystės skyriaus studentai jau buvo baigę du kursus ir reikėjo spręsti jų likimą - ar nuo rugsėjo mėn. leisti į užsienį baigti mokslų, ar vietoj sudaryti sąlygas specialiųjų žemės ūkio mokslų studijoms, kurių nebuvo Lietuvos universitete[2].

Seimui svarstant žemės ūkio akademijos statutą, vėl iškilo klausimas, ar apskritai reikalinga nauja aukštoji mokykla Lietuvai. Šiam klausimui išnagrinėti buvo sudaryta specialistų iš Žemės ūkio ministerijos ir Lietuvos universiteto atstovų komisija. Ji nepriėjo prie vieningos nuomonės. Žemės ūkio ministerijos atstovai manė, jog būtina skubiai steigti atskirą aukštąją mokyklą, o universiteto atstovai tvirtino, kad tai per anksti, nes dviem aukštosioms mokykloms Lietuvoje trūksta lėšų ir antrajai mokyklai visai nėra aukštos kvalifikacijos mokslo personalo. Buvo pabrėžta, jog "ne paslaptis, kad (...) kas tik šiek tiek pajėgė mokslo darbą dirbti ar šiek tiek pajėgė dėstyti aukštojoj mokykloj, tas buvo pritrauktas į universitetą. Taigi dabar į Žemės ūkio akademiją tektų jau priimti antraeilių žmonių su mažesniu išsilavinimu (...). Ir tenai visas vietas užimtų silpni žmonės, o su didesniu išsilavinimu tinkamesni darbininkai, kurie atsiras po kelių metų, jau neturės galimybės savo žinias tai akademijai pritaikyti"[3]. Šis nuogąstavimas buvo pagrįstas ir ateityje pasitvirtino, nes statute nebuvo numatyta reguliariai, skelbiant konkursą, perrinkti akademijos mokslo personalą. Jis savo

[1] Seimo stenogramos. 1924. 118 posėdis. P. 14.
[2] Ten pat.
[3] Ten pat. P. 13.

pareigas ėjo neribotą laiką. Lietuvos universiteto mokslininkai siūlė kol kas prie Matematikos-gamtos fakulteto agronomijos-miškininkystės skyriaus sudaryti materialinę bazę specialiems žemės ūkio mokslams studijuoti. Tačiau Seime turėjęs daugumą krikščionių demokratų blokas (24 balsai už, 13 - prieš) nutarė įsteigti antrą aukštąją savarankišką mokyklą Lietuvoje. Prieš balsavę opozicinių partijų atstovai manė, jog akademija steigiama vadovaujantis vien politiniais ir ideologiniais motyvais, o ne todėl, kad tai būtina. Seime buvo pabrėžta, jog "šitas statutas sudaro visai netinkamas sąlygas žemės ūkio mokslui plėtotis, nes daugiau bus žiūrima ištikimybės", o ne kompetencijos mokslo srityje, kad apskritai akademija steigiama vadovaujantis "vien tik pašaliniais tikslais, o ne žemės ūkio reikalais"[1].

Referentas, pristatydamas Seimui Žemės ūkio akademijos statutą, tvirtino: "Beveik viskas paimta iš universiteto statuto ir pritaikinta prie atskiros žemės ūkio mokyklos"[2]. Iš tikrųjų buvo kitaip. Kaip jau kalbėta, Lietuvos universiteto 1922 m. statutas suteikė jam didelę autonomiją. Jo priklausomybė Švietimo ministerijai buvo tik formali ir vien biudžetinė. Ji pasireiškė tuo, kad iš ministerijos sąmatos buvo skiriama lėšų universitetui išlaikyti, o visus savo reikalus jis tvarkėsi savarankiškai. Tuo tarpu Žemės ūkio akademija nuo Žemės ūkio ministerijos priklausė visiškai, nors 1§ formuluotė buvo tokia pat kaip ir universiteto - abi aukštosios mokyklos buvo atitinkamos ministerijos žinioje. Akademijos priklausomybė nuo ministerijos buvo motyvuojama tuo, jog būtina "duoti jai tokią kryptį, kokią ministerija ras reikalinga, atsižiūrėdama į esamus uždavinius"[3]. Tačiau šis valdžios siekimas "duoti kryptį" vėliau peržengė akademijos, kaip specializuotos aukštosios mokyklos, būtinus dalykinius ryšius su savo šakos ministerija, padarė akademiją priklausomą ne tik nuo ministerijos valdininkų, bet ir nuo politinių vėjų. Tai patvirtina, pvz., vien Žemės ūkio akademijos struktūros keitimas 1924-1940 m. Pokyčius lėmė ne žemės ūkio ar jo mokslo vystymo poreikiai Lietuvoje, o daugiausiai atskirų žemės ūkio ministrų politika.

Iš pradžių Žemės ūkio akademija turėjo du skyrius - agronomijos ir miškininkystės. Po 1926 m. valstybės perversmo naujasis žemės ūkio ministras J. Aleksa, nepaisydamas akademijos protestų, uždarė miškininkystės skyrių ir jo pedagoginis mokslo personalas buvo išblaškytas. Likęs vienas agronomijos skyrius buvo padalytas į 3 sekcijas - žemdirbystės, gyvuli-

[1] Seimo stenogramos. 1924. 118 posėdis. P. 12.
[2] Ten pat. P. 11.
[3] Ten pat. P. 10.

ninkystės ir žemės ūkio ekonomijos. Rektoriaus prof. J. Tonkūno nuomone, šis padalijimas buvo dirbtinis, smarkiai pasunkino akademijos darbą ir apskritai nepasiteisino[1]. 1930 m. buvo įsteigta ketvirtoji sekcija - namų ūkio. Pasikeitus žemės ūkio ministrui, 1936 m. buvo panaikintos sekcijos, o vietoj jų įsteigti du skyriai - agronomijos ir namų ūkio. Tai vėl buvo susiję su pedagoginio mokslo personalo sudėties, jo specializacijos pakeitimais. Naujojo žemės ūkio viceministro J. Skaisgirio iniciatyva 1938 m. buvo atkurtas miškininkystės skyrius. Vėl teko iš naujo rinkti miškų ūkio specialistus, nuo pradžios pradėti mokymo ir mokslinį darbą. Taigi valdžios siekimas akademijai "duoti kryptį" brangiai kainavo ne tik šiai mokslo įstaigai, bet ir Lietuvos žemės ūkio mokslui apskritai. Dažni pertvarkymai destabilizavo Žemės ūkio akademijos darbą, blaškė ir taip negausias mokslininkų gretas, nuolat trikdė darbo rimtį.

Didžiulę reikšmę kiekvienos aukštosios mokyklos gyvenimui turi jos teisė rinkti pedagoginį mokslo personalą ir savivalda administravimo, mokymo proceso, mokslinio darbo organizavimo bei kitose veiklos srityse. Šie veiksniai lemia aukštosios mokyklos reikšmę visuomenės bei valstybės gyvenimui.

Žemės ūkio akademijos 1924 m. statutas[2] skelbė, kad "Profesorių Taryba yra vyriausias akademijos organas: ji tvarko akademijos vidaus gyvenimą šio statuto ribose". Tarybą sudarė visi profesoriai ir docentai. Kad jaunesniojo mokslo personalo ir studentų atstovai dalyvautų tarybos darbe, nebuvo numatyta. Tačiau statute buvo nemaža straipsnių, kurie tarybos teises rinkti pedagoginį mokslo personalą visiškai apribojo. Nors rinkti pedagoginį mokslo personalą statutas pavedė akademijos profesorių tarybai, tačiau jos išrinktus mokslininkus dar turėjo tvirtinti Lietuvos prezidentas arba žemės ūkio ministras. Pastarosios nuostatos įtraukimas į statutą buvo naujas ir iki tol Lietuvoje negirdėtas dalykas. Tokią savo politiką Krikščionių demokratų partijos atstovai Seime motyvavo gan naiviai ir diletantiškai - profesoriai esą aukštos kategorijos valdininkai ir "kaip visi aukštieji valdininkai tvirtinami Respublikos prezidento"[3]. Tuo tarpu visiems gerai žinoma, kad aukštosios mokyklos profesoriaus pareigos nieko bendra neturi su bet kurio administratoriaus ar valdininko darbu. Docentus, privatdocentus ir lektorius

---

[1] Žemės ūkio akademijos pirmojo dešimtmečio apyskaita. 1924-1934. K., 1934. P. 76.

[2] Vyriausybės žinios. 1924. Nr. 170.

[3] Seimo stenogramos. 1924. 118 posėdis. P. 16.

turėjo rinkti akademijos taryba, o tvirtino žemės ūkio ministras. Likusį mokslo personalą (asistentus, laborantus) taip pat rinko taryba, tvirtino rektorius. Taigi vyriausiajam akademijos valdymo organui - profesorių tarybai - renkant pedagoginį mokslo personalą statutas suteikė tik patariamąją teisę. Prieš politinės valdžios institucijų teisę tvirtinti Žemės ūkio akademijos pedagoginį mokslo personalą Seime griežtai pasisakė opozicijos atstovai. Jie nurodė, kad toks tvirtinimas apskritai neturi jokio pagrindo, jis įžeidžia Lietuvos, kaip demokratinės valstybės, vardą ir prieštarauja pačiai demokratijos esmei, kad prezidentas ir žemės ūkio ministras "yra mažiausiai kompetentingi"[1] žmonės profesūros mokslinių kvalifikacijų srityje ir apie jas nenusimano. Todėl, tvirtindami profesūrą, jie atsižvelgs ne į mokslininkų kompetenciją, profesionalumą, o į jų ištikimybę valdantiesiems sluoksniams, partiškumą ir panašius motyvus, kas Žemės ūkio akademijoje skatins ne dalykišką, mokslišką, o biurokratinę prisitaikėliškumo ir karjerizmo atmosferą[2]. Aukštųjų mokyklų, ne tik Žemės ūkio akademijos, istorija tarpukario Lietuvoje visiškai patvirtino, kad šie nuogąstavimai pagrįsti.

Be to, statuto 10§ suteiktą profesorių tarybai rinkti pedagoginį mokslo personalą, tiksliau - jos patariamąją teisę, panaikino to paties statuto 20§ pastaba. Ji skelbė: "Iki Akademijos Profesorių taryboje bus bent 5 profesoriai, profesorius ir docentus, žemės ūkio ministrui pristačius, skiria Respublikos prezidentas"[3]. Prieš šią pastabą taip pat griežtai pasisakė Seimo opozicijos atstovai ir siūlė, kad pradėjus organizuoti Žemės ūkio akademiją pirmųjų profesorių branduolį pasiūlytų Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakulteto taryba, kaip šioje srityje kompetentingiausia institucija. Tačiau šis pasiūlymas, kaip ir ankstesnis, buvo atmestas. 1924 m. statuto nustatyta pedagoginio mokslo personalo skyrimo tvarka Žemės ūkio akademijoje iš tikrųjų išliko iki 1940 metų.

Iš pradžių prof. P. Matulionis buvo vienintelis profesorius Žemės ūkio akademijoje, ir jos taryba neturėjo jokių teisių rinkti pedagoginį mokslo personalą. Antrajame tarybos posėdyje 1924 m. spalio 1 d. svarstant "Mokslo personalo kvietimo" klausimą buvo išsamiai išaiškinta žemės ūkio ministro pozicija šiuo klausimu. Ministras nurodė: "Kol Žemės Ūkio Akademijos Profesorių taryboje dar nėra 5 ordinarinių arba ekstraordinarinių profesorių, tol ji neturi teisės kviesti arba rinkti ordinarinių, ekstraordinarinių profeso-

[1] Seimo stenogramos. 1924. 118 posėdis. P. 13.
[2] Ten pat.
[3] Vyriausybės žinios. 1924. Nr. 170.

rių ir docentų, o tik gali kviesti ir rinkti laborantus ir asistentus", taip pat "katedroms nepriklauso ir dėstomi atskirų lektorių dalykai" ir jiems "dėstyti gali būti kviečiami tik lektoriai, ir negali būti kviečiami profesoriai ir docentai"[1]. Tuometinis žemės ūkio ministras Krikščionių demokratų partijos lyderis kunigas M. Krupavičius surinko visą akademijos pedagoginį mokslo personalą daugiausia iš krikščionių demokratų ir jiems artimų žmonių. Visų pirma buvo žiūrima, kad pretendentas būtų ištikimas katalikiškai ideologijai ir baigęs Vakarų Europos katalikišką universitetą, o ne kurią nors Rusijos aukštąją mokyklą. Antai dėstyti Žemės ūkio akademijoje buvo priimtas vos du akademijos kursus baigęs studentas ir tuo pat metu nepriimtas garsus to meto genetikos specialistas prof. D. Rudzinskas, buvęs Matematikos-gamtos fakulteto agronomijos-miškininkystės skyriaus docentas M. Kvašninas-Samarinas, agronomijos mokslų daktaras V. Zubovas ir kiti. Tai kėlė mokslininkų ir kitų Lietuvos visuomenės sluoksnių nepasitenkinimą. Dėl to žemės ūkio ministras M. Krupavičius Seime viešai pareiškė, jog "man prikišti, kad aš stengiuos Žemės ūkio akademijos mokslo personalą parinkti tik iš krikščionių demokratų", nėra pagrindo, nes "kiekvienas žmogus turi savo politiką ir jeigu užima tą ar kitą vietą, tik savo politiką ir veda. Kaip galima kaltinti ką nors dėl to, kad jis veda savo politiką. Aš manau, kad kitaip ir būti negali"[2].

Žemės ūkio akademijos 1924 m. statutas suteikė teisę profesorių tarybai rinkti trejų metų laikotarpiui rektorių bei prorektorių ir vieneriems metams - sekretorių. Skirtingai negu Lietuvos universiteto 1922 m. statute, akademijos statute ne tik buvo nurodytas konkretus katedrų skaičius (iš viso 9), bet ir išvardyti visi mokymo dalykai, kas šiaip laikoma nestatutiška. Mokymo planus paprastai nustato aukštosios mokyklos reguliaminas, kurio 1924 m. statutas apskritai nenumatė, t.y. nesuteikė akademijai reglamentinės teisės. Statutas leido profesorių tarybai sudaryti mokymo planą, įtraukti naujus mokymo dalykus, tačiau jau įstatymiškai daugelis dalykų, pvz., zoologija, biologija, užsienio kalba, miškų apsauga, durpininkystė, žuvininkystė, bitininkystė, žemės ūkio mašinos, žemės ūkio statyba ir geodezija ir kiti, iš viso 14, buvo laikomi ne katedrų dalykais, o lektūromis. Tai reiškė, kad šiems dalykams dėstyti ir moksliniam darbui nebuvo kuriamos katedros, o juos dėstyti turėjo žemesnės kvalifikacijos pedagoginis mokslo personalas - lektoriai ir asistentai. Specialistų nuomone, nuo pat pradžios Žemės ūkio

[1] LCVA. F. 392. Ap. 1. B. 442. L. 5.
[2] Seimo stenogramos. 1924. 143 posėdis. P. 30.

akademijoje buvo numatyta nepakankamai katedrų, būtinų aukštajai mokyklai. Antai prof. D. Rudzinsko nuomone, tokių skirtingų ir plačių mokslo šakų kaip chemija ir fizika dėstymas vienoje katedroje - tai unikumas, kokio nerasi pasaulyje[1]. Šiuo požiūriu padėtis dar pablogėjo nuo 1928 m., kai Žemės ūkio akademija nebegalėjo savarankiškai organizuoti mokymo proceso.

Žemės ūkio akademijos 1924 m. statuto numatyti reikalavimai pedagoginio mokslo personalo mokslinėms kvalifikacijoms buvo gana dideli ir panašūs į Lietuvos universiteto reikalavimus. Ne mažesni buvo ir reikalavimai mokslų daktaro laipsniui įgyti.

Taigi Žemės ūkio akademijos 1924 m. statutas nesuteikė jai autonomijos, smarkiai apribojo administravimo, mokymo proceso organizavimo ir ypač pedagoginio mokslo personalo rinkimo teises. Daugybę svarbių dalykų statutas pavedė tvarkyti ne akademijos tarybai, o valdžios institucijoms ir taip padarė akademiją priklausomą nuo jų. Seimo opozicijos atstovai statutą įvertino kaip nesudarantį reikiamų sąlygų žemės ūkio mokslui vystytis Lietuvoje ir balsavo prieš jį[2].

Remdamasis 1924 m. rugsėjo 3 d. spaudoje paskelbtu Žemės ūkio akademijos statutu, žemės ūkio ministras M. Krupavičius ėmėsi steigti antrąją aukštąją mokyklą Lietuvoje. Lietuvos prezidentas A. Stulginskis 1924 m. rugsėjo 23 d. paskyrė žemės ūkio ministro M. Krupavičiaus pasiūlytą pirmąjį pedagoginio mokslo personalo branduolį - P. Matulionį, J. Tonkūną, P. Jucaitį, A. Rukuižą, V. Ruokį, F. Kemėžį ir P. Raulinaitį; nuo 1924 m. spalio 14 d. - K. Aleksą, I. Končių ir J. Paltaroką. Jiems buvo pavesta organizuoti akademiją - telkti studentus, kurti katedras, laboratorijas, organizuoti mokymo procesą ir t.t. 1924 m. spalio 15 d. Žemės ūkio akademija buvo iškilmingai atidaryta. Iškilmių metu žemės ūkio ministras M. Krupavičius pabrėžė, jog jis "akademiją laiko vyriausybės vaiku, kurį prižada globoti ir visomis išgalėmis jam padėti"[3]. Tačiau šie pažadai taip ir liko pažadais. Nors lėšų Žemės ūkio akademijai išlaikyti tikrai buvo skiriama pakankamai[4], bet neturėdama būtiniausių patalpų akademija per visą tarpukario laikotarpį patyrė nemažai vargo.

---

[1] Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 338. L. 1963.

[2] Seimo stenogramos. 1924. 119 posėdis. P. 12.

[3] Lietuva. 1924. Spalio 20.

[4] Žemės ūkio akademijos metraštis. 1924-1926 m. K., 1926. P. 28.

Žemės ūkio akademija neturėjo autonomijos - jos šeimininkas buvo žemės ūkio ministras. Akademijos taryba 1928 m. gegužės 31 d. priėmė jos specialiai sudarytos komisijos parengtą statuto projektą, kuris numatė jai didelę autonomiją visose gyvenimo ir veiklos srityse. Tačiau tautininkų vyriausybė atmetė šį statuto projektą. 1928 m. spalio 9 d. buvo paskelbtas naujas Žemės ūkio akademijos statutas[1]. Jis dar daugiau apribojo akademijos savarankiškumą ir labai išplėtė žemės ūkio ministro akademijos reikalų tvarkymo teises. Naujojo statuto 1§ skelbė, jog "Žemės ūkio akademija yra aukštoji žemės ūkio mokykla žemės ūkio ministerio žinioje"[2]. Taip juridiškai žemės ūkio ministras buvo įteisintas kaip faktiškas Žemės ūkio akademijos šeimininkas.

Žemės ūkio akademijos 1928 m. statutas smarkiai susiaurino tarybos funkcijas. Statuto 20§ pabrėžta, kad akademijos taryba yra vyriausiasis sprendžiamasis organas tiktai tvarkant mokslo ir mokymo reikalus, tačiau ir tarybos visus priimtus nutarimus, pageidavimus bei posėdžių protokolus rektorius privalėjo pristatyti žemės ūkio ministrui. Taigi akademijos taryba neteko administracinio valdymo teisių, negalėjo rinkti rektoriaus ir prorektoriaus. Remdamasi 1928 m. statutu, akademijos taryba rinko tik sekretorių, o rektorių ir prorektorių skirdavo Lietuvos prezidentas iš žemės ūkio ministro pasiūlytų kandidatų penkeriems metams. 1936 m. sausio 18 d. pakeistame statute[3] rektoriaus kadencija buvo sumažinta iki trejų metų ir kartu žemės ūkio ministrui suteikta teisė skirti akademijos sekretorių, kuris pavaduodavo rektorių vietoj anksčiau buvusio prorektoriaus. Vadinasi, Žemės ūkio akademijos taryba nuo 1928 m. neteko teisės rinkti net kandidatų į rektoriaus, prorektoriaus, o nuo 1936 m. - ir sekretoriaus postą.

Naujasis Žemės ūkio akademijos statutas katedrų skaičių akademijoje padidino nuo 9 iki 12. Įsteigus namų ūkio sekciją, katedrų nuo 1930 m. padaugėjo iki 14, o atkūrus miškininkystės skyrių, jų skaičius nuo 1938 m. išaugo iki 21 [4]. 1928 m. Žemės ūkio akademijos statutas paliko senąją pedagoginio mokslo personalo rinkimo tvarką, taip pat ir tą nuostatą, kuri

---

[1] Vyriausybės žinios. 1928. Nr. 285.

[2] Ten pat.

[3] Vyriausybės žinios. 1936. Nr. 519.

[4] Vyriausybės žinios. 1938. Nr.620. Jubiliejiniame Žemės ūkio akademijos leidinyje (žr. *Šimatonis S.* Prieškario akademija Lietuvoje//Lietuvos žemės ūkio akademija 1924-1994. V., 1994. P. 15.) klaidingai teigiama, kad 1937 m. akademijoje buvo panaikintos katedros.

Žemės ūkio akademija neturėjo autonomijos - jos šeimininkas buvo žemės ūkio ministras. Akademijos taryba 1928 m. gegužės 31 d. priėmė jos specialiai sudarytos komisijos parengtą statuto projektą, kuris numatė jai didelę autonomiją visose gyvenimo ir veiklos srityse. Tačiau tautininkų vyriausybė atmetė šį statuto projektą. 1928 m. spalio 9 d. buvo paskelbtas naujas Žemės ūkio akademijos statutas[1]. Jis dar daugiau apribojo akademijos savarankiškumą ir labai išplėtė žemės ūkio ministro akademijos reikalų tvarkymo teises. Naujojo statuto 1§ skelbė, jog "Žemės ūkio akademija yra aukštoji žemės ūkio mokykla žemės ūkio ministerio žinioje"[2]. Taip juridiškai žemės ūkio ministras buvo įteisintas kaip faktiškas Žemės ūkio akademijos šeimininkas.

Žemės ūkio akademijos 1928 m. statutas smarkiai susiaurino tarybos funkcijas. Statuto 20§ pabrėžta, kad akademijos taryba yra vyriausiasis sprendžiamasis organas tiktai tvarkant mokslo ir mokymo reikalus, tačiau ir tarybos visus priimtus nutarimus, pageidavimus bei posėdžių protokolus rektorius privalėjo pristatyti žemės ūkio ministrui. Taigi akademijos taryba neteko administracinio valdymo teisių, negalėjo rinkti rektoriaus ir prorektoriaus. Remdamasi 1928 m. statutu, akademijos taryba rinko tik sekretorių, o rektorių ir prorektorių skirdavo Lietuvos prezidentas iš žemės ūkio ministro pasiūlytų kandidatų penkeriems metams. 1936 m. sausio 18 d. pakeistame statute[3] rektoriaus kadencija buvo sumažinta iki trejų metų ir kartu žemės ūkio ministrui suteikta teisė skirti akademijos sekretorių, kuris pavaduodavo rektorių vietoj anksčiau buvusio prorektoriaus. Vadinasi, Žemės ūkio akademijos taryba nuo 1928 m. neteko teisės rinkti net kandidatų į rektoriaus, prorektoriaus, o nuo 1936 m. - ir sekretoriaus postą.

Naujasis Žemės ūkio akademijos statutas katedrų skaičių akademijoje padidino nuo 9 iki 12. Įsteigus namų ūkio sekciją, katedrų nuo 1930 m. padaugėjo iki 14, o atkūrus miškininkystės skyrių, jų skaičius nuo 1938 m. išaugo iki 21 [4]. 1928 m. Žemės ūkio akademijos statutas paliko senąją pedagoginio mokslo personalo rinkimo tvarką, taip pat ir tą nuostatą, kuri

---

[1] Vyriausybės žinios. 1928. Nr. 285.

[2] Ten pat.

[3] Vyriausybės žinios. 1936. Nr. 519.

[4] Vyriausybės žinios. 1938. Nr.620. Jubiliejiniame Žemės ūkio akademijos leidinyje (žr. *Šimatonis S.* Prieškario akademija Lietuvoje//Lietuvos žemės ūkio akademija 1924-1994. V., 1994. P. 15.) klaidingai teigiama, kad 1937 m. akademijoje buvo panaikintos katedros.

neleido akademijos tarybai rinkti kandidatų profesoriaus pareigoms tol, kol akademija turės ne mažiau kaip 5 profesorius. Nors 1928 m. statutas suteikė akademijos tarybai reglamentinę teisę, bet jos priimtąjį reguliaminą dar turėjo tvirtinti žemės ūkio ministras.

Labai suvaržytos buvo akademijos tarybos mokymo proceso organizavimo teisės. Taryba negalėjo savarankiškai nustatyti studentų kontingento, taip pat mokymo dalykų, iš kurių absolventai privalėjo laikyti diplominius egzaminus, jų skaičiaus. Visa tai kontroliavo žemės ūkio ministras, tvirtindamas atitinkamus tarybos nutarimus. Statuto 5§ skelbė, kad "Žemės ūkio akademijos dalykus, jų paskirstymą sekcijomis ir mokslo ėjimo laiką nustato akademijos taryba ir tvirtina žemės ūkio ministras"[1]. Remdamasis šia nuostata, žemės ūkio ministras 1928 m. spalio 31 d. pranešė akademijos rektoriui, kad jis patvirtino akademijos tarybos priimtą mokymo planą, padaręs kai kuriuos pakeitimus: "fizikos (kaip atskiro kurso) dėstymas išbraukiamas", nes "fizikos gi gan platus kursas einamas aukštesniosiose mokyklose"; "zoologijos atskiras kursas bereikalingas. Pakanka vien palyginamosios anatomijos kurso, kur įvadoje, reikalui esant, galima studentams šį tą priminti ir iš zoologijos kurso"[2]. Panašiai buvo pasielgta ir su kitais mokymo dalykais. Akademijos darbas buvo kreipiamas siauro profilio specialistų rengimo linkme. Pasitvirtino Lietuvos universiteto mokslininkų įspėjimai, kad gamtos mokslai Žemės ūkio akademijoje nebus dėstomi aukštajai mokyklai reikiamu lygiu. Kaip žinoma, Matematikos-gamtos fakulteto agronomijos-miškininkystės skyriuje vien bendrųjų gamtos mokslų studijoms buvo skirti dveji metai, o Žemės ūkio akademijoje visas nustatytas mokymosi laikas buvo tik 3,5 metų (namų ūkio sekcijoje - 3 metai).

Žemės ūkio akademija iš pradžių pradėjo mokyti visų trijų kursų studentus. Iš Lietuvos universiteto 1924 m. rudenį akademijoje pradėjo mokytis 10 antrojo ir 18 trečiojo kurso studentų, į pirmąjį kursą buvo priimti 36 studentai[3]. Tačiau iš pradžių akademija negalėjo organizuoti normalaus mokymo proceso, nes stigo pedagoginio mokslo personalo. 1924 m. rudens semestre nebuvo dėstytojų net 15-ai dalykų dėstyti[4]. Normaliam mokymo procesui užtikrinti, Žemės ūkio akademijos profesorių tarybos nuomone,

---

[1] Vyriausybės žinios. 1928. Nr. 285.

[2] LCVA. F. 392. Ap. 1. B. 695. L. 20.

[3] Žemės ūkio akademijos pirmojo dešimtmečio apyskaita. 1924-1934. K., 1934. P. 61.

[4] LCVA. F. 392. Ap. 1. B. 442. L. 5.

1925 m. reikėjo 3 ordinarinių profesorių, 6 ekstraordinarinių profesorių, 12 docentų, 5 vyresniųjų asistentų, 2 jaunesniųjų asistentų, 10 lektorių ir 9 laborantų[1]. Neturėdama patikimų dėstytojų, krikščionių demokratų valdžia katedrose laikė daug laisvų vietų. Dėl išvardytų priežasčių, lėšų taupymo liberalinė liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė, nepaisydama Žemės ūkio akademijos tarybos prieštaravimų[2], 1926 m. rudenį pirmuosius du kursus iš akademijos perkėlė į Lietuvos universitetą. Tačiau po 1926 m. valstybės perversmo 1927 m. rudenį tie kursai buvo iš Kauno perkelti atgal į Dotnuvą: buvo susiaurinti mokymo planai bei programos. Dėl šios priežasties, taip pat dėl to, kad buvo uždarytas miškininkystės skyrius, akademijoje sumažėjo pedagoginio mokslo personalo nuo 39 (1927 m.) iki 30 (1928 m.).

Žemės ūkio akademijos pedagoginis mokslo personalas buvo suskirstytas į vyresnįjį (ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, docentai) ir jaunesnįjį (lektoriai, asistentai, laborantai). Vyresniojo pedagoginio mokslo personalo nariais galėjo būti asmenys, įgiję mokslinį daktaro laipsnį, o ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai dar turėjo būti parašę bent po vieną mokslo veikalą. Iš jaunesniojo pedagoginio mokslo personalo narių mokslinio laipsnio ir mokslinių darbų nebuvo reikalaujama. Nors akademijos statutas iš vyresniojo pedagoginio mokslo personalo narių reikalaudavo daktaro laipsnio, bet iš tikrųjų šio reikalavimo mažai buvo paisoma, ir mokslinį laipsnį turėjo tik kai kurie Žemės ūkio akademijos profesoriai ir docentai. Po 1926 m. valstybės perversmo naujasis žemės ūkio ministras J. Aleksa keletą docentų, tarp jų ir neapgynusių daktaro disertacijų, pakėlė į profesorius. Žemės ūkio akademijos taryba 1927 m. gruodžio 14 d. pakėlė į docentus 6 dėstytojus, iš kurių nė vienas nebuvo apgynęs mokslų daktaro disertacijos. Vienintelis motyvas, pakeliant juos į docentus, buvo tai, kad jie ėjo "tinkamai iki šiol ne mažiau kaip vienerius metus docentų pareigas"[3]. Tame pat posėdyje dar vienas dėstytojas, "ta pačia proga vienam Tarybos narių pasiūlius", buvo pakeltas į einantį docento pareigas[4]. Žemės ūkio ministras J. Aleksa 1927 m. gruodžio 29 d. patvirtino šį tarybos nutarimą[5]. Išimtis buvo padaryta tik dviem dėstytojams ir tik dėl to, kad jie dirbo miškininkystės skyriuje, kuris buvo numatytas likviduoti, ir todėl "klausimas

[1] LCVA. F. 392. Ap. 1. B. 442. L. 12.
[2] Ten pat. B. 598. L. 58.
[3] Ten pat. B. 651. L. 106.
[4] Ten pat. L. 107.
[5] Ten pat. L. 105.

apie pakėlimą jų į docentus savaime yra atpuolęs"[1]. Beje, 1927-1928 m. - tai vienintelis akademijos gyvenimo laikotarpis, kai turėdama ne mažiau kaip 5 profesorius jos taryba turėjo teisę rinkti pedagoginį mokslo personalą. Kai buvo paskelbtas naujasis akademijos statutas, nuo 1928 m. spalio 9 d. profesorius ir docentus galėjo skirti tik Lietuvos prezidentas ir žemės ūkio ministras.

Žemės ūkio akademijos statutai suteikė teisę jos tarybai priimti ginti disertacijas ir suteikti agronomijos ir miškininkystės mokslinius daktaro laipsnius. Mums nepavyko šaltiniuose rasti duomenų, kad 1924-1940 m. akademijoje buvo ginamos daktaro disertacijos. Tačiau nenurodant šaltinio jubiliejiniame akademijos leidinyje, skirtame 60-mečiui paminėti, tvirtinama, kad iki 1941 m. agronomijos daktarines disertacijas apsigynė trys mokslininkai[2]. Šį teiginį, taip pat nenurodydamas šaltinio, pakartojo S. Šimatonis ir naujame leidinyje, skirtame akademijos 70-mečiui[3]. Be to, minėtame leidinyje pateiktas tarpukario mokslų daktarų disertacijų sąrašas[4] rodo, kad iš jų agronomijos buvo tik viena V. Manelio, o ne trys, ir kad Žemės ūkio akademijos dėstytojai mokslinius daktaro laipsnius tuo metu įgydavo ne Dotnuvoje, o Friburge, Berlyne, Bonoje, Halėje, Vienoje ir kt., kur dėl nedidelių reikalavimų juos buvo galima labai lengvai gauti[5]. "Žemės ūkio akademijos metraštyje" buvo paskelbta nemažai mokslinių darbų, tarp jų ir monografijų, bet kad iš jų būtų apgintos daktaro disertacijos, nėra jokio nurodymo. Tuo tarpu Žemės ūkio akademijos reguliamino 158 straipsnyje buvo reikalaujama, kad spausdintos "disertacijos gale turi būti trumpas doktoranto curiculum vitae. Pateikiamuose disertacijos egzemplioriuose turi būti specialus lakštas, kuriame turi būti pažymėta, kad spaudinys yra Žemės ūkio akademijoje apginta agronomijos daktaro laipsniui gauti disertacija"[6]. "Žemės ūkio akademijos metraštis", reguliariai skelbęs net studentų apgintų diplominių darbų anotacijas, negalėjo nerašyti apie tokį svarbų aukštosios mokyklos gyvenimo įvykį kaip daktaro disertacijos gynimas. Tai daryti tiesiogiai įpareigojo akademijos reguliamino 160 straipsnis. Jame pasakyta,

---

[1] LCVA. F. 392. Ap. 1. B. 651. L. 105.

[2] Lietuvos Darbo Raudonosios vėliavos ordino žemės ūkio akademija. V., 1984. P. 10.

[3] Lietuvos žemės ūkio akademija. 1924-1994. V., 1994. P. 15.

[4] Ten pat. P. 360-361.

[5] *Pakarklis P.* Daktaratai. K., 1938. P. 12-13.

[6] Žemės ūkio akademijos metraštis. 1928 m. K., 1929. P. 50.

kad "įvykęs daktaro laipsnio suteikimas skelbiamas Akademijoje, minimas Metraštyje ir pranešamas Žemės Ūkio Ministeriui"[1]. Tačiau "Žemės ūkio akademijos metraštyje" iki pat 1941 m. apie daktaro disertacijų gynimą akademijoje nebuvo rašoma, tokių pranešimų žemės ūkio ministrui archyve taip pat nerasta.

Pirmajame Žemės ūkio akademijos profesorių tarybos posėdyje 1924 m. rugsėjo 27 d., kuriame dalyvavo vienas profesorius - P. Matulionis ir šeši docentai - J. Tonkūnas, F. Kemėšis, P. Raulinaitis, A. Rukuiža, P. Jucaitis ir V. Ruokis, buvo išrinktas pirmasis akademijos rektorius ir sekretorius[2]. Jais tapo prof. P. Matulionis ir doc. J. Tonkūnas. Vėliau akademijos rektoriais buvo prof. J. Tonkūnas (1928-1934) ir prof. V. Vilkaitis (1934-1940). Juos paskyrė Lietuvos prezidentas žemės ūkio ministrui pasiūlius.

Žemės ūkio akademijos pedagoginio mokslo personalo skaičių nustatė etatų įstatymas. Iš pradžių, iki 1928 m., akademijai buvo skirta 21 vyresniojo ir 25 jaunesniojo mokslo personalo nariai[3]. 1930-1937 m. buvo numatyti 25 etatai vyresniojo ir 31 - jaunesniojo pedagoginio mokslo personalo, o 1938-1940 m. etatų skaičius buvo padidintas atitinkamai iki 33-35[4]. Tačiau dėl dėstytojų mokslininkų kadrų stokos, valdžios vykdomos politikos ir kitų priežasčių Žemės ūkio akademijoje nuolat buvo laisvų vietų. Todėl per visą 1924-1940 m. laikotarpį akademija turėjo gerokai mažiau pedagoginio mokslo personalo, negu jo leido turėti etatų įstatymas. Bendras pedagoginio mokslo personalo narių skaičius Žemės ūkio akademijoje buvo nuo 30 iki 50 žmonių (žr. 2 lentelę). Be to, trūkstant kvalifikuotų specialistų, vietoj profesorių ir docentų daugelį mokymo dalykų dėstė lektoriai ir asistentai. Antai 1930-1938 m. etatų įstatymas leido turėti nuo 25 iki 33 vyresniojo pedagoginio mokslo personalo narių, o iš tikrųjų per šį laikotarpį jų buvo tik 13-16, t.y. beveik dvigubai mažiau.

Žemės ūkio akademija buvo įsteigta labai ankštose Dotnuvos žemės ūkio technikumo patalpose. Jose iš pradžių turėjo sutilpti trijų kursų akademijos studentai ir technikumo moksleiviai. Trūko patalpų būtiniausiems kabinetams, auditorijoms, studentų bendrabučiams ir dėstytojų butams. Antai 1925 m. Žemės ūkio akademija turėjo tik 2 auditorijas[5]. Viename

---

[1] Žemės ūkio akademijos metraštis. 1928 m. K., 1929. P. 50.
[2] LCVA. F. 392. Ap. 1. B. 442. L. 1.
[3] Vyriausybės žinios. 1924. Nr. 170; 1925. Nr. 207.
[4] Vyriausybės žinios. 1930. Nr.344; 1936. Nr.519; 1938. Nr.620; 1939. Nr.667.
[5] Žemės ūkio akademijos metraštis. 1924-1926 m. K., 1926. P. 43.

kambaryje buvo po du kabinetus, o "du profesoriai tuo pačiu metu, tik atskiruose kambario kampuose vedė darbus su skirtingomis studentų grupėmis"[1]. Dalis studentų nuomojo butus Dotnuvos miestelyje, esančiame 3 km nuo akademijos, arba iš apylinkių valstiečių, kita dalis gyveno akademijos patalpose po 25-35 žmones viename kambaryje[2]. Nors Žemės ūkio akademijos taryba, studentai atkakliai reikalavo pastatyti bendrabutį, bet iš valstybės biudžeto kasmet skiriamos lėšos studentų bendrabučio statybai vis likdavo nepanaudotos. Iki pat 1940 m. bendrabutis taip ir nebuvo pastatytas.

Ir vėlesniais metais Žemės ūkio akademijai trūko patalpų. 1927 m. išleidus paskutinę technikumo absolventų laidą, buvo išplėstas agronomijos skyrius, vėliau įsteigti namų ūkio ir miškininkystės skyriai, o prie akademijos patalpų per tą laiką prisidėjo tik namų ūkio sekcijos pastatai. Žemės ūkio ministras 1938 m. rugsėjo 5 d. rašte Nr. 17129 Ministrų kabinetui rašė, kad "patalpų klausimas Žemės ūkio akademijoje visą laiką buvo ir yra labai opus"[3]. Taigi antroji pagal svarbą ir dydį aukštoji mokykla Lietuvoje - Žemės ūkio akademija per visą tarpukario laikotarpį dirbo sunkiomis sąlygomis, neturėjo autonomijos ir jos veikla buvo suvaržyta, priklausė nuo politinių vėjų. Nepaisant to, akademija buvo vienintelė aukštoji mokymo ir mokslo įstaiga žemės ūkio srityje, daug prisidėjusi prie krašto vystymosi.

Konservatorija

Praėjus 9 metams po Žemės ūkio akademijos įsteigimo, 1933 m., Lietuvos Respublikoje, Kaune, buvo atidaryta dar viena, trečioji, aukštoji mokykla - Konservatorija.

Lietuvos muzikai seniai reikalavo įsteigti aukštąją muzikos mokyklą. Kauno muzikos mokyklos mokytojų kolektyvas jau 1925 m. pradžioje parengė "Lietuvos konservatorijos statuto" projektą dėl muzikos mokyklos pavertimo aukštąja. Aiškinamajame rašte rašoma: "kad konservatorija reikalinga ir kad ji reikalinga Kaune, rodos, dviejų nuomonių negali būti. Pasaulis žiūri į mus tik pro Kauno kultūros langą ir pro jį žiūrėdamas mus vertina"[4].

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 100. L. 148. Lietuvos žinios. 1926. Liepos 16.
[2] Lietuvos žinios. 1926. Liepos 14.
[3] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 987. L. 266.
[4] Lietuvos literatūros ir meno archyvas (toliau - LLMA). F. 84. Ap. 1. B. 2. L. 19.

Tačiau krikščionių demokratų valdžia šį statuto projektą atmetė. 1925 m. išleistas Kauno muzikos mokyklos įstatymas tik truputį išplėtė jos teises. Nebuvo įgyvendintas ir vėliau muzikų parengtas "Lietuvos konservatorijos įstatymas"[1], kuriame siūlyta įsteigti aukštąją muzikos mokyklą Kaune nuo 1927 m. sausio 1 d.

Kauno muzikos mokyklos direktorius kompozitorius J. Gruodis 1929 m. spalio 9 d. pasiuntė švietimo ministrui "Kauno valstybinės muzikos mokyklos vadovybės ir jos pedagogų konservatorijos reikalu memorialą"[2]. Dokumente įtikinamai parodyta, kad aukštoji muzikos mokykla reikalinga Lietuvai ir yra realios galimybės ją įsteigti. "Memoriale" pabrėžta, jog Europoje tik Lietuva ir Albanija neturi konservatorijų. "Kauno muzikos mokyklos įstatymas" dirbtinai stabdo muzikos mokslą pusiaukelėje. "Nemokšų, muzikos diletantų bei pusmuzikių ir taip pas mus daugiau nei kitose šalyse: šie mažai kam reikalingi, o aukštojo mokslo muzikų per maža ir juos tenka kviestis iš užsienio"[3]. Antra vertus, Kauno muzikos mokykla ir pagal galiojantį įstatymą iš esmės pasiekė aukštosios mokyklos lygį.

Šie ir kiti argumentai buvo tokie svarbūs ir rimti, jog švietimo ministras jiems negalėjo prieštarauti. Jį aplankiusiam mokyklos direktoriui J. Gruodžiui jis tepasakė, kad "konservatorijai nesą tinkamų rūmų"[4]. Tačiau tai nebuvo kliūtis Kauno muzikos mokyklai suteikti konservatorijos teises, t.y. pakeisti mokyklos juridinį statusą.

Lietuvos inteligentija ir toliau nepaliovė reikalavusi įsteigti konservatoriją. Šiuo reikalu buvo kreiptasi paramos į visuomenę per spaudą. Aiškindamas, kodėl konservatorija reikalinga Lietuvai, J. Gruodis rašė, jog "muzikos mokslas nežino pusiaukelio (...). Menas - tai ne šiaip kokio bendro lavinimosi sritis. Muzikas savo specialybėje turi būti užbaigtas specialistas", nes "nebaigtas muzikas yra diletantas, yra netinkamas praktiškam muzikos darbui žmogus (...). Nebaigto muzikanto muzika tik klausą gadina. O užbaigtus visų sričių muzikus gali pagaminti tiktai konservatorija"[5]. Spaudoje buvo atmestos abejonės, kad Lietuvoje nesą muzikos profesorių, mokslo

---

[1] LLMA. F. 84. Ap. 1. B. 2. L. 29.
[2] Ten pat. B. 3. L. 2-11.
[3] Ten pat. L.4.
[4] Lietuvos žinios. 1930. Vasario 13.
[5] Ten pat.

darbų, o kompozicijos esančios tik vietinės reikšmės, parodytas tokių tvirtinimų nepagrįstumas[1].

Tautininkų valdžiai teko vienaip ar kitaip reaguoti į visuomenės reikalavimus. Švietimo ministerija atitinkamai pertvarkė Kauno muzikos mokyklos mokytojų kolektyvo parengtą Konservatorijos statuto projektą ir pateikė jį Ministrų kabinetui svarstyti. Aiškinamajame rašte švietimo ministras 1931 m. spalio 31 d. išdėstė ministrui pirmininkui, kad "mūsų spaudoje ir visuomenėje nereta balsų, kurie juo toliau, juo aiškiau, juo primygtiniau nurodinėja, kad mums laikas turėti savoji konservatorija, savasis aukštasis muzikos židinys; nurodinėja, kad esamoji muzikos mokykla priaugusi ligi konservatorijos"[2].

Lietuvos visuomenei atkakliai reikalaujant, tautininkų valdžia Kauno muzikos mokyklos pagrindu, pakeitusi jos juridinį statusą, įsteigė Konservatoriją. Nors Konservatorijos statuto 50 straipsnis skelbė, kad statutas galioja nuo 1932 m. rugsėjo 1 d., tačiau spaudoje jis buvo paskelbtas 1933 m. sausio 23 d.[3], o švietimo ministras apie šio statuto vykdymą ir Konservatorijos įkūrimą įsakymą išleido tik 1933 m. vasario 7 d.[4] Taigi Konservatorija savo veiklą pradėjo 1933 m. vasario 7 d., o 1933 m. balandžio 1 d. įvyko iškilmingas jos atidarymas[5]. Konservatorijos direktoriumi buvo paskirtas kompozitorius J. Gruodis, vėliau, nuo 1937 m. - K. Banaitis.

Konservatorijos statuto pirmasis straipsnis skelbė, kad "Konservatorija steigiama muzikos mokslui ir menui ugdyti ir platinti". Nors Konservatorijos statute nebuvo specialaus straipsnio, pabrėžiančio, jog tai aukštoji mokykla, bet jos pavadinimas, suteiktos teisės, studentų parengimo, ir dėstytojų kvalifikacijos lygis atitiko kitose šalyse to meto aukštosioms muzikos mokykloms keliamus reikalavimus. Neįrašius tokio straipsnio, buvo siekiama turėti formalų pagrindą nesuteikti Konservatorijai aukštosioms mokykloms būdingos autonomijos ir išvengti, kad jos dėstytojams nereikėtų padidinti atlyginimo.

Taigi Konservatorija neturėjo autonomijos. Jos statuto antrasis straipsnis skelbė, jog "Konservatorija yra švietimo ministerio žinioje"[6]. Konservatorijos

---

[1] Lietuvos žinios. 1931. Lapkričio 18, 20.
[2] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 1080. L. 234.
[3] Vyriausybės žinios. 1933. Nr. 404.
[4] LLMA. F. 84. Ap. 1. B. 7. L. 4.
[5] Lietuvos aidas. 1933. Balandžio 3.
[6] Vyriausybės žinios. 1933. Nr. 404.

struktūra skyrėsi nuo kitų Lietuvos aukštųjų mokyklų. Ji neturėjo katedrų, taip pat nebuvo numatytos ir aukštajai mokyklai įprastos vyresniojo pedagoginio mokslo personalo - profesorių ir docentų - pareigos. Konservatorijos statuto 13 straipsnyje buvo numatytas visas jos personalas; direktorius, inspektorius, mokytojai, administracijos tarnautojai, gydytojas ir patarnavimo personalas, t.y. buvo numatytas tik jaunesnysis pedagoginis mokslo personalas, pavadintas mokytojais, ir vadovybė. Direktorių, švietimo ministrui pristačius, skirdavo neribotam laikui Lietuvos prezidentas iš švietimo ministro parinktų kandidatų. Inspektorių skirdavo švietimo ministras neribotam laikui iš savo paties parinktų kandidatų. Inspektorius prireikus pavaduodavo direktorių. Konservatorijos mokytojai buvo suskirstyti į etatinius ir laisvai samdomus. Mokytojus skirdavo ir atleisdavo švietimo ministras iš savo pasirinktų arba direktoriaus pasiūlytų kandidatų. Konservatorijos mokytojų tarybą sudarė direktorius, inspektorius, mokytojai ir gydytojas. Tarybos teisės buvo labai apribotos ir pasireiškė vien tik organizuojant mokymo procesą.

Tarybos posėdžių protokolai turėjo būti pateikiami Švietimo ministerijai. Jeigu Konservatorijos direktorius, pirmininkavęs mokytojų tarybai, nesutikdavo su tarybos nutarimu, tai nutarimo vykdymas turėjo būti sustabdytas, kol jį patvirtins švietimo ministras. Statute buvo pabrėžta, kad švietimo ministras tvirtina tarybos priimtą mokymo planą ir turi teisę spręsti apie mokytojų kvalifikacijas, t.y. savo nuožiūra gali priimti dirbti etatiniais mokytojais asmenis, neturinčius reikalaujamo mokslo cenzo.

Statuto 49 straipsnyje nurodyta, kad Konservatorijos reguliaminą ir kitas vidaus gyvenimo taisykles pirmą kartą to meto Lietuvos aukštųjų mokyklų istorijoje galėjo leisti tik švietimo ministras. Tačiau švietimo ministras neišleido savojo reguliamino, o Konservatorijos mokytojų tarybos paruoštojo netvirtino. Dėl to Konservatorijos priklausomybė nuo Švietimo ministerijos dar padidėjo. Neturėdama reguliamino, Konservatorija dėl kiekvienos smulkmenos turėjo nuolat kreiptis į Švietimo ministeriją ir prašyti malonės. Antai kasmet direktorius prašydavo Švietimo ministerijos leidimo priimti į Konservatoriją tikraisiais klausytojais muzikai gabius vaikus. Jo prašymai ne visada būdavo patenkinami. To nebūtų reikėję daryti turint reguliaminą, kuriame būtų nustatyta studentų priėmimo, išleidimo tvarka, jų amžius ir t.t.

Taigi, suvaržydamas Konservatorijos veiklą ir apribodamas jos mokytojų tarybos teises tvarkyti vidaus gyvenimo reikalus, statutas pakartojo beveik visas Žemės ūkio akademijos 1928 m. ir Vytauto Didžiojo universiteto 1930 m. statutų nuostatas. Tačiau jame galima rasti ir naujų nuostatų. Antai

Konservatorijos statute pirmą kartą randame tokią nuostatą, kuri politinę instituciją - Lietuvos prezidentą - padarė kompetentingiausia institucija suteikiant dėstytojams mokslines pedagogines kvalifikacijas. Statuto 22 straipsnis skelbė: "Pasižymėjusiems muzikos mokslo ir meno ugdymu konservatorijos direktoriui, inspektoriui ir mokytojams Lietuvos Prezidentas, Švietimo Ministeriui pristačius, gali suteikti profesoriaus laipsnį"[1]. Vadinasi, valdžios organams teikiant "profesoriaus laipsnį", specialistų, t.y. Konservatorijos mokytojų tarybos nuomonė, net ir patariamoji, buvo nereikalinga. Tai išties naujas reiškinys tarpukario Lietuvos aukštojo mokslo istorijoje ir paaiškinti jį vien šios aukštosios mokyklos kaip meno mokyklos specifika vargu ar būtų galima. Tai pirmiausia rodo didėjantį aukštųjų mokyklų, ypač naujų, pajungimą valdžiai.

Lietuvos prezidentas 1933 m. suteikė profesoriaus vardą kompozitoriui J. Naujaliui, 1936 m. - J. Gruodžiui, 1938 m. - J. Karnavičiui ir K. Banaičiui.

Išleidus Konservatorijos statutą, buvusios Kauno muzikos mokyklos mokytojų teisinė padėtis gerokai pablogėjo. Muzikos mokykla turėjo 12 etatinių mokytojų, o 1933 m. pavasario semestrą švietimo ministras inžinierius K. Šakenis Konservatorijos etatiniais mokytojais paskyrė tik 4 iš 33. Nebuvo paskirti B. Dvarionas, A. Kačanauskas, J. Bendorius, J. Naujalis, J. Karnavičius, J. Tallat-Kelpša ir kiti žinomi to meto muzikai. "Susidarė nenormali padėtis, dėl kurios nukenčia konservatorijos vardas, - 1933 m. balandžio 8 d. rašė Konservatorijos direktorius kompozitorius J. Gruodis Švietimo ministerijai. - Buvusių muzikos mokyklos etatinių mokytojų arba išeitas mokslas ir stažas, arba stažas ir nuopelnai daug metų bekeliant Lietuvos muzikos kultūrą duoda pagrindą, kad jie būtų etatiniais ir konservatorijoje. Jų darbštumo ir sugebėjimo dėka buvusi mokykla išaugo iki konservatorijos lygmens"[2]. Tik po daugelio pakartotinų prašymų 1933 m. rudens semestrą buvo paskirti etatiniais mokytojais B. Dvarionas, J. Bendorius, J. Karnavičius, V. Žadeika ir K. Banaitis, o J. Naujaliui 1933 m. birželio 28 d. Lietuvos prezidentas suteikė profesoriaus vardą[3]. Pertvarkius Kauno muzikos mokyklą į Konservatoriją, taip pat pablogėjo ir buvusios mokyklos mokinių teisinė padėtis. Išplėtus mokymo programas, visi buvusios muzikos mokyklos mokiniai buvo priimti į Konservatoriją vienu kursu žemiau. Daugelis jų, neturėjusių bendrojo vidurinio išsilavinimo, buvo

[1] Vyriausybės žinios. 1933. Nr. 404.
[2] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 1080. L. 56.
[3] Ten pat. B. 1592. L. 5.

patvirtinti tik laisvaisiais klausytojais. "Griežtai laikantis šio reikalavimo, - 1933 m. vasario 1 d. rašė Konservatorijos direktorius J. Gruodis Švietimo ministerijai, - nukentėtų Lietuvos muzikos menas", nes daugeliui gabių vaikų ir paauglių užsidarytų Konservatorijos durys. Tuo tarpu pasaulio muzikos istorijoje nemaža atvejų, kai neįgiję bendrojo išsilavinimo tapdavo garsiais muzikais. Pvz., ilgametis Peterburgo konservatorijos direktorius, pasaulinio masto kompozitorius Glazunovas teturėjo kelių realinės mokyklos klasių baigimo cenzą[1]. Tačiau nepaisant kompozitoriaus J. Gruodžio pastabų prie kiekvieno mokinio pavardės, jog tai "gabus", "labai gabus", "ypatingai gabus" ir t.t.[2], švietimo ministras 1933 m. kovo 7 d. pranešė Konservatorijai, jog jis sutinka priimti tikraisiais klausytojais tik 95 iš sąraše pateiktų 149 mokinių[3].

Pablogėjo ir materialinė buvusių Kauno muzikos mokyklos mokinių padėtis. Kauno muzikos mokykla gaudavo 15 stipendijų, o Konservatorijai jų buvo sumažinta iki 13. Nemažai teko Konservatorijai kovoti su Švietimo ministerijos noru padidinti studentams mokesčius už mokslą. Šiuo reikalu Konservatorijos direktorius J. Gruodis mokytojų tarybos vardu 1933 m. rugsėjo 20 d. rašė Švietimo ministerijai, kad ekonominės krizės sąlygomis studentai nepajėgia sumokėti ir nepadidinto mokesčio, o padidinus jį "būtų padaryta didelė skriauda", ypač laisviesiems klausytojams, ir daugelis jų, ypač vaikų ir paauglių, liktų už Konservatorijos durų[4].

Matydama sunkią daugelio studentų materialinę padėtį, Konservatorijos mokytojų taryba 1936 m. rugsėjo 23 d. priėmė tokį nutarimą: "Kadangi dalis klausytojų neišgali užsimokėti mokslapinigių, nutarta neturtingųjų klausytojų naudai apsidėti 1 proc. mėnesinės netto algos mokesčiu"[5].

Konservatorija turėjo kompozicijos, fortepijono, vargonų, styginių ir pučiamųjų instrumentų, dainavimo skyrius. Joje beveik nuolat dirbo 33 dėstytojai (žr. 2 lentelę). Išleidus Konservatorijos mokytojų cenzo taisykles, nuo 1937 m. dėstytojai, atsižvelgiant į jų kūrybą, muzikinį ir pedagoginį išsilavinimą bei darbo stažą, buvo suskirstyti į profesorius, vyresniuosius mokytojus, mokytojus ir jaunesniuosius mokytojus.

Konservatorijos mokslo personalui teko labai kovoti su tautininkų valdžios siekimu sumažinti atlyginimus. Skirtingai negu kitų aukštųjų mokyklų,

---

[1] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 1080. L. 289-290.
[2] Ten pat. L. 296-300.
[3] Ten pat. L. 299.
[4] Ten pat. L. 158.
[5] Ten pat. B. 1086. L. 179.

Konservatorijos dėstytojams atlyginimai buvo mokami remiantis Bendrojo lavinimo vidurinių mokyklų mokytojų atlyginimo įstatymu. Nepaisydama daugkartinių reikalavimų sulyginti jų atlyginimus su kitų aukštųjų mokyklų dėstytojų atlyginimais, Švietimo ministerija parengė specialų Konservatorijos dėstytojų atlyginimo įstatymo projektą, kuris numatė dar daugiau sumažinti jų atlyginimus. 1936 m. rugpjūčio 6 d. prof. J. Gruodis rašė Švietimo ministerijai, kad "jau ketverius metus konservatorijos personalas laukia, kada bus nustatytas aukštajai mokyklai pritinkantis atlyginimas", o priėmus šį projektą "Būtų moraliai ir medžiaginiai skaudžiai paliesti visi konservatorijos mokytojai, (...) konservatorija neišvengiamai pasmerkta būtų menkėti ir negalėtų mūsų kultūriniame gyvenime suvaidinti to vaidmens, kuris jai skirtas"[1]. Nepaisydama Konservatorijos prieštaravimų, tautininkų valdžia išleido Konservatorijos vadovybės ir mokytojų atlyginimo įstatymą[2]. Remiantis juo, nuo 1937 m. rugsėjo 1 d. buvo sumažinti jaunesniųjų mokytojų atlyginimai. Atsakydami į tai, visi 11 jaunesniųjų mokytojų atsisakė dirbti Konservatorijoje. Apibūdindamas susidariusią padėtį, Konservatorijos direktorius K. Banaitis rašė Švietimo ministerijai, jog "Lietuvoje šiems mokytojams pavaduotojų visiškai negalima rasti, o iš užsienio kviečiant visas reikalas labai užsitęstų ir keleriopai brangiau kainuotų"[3].

Pažymėtina, jog tuo pat metu, kai Konservatorijos dėstytojai buvo priversti išeiti iš darbo dėl atlyginimo sumažinimo, tautininkų valdžia vien tik pirmajai balerinai Nemčinovai išmokėdavo apie 61 tūkst. litų atlyginimą per metus[4]. Visos aukštosios mokyklos - Konservatorijos - visų etatinių darbuotojų, įskaitant dėstytojus, administracinį ir pagalbinį personalą, 1935 m. atlyginimams buvo išmokėta tik 98,5 tūkst. litų[5]. Kauno valstybės teatro išlaikymas 1939 m. valstybei kainavo 1834 tūkst. litų, t.y. apie 6 kartus daugiau negu Konservatorijos. To priežastis - Lietuvos prezidentas A. Smetona mėgo tarptautinį baletą, teikė jam pirmenybę[6]. Štai todėl tautininkų valdžia ir neturėjo lėšų nacionaliniam baletui, apskritai lietuvių muzikinei kultūrai ugdyti ir plėtoti.

---

[1] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 1086. L. 78-79.
[2] Vyriausybės žinios. 1937. Nr. 572.
[3] LLMA. F. 84. Ap. 1. B. 16. L. 135.
[4] *Eidintas A.* Antanas Smetona. V., 1990. P. 149.
[5] LLMA. F. 84. Ap. 1. B. 15. L. 10.
[6] *Eidintas A.* Min. kn. P. 149.

Konservatorija visą laiką vargo dėl sunkių darbo sąlygų, pirmiausia dėl patalpų ankštumo. Ji turėjo tik 15 auditorijų ir nedidelę salę. "Patalpų klausimas, - nurodė vicedirektorius J.Bendorius, - yra tiesiog skandalingas. Studentai viens kitam mindžioja kojas. Dar blogiau, kai gaunam naują instrumentą, jo stačiai nėra kur padėti"[1]. Tačiau patalpų ankštumas dar nebuvo didžiausia blogybė. Blogiausia, kad jos visiškai netiko aukštajai muzikos mokyklai. Net valdžios oficiozas "Lietuvos aidas" buvo priverstas pripažinti, kad "dabartinė patalpa be kompromituojančios išorės yra katastrofiško sveikatingumo: kambariai tvankūs, žiemą šalti; klasės viena nuo kitos ne izoliuotos ir vieną kitą trukdo savitarpiu triukšmu"[2]. Tai rodo, kokiomis sunkiomis sąlygomis dirbo Konservatorija.

Antra didelė kliūtis, trukdžiusi Konservatorijos darbą, buvo lėšų trūkumas - skiriamų lėšų vos pakako mokymo procesui organizuoti: priešingai negu kitose aukštosiose mokyklose, siunčiančiose gabius jaunus mokslininkus į užsienį tobulintis, jų nebuvo, dėstytojų pamainai parengti. Dėl tos pat priežasties ilgai Konservatorijoje nebuvo juridiškai įteisintas dvimetis specializacijos (virtuozinis) skyrius[3], nė vieno muzikanto ji negalėjo pasiųsti dalyvauti tarptautiniuose konkursuose. Antai į Užsienio reikalų ministerijos paklausimą Konservatorijos direktorius prof. K. Banaitis 1939 m. balandžio 17 d. atsakė, kad "Kauno konservatorijos auklėtinių tarpe yra tinkamai paruoštų kandidatų, kurie galėtų dalyvauti Paryžiuje rengiamame pianistų konkurse. Kadangi konservatorija kandidatų kelionei į Paryžių ir jų laike konkurso išlaikymui neturi lėšų, tai siųsti savo auklėtinių pianistų konkursan negali"[4]. Tokia padėtis, be abejo, turėjo neigiamos įtakos tiek Konservatorijos muzikinės kultūros lygiui, tiek ir apskritai Lietuvos muzikiniam gyvenimui.

---

[1] Lietuvos žinios. 1938. Vasario 17.
[2] Lietuvos aidas. 1934. Birželio 19.
[3] LLMA. F. 84. Ap. 1. B. 16. L. 135.
[4] Ten pat. B. 14. L. 50.

AUKŠTASIS MOKSLAS KLAIPĖDOJE NEPRIKLAUSOMYBĖS METAIS

Siekdama sustiprinti lietuvių politines ir kultūrines pozicijas Klaipėdos krašte, Lietuvos Vyriausybė 1934-1935 m. įsteigė Klaipėdoje dvi lietuviškas aukštąsias mokyklas - Klaipėdos prekybos institutą ir Respublikos (Klaipėdos) pedagoginį institutą.

Klaipėdos prekybos institutas

Klaipėdoje, Vytauto Didžiojo gimnazijos patalpose, 1934 m. spalio 4 d. buvo atidarytas Prekybos institutas. Jo statuto pirmasis straipsnis skelbė, kad "Prekybos institutas yra privatinė mokslo ir mokymo įstaiga, su valstybinės aukštosios mokyklos teisėmis, finansų ministerio žinioje ir priežiūroje"[1]. Oficialiai jį išlaikė tam specialiai sukurta "Draugija prekybos institutui Klaipėdoje laikyti", o praktiškai - Lietuvos Respublikos finansų ministerija. Iš tikrųjų tai buvo valstybinė aukštoji mokykla.

Vien iš Prekybos instituto statuto pirmojo straipsnio matyti, kad jis neturėjo jokios autonomijos. Faktiškas jo šeimininkas buvo finansų ministras. Prekybos instituto statute buvo visiškai įgyvendintas bei juridiškai įformintas instituto organizatoriaus ir būsimojo rektoriaus E. Galvanausko, buvusio Lietuvos Respublikos Ministrų kabineto pirmininko, pareikštas pageidavimas: "Palikti vyriausybei absoliutinę mokyklos kontrolę. Rektoriui (vienam žmogui, be komitetų ir tarybų) uždėti visą administratyvinį darbą. Vieton senato ir fakultetų tarybų, palikti tik mokyklos tarybą ir uždėti jai rūpintis tik mokslo ir mokymo reikalais"[2]. Tautininkų valdžia visiškai patenkino šį pageidavimą. Prekybos instituto statutas finansų ministrui suteikė didžiausias teises visose instituto gyvenimo ir veiklos, tarp jų ir mokymo bei mokslinio darbo organizavimo, srityse. Nors statuto 14 straipsnis skelbė, kad "Instituto taryba yra sprendžiamasis organas mokslo ir mokymo srityse"[3], bet ir čia jos teisės buvo labai apribotos. Finansų ministras tvirtino Prekybos instituto mokymo planus ir mokymo programas, naujų mokymo dalykų įvedimą, panaikinimą ar pertvarkymą, taip pat būtinus išlaikyti egzaminus

---

[1] Prekybos instituto statutas. Klaipėda, 1935. P. 1.
[2] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 820. L. 293.
[3] Prekybos instituto statutas. P. 5.

asmenims, norintiems įgyti ekonomikos mokslų daktaro laipsnį, ir visus instituto tarybos priimtus nutarimus. Tai rodo, kad statuto 14 straipsnio instituto tarybai suteikta teisė tvarkyti mokymo ir mokslo reikalus buvo deklaratyvi. Negana to, statute buvo numatyti net smulkiausi mokymo proceso organizavimo dalykai, kuriuos reikėjo derinti su finansų ministru.

Prekybos institutas neturėjo reglamentinės teisės, t.y. statutas nenumatė išleisti jo reguliaminą. Instituto vidaus gyvenimo tvarka visiškai priklausė nuo vieno asmens - rektoriaus valios. Instituto išleistame leidinyje, apibūdinant jo "teisinę santvarką", tiesiai pasakyta, jog rektorius "... Prižiūri mokslo ir administracijos personalo darbą, rūpinasi instituto vidaus tvarka"[1].

Klaipėdos prekybos instituto vyresnįjį pedagoginį mokslo personalą sudarė ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai ir docentai, jaunesnįjį - lektoriai, asistentai ir laborantai. Privatdocentai, kaip ir kitose aukštosiose mokyklose, buvo neetatiniais dėstytojais. Remiantis statuto 9 straipsniu, vyresnįjį ir jaunesnįjį pedagoginį mokslo personalą skirdavo ir atleisdavo instituto rektorius, finansų ministrui sutikus. Taigi Klaipėdos prekybos institutas buvo vienintelė tuo metu Lietuvos Respublikos aukštoji mokykla, kur vyresnįjį pedagoginį mokslo personalą formaliai skyrė ne Lietuvos prezidentas ir net ne ministras, bet rektorius, nors ir ne savarankiškai, o ministrui sutikus. Atrodytų, jog tai tam tikras aukštosios mokyklos savarankiškumo elementas. Tačiau konkrečiomis to meto sąlygomis jis turėjo tik teorinę reikšmę ir jokios įtakos instituto autonomijai nedarė. Dėl aukštos kvalifikacijos specialistų stokos visas Klaipėdos prekybos instituto mokymo personalas buvo vieni praktikai, kuriems institutas buvo ne pagrindinė darbovietė. Daugiausia tai buvo prekybininkai, bankininkai, teisininkai ir įvairių Klaipėdos įmonių inžinieriai. Institute dirbo vienintelis pedagogas profesionalas, bet ir jam institutas buvo ne pagrindinė darbovietė. Tai Vytauto Didžiojo universiteto profesorius teisininkas K.Šalkauskis, kuris į Klaipėdą atvykdavo skaityti Lietuvos civilinio proceso paskaitų. Per tam tikrą laiką perskaitęs jas, vėl ilgam išvykdavo į Kauną. Tik nuo 1938 m. Klaipėdos prekybos institute pradėjo dirbti pirmieji etatiniai lektoriai, t.y. dėstytojai profesionalai, o visiems kitiems, kaip ir anksčiau, institutas buvo ne pagrindinė darbovietė[2]. Jiems, suprantama, Prekybos instituto autonomija mažiausiai rūpėjo.

---

[1] Prekybos institutas. Informacijos apie prekybos institutą. Šiauliai, 1940. P. 5.

[2] Naujoji Romuva. 1938. Nr. 1-2. P. 53.

Ernestas Galvanauskas, Klaipėdos prekybos instituto kūrėjas, rektorius

Klaipėdos prekybos instituto rektorių rinkdavo instituto taryba neribotam laikui ir tvirtindavo finansų ministras. Instituto rektoriumi 1934-1940 m. buvo inžinierius E. Galvanauskas. Jis vienintelis kartu buvo ir instituto vykdomasis organas, nes prorektoriaus, tarybos sekretoriaus, senato, fakultetų dekanų ar kitų vykdomųjų organų statutas apskritai nenumatė. Prekybos instituto tarybą, remiantis statuto 13 straipsniu, sudarė visi ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, docentai ir tie privatdocentai ir lektoriai, kurie užimdavo laisvas vyresniojo pedagoginio mokslo personalo vietas. Būtent jie ir sudarė visą instituto tarybą, nes dėl aukštos kvalifikacijos pedagogų mokslininkų stokos Prekybos institute tebuvo vienas profesorius, jau minėtas prof. K. Šalkauskis. Jaunesniojo mokslo personalo nariai į instituto tarybą siųsdavo vieną atstovą patariamojo balso teise. 1938 m. institute dirbo 9 vyresniojo mokslo personalo nariai ir 31 jaunesniojo, 1939 m. - atitinkamai 7 ir 25 (žr. 2 lentelę).

Klaipėdos prekybos instituto statute nebuvo numatyti fakultetai. Tiktai paskutiniajame, trečiajame, kurse studentai buvo skirstomi į tris skyrius - prekybos, bankų ir konsularinį (užsienio prekybos). Pirmajame kurse visi studentai privalomai studijuodavo 17 dalykų, antrajame - 15, trečiajame, be

13 dalykų, privalomų visiems trims skyriams, kiekviename iš jų dar papildomai buvo dėstomi 4-6 specialieji dalykai[1].

Institute, kaip ir Konservatorijoje, taip pat nebuvo katedrų - šio svarbiausio ir pagrindinio struktūrinio padalinio, be kurio sunkiai įmanomas mokslinis ir mokslinis metodinis darbas aukštojoje mokykloje. Jų nereikalingumą Prekybos institute švietimo ministras 1934 m. sausio 19 d. rašte Nr.1147 ministrui pirmininkui motyvavo gana diletantiškai: "... prekybos mokslai tiek įvairūs ir specialūs, kad negalima jų sujungti į vieno bendro vardo katedrą. Tektų steigti daug katedrų, beveik tiek, kiek pačių dalykų"[2]. Instituto pedagoginio mokslo personalo kvalifikacijoms statute buvo keliami panašūs reikalavimai kaip ir Vytauto Didžiojo universitete. Profesoriumi galėjo būti asmuo, turintis mokslinį daktaro laipsnį ir paskelbęs mokslo darbų. Docentu ir privatdocentu galėjo būti asmenys, įgiję mokslinį daktaro laipsnį ir apgynę habilitacinį darbą. Jaunesniojo mokslo personalo nariai turėjo būti baigę aukštąjį mokslą. Instituto tarybai sutikus, užsienio kalbų lektoriai ir laborantai galėjo būti ir nebaigę aukštojo mokslo. Laborantų institute, kaip žinia, nebuvo, nes nebuvo katedrų. Nors statutas reikalavo iš vyresniojo pedagoginio mokslo personalo būti įgijus mokslinį daktaro laipsnį ir apginti habilitacinį darbą, bet šias pareigas ėjo lektoriai, neapgynę darbo ir neįgiję laipsnio. Antai 1937 m. iš 27 vyresniojo pedagoginio mokslo personalo narių tik 6 turėjo daktaro laipsnį. Nuo 1938 m. neturintys daktaro laipsnio galėjo eiti tik jaunesniojo mokslo personalo pareigas. Matyt, neatsitiktinai to meto spaudoje buvo reiškiama nuomonė apie palyginti žemą mokslinį-metodinį mokymo proceso lygį Prekybos institute[3]. Jame per visą 1934-1940 m. laikotarpį nebuvo apginta nė viena mokslų daktaro disertacija, taip pat nepavyko rasti žinių apie instituto pedagoginio mokslo personalo atliktą kokį nors mokslinį bei metodinį darbą.

Klaipėdos prekybos institutas savų patalpų neturėjo. Paskaitos, seminarai ir pratybos vyko Amatų, Pramonės ir prekybos rūmuose, Vytauto Didžiojo gimnazijoje, "Ryto" spaustuvėje, Pedagoginio instituto kultūros rūmuose ir kitose įstaigose, išmėtytose po visą miestą. Buvo suprojektuota ir numatyta pastatyti Prekybos instituto rūmus Smiltynėje, bet iki Klaipėdos krašto okupacijos nespėta to padaryti.

---

[1] Prekybos institutas Klaipėdoje. Studijų santvarka ir programa. Klaipėda, 1936. P. 6-8.

[2] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 820. L. 210.

[3] Lietuvos aidas. 1940. Balandžio 19. Gegužės 14.

Hitlerinei Vokietijai užgrobus Klaipėdos kraštą, Prekybos institutas 1939 m. kovo mėn. buvo perkeltas į Šiaulius, kur dirbo toliau. Čia jis taip pat neturėjo savo patalpų, jas nuomojo iš įvairių miesto įstaigų. 1940 m. pradžioje Prekybos institutui buvo atiduotas tik ką pradėto statyti viešbučio pastatas, kurį perprojektavus statyba buvo numatyta užbaigti per vieną sezoną, t.y. iki 1941 m. pradžios. Prekybos instituto statybai buvo skirta 1 mln. litų[1].

Klaipėdos pedagoginis institutas

Vadovaujantis 1935 m. gegužės 22 d. paskelbtu Pedagoginių institutų įstatymu,[2] Klaipėdoje 1935 m. rugsėjo 18 d. buvo atidarytas Respublikos (Klaipėdos) pedagoginis institutas, rengęs pradinių mokyklų mokytojus visai Lietuvai. Tai buvo dvimetė aukštoji mokykla, oficialiuose dokumentuose vėliau vadinama "nepilna aukštąja". 1937-1938 m. institute dar veikė papildomas V semestras, rengęs mokytojus specialiai Klaipėdos kraštui. Jie galėjo dėstyti visus dalykus lietuvių ir vokiečių kalbomis.

Būtinybė įsteigti Pedagoginį institutą iškilo 1935 m. pradžioje, kai Švietimo ministerija numatė pertvarkyti pradinio mokymo sistemą Lietuvoje, t.y. pereiti nuo ketverių metų (skyrių) pradinės mokyklos prie aukštesnio jos tipo - šešerių metų (skyrių)[3]. Įvedant šešerių metų pradžios mokslą Lietuvos Respublikoje, to meto pradinėms mokykloms mokytojus rengusias mokytojų seminarijas buvo numatyta uždaryti, o jų vietoj įsteigti vieną arba du pedagoginius institutus, kurie jau 1937 m. pavasarį turėjo išleisti pirmąją absolventų laidą, kad patenkintų išaugusį mokytojų poreikį Lietuvoje. Tačiau įsteigtas buvo tik vienas pedagoginis institutas Klaipėdoje; antrą buvo planuota steigti Kaune arba Panevėžyje, bet jis nebuvo įsteigtas.

Klaipėdos pedagoginis institutas buvo atidarytas Klaipėdos krašto Direktorijai priklausiusios Mokytojų seminarijos rūmuose (Stoties 12). Vėliau, 1937 m., išleidusi paskutinę savo absolventų laidą, seminarija buvo uždaryta.

Klaipėdos pedagoginis institutas neturėjo savo statuto. Mokymo proceso organizavimą ir instituto vidaus gyvenimą reguliavo reguliaminas, kurį

---

[1] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 1077. L. 127.
[2] Vyriausybės žinios. 1935. Nr. 482.
[3] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 854. L. 232.

tvirtindavo švietimo ministras. Reguliaminas buvo sudaromas remiantis Pedagoginių institutų įstatymu, juo remdamasis direktorius dar išleisdavo taisykles.

Pedagoginių institutų įstatymas skelbė, kad šias specializuotas aukštąsias mokyklas "steigia, laiko ir prižiūri švietimo ministeris". Taigi Klaipėdos pedagoginis institutas visiškai priklausė nuo Švietimo ministerijos. Savo vidaus struktūra jis skyrėsi nuo kitų Lietuvos Respublikos aukštųjų mokyklų. Jis ne tik neturėjo fakultetų, skyrių nei katedrų, kas būdinga aukštajai mokyklai, bet jame nebuvo numatytos įprastos vyresniojo pedagoginio mokslo personalo - profesorių ir docentų - pareigos. Remiantis Pedagoginių institutų įstatymu, jo pedagoginis mokslo personalas yra direktorius, inspektorius, lektoriai ir asistentai, t.y. tik jaunesnysis pedagoginis mokslo personalas ir vadovybė. Direktorių, švietimo ministrui pristačius, skirdavo ir atleisdavo Lietuvos prezidentas, o visą kitą pedagoginį personalą - švietimo ministras. Pedagoginiam mokslo personalui privalomos mokslinės kvalifikacijos įstatyme nebuvo nurodytos. Buvo privalu turėti tik "švietimo ministerio nustatytą mokslo cenzą", t.y. apie pedagoginio mokslo personalo tinkamumą darbui, jo kvalifikacijos lygį sprendė pats švietimo ministras. Jis taip pat nustatė mokslo trukmę institute, dėstomus dalykus, klausytojų priėmimo ir išleidimo tvarką, jų skaičių ir t.t. Klaipėdos pedagoginis institutas neturėjo jokios autonomijos. Jo pedagogų taryba turėjo tik patariamojo balso teisę ir tik mokymo proceso organizavimo srityje, nes visi jos priimti nutarimai buvo tvirtinami Švietimo ministerijos.

Klaipėdos pedagoginio instituto direktoriumi buvo paskirtas V. Soblys, inspektoriumi - M. Mačernis, o nuo 1937 m. lapkričio 1 d. direktoriumi - M. Mačernis, inspektoriumi - Z. Kuzmickis[1]. Švietimo ministerijos etatų įstatyme[2] Klaipėdos pedagoginiam institutui buvo numatyta 11 lektorių ir 6 asistentų etatai, o iš tikrųjų jame beveik nuolat dirbo 6 asistentai ir 1935 m. - 8 lektoriai, 1936 m. - 15, 1939 m. - 19 lektorių (žr. 2 lentelę). Be to, prie instituto veikė pavyzdinė pradinė mokykla, kurioje dirbo vedėjas ir 12 mokytojų. Klaipėdos pedagoginio instituto pedagoginį mokslo personalą švietimo ministras prof. J. Tonkūnas surinko iš Tauragės, Marijampolės, Šiaulių mokytojų seminarijų dėstytojų, Kauno ir kitų gimnazijų mokytojų[3]. Instituto pedagogų atlyginimai buvo gerokai mažesni už Žemės ūkio

[1] Pedagoginis metraštis. II sąsiuvinis. Klaipėda-Panevėžys, 1938-1939. P. 257.
[2] Vyriausybės žinios. 1936. Nr. 556.
[3] LCVA. F. 391. Ap. 8. B. 240. L. 1-2.

akademijos, juo labiau Vytauto Didžiojo universiteto pedagoginio mokslo personalo atlyginimus[1]. Vėliau, nuo 1936 m. rugpjūčio 15 d., išleidus Švietimo ministerijos etatų įstatymo pakeitimą[2] ir Pedagoginių institutų personalui atlyginti įstatymą[3], jie buvo padidinti.

Hitlerininkams užgrobus Klaipėdos kraštą, Pedagoginis institutas 1939 m. kovo mėn. buvo perkeltas į Panevėžį, kur buvo įkurdintas pradinės mokyklos Nr. 3 (Ukmergės 56) patalpose, nuo 1939 m. rugsėjo 1 d. gavo įsteigtą naują 6 komplektų pavyzdinę pradinę mokyklą. Netrukus jis buvo perkeltas į Lietuvos Respublikos sostinę Vilnių, kur nuo 1939 m. lapkričio 27 d. įsikūrė buvusio lenkų Pedagogiumo patalpose.

Veterinarijos akademija

Aukštojo veterinarijos mokslo pradžia Lietuvos Respublikoje susijusi su Lietuvos universiteto raida. Vadovaujantis 1922 m. Lietuvos universiteto statutu, Medicinos fakultete buvo įsteigtas veterinarijos skyrius su 6 katedromis. Joms vadovavo to meto žinomi veterinarijos specialistai - profesoriai L. Gogelis, E. Nonevičius, docentas Z. Mockus, taip pat J. Butkevičius, J. Bulota, P. Nastopka, J. Žemaitis ir kiti. Nepaisydamas labai sunkių darbo sąlygų, neturėdamas specialių patalpų ir kitos būtiniausios materialinės bazės, Medicinos fakulteto veterinarijos skyrius veikė 7 metus (1922-1929 m.). 1922 m. rudenį į veterinarijos skyrių buvo priimti 54 studentai.

Lietuvoje vis labiau buvo vystoma gyvulininkystė, o veterinarijos gydytojų trūko, todėl būtina buvo įsteigti aukštąją veterinarijos mokyklą. Tuo metu šalyje buvo apie 5 mln. naminių gyvulių, o veterinarijos gydytojų - tik apie 55, t.y. vienam veterinarijos gydytojui teko apie 90,9 tūkst. gyvulių[4]. Tuo pat metu Šveicarijoje vienam veterinarijos gydytojui teko 3,3 tūkst., Vokietijoje ir Prancūzijoje - 5,8, Anglijoje - 6,4, Austrijoje - 9,5, Lenkijoje - 17,7 tūkst. gyvulių. Vadinasi, Šveicarija turėjo veterinarijos gydytojų 30 kartų daugiau negu Lietuva, Vokietija ir Prancūzija - 16, Anglija - 15, Austrija - 10, Lenkija - 5 kartus. Lietuvoje veterinarijos gydytojas buvo tiktai apskrities centre ir

---

[1] LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2765. L. 164.
[2] Vyriausybės žinios. 1936. Nr. 556.
[3] Vyriausybės žinios. 1936. Nr. 482.
[4] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 179. L. 96.

valstiečiui jis buvo visiškai neprieinamas. To meto spauda atvirai pripažino, kad "mūsų gyvulininkystė apleista, veterinarų nėra, ūkininkas, gyvuliui susirgus, net nežino, kad gyvulių daktarų esama, arba kur tai toli neprisišauksi"[1]. Specialistų duomenimis, norint pasiekti patenkinamą veterinarijos pagalbos lygį Lietuvoje, būtina buvo turėti dar papildomai 300 veterinarijos gydytojų[2]. Dėl jų stokos krašto ekonomika turėjo didžiulių nuostolių, labai siaura buvo mėsos ir mėsos produktų vidaus rinka. Kaimyninės valstybės, žinodamos apie labai apleistą veterinarijos priežiūrą Lietuvoje, vengė su ja prekiauti gyvuliais, o jei kai kurios ir sudarydavo prekybos sutartis, tai į Lietuvą atsiųsdavo savo specialistus - veterinarijos gydytojus, kuriems pavesdavo kontroliuoti gyvulių eksportą[3].

Tačiau nepaisant krašto ekonominių interesų, Lietuvos Respublikoje nebuvo sudarytos bent minimalios sąlygos aukštajam veterinarijos mokslui vystytis. Tai nulėmė keletas aplinkybių.

Pirmiausia Lietuvos universiteto Medicinos fakultetas, tiksliau jo vadovybė, veterinarijos skyrių laikė savo posūniu, visiškai nesirūpino jo materialine baze bei jos stiprinimu. Pirmasis Medicinos fakulteto dekanas, žinomas to meto mokslininkas okulistas prof. P. Avižonis laikėsi labai priešiškos pozicijos veterinarijos skyriaus atžvilgiu. Ignoruodamas akivaizdžius faktus, jis viešai spaudoje skleidė nuomonę, kad Lietuvai esą pakanka po keletą veterinarijos gydytojų parengti užsienyje, o veterinarijos skyrių įsteigti bus galima dar po kelerių metų. Negalima pamiršti Matematikos-gamtos fakulteto dekano Z. Žemaičio pozicijos, kai buvo trukdoma įsteigti agronomijos-miškininkystės skyrių. Z. Žemaitis atkakliai kovojo, kad fakultete šis skyrius būtų ir visapusiškai stiprino jo materialinę bazę. Tačiau kitaip elgėsi prof. P. Avižonis. Vėliau, jau būdamas Lietuvos universiteto rektorius, jis valdžios oficioze laikraštyje "Lietuva" viešai koneveikė veterinarijos skyrių, tvirtindamas, jog jis "buvo sukurtas dirbtiniu būdu, įvedus numerus clausus medicinos skyriuje", kad jis esąs universitete brangiausias ir pan[4]. Įvairiais būdais gindamas paralelinių katedrų buvimą Teologijos-filosofijos fakultete, tuo pat metu rektorius prof. P. Avižonis įrodinėjo, jog veterinarijos skyriaus išlaikymas valstybei esanti nepakeliama našta ir apskritai jis

[1] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 2.
[2] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 12.
[3] Lietuvos žinios. 1930. Balandžio 22.
[4] Lietuva. 1926. Rugpjūčio 26.

nereikalingas. Tačiau tokiai rektoriaus nuomonei pritarė tik pavieniai asmenys[1], o platesni visuomenės sluoksniai pasipiktino ja.

Prof. P. Avižonio pozicija sukėlė demokratinių pažiūrų mokslininkų ir inteligentų protestų bangą. Profesoriai P. Jodelė, L. Gogelis, docentai V. Lašas, Z. Mockus ir kiti spaudoje davė griežtą atkirtį veterinarijos skyriaus priešininkams. Prof. P. Jodelė atvirai stebėjosi prof. P. Avižonio keistenybėmis ir viešai pareiškė, kad "naikinti veterinarijos skyrių, kaip to nori prof. P. Avižonis, tai nusikalsti prieš visą šalį"[2]. Jis pabrėžė, kad "jeigu net patsai veterinarijos skyrius kainuotų kelis kartus daugiau, kaip visas teologijos fakultetas su tomis paralelėmis katalikiškomis katedromis, tai ir tuomet jisai palaikytinas, atsižvelgiant į mūsų šalies reikalus"[3]. Medicinos fakulteto dekanas doc. V. Lašas viešai spaudoje paneigė rektoriaus prof. P. Avižonio tvirtinimus apie dideles veterinarijos skyriaus išlaikymo išlaidas, dirbtinį jo sukūrimą Medicinos fakultete ir plačiai nušvietė tikrąją padėtį[4]. Būtinumą turėti Lietuvai bent jau veterinarijos skyrių, jei ne atskirą aukštąją mokyklą, savo straipsniuose argumentuotai pagrindė prof. L. Gogelis ir doc. Z. Mockus[5].

Veterinarijos skyriaus likimą daugiausiai nulėmė tai, kad krikščionių demokratų, o vėliau ir tautininkų vadovaujama Lietuvos vyriausybė nedavė veterinarijos skyriui jokių patalpų. Žemės ūkio ministerija visiškai nesirūpino, neskyrė jokios materialinės bei finansinės paramos. Veterinarijos skyriaus dėstytojai buvo priversti savo lėšomis nuomoti mokymo patalpas, savo butuose vesti pratybas, įrengti laboratorijas[6]. Nepaisant to, kad veterinarijos gydytojų rengimas Lietuvoje valstybei kainavo keleriopai pigiau, vis dėlto jie buvo rengiami užsienyje. Negaudamas paramos iš Lietuvos Vyriausybės, veterinarijos skyrius vos laikėsi. Parengęs 16 veterinarijos gydytojų, skyrius, pažeidžiant galiojantį Lietuvos universiteto statutą, 1929 m. buvo likviduotas, motyvuojant "patalpų ir tinkamo personalo stoka"[7]. Iš tikrųjų tuo metu Lietuvoje pedagogų mokslininkų, reikalingų aukštajam veterinarijos mokslui plėtoti, buvo ne mažiau ir dar aukštesnės kvalifikacijos, negu jų liko

---

[1] Lietuvos žinios. 1926. Spalio 7.
[2] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 2.
[3] Ten pat.
[4] Lietuva. 1926. Rugsėjo 4.
[5] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 10, 12; Spalio 17.
[6] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 5.
[7] Lietuvos aidas. 1936. Liepos 17.

po 7 metų, t.y. 1936 m., kai buvo steigiama Veterinarijos akademija. Praėjus vos trejiems metams po veterinarijos skyriaus likvidavimo, krašto poreikių verčiama tautininkų valdžia 1932 m. Kaune pastatė Veterinarinės bakteriologijos instituto rūmus, kuriuose vėliau buvo įsteigta Veterinarijos akademija.

Netrukus buvo įsteigta nacionalinė aukštoji veterinarijos mokykla. Jos įsteigimo būtinumą labai argumentuotai išdėstė žemės ūkio ministras S. Putvinskis 1936 m. sausio 27 d. memorandume Ministrų kabinetui. Jame pabrėžė, kad nors veterinarijos gydytojams užsienyje rengti 1929-1935 m. kasmet buvo išleidžiama nuo 205 tūkst. iki 345 tūkst. litų, t.y. iš viso šitam reikalui išleista apie 2 mln. litų, tačiau Lietuvoje "veterinarijos gydytojų skaičius beveik nepadidėjo"[1]. Vadinasi, be reikalo buvo išleistos didžiulės lėšos. Specialistų duomenimis, įkurti Lietuvos universiteto veterinarijos klinikas būtų kainavę tik apie 350 tūkst. litų[2], t.y. apie 6 kartus pigiau. Taip brangiai kraštui teko užmokėti už trumparegišką valdžios politiką aukštojo mokslo srityje. Visiškai pasitvirtino Lietuvos universiteto mokslininkų būgštavimai, kad veterinarijos skyriaus uždarymas ir studentų siuntimas mokytis į užsienį "ar nebus tai antras pirkimas iš užsienių akmenų už milijonus litų tik tam, kad savo Lietuvos laukų nevalius, savo žmonėms dirbti neleidus savo ir krašto naudai"[3].

Minėtame Memorandume žemės ūkio ministras S. Putvinskis pabrėžė, kad "įsteigus savo aukštąją veterinarijos mokyklą, visi veterinarijos gydytojams ruošti skirti pinigai liktų krašte", o studentai neprisigaudytų "mūsų kraštui svetimų idėjų. Studijuodami savo krašte, jie labiau prisirištų prie savo krašto, labiau pažintų jo gyvenimo sąlygas ir būtų auklėjami tautinėje dvasioje"[4].

Ministrų kabinetas du kartus svarstė šį žemės ūkio ministro S. Putvinskio Memorandumą ir 1936 m. birželio 25 d. nutarė įsteigti Lietuvoje aukštąją veterinarijos mokyklą. Žemės ūkio ministrui S. Putvinskiui buvo pavesta parengti Veterinarijos akademijos statuto projektą. Netrukus buvo išleistas laikinasis Veterinarijos akademijai įsteigti ir laikyti įstatymas[5], įgaliojęs žemės ūkio ministrą įsteigti Veterinarijos akademiją ir suteikęs jam ypač

---

[1] Žemės ūkio ministerijos metraštis. 1918-1938. K., 1938. P. 172.
[2] Lietuvos žinios. 1926. Rugsėjo 12.
[3] Lietuva. 1926. Rugsėjo 10.
[4] Žemės ūkio ministerijos metraštis. 1918-1938. K., 1938. P. 171-173.
[5] Vyriausybės žinios. 1936. Nr. 546.

dideles administravimo teises. Žemės ūkio ministras 1936 m. rugpjūčio 25 d. išleido specialų įsakymą[1] dėl Veterinarijos akademijos įsteigimo nuo 1936 m. rugsėjo 1 d. ir detaliai nustatė jos administravimo, studentų priėmimo, mokymo proceso organizavimo, studentų kėlimo į aukštesnius kursus sąlygas bei tvarką. Veterinarijos akademija buvo iškilmingai atidaryta 1936 m. rugsėjo 19 d.

Pirmuosius dvejus metus Veterinarijos akademijos studentai bendruosius gamtos mokslus, iš viso 13 dalykų, studijavo Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos ir Matematikos-gamtos fakultetuose ir tik gyvulių anatomiją - akademijoje. Jai dėstyti žemės ūkio ministras paskyrė Veterinarinės bakteriologijos instituto vyr. asistentą K. Miknevičių, kuris 1936-1938 m. buvo vienintelis akademijos dėstytojas. Trečiaisiais akademijos darbo metais, kai antro kurso studentai jau baigė studijuoti bendruosius gamtos mokslus Vytauto Didžiojo universitete ir jiems liko išmokti tik specialiuosius dalykus pačioje akademijoje, iškilo būtinumas turėti savo statutą, kuris reguliuotų visą akademijos veiklą ir jos vidaus gyvenimą. Veterinarijos akademijos statuto projektą 1938 m. kovo mėn. parengė akademijos taryba, vadovaujama Veterinarijos departamento direktoriaus S. Jankausko. Šis statuto projektas sąmoningai nebuvo pateiktas Seimui svarstyti, o vykdomosios valdžios 1938 m. liepos 25 d. buvo išleistas kaip įstatymas su Lietuvos prezidento A. Smetonos ir ministro pirmininko V. Mirono parašais. Statutas veikė atgaline data, t.y. nuo liepos 1 d.[2]

Veterinarijos akademijos statutas nenumatė akademijai jokios autonomijos. Jo pirmasis straipsnis skelbė, kad "Veterinarijos akademija yra aukštoji mokslo, mokymo ir tyrimo įstaiga. Ji yra Žemės ūkio Ministro žinioje". Tai, kad faktiškas Veterinarijos akademijos šeimininkas buvo žemės ūkio ministras, ne naujiena. Tuo metu net Vytauto Didžiojo universitetas, dar išlaikęs Steigiamojo seimo jam suteiktos autonomijos likučius, taip pat jau buvo atiduotas "ministro žiniai" ir priklausė nuo valdžios institucijų. Tačiau Veterinarijos akademijos statutas įteisino tokį jos juridinį statusą, kokio iki tol dar neturėjo nė viena aukštoji mokykla. Faktiškai ji buvo paversta Veterinarijos departamento priedėliu. Šiuo klausimu žemės ūkio ministras 1938 m. balandžio 4 d. rašė ministrui pirmininkui, jog "numatoma tokia tvarka, kad tarp Veterinarijos departamento ir Veterinarijos akademijos darbo būtų organiškas ryšys ir, kad Veterinarijos akademija negalėtų atsisa-

[1] Vyriausybės žinios. 1936. Nr. 546.
[2] Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 616.

kyti bendradarbiauti su Veterinarijos departamentu"[1]. Dėl šios "tvarkos" tarp svarbiausių akademijos uždavinių, greta specialistų rengimo ir mokslinio darbo, statutas oficialiai įpareigojo ją: "2) padėti Veterinarijos departamentui kovoti su gyvulių ligomis, (...) 4) gaminti skiepus, diagnostinius ar kitokius biologinius preparatus, 5) teikti veterinarinę pagalbą"[2], t.y. iš dalies dirbti departamento darbą.

Veterinarijos akademijos tarybą sudarė visi vyresniojo mokslo personalo nariai (ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai, docentai), lektorių išrinkti du atstovai, Veterinarijos departamento direktorius, Serologijos instituto direktorius ir laboratorijų vedėjai, Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto atstovas. Nors ji formaliai buvo pagrindinis akademijos valdymo organas, bet iš tikrųjų turėjo tik patariamojo balso teisę. Remdamasi statuto 13 straipsniu, taryba rinko pedagoginį mokslo personalą, sudarydavo mokymo planą, teikė veterinarijos mokslų daktaro laipsnį ir t.t. Tačiau čia pat, 14 straipsnyje, buvo pabrėžta, jog "svarbesniais klausimais Tarybos nutarimai turi galią tik Žemės ūkio Ministrui juos patvirtinus. Tuos klausimus nustato reguliaminas"[3]. Remiantis statuto 13 straipsniu, Veterinarijos akademijos taryba neturėjo reglamentinės teisės, t.y. negalėjo priimti reguliamino. Ji galėjo parengti tik reguliamino projektą, kurį tvirtindavo žemės ūkio ministras. Žemės ūkio ministro S. Putvinskio išleistas Veterinarijos akademijos reguliaminas visus tarybos svarstomus klausimus laikė svarbiais ir visus juos turėjo tvirtinti žemės ūkio ministras. Reguliamino 6 punkte buvo nurodyta: "Akademijos tarybos nutarimus tvirtina žemės ūkio ministras"[4].

Reikia pažymėti, kad statutas akademijos tarybai nesuteikė net teisės rinkti kandidatų į rektoriaus ir prorektoriaus postus. Veterinarijos akademijos rektorių ir prorektorių, žemės ūkio ministrui pristačius iš jo paties parinktų kandidatų, skirdavo Lietuvos prezidentas trejiems metams. Jis taip pat skirdavo neribotam laikui ir vyresniojo pedagoginio mokslo personalo narius, žemės ūkio ministrui pristačius iš akademijos tarybos arba paties ministro pasiūlytų kandidatų. Jaunesniojo pedagoginio mokslo personalo narius (lektorius, asistentus) skirdavo žemės ūkio ministras iš akademijos tarybos arba savo paties parinktų kandidatų. Taigi Veterinarijos akademijos

---

[1] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 178. L. 208.
[2] Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 616.
[3] Ten pat.
[4] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 266. L. 33.

taryba telkiant pedagoginį mokslo personalą neturėjo net patariamojo balso teisės. Tai buvo išties naujas dalykas nepriklausomos Lietuvos aukštojo mokslo istorijoje.

Statuto 20 straipsnyje buvo nurodyta, kad Veterinarijos akademijos mokslinis lygis turi būti ne žemesnis kaip Vytauto Didžiojo universiteto arba Žemės ūkio akademijos. Pedagoginio mokslo personalo mokslinėms kvalifikacijoms buvo keliami aukšti reikalavimai. Veterinarijos akademijos profesoriumi galėjo būti asmuo, turintis mokslų daktaro laipsnį, apgynęs habilitacinį darbą ir pasižymėjęs mokslo darbais. Docentu galėjo būti asmuo, turintis daktaro laipsnį ir apgynęs habilitacinį darbą. Tačiau tokios aukštos mokslinės kvalifikacijos veterinarijos specialistų tuo metu Lietuvoje nebuvo. Todėl statuto rengėjai numatė tokias mokslinių kvalifikacijų išimtis, kurios svarstant Seimui negalėjo nesukelti prieštaravimų. Statuto 53 straipsnis skelbė, kad "Skiriant akademijos profesorius ir docentus, per vienerius metus šiam statutui veikti pradėjus, 20 str. reikalavimai gali būti netaikomi"[1]. Vadinasi, valdžios organai įgijo teisę iki 1939 m. liepos 1 d. kiekvieną jiems patinkantį asmenį paskirti Veterinarijos akademijos profesoriumi arba docentu, nors jis neturėtų ne tik mokslų daktaro laipsnio, bet ir visiškai nebūtų pasireiškęs moksle, t.y. nebūtų paskelbęs jokių mokslinių publikacijų. Turint galvoje tuo metu aukštojo mokslo sistemoje vyravusią praktiką, kai paskirtasis į profesoriaus arba docento pareigas asmuo įgydavo ir mokslinį pedagoginį profesoriaus arba docento vardą, t.y. šis vardas nebuvo atskirai suteikiamas (išskyrus Konservatoriją), statuto 53 straipsnis iš tikrųjų paneigė pačią aukštojo mokslo esmę. Vadovaudamosi šia statuto nuostata, minėtu laikotarpiu valdžios institucijos Veterinarijos akademijos specialiųjų disciplinų katedrų docentais paskyrė daug asmenų, neturinčių mokslinio daktaro laipsnio ir visiškai nepasireiškusių moksle. Kartu jiems buvo pavesta eiti katedrų vedėjų pareigas. Akademijos katedrose tuo metu buvo numatyta tik po vieną vyresniojo pedagoginio mokslo personalo narį, kuris tuo pat laiku buvo ir katedros vedėjas. Kiti katedros dėstytojai galėjo būti tik jaunesniojo pedagoginio mokslo personalo nariais.

Pirmaisiais metais Veterinarijos akademijos reikalus tvarkė žemės ūkio ministro sudaryta taryba. Jos pirmininkas buvo Veterinarijos departamento direktorius S. Jankauskas, sekretorius - Veterinarijos departamento inspektorius V. Katelė, nariai - Žemės ūkio akademijos prof. K. Aleksa, Veterinarinės bakteriologijos instituto direktorius K. Kanauka, vyr. asistentas

[1] Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 616.

K. Miknevičius, Gruzdžių aukštesniosios gyvulininkystės mokyklos direktorius J. Žemaitis, Krašto apsaugos ministerijos atstovas veterinarijos gydytojas J. Užupis ir Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto dekanas prof. V. Lašas[1]. Išleidus akademijos statutą, Veterinarijos departamento direktorius S. Jankauskas buvo paskirtas akademijos rektoriumi. Šios pareigos buvo ne pagrindinis jo darbas.

1938 m. kovo 30 d. buvo išleistas Veterinarijos akademijos etatų įstatymas[2] ir įsteigti 8 vyresniojo ir 12 jaunesniojo pedagoginio mokslo personalo etatai. Vadinasi, Veterinarijos akademija turėjo 8 katedras. Tarybos posėdyje 1936 m. gruodžio 4 d. buvo išrinkti 7 būsimieji katedrų vedėjai ir visus juos žemės ūkio ministras 1-2 metams komandiravo į Vakarų Europą pasitobulinti atitinkamose veterinarijos mokslų srityse[3].

Veterinarijos akademijoje 1938 m. dirbo 7 vyresniojo ir 7 jaunesniojo pedagoginio mokslo personalo nariai, 1939 m. - atitinkamai 8 ir 10 (žr. 2 lentelę).

Veterinarijos akademija buvo įsteigta ir veikė Veterinarinės bakteriologijos instituto patalpose ir jo bazėje Kaune. Studentų buvo nedaug, todėl instituto rūmų akademijai pakako.

Lietuvos universitetų pertvarkymas. Lietuviško Vilniaus universiteto veiklos pradžia

Grąžinus Vilniaus kraštą Lietuvai pagal 1939 m. spalio 10 d. sutartį su Sovietų Sąjunga, prireikė Lietuvos sostinėje įsteigti nacionalinį universitetą. Nors po Vilniaus krašto prijungimo prie Lietuvos jame nustojo veikti Lenkijos valstybės įstatymai ir institucijos, kai kurios iš jų, tarp jų ir S. Batoro universitetas, veikė. Tai sukėlė įvairių Lietuvos visuomenės sluoksnių nepasitenkinimą[4]. Dėl to Ministrų Tarybos pirmininkas A. Merkys buvo priverstas aiškintis Seime[5]. Šios aplinkybės, be abejo, skubino Lietuvos Vyriausybę uždaryti S. Batoro universitetą. Antra vertus, noras perimti visą

[1] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 266. L. 3, 4.
[2] Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 605.
[3] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 183. L. 11-12; B. 185. L. 24-25. B. 266. L. 13.
[4] Seimo stenogramos. 1939. 162-asis posėdis. P. 166.
[5] Ten pat. P. 167.

S. Batoro universiteto turtą, kai Vyriausybė nebuvo nusprendusi, ar reikia dviejų universitetų Lietuvai, visiškas nepasirengimas įsteigti naują valstybinį universitetą ir kitos aplinkybės vertė Lietuvos Vyriausybę susilaikyti nuo skuboto S. Batoro universiteto uždarymo. Dėl to jis daugiau kaip du mėnesius veikė pagal Lenkijos įstatymus. Tiktai 1939 m. gruodžio 11 d. Lietuvos Seimas pradėjo svarstyti specialų universitetų įstatymo projektą[1]. Pagrindinis jo tikslas, kaip nurodė švietimo ministras K. Jokantas, buvo tai, kad "nuo gruodžio 15 d. galėtų jis (įstatymas - Č. M.) pradėti veikti, nes Vilniaus Batoro universitetas gruodžio 15 d. nustos veikęs, kad tokiu būdu nebūtų tarpo tarp uždarymo lenkiškojo universiteto ir atgaivinimo lietuviškojo universiteto"[2]. Įstatymas skubiai buvo priimtas ir nuo 1939 m. gruodžio 16 d., t.y. nuo jo paskelbimo pradėjo veikti.

Universitetų įstatymas[3] buvo laikinas, nes reguliavo tiktai naujo valstybinio universiteto sukūrimo procesą. Tačiau tai buvo pagrindinių Lietuvos aukštųjų mokyklų pertvarkymo pradžia. Įstatymas skelbė, kad Lietuvoje yra du universitetai - Vytauto Didžiojo universitetas Kaune ir 1918 m. gruodžio 5 d. įstatymu atgaivintas Vilniaus universitetas, kuris savo veikloje vadovaujasi Vytauto Didžiojo universiteto statutu.

Tuo metu Lietuvos visuomenė plačiai svarstė universitetų klausimą[4]. Dauguma pasisakė už du universitetus. Šios nuomonės šalininkai teigė, jog Šveicarija, kurioje gyvena 4 mln. gyventojų, turi net 7 universitetus, Olandija (8 mln. gyventojų) turi 6, Švedija (6 mln.) - 4, Belgija (8 mln.) - taip pat 4, Suomijoje (4 mln.) veikia 2 universitetai. Todėl ir Lietuvos valstybei, kurioje yra 3 mln. gyventojų, nebus per daug dviejų universitetų[5]. Tačiau Universitetų įstatymas numatė, kad Vilniaus universitetas bus atkuriamas Vytauto Didžiojo universiteto pagrindu: kai kurie jo fakultetai bus perkelti iš Kauno į Vilnių, t.y. bus uždaryti Vytauto Didžiojo universitete. Vadinasi, Lietuvos Vyriausybė padarė išvadą, jog palikti Lietuvos sostinę be universiteto, neatkurti Vilniaus universiteto su daugiaamžėmis jo tradicijomis negalima, tačiau dviejų universitetų taip pat nereikia. Vadovaujantis Universitetų įstatymu, Vytauto Didžiojo universitetas iš esmės buvo padaly-

---

[1] Seimo stenogramos. 1939. 162-asis posėdis. P. 166.

[2] Ten pat.

[3] Vyriausybės žinios. 1939. Nr. 683.

[4] *Žostautaitė P.* Vienas ar du universitetai Lietuvoje?// Kraštotyra. V., 1969. P. 84.

[5] XX amžius. 1939. Lapkričio 2; *Žostautaitė P.* Min. str. P. 85.

tas į dvi dalis, kurios tapo dviem savarankiškais universitetais su skirtingais fakultetais, bet iš esmės ir toliau Lietuvoje liko vienas universitetas, tiktai veikiantis dviejuose miestuose. Juk pertvarkius Vytauto Didžiojo universitetą ir įkūrus antrąjį - Vilniaus universitetą - juose neatsirado nė vieno naujo fakulteto.

Reikia pažymėti, kad pertvarkant Vytauto Didžiojo universitetą ir dalies jo fakultetų bazėje kuriant Vilniaus universitetą, remtasi prof. S. Kolupailos pasiūlymu ir iš esmės pradėtas įgyvendinti vieno Lietuvos universiteto projektas[1]. Šio projekto esmė tokia: Kaune buvo numatyta palikti tik du fakultetus - Medicinos ir Technikos, kurie turėjo išaugti į dvi specializuotas aukštąsias mokyklas, o visus kitus Vytauto Didžiojo universiteto fakultetus perkelti į sostinę ir jų pagrindu atkurti Vilniaus universitetą. Šis projektas vėliau ir buvo įgyvendintas.

Universitetų įstatymo 6 straipsnis skelbė, kad Vilniaus universitetas veikia nuo 1939 m. gruodžio 15 d. Tačiau įstatyme niekur nepažymėta, kad nuo tos pat dienos Vilniuje uždaromas lenkiškas S. Batoro universitetas. Tai galima paaiškinti tuo, kad juridiškai jis buvo laikomas nesančiu, o iš tikrųjų iki šio įstatymo priėmimo veikė remdamasis Lenkijos įstatymais.

Parengiamajam darbui, taip pat S. Batoro universiteto turtui perimti Universitetų įstatymas įpareigojo švietimo ministrą paskirti vieną Vytauto Didžiojo universiteto profesorių Vilniaus universiteto valdytoju. Tokiu valdytoju, turinčiu rektoriaus teises, 1939 m. gruodžio 15 d. buvo paskirtas Matematikos-gamtos fakulteto prof. I. Končius, kuris kartu su Žemės ūkio akademijos prof. B. Vitkumi Švietimo ministerijos pavedimu jau nuo 1939 m. lapkričio mėnesio pradėjo susipažinti su S. Batoro universiteto materialine baze[2].

Švietimo ministerija 1939 m. planavo iš pradžių perkelti iš Kauno į Vilnių tris fakultetus - Humanitarinių mokslų, Teisių bei Teologijos-filosofijos, o truputį vėliau ir ketvirtąjį - Matematikos-gamtos fakultetą[3]. Tačiau šių planų iki Lietuvos okupavimo 1940 m. birželio mėn. nebuvo suspėta iki galo įgyvendinti. Ministrų Tarybos nutarimu 1940 m. sausio 1 d. iš Vytauto Didžiojo universiteto į Vilnių buvo perkelti tik du fakultetai - Humanitarinių mokslų ir Teisių - su visa jų profesūra ir studentais, o 1940 m. kovo 14 d.

---

[1] *Žostautaitė P.* Min. str. P. 86.

[2] *Končius I.* Stepono Batoro universitetas, Vilniaus universitetas Vilniuje//Tautos praeitis. T. 2. Kn. 2(6). Chicago-Roma. P. 143.

[3] Seimo stenogramos. 1939. 162-asis posėdis. P. 166-167.

Ministrų Taryba nutarė nuo rugsėjo 1 d. perkelti į Vilnių Matematikos-gamtos fakultetą[1]. Jis buvo perkeltas 1940 m. vasarą, kai valdžią į savo rankas paėmė sovietai, kurie Teologijos-filosofijos fakultetą visiškai uždarė.

Taigi 1940 m. pavasario semestrą Vilniaus universitete veikė du fakultetai - Humanitarinių mokslų ir Teisių. Jų pagrindu sostinėje buvo įsteigtas antrasis Lietuvos Respublikos universitetas. Po pertvarkymo Vytauto Didžiojo universitete liko 4 fakultetai: Teologijos-filosofijos, Matematikos-gamtos, Medicinos ir Technikos.

Lietuvos Respublikos prezidento aktu 1940 m. sausio 1 d. iš Vytauto Didžiojo universiteto į Vilniaus universitetą buvo perkeltas 31 vyresniojo pedagoginio mokslo personalo narys (13 ordinarinių, 7 ekstraordinariniai profesoriai, 11 docentų), o Vytauto Didžiojo universiteto rektoriaus aktu - 41 jaunesniojo pedagoginio mokslo personalo narys, taip pat 8 privatdocentai ir 6 neetatiniai lektoriai[2]. Vilniaus universitete pasiliko dirbti kai kurie buvusio S. Batoro universiteto pedagoginio mokslo personalo nariai. Tarp jų buvo profesoriai J. Otrembskis, J. Okas, asistentai H. Horodničius, J. Kudaba[3].

Humanitarinių mokslų ir Teisių fakultetuose Kaune išsikėlimo į Vilnių išvakarėse mokėsi 1092 studentai. Abiejuose fakultetuose Vilniuje buvo įregistruotas 1061 studentas, tarp jų Humanitarinių mokslų fakultete - 464 (filosofijos skyriuje - 28, filologijos - 399, istorijos - 37) ir Teisių fakultete - 597 (teisių skyriuje - 291 ir ekonomikos - 306)[4]. Pirmą kartą per visą Vilniaus universiteto istoriją buvo dėstoma gimtąja lietuvių kalba. Tik nedidelė buvusio S. Batoro universiteto studentų dalis, daugiausia vietinės kilmės, priėmusi Lietuvos pilietybę ir pajėgusi suprasti lietuvių kalba skaitomas paskaitas, tęsė studijas Vytauto Didžiojo ir Vilniaus universitetuose. 1940 m. pavasario semestrą į Vytauto Didžiojo universitetą buvo priimtas 141 toks studentas, tarp jų į Teologijos-filosofijos fakultetą - 4, Matematikos-gamtos - 50, Medicinos - 84, Technikos - 3. Tarp priimtųjų buvo 21 lietuvis, 78 - žydai, 17 - lenkų ir baltarusių ir 8 - kitų tautybių.

Parengiamasis darbas prieš mokslo metų atidarymą Vilniaus universitete truko apie du mėnesius. Po to, kaip ir buvo numatyta įstatyme, 1940 m.

---

[1] LCVA. F. P - 856. Ap. 1. B. 17. L. 5.

[2] Ten pat. F. 391. Ap. 6. B. 45. L. 13; F. 631. Ap. 12. B. 1286. L. 200.

[3] Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. V., 1977. P. 319.

[4] Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 98. B. 3. L. 1-37.

sausio 15 d. Vilniaus universiteto taryba išrinko rektorių ir prorektorių. Jais tapo prof. M. Biržiška ir prof. P. Šalčius. 1940 m. sausio 23 d. Vilniaus universiteto senato posėdyje universiteto valdytojas prof. I. Končius perdavė savo įgaliojimus rektoriui prof. M. Biržiškai[1]. Vėliau, 1940 m. vasario 8 dieną, ši ceremonija buvo pakartota per iškilmingą Vilniaus universiteto atidarymą[2]. Humanitarinių mokslų fakulteto dekanu buvo išrinktas prof. V. Mykolaitis-Putinas, moksliniu sekretoriumi - doc. P. Augustaitis, Teisių fakulteto dekanu - prof. A. Janulaitis, moksliniu sekretoriumi - doc. D. Budrys.

Mokslas Vilniaus universitete prasidėjo 1940 m. sausio 22 dieną[3]. Studentai registruoti pradėti po studentų žiemos atostogų, t.y. nuo 1940 m. sausio 15 dienos. Registracija turėjo baigtis 1940 m. kovo 1 d., tačiau buvo pratęsta iki kovo vidurio, o keletas studentų įregistruoti net 1940 m. balandžio 10 dieną[4].

Kitos mokymo įstaigos

Lietuvos Respublikoje veikė dar dvi mokymo įstaigos, kurios užėmė tartum tarpinę padėtį tarp aukštųjų ir specialiųjų vidurinių mokyklų. Šiai kategorijai priklausė Kauno meno mokykla ir Aukštieji kūno kultūros kursai Kaune. Juridinė jų padėtis ne visiškai atitiko faktinę padėtį, t.y. juridinis statusas buvo aukštesnis arba žemesnis už tikrąjį jų lygį.

1922-1940 m. veikusi Kauno meno mokykla turėjo specialiosios vidurinės mokyklos teises. Mokslas truko 6 metus, iš jų bendrajame skyriuje - 4 ir specialiajame - 2 metus. Mokyklos 1929 m. statute[5], kuris galiojo iki 1940 m. rugsėjo 1 d., pabrėžta, kad jos absolventai neįgyja aukštojo mokslo baigimo teisių. Statuto 28 straipsnis skelbė, kad "mokiniai, išėję visą mokyklos kursą ir išlaikę baigiamuosius egzaminus, gauna atestatą, kuris jiems suteikia meno dalykų mokytojo cenzą ir teisę mokyti tų dalykų visose aukštesniosiose

---

[1] Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. V., 1977. P. 319.

[2] Rytinis Lietuvos aidas. 1940. Vasario 9.

[3] Rytinis Lietuvos aidas. 1940. Sausio 20.

[4] Vilniaus universiteto mokslinės bibliotekos Rankraščių skyrius. F. 98. B. 3. L. 36-37.

[5] Vyriausybės žinios. 1929. Nr. 298.

mokyklose, išskyrus meno mokyklas". Tuo metu meno mokyklose iš mokytojų buvo reikalaujama aukštojo dailės mokslo diplomo, kuris suteikdavo dailininko vardą ir teises. Vėliau, pokario metais, daliai Kauno meno mokyklos absolventų buvo pripažintos aukštojo mokslo baigimo teisės. Lietuvos SSR Ministrų Taryba 1958 m. liepos 15 d. nutarimu Nr. 309 Kauno meno mokyklos absolventus, kurie įstojo į ją nuo 1929 m., turėdami brandos atestatą, ir ją baigė 1935-1940 m., laikė baigusiais aukštąsias mokymo įstaigas, o įstojusius 1928 m. ir anksčiau - baigusiais specialiąsias vidurines mokyklas. Kauno meno mokyklos baigimo atestatus 1935-1939 m. įgijo 71 absolventas. Remdamiesi šiuo Ministrų Tarybos nutarimu, jie naudojosi aukštąjį mokslą baigusiųjų teisėmis. Taigi nuo 1935 m. kai kurių absolventų teisių požiūriu ji buvo laikoma aukštąja mokykla.

1934 m. rugsėjo 15 d. Kaune buvo įsteigti dvimečiai Aukštieji kūno kultūros kursai. Jie rengė kūno kultūros ir karinio rengimo mokytojus bei gailestingąsias seseris. Į kursus buvo priimami tik turintys brandos atestatą. Kursų statuto 27 straipsnis skelbė, kad "klausytojai, išėję kursų programą, išlaikę nustatytus egzaminus ir atlikę kariuomenėje 3 mėnesių stažą, gauna diplomą, kuris suteikia aukštojo mokslo teises"[1]. Pokario metais kursų absolventams nebuvo pripažintos aukštojo mokslo baigimo teisės, jų absolventus Lietuvos SSR Ministrų Taryba 1958 m. liepos 15 d. nutarimu Nr. 309 priskyrė prie įgijusių nebaigtą aukštąjį mokslą.

Aukštieji kūno kultūros kursai išleido 3 specialistų laidas (1936, 1937 ir 1938 m.), iš viso 99 specialistus: 61 moterį ir 38 vyrus. Aukštieji kūno kultūros kursai buvo uždaryti 1938 m. rugsėjo 15 d. motyvuojant tuo, kad turintiems tik vieną kūno kultūros specialybę mokytojams mokyklose nepakanka pamokų[2].

1937 m. spalio 1 d. įsteigus Kūno kultūros katedrą Vytauto Didžiojo universitete, šią specialybę kartu su pagrindine galėjo įgyti Humanitarinių mokslų ir kitų fakultetų studentai.

Taigi Lietuvoje nepriklausomybės metais aukštųjų mokyklų skaičius padidėjo iki septynių. Tai buvo didelis laimėjimas švietimo srityje.

Pagrindinė, svarbiausia Lietuvos aukštoji mokykla visą laiką buvo Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas. Jame dirbo žymiausi to meto Lietuvos mokslininkai, lėmę Lietuvos mokslo lygį. Lietuvos universitetas - vienintelė tarpukario Lietuvos aukštoji mokykla, turėjusi autonomiją, atkakliai kovoju-

[1] Vyriausybės žinios. 1934. Nr. 457.

[2] Seimo stenogramos. 1937. 49 posėdis. P. 55.

si dėl jos išlaikymo tautininkų valdymo metais ir iš dalies išlaikiusi ją iki pat 1940 m.

Steigiamojo seimo 1922 m. priimtas Lietuvos universiteto statutas buvo demokratiškiausias ir padėjo teisinius pagrindus laisvam mokslo vystymui Lietuvos Respublikoje. Tačiau dėl valdančiųjų partijų - Krikščionių demokratų ir Tautininkų - siekimo pajungti aukštąjį mokslą politinės valdžios institucijoms, šis statutas netapo pavyzdžiu suteikiant juridinį statusą naujoms steigiamoms aukštosioms mokykloms. Kuo toliau, tuo daugiau buvo visaip ribojama ir varžoma Lietuvos universiteto autonomija, o įsteigtos naujos aukštosios mokyklos tapo vis labiau priklausomos nuo valstybinės valdžios institucijų ir jų vykdomos politikos. Didžiausią priklausomybę nuo jų juridiškai įteisino Veterinarijos akademijos 1938 m. statutas. Mokslą plėtoti, rengti mokslo darbų neskatino aukštųjų mokyklų statutuose juridiškai įteisintas pedagoginio mokslo personalo nepakeičiamumas periodiškai skelbiant konkursą personalo einamoms pareigoms. Nepaisant to, kuo aukštoji mokykla buvo savarankiškesnė, tuo didesnių laimėjimų mokslo srityje pasiekė jos pedagoginis mokslo personalas. Lietuvos universitetas, vienintelis iš aukštųjų mokyklų turėjęs autonomiją, kartu buvo ir vienintelė aukštojo mokslo įstaiga, kurioje buvo ginamos mokslų daktaro disertacijos. Kitos aukštosios mokyklos (Žemės ūkio akademija, Klaipėdos prekybos institutas, Veterinarijos akademija) turėjo teisę priimti ginti daktaro disertacijas, bet neturėjo autonomijos ir negalėjo sudaryti reikiamų sąlygų mokslui plėtoti. Tai buvo viena iš pagrindinių priežasčių, kad šiose aukštosiose mokyklose per visą tarpukario laikotarpį nebuvo ginamos mokslų daktaro disertacijos, menkai ar visai nekilo pedagoginio mokslo personalo mokslinės kvalifikacijos, nebuvo pasiektas statutuose numatytas gana aukštas jų lygis. Šios aukštosios mokyklos nedarė didesnio poveikio moksliniam, kultūriniam ir visuomeniniam Lietuvos Respublikos gyvenimui. Jos gerokai atsiliko nuo Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universiteto pagal pedagoginio mokslo personalo mokslinių kvalifikacijų lygį ir daugelį kitų rodiklių. Lietuvos universitetas davė pradžią Žemės ūkio ir Veterinarijos akademijoms, buvo pagrindas atkuriant nacionalinį universitetą Lietuvos sostinėje Vilniuje.

Aukštasis mokslas Lietuvoje vystėsi tiktai platyn. Respublikos Vyriausybės vykdoma politika aukštojo mokslo srityje, pirmiausia nepakankamas rūpinimasis aukštųjų mokyklų darbo sąlygų gerinimu, trukdė augti ir stiprėti visoms aukštosioms mokykloms, tiek seniau įkurtoms, tiek ir naujoms. Visos

aukštosios mokyklos Lietuvos Respublikoje dirbo sunkiomis sąlygomis, joms trūko būtiniausios materialinės bei finansinės bazės.

Neigiamą poveikį nacionalinio aukštojo mokslo plėtojimui Lietuvos Respublikoje turėjo tai, kad valdžia ne kartą reikalingus specialistus rengė ne savo krašte, bet užsienyje. Tačiau krašto gyvybiniai poreikiai anksčiau ar vėliau vis dėlto privertė steigti nacionalines aukštąsias mokyklas. Vienos aukštosios mokyklos Lietuvos Respublikoje buvo įsteigtos labai pavėluotai, kitos tik kūrėsi, o trečiosios, nepaisant visuomenės reikalavimų, apskritai nebuvo įsteigtos arba pertvarkytos į visateises aukštąsias mokyklas.

III. LIETUVOS RESPUBLIKOS AUKŠTŲJŲ MOKYKLŲ STUDENTIJA

1. Studentų skaičius ir jų sudėtis

Demokratiškų pažiūrų lietuvių inteligentai per visą nepriklausomybės laikotarpį puoselėjo mintį, kad aukštasis mokslas būtų prieinamas visiems Lietuvos visuomenės sluoksniams ir siekė tai įgyvendinti. Kai tautininkų valdžia jau kelintą kartą ėmėsi pertvarkyti Lietuvos universitetą, prof. V. Čepinskis viešai spaudoje rašė, kad "tokiame, palyginti ekonomiškai neišplėtotame krašte kaip Lietuva, kurios gyventojus daugiausia sudaro viduriniai ir mažažemiai ūkininkai, aukštasai mokslas turi būti suteikiamas dovanai (...). Apie pakėlimą mokesčio už mokslą, kaip apie tai kalbama kai kurių universiteto reformatorių, negali būti nė kalbos. Tai būtų žygis nepaprastai kenksmingas mūsų krašto kultūros kėlimui"[1]. Šias mintis puoselėjo visi Lietuvos demokratinių pažiūrų inteligentai. Išreikšdama jų nusistatymą, Lietuvos universiteto taryba 1928 m. gruodžio 21 d. priimtame "Memorandume dėl universiteto reformos projekto" pasiūlė Lietuvos vyriausybei "padaryti universitetą prieinamu neturtingiems, bendrai imant, liaudies masėms"[2]. Laikydama save pakankamai kompetentinga ir išmanančia, kaip pertvarkyti universitetą, Lietuvos universiteto taryba išreiškė įsitikinimą, jog jos balsas bus išgirstas[3]. Tačiau tautininkų valdžia nepaisė mokslininkų nuomonės ir vykdė jai priešingą politiką, kuri dar sandariau uždarė universiteto duris plačiųjų Lietuvos visuomenės sluoksnių vaikams.

Kas mokėsi Lietuvos aukštosiose mokyklose nepriklausomybės metais?

Formaliai galėjo mokytis visi Lietuvos piliečiai. Galiojantys įstatymai nenustatė jokių normų, kurios suskirstytų žmones į kokias nors grupes arba galėtų būti "socialinis filtras" stojantiems į aukštąsias mokyklas. Pačios aukštosios mokyklos taip pat nedarė jokių kliūčių. Mokytis į visas aukštąsias mokyklas buvo priimama be apribojimų, nebuvo net stojamųjų egzaminų. Išimtis buvo tik Konservatorija - čia buvo tikrinami būsimųjų studentų muzikiniai sugebėjimai. Stojančiųjų muzikinė klausa buvo tikrinama ir

[1] Kultūra. 1929. Nr. 10. P. 534.
[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 330. L. 26.
[3] Ten pat. L. 1.

Klaipėdos pedagoginiame institute. Daugelis mokyklų, ypač Lietuvos universitetas, iš stojančiųjų nereikalavo net būtino išsilavinimo cenzo - neturintys brandos atestato taip pat buvo priimami mokytis laisvaisiais klausytojais. Beje, tai buvo labai svarbus demokratinių pažiūrų inteligentų vienos iš 1918-1919 m. iškeltų idėjų įgyvendinimas. Taigi pačios aukštosios mokyklos darė viską, kad jose mokytųsi kuo platesnių visuomenės sluoksnių vaikai. Dėl to gali atrodyti, jog mokytis aukštosiose mokyklose galėjo visi, kas tik norėjo, kas turėjo gabumų ir netingėjo, kad aukštosios mokyklos durys buvo plačiai atvertos piliečiams, neatsižvelgiant į jų socialinę padėtį, kad aukštasis mokslas Lietuvoje nepriklausomybės metais buvęs visuotinai prieinamas.

Tačiau formalios teisės ir realios galimybės mokytis aukštojoje mokykloje labai skyrėsi. Pagaliau ne aukštųjų mokyklų pastangos kuo plačiau atverti savo duris jaunimui buvo svarbiausia, o Vyriausybės politika. Šiuo požiūriu Lietuva nebuvo išimtis tarp to meto kapitalistinių valstybių, kur aukštasis mokslas buvo turtingųjų privilegija ir tik jų vaikams praktiškai prieinamas.

Realias galimybes Lietuvos Respublikos piliečiui mokytis aukštojoje mokykloje nulėmė ne formalūs reikalavimai stojantiesiems, o konkrečios studentų mokymosi sąlygos aukštojoje mokykloje.

Prieš pradėdami nagrinėti studentų priėmimo ir mokymosi sąlygas konkrečiai kiekvienoje aukštojoje mokykloje, trumpai apžvelgsime studentijos sudėtį apskritai.

Pirmiausia būtina pabrėžti, kad beveik visose Lietuvos aukštosiose mokyklose, ypač pagrindinėje - Lietuvos universitete, studentų kontingentas nebuvo planuojamas iš anksto. Kiek studentų mokysis aukštosiose mokyklose, lemdavo mokyklų materialinė bazė. Dėl patalpų ankštumo kasmet į Žemės ūkio akademiją buvo priimama tik apie trečdalis norinčių studijuoti. Antai 1931 m. į namų ūkio sekciją buvo paduoti 72 pareiškimai, o priimti tik 24 studentai, t.y. tik 33 proc. norinčių[1]. Į Konservatoriją 1933 m. norėjo įstoti 92, o buvo priimti tik 42 studentai[2]; į Veterinarijos akademiją 1936 m. buvo paduoti 53 pareiškimai, o priimti tik 22 žmonės[3]. Veterinarijos akademijos taryba nutarė priimti į pirmą kursą tik po 20 studentų. Tokia padėtis buvo kasmet ir beveik visose Lietuvos aukštosiose mokyklose, išskyrus Klaipėdos pedagoginį institutą ir kai kurias specialybes Lietuvos universitete. Kartais

[1] Žemės ūkio akademijos metraštis 1930-1931 m. K., 1932. P. 9.
[2] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 1592. L. 5-6.
[3] Ten pat. F. 909. Ap. 1. B. 183. L. 3.

studentų skaičius buvo ribojamas ir dėl kitų priežasčių. Antai pritardama gydytojų siekimui, kad Lietuvoje ir toliau liktų brangi medicinos pagalba ir iš privačios praktikos būtų galima gauti didelį pelną, Medicinos fakulteto taryba 1938 m. gegužės 25 d. nutarė sumažinti priimamų studentų skaičių nuo 200 iki 130. Tačiau tai buvo per daug ryškus šalies poreikių nepaisymas. Remdamasis 1937 m. Vytauto Didžiojo universiteto statuto 65 straipsniu, švietimo ministras nepatvirtino šio Medicinos fakulteto tarybos nutarimo ir pareikalavo padidinti priimamų studentų skaičių[1].

Vienintelė aukštoji mokykla - Klaipėdos pedagoginis institutas dėl stojantiesiems keliamų reikalavimų nesurinkdavo numatyto studentų skaičiaus. Antai švietimo ministras 1936 m. leido priimti į institutą 160 studentų, o priimta - 149, 1937 m. leista 120, o priimta - 105, nors priėmimo laikas buvo pratęstas iki 1937 m. rugsėjo 10 dienos[2]. Į Klaipėdos pedagoginį institutą buvo priimami asmenys, jau turintys pradinės mokyklos mokytojo vardą ir penkerių metų pedagoginio darbo stažą.

Jei pretendentų būdavo daugiau, į aukštąsias mokyklas priimdavo pagal brandos atestatus.

Studentų amžius, išskyrus Klaipėdos pedagoginį institutą, nebuvo ribojamas, ir Lietuvos aukštųjų mokyklų studentija buvo įvairiausio amžiaus. 1934 m. Vytauto Didžiojo universitete 18-23 metų amžiaus studentų buvo 38,3 proc., 24-30 - 52,3, 31-35 - 6,5, vyresnių kaip 35 metų - 2,9 proc. visų universiteto studentų[3]. Konservatorijoje, į kurią buvo priimami ir muzikai gabūs vaikai, studentų amžius 1938 m. buvo nuo 8 iki 36metų[4]. Į Klaipėdos pedagoginį institutą buvo priimami asmenys iki 30 metų, o vyresni - tik švietimo ministrui leidus[5].

Baigusieji gimnaziją ar tolygią jai vidurinę mokyklą buvo priimami studentais, o neturintys brandos atestato, jei būdavo laisvų vietų, - laisvaisiais klausytojais, jeigu fakulteto taryba pripažindavo tokius pretendentus tinkamais mokytis aukštojoje mokykloje. Lietuvos universiteto fakultetai turėjo teisę įvesti reikalingus papildomus egzaminus. Antai Humanitarinių mokslų ir Medicinos fakultetai papildomai reikalavo brandos atestate pažymio iš lotynų kalbos. Nuo 1930 m. šį reikalavimą įvedė ir kai kurie kiti

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 1100. L. 11.
[2] Ten pat. F. 391. Ap. 3. B. 2764. L. 73.
[3] Vytauto Didžiojo universiteto kalendorius. 1934. K., 1934. P. 65-66.
[4] Lietuvos žinios. 1938. Spalio 13.
[5] LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2763. L. 33.

fakultetai. Neturintys šio pažymio stojantieji buvo priimami tik jei ateityje išlaikys lotynų kalbos egzaminą. Į Konservatoriją laisvaisiais klausytojais buvo priimami muzikai gabūs vaikai, nebaigę jokios mokyklos, mokantys skaityti, rašyti ir skaičiuoti. Klaipėdos pedagoginiame institute mokėsi tik studentai, o laisvųjų klausytojų iš viso nebuvo.

Studentų ir laisvųjų klausytojų studijų sąlygos ir galimybės įgyti aukštojo mokslo baigimo diplomą buvo skirtingos. Laisvieji klausytojai negaudavo stipendijos, negalėjo būti atleisti nuo mokesčio už mokslą. Diplomą jie gaudavo, išėję mokymo plane nustatytą kursą ir pristatę brandos atestatą. Išimtiniais atvejais Lietuvos universiteto fakultetų tarybos ir Klaipėdos prekybos instituto taryba, finansų ministrui sutikus, turėjo teisę duoti jiems diplomą ir be brandos atestato. Antai Matematikos-gamtos fakultetas, nereikalaudamas brandos atestato, du kursus sėkmingai baigusius laisvuosius klausytojus perkeldavo į tikruosius studentus. Medicinos fakultete laisvieji klausytojai galėjo studijuoti tik bendruosius dalykus I ir II kurse, o norintys būti perkelti į III kursą turėjo pristatyti brandos atestatą. Konservatoriją baigę laisvieji klausytojai gaudavo tik atestatą arba pažymėjimą - buvo atsižvelgiama į bendrąjį išsilavinimą. Diplomą galėjo gauti, jei per dvejus metus pristatydavo brandos atestatą. Vėliau pateikusieji turėjo perlaikyti specialybės egzaminą.

Vytauto Didžiojo universiteto 1937 m. statutas įvedė trečią klausytojų kategoriją - hospitantus. Tai asmenys, norėję išklausyti tik keletą pasirinktų dalykų. Išėję juos, gaudavo atitinkamą pažymėjimą.

Beveik visa studentija buvo susitelkusi Lietuvos universitete. Visose kitose aukštosiose mokyklose studijavo vos keli šimtai studentų. Iš 4 lentelės[1] matyti, kad daugiausia studentų per visą nepriklausomybės laikotarpį mokėsi 1932 m. - 4817, iš jų Vytauto Didžiojo universitete - 4553, Žemės ūkio akademijoje - 264, t.y. atitinkamai 94,5 ir 5,5 proc. visų Lietuvos studentų. Vadinasi, nuo Lietuvos universiteto studentų sudėties, jų pažiūrų, dalykinio parengimo lygio labai priklausė visos būsimosios Lietuvos inteligentijos veidas.

Antrajame Lietuvos Respublikos nepriklausomybės dešimtmetyje jau buvo 7 aukštosios mokyklos, o klausytojų visose kitose aukštosiose mokyklose 1933-1939 m. padaugėjo nuo 501 iki 938, t.y. beveik dvigubai. Tačiau,

[1] VDU statistikos knyga. P. 2-208; Lietuvos statistikos metraštis. T. 1-12. K., 1924-1940. Lentelės duomenys yra tų metų rudens semestro, tik Žemės ūkio akademijos 1924-1926 m. - metiniai vidurkiai.

mažėjant jų Vytauto Didžiojo universitete, bendras studentų skaičius Lietuvoje sumažėjo ir buvo mažesnis nei 1932 m. vien universitete. 1939 m. Vytauto Didžiojo universitete mokėsi 3053, o visose kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose - 938 studentai, t.y. atitinkamai 76,5 ir 23,5 proc. visų Lietuvos studentų. Visiškai nepadidėjo bendras studentų skaičius Lietuvoje atidarius antrąjį - Vilniaus universitetą, nes į Vilnių iš Kauno perkėlus Teisių ir Humanitarinių mokslų fakultetus, jie buvo uždaryti Vytauto Didžiojo universitete.

Iš 4 lentelės matyti, kad Lietuvos aukštosiose mokyklose 1922-1939 m. laisvųjų klausytojų buvo nuo 178 iki 422, t.y. nuo 3,8 proc. (1930 m.) iki 15,2 proc. (1922 m.) visų klausytojų. Daugiausia laisvųjų klausytojų buvo Lietuvos universitete. Jo veiklos pradžioje laisvųjų klausytojų buvo 15,2 proc. (1922 m.) ir 13,4 proc. (1923 m.). Vėlesniais metais jų skaičius gerokai sumažėjo. Įsteigus Konservatoriją, nuo 1933 m. laisvųjų klausytojų skaičius Lietuvos aukštosiose mokyklose vėl padidėjo ir 1933-1939 m. buvo apie 8-10 proc. visų klausytojų.

Įdomu pažymėti, jog panašiai studentų skaičius mažėjo ir kaimyninėse Pabaltijo valstybėse. Daugiausia studentų Tartu universitete, turėjusiame 7 fakultetus, buvo 1936 m. - 4726; Latvijos universitete, kuriame buvo 11 fakultetų, 1930-1931 mokslo metais mokėsi 8577 studentai, o 1939 m. studentų skaičius sumažėjo: Tartu universitete iki 2689, o Latvijos - iki 6471[1].

Daugiausia klausytojų Lietuvos universitete studijavo Teisių fakultete. Tai rodo, kad Lietuvos universitetas pirmiausia ir daugiausia tenkino valstybės valdymo aparato kvalifikuotų specialistų poreikius. Pirmasis rektorius prof. J. Šimkus nurodė, jog Lietuvos vyriausybė iškėlė universiteto vadovybei vienintelį ir svarbiausią uždavinį - "paruošti kiek galima daugiau darbuotojų valstybiniam aparatui"[2]. Štai kodėl studentai į Teisių fakultetą, kaip nė į vieną kitą, buvo priimami be jokių papildomų egzaminų ir kitų suvaržymų. Jis visą laiką buvo perpildytas, studentų buvo per daug, o tai neigiamai veikė mokymo proceso organizavimą ir specialistų rengimo kokybę.

---

[1] История Эстонской ССР (с древнейших времен до наших дней). Таллин, 1958. С. 572; *Штейнберг В. А., Пориетис Я. П.* 50-летие Латвийского государственного университета имени Петра Стучки. Рига, 1969. С. 10.

[2] Studentų balsas. 1932. Vasario 15.

4 lentelė. Lietuvos aukštųjų mokyklų klausytojai 1922-1939 m.

Metai	Lietuvos universitetas	Žemės ūkio akademija	Konservatorija	Klaipėdos prekybos institutas	Klaipėdos pedagoginis institutas	Veterinarijos akademija	Iš viso		
							studentų	laisvųjų klausytojų	iš viso
1922	1168						990	178	1168
1923	1380						1194	186	1380
1924	1795	67					1622	240	1862
1925	2368	113					2206	275	2481
1926	3064	93					2853	304	3157
1927	3583	208					3528	263	3791
1928	4004	231					4022	213	4235
1929	3988	223					4036	175	4211
1930	4097	258					4188	167	4355
1931	4475	246					4479	242	4721
1932	4553	264					4496	321	4817
1933	4277	241	260				4363	415	4778
1934	3708	226	215	155			3959	345	4304
1935	3334	198	216	149	146		3689	354	4043
1936	3059	181	214	185	279	22	3591	349	3940
1937	3004	167	221	138	265	41	3445	391	3836
1938	3041	222	266	109	227	59	3502	422	3924
1939	3053	234	249	142	229	84	3658	333	3991

Antrasis pagal studentų skaičių buvo Medicinos fakultetas. Tai lėmė ne vien gydytojų trūkumas, gydytojo profesijos populiarumas, bet ir tai, kad ši profesija tuo metu buvo pelninga. Iš 5 lentelės[1] matyti, kad Teisių ir Medicinos fakultetuose studijavo daugiau kaip pusė universiteto klausytojų. Nuo 1922 m. rudens semestro iki 1932 m. jų padaugėjo nuo 675 iki 2561, t.y. beveik 4 kartus.

Gamtos mokslams nebuvo skiriama daugiau dėmesio. Matematikos-gamtos bei Technikos fakultetai visą laiką buvo vieni mažiausių Lietuvos universitete. Technikos fakultetui kartais net grėsė uždarymas. Krikščionių demokratų valdymo metais švietimo ministras atvirai pripažino, kad "technikos fakultetas (...) tiek reikalingas, kiek šuniui penkta koja"[2]. Dėl to Technikos fakultetui nemažai teko kovoti dėl savo egzistavimo. Tik nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvavimo pabaigoje klausytojų minėtuose fakultetuose padaugėjo ir 1939 m. jų buvo daugiausia - 1115 studentų.

Humanitarinio profilio mokytojus rengė Lietuvos universiteto Humanitarinių mokslų fakulteto trys skyriai - filosofijos, filologijos ir istorijos ir Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrius. 1932 m. šiuose fakultetuose mokėsi atitinkamai 615 ir 134 studentai. Po 1937 m. Vytauto Didžiojo universiteto reformos daugumai studentų perėjus iš Teologijos-filosofijos fakulteto į Humanitarinių mokslų fakultetą, Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje 1938 m. jų sumažėjo dvigubai - iki 67. Nors studentų jame buvo apie 4-5 kartus mažiau nei Humanitarinių mokslų fakultete, bet diplomų jis išdavė tik šiek tiek mažiau (188) negu visas Humanitarinių mokslų fakultetas (264).

Turėdamas katalikiško fakulteto statutą, Teologijos-filosofijos fakultetas buvo "universitetas" universitete. Jis rengė katalikiškos pasaulėžiūros kadrus kone visoms gyvenimo sritims. Šio fakulteto teologijos skyrius rengė katalikų dvasininkus daugiausia tikybai dėstyti pradinėse ir vidurinėse mokyklose. 1932 m. rudenį šitame skyriuje mokėsi 145, 1938 m. - 92 studentai.

Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrius, kaip jau minėta, rengė 14 specialybių specialistus: filosofus, psichologus, geografus, lituanistus, vokiečių, prancūzų, lotynų, graikų kalbų, pedagogikos ir kitus specialistus. Kiekvienas studentas privalėjo pasirinkti vieną pagrindinę ir dvi šalutines specialybes savame arba kitame fakultete. Filosofijos skyriaus studentai išklausydavo Matematikos-gamtos, Humanitarinių mokslų, Teisių fakulte-

[1] VDU statistikos knyga. P. 2-208.
[2] Lietuvos aidas. 1938. Liepos 9.

5 lentelė. Lietuvos universiteto klausytojai 1922-1940 m.

Metai	Fakultetai							Iš viso		
	Teologijos-filosofijos	Evangelikų teologijos	Humanitarinių mokslų	Teisių	Matematikos-gamtos	Medicinos	Technikos	studentų	laisvųjų klausytojų	iš viso
1922 pavasario sem.	26		50	118	32	201	54	399	82	481
rudens sem.	92		97	244	142	431	162	990	178	1168
1923	138		145	368	153	424	152	1194	186	1380
1924	198		233	586	163	436	179	1564	231	1795
1925	266	6	371	767	246	472	240	2105	263	2368
1926	294	10	534	948	362	562	354	2768	296	3064
1927	362	16	661	1178	335	665	366	3325	258	3583
1928	386	22	812	1311	382	685	406	3792	212	4004
1929	425	22	768	1256	357	758	402	3815	173	3988
1930	427	21	711	1344	307	838	449	3935	162	4097
1931	372	21	692	1517	375	921	577	4234	241	4475
1932	297	22	615	1609	354	952	704	4234	319	4553
1933	285	26	503	1457	337	981	688	3918	359	4277
1934	256	26	426	1256	257	890	597	3398	310	3708
1935	244	21	360	1111	231	820	547	3007	327	3334
1936	230		333	982	259	725	530	2741	318	3059
1937	211		372	879	276	671	595	2646	358	3004
1938	170		465	800	312	621	673	2650	391	3041
1939	204		457	635	405	642	710	2741	312	3053
1940 m. pavasario sem.	203				416	702	668	1840	149	1989

tuose vieno ar kito dalyko kursą ir gaudavo to dalyko specialisto teises. Taigi buvo rengiami universalūs specialistai. Valstybės laikraštis "Lietuvos aidas" rašė, kad baigęs šį skyrių, pvz., lituanistas, gaudavo gimnazijos mokytojo vardą ir teisę vidurinėje mokykloje dėstyti lietuvių, vokiečių, lotynų kalbas, istoriją, gamtą, geografiją, aritmetiką ir dailyraštį. "Aspiracijos tikrai universalios, - pažymėjo "Lietuvos aidas". -`Ir kada Švietimo ministerija tokių plačių užsimojimų nenori patenkinti, tai teologai skundžiasi, kad jiems daroma skriauda"[1].

Vytauto Didžiojo universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto 1931 m. rugpjūčio 14 d. reforma, kaip jau minėta, panaikino šio fakulteto filosofijos skyrių. Tačiau jis ir toliau nelegaliai veikė iki 1937 m. universiteto reformos. Iškilus tam į viešumą, Švietimo ministerija 1937 m. sausio 28 d. išleido "Vidurinių mokyklų mokytojų cenzo taisykles"[2], kurios nepripažino Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus absolventams vidurinės mokyklos mokytojo teisių, t.y. aukštojo mokslo baigimo teisių. Išleidus naują 1937 m. Vytauto Didžiojo universiteto statutą, specialistų rengimas Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje buvo legalizuotas. Tačiau įvertinęs šio skyriaus realias galimybes, visų pirma pedagoginio mokslo personalo skaičių, jo specialybes, skaitomus kursus ir kitas aplinkybes, švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1937 m. lapkričio 24 d. raštu Nr. 23926 leido jam rengti tik dviejų specialybių specialistus - filosofijos ir pedagogikos[3]. Vytauto Didžiojo universiteto senato posėdyje 1937 m. lapkričio 25 d. su šiuo švietimo ministro raštu buvo supažindinti dekanai[4]. Vykdant šį nurodymą, istorijos, kalbų ir visų kitų specialybių Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus studentai buvo perkelti studijuoti į Humanitarinių mokslų fakultetą.

Mažiausiai studentų buvo Evangelikų teologijos fakultete. 1932 m. rudenį jame mokėsi 22, 1934 m. - 26 studentai. Jų mokymasis valstybei atsieidavo brangiausiai. 1926-1936 m. vidutiniškai vieno universiteto studento išlaikymas per metus valstybei kainavo 1-1,7 tūkst. litų, o Evangelikų teologijos fakulteto - 2,9-5,4 tūkst. litų, t.y. apie 3 kartus brangiau. Pagrindinė to

---

[1] Lietuvos aidas. 1929. Lapkričio 25.
[2] Vyriausybės žinios. 1937. Nr. 566.
[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 933. L. 33.
[4] Ten pat. B. 696. L. 220.

priežastis - mažas studentų skaičius fakultete. Būtent ši aplinkybė ir nulėmė, kad tautininkų valdžia uždarė Evangelikų teologijos fakultetą[1].

Kitose aukštosiose mokyklose klausytojų skaičius buvo beveik pastovus ir nė vienoje iš jų nesimokė daugiau kaip 300 žmonių.(žr. 4 lentelę).

Tokį jų negausumą daugiausia nulėmė mokymo ir pagalbinių patalpų stoka. Žemės ūkio akademijos studentų skaičių iš tikrųjų lėmė vietų skaičius bendrabutyje, nes Dotnuvos miestelis buvo mažas ir studentui išsinuomoti kambarį buvo beveik neįmanoma. Į akademiją kasmet buvo priimama tik apie 50 studentų, bet ir jų buvo per daug - iki 1932 m. akademija buvo perpildyta.

Trečdalis Lietuvos aukštųjų mokyklų klausytojų buvo moterys. Daugiausia jų mokėsi Klaipėdos pedagoginiame institute (2/3 visų klausytojų), Humanitarinių mokslų, Medicinos ir Matematikos-gamtos fakultetuose, mažiausiai - Technikos fakultete ir nė vienos - Veterinarijos akademijoje.

Studentų skaičius pirmajame dešimtmetyje didėjo ir 1932 m. jų buvo daugiausia - 4553. Tai gąsdino valdančiuosius sluoksnius. Nepaisant didžiulio specialistų trūkumo ir krašto bendro ekonominio ir kultūrinio atsilikimo, krikščionių demokratų spauda jau 1924 m., kai Lietuvoje nebuvo nė 2 tūkst. studentų, o Lietuvos universitetas buvo išleidęs vos 37 specialistus, pradėjo rašyti apie gresiantį inteligentų pertekliaus pavojų. Krikščionių demokratų laikraštis "Rytas" gąsdino: "jei ir toliau taip dalykai eis, tai susilauksime ir mes ne po ilgo aukštąjį mokslą baigusios šviesuomenės perprodukcijos"[2].

---

[1] Švietimo ministerijos aukštų valdininkų nuomone, taip brangiai kainuojantis "fakultetas pasidarė ne tik labai nuostolingas valstybės iždui, bet ir visiškai nebereikalingas kraštui", nes Klaipėdos krašto evangelikų bažnyčios vadovybė nepriima į darbą jo parengtų absolventų (LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 866. L. 326.). Dėl to švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1936 m. rugsėjo 7 d. raštu Nr. 15369 kreipėsi į Lietuvos prezidentą A. Smetoną su prašymu atleisti iš pareigų Evangelikų teologijos fakulteto dekaną prof. P. Jakubėną, prof. V. Gaigalaitį ir prof. K. Kurnatauską (LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 866. L. 328.). Lietuvos prezidento 1936 m. rugsėjo 9 d. aktu Nr. 1108 ir švietimo ministro 1936 m. rugsėjo 11 d. įsakymu minėti Evangelikų teologijos fakulteto profesoriai ir privatdocentas J. Pauperas nuo 1936 m. rugsėjo 15 d. buvo atleisti iš pareigų (LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 1281. L. 169.) ir šis fakultetas patylomis, t.y. nekeičiant universiteto statuto, buvo likviduotas.

[2] Rytas. 1924. Rugsėjo 5.

Didėjant studentų skaičiui, ši viešosios nuomonės formavimo kampanija nuolat stiprėjo, ypač po 1926 m. valstybės perversmo. "Lietuvos aidas" netrukus konstatavo, jog "mes švietimo srityje" priėjome "ribą, kurią toliau peržengti vargiai būtų įmanoma" ir "reikia todėl skaitytis su esamąja nemalonia padėtimi ir surasti būdus šviesuomenės prieaugliui apriboti"[1].

Priemonių studentų skaičiui apriboti tautininkų valdžia ėmėsi jau anksčiau, bet viešai apie tai prakalbo tik 1933 metais. Lietuvos universiteto veiklos pradžioje metinis mokestis už mokslą buvo 100 litų, nuo 1924 m. rudens semestro - 150, o 1927 m. padidintas iki 200 litų. Taip pat buvo padidinti įrašų, papildomų egzaminų ir kiti mokesčiai bei įvesti nauji. Lietuvos universitetui paskirtų stipendijų skaičius ir jų dydis sumažintas: 1926 m. buvo skiriama 135 po 150 litų, o 1934 m. sumažinta iki 100 stipendijų po 100 litų. Švietimo ministerija 1929 m. pasiūlė universiteto vadovybei parengti projektą dėl papildomo studentų apmokestinimo už naudojimąsi įrankiais ir medžiagomis. Tačiau Lietuvos universiteto vadovybė pasiūlymą atmetė kaip "Lietuvai nesveiką dalyką"[2]. Nuo 1929 m. karinės tarnybos prievolė buvo atidedama tik studentams, baigusiems 3 semestrus. Nuo 1930 m. kai kuriuose fakultetuose įvesti lotynų ir lietuvių kalbų egzaminai, dirbtinai suvaržyta Kauno aukštesniosios technikos mokyklos absolventams įstoti į Technikos fakultetą. Iš jų buvo pareikalauta papildomų egzaminų iš Lietuvos ir visuotinės istorijos[3]. To meto liberalinė spauda visiškai pagrįstai pažymėjo, jog "istorijos skaistykla buvo sugalvota ne mokslo, bet kitokiais sumetimais. Tuo norima daugelį atgrasinti nuo universiteto, kad jie pasiliktų amatininkais, žemesniu technikos personalu, pavaduojančiu diplomuotus ponus. Čia kvepia anais, kai kam laimingais metais, kai buvo griežtos ribos tarp ponų ir mužikų. Į technikos mokyklą daugiausia stoja ne baltarankiai lepūnėliai, bet darbo žmonių vaikai, trokštą būti (...) naudingais sau ir kraštui. Jiems norima užkirsti kelią į universitetą"[4].

Studentų skaičiaus mažinimo politiką tautininkų valdžia vykdė ir kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose. Joms taip pat buvo skiriamas labai menkas stipendijų skaičius, net nuo mokesčio už mokslą buvo atleidžiama mažiau studentų, negu tai leido daryti įstatymas ir t.t. Antai 1933 m. pertvarkius

---

[1] Lietuvos aidas. 1933. Balandžio 21.
[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 242. L. 396, 397.
[3] Vytauto Didžiojo universiteto įstatymai. K., 1934. P. 109.
[4] Lietuvos žinios. 1931. Rugpjūčio 13.

Kauno muzikos mokyklą į Konservatoriją, jai buvo paskirta dar mažiau stipendijų, negu jų buvo skirta mokyklai[1]. Veterinarijos akademijos statutas leido jos tarybai atleisti nuo mokesčio už mokslą 25 proc. studentų, o 1937 m. faktiškai buvo atleista tik 13 proc.[2]

Dėl tautininkų valdžios vykdomos politikos "šviesuomenės prieaugliui apriboti", pablogėjus materialinėms gyvenimo sąlygoms ir dėl kitokių priežasčių, studentų skaičius Lietuvoje nuo 1933 m. gerokai sumažėjo. Tautininkų spauda įtikinėjo Lietuvos visuomenę, kad krašte inteligentų perteklius. Tačiau tai nieko bendra neturėjo su tikrove. Vytauto Didžiojo universiteto rektorius prof. M. Remeris, atidarydamas naujus mokslo metus 1937 m. rugsėjo 15 d., nurodė, kad "skleidžiamos žinios, jog Lietuvoje yra inteligentų perteklius, neturi pagrindo. Lietuvoje inteligentų yra per maža. Visuomenė nėra pasiekusi aukšto intelektualinio kultūros laipsnio. Įvairiose gyvenimo srityse trūksta specialistų"[3].

Nors Lietuvai labai trūko inžinierių, medicinos ir veterinarijos gydytojų, agronomų, mokytojų ir kitų kvalifikuotų specialistų, bet ir tas nedidelis aukštąjį mokslą baigusių specialistų skaičius nebuvo aprūpintas darbu. Aprūpinus valdžios aparatą teisininkais ir kitais specialistais, daugiau jų parengus antrajame Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetyje, daugelis jų nebegalėjo rasti darbo pagal įgytą specialybę, dirbo pirmą pasitaikiusį darbą, atsirado nemaža inteligentų bedarbių.

Aukštasis mokslas Lietuvoje nepriklausomybės metais buvo turtingųjų visuomenės sluoksnių privilegija, mažai prieinama arba visiškai neprieinama šalies gyventojų daugumai. Aukštosiose mokyklose mokėsi daugiausia turtingųjų sluoksnių jaunimas. Iš 6 lentelės[4] matyti, kad darbininkų vaikų 1933-1938 m. buvo tik 3,2-6,6 proc. visų universiteto studentų. Palyginti daug buvo prekybininkų (10,1-16,4 proc.), valdininkų bei tarnautojų (11,7-15,5 proc.) vaikų. Nemažai buvo gydytojų, advokatų, menininkų ir kitų laisvomis profesijomis besiverčiančių tėvų vaikų (10,7-13,3 proc.). Panaši studentų socialinė sudėtis buvo ir kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose. Antai iš 1925-1936 m. Žemės ūkio akademijos agronomijos skyriaus kursą išklausiusių 390 studentų (43,3 proc. visų į akademiją 1924-1936 m. priimtų

---

[1] LLMA. F. 84. Ap. 1. B. 18. L. 44.
[2] Lietuvos žinios. 1937. Vasario 13.
[3] Lietuvos žinios. 1937. Rugsėjo 16.
[4] VDU statistikos knyga. P. 30-198. 1929-1931 m. duomenys yra pavasario, 1932-1938 m. - rudens semestro. Rodiklių klasifikacija palikta originalo.

6 lentelė. Lietuvos universiteto klausytojų socialinė sudėtis 1929-1938 m.

Tėvų verslas	Metai									
	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Žemės ūkis	1843	1798	1781	1874	1859	1632	1454	1329	1266	1295
Pramonė	115	113	125	158	124	113	106	80	375	358
Prekyba	626	546	584	707	561	443	370	310		
Tarnyba	446	438	530	571	565	505	504	461	796	826
Laisva profesija	420	432	527	579	490	430	375	329		
Darbininkai	-	-	-	-	139	124	135	159	174	201
Kiti	93	38	54	224	194	169	153	157	163	182
Žinių nesuteikė	269	362	558	440	345	292	237	234	230	179
Iš viso	3812	3727	3959	4553	4277	3708	3334	3059	3004	3041

studentų) 63 proc. buvo stambių ūkininkų, 22 - vidutinių valstiečių, 6,2 - žemės ūkio darbininkų, 4,6 - tarnautojų ir valdininkų, 2,6 - amatininkų ir miesto darbininkų, 1,5 proc. - prekybininkų vaikų[1]. 1940 m. pavasario semestre Veterinarijos akademijoje mokėsi 50,4 proc. stambių ūkininkų, 17,3 - vidutinių valstiečių, 12,2 - mažažemių, 4,5 - bežemių, 8 - laisvųjų profesijų, 6 - tarnautojų ir 1,5 proc. - amatininkų vaikų[2].

Iš 7 lentelės[3] matyti, kad beveik du trečdaliai studentų gyveno tėvų bei giminių išlaikomi. Nemaža jų dalis, kaip pažymėjo ilgametis Matematikos-gamtos fakulteto dekanas prof. Z. Žemaitis, nerūpestingai leido jaunystę, "lankė dažnus "labdaringus" balius, vakarėlius, alučius (...), nelabai sielojosi dėl mokslo, daugiau galvojo kaip linksmiau praleisti laiką"[4].

Kita studentijos dalis buvo studentai-tarnautojai. Šie studentai buvo priversti studijų metais patys užsidirbti lėšų pragyvenimui ir mokesčiams už mokslą. Nemažai Lietuvos universiteto studentų dirbo valstybinėse ir privačiose įstaigose. Paskaitos ir pratybos kai kuriuose fakultetuose, pvz. Teisių, vyko daugiausia popietinėmis valandomis bei vakarais, ir studentai galėjo derinti savo darbą su studijomis universitete. Tačiau turėjusių nuolatinę tarnybą ir besivertusių palyginti neblogai Lietuvos universiteto studentų 1929-1936 m. sumažėjo beveik dvigubai - nuo 30,7 proc. iki 16 proc. Žemės ūkio akademijos ir Klaipėdos aukštųjų mokyklų studentams rasti kokį nors uždarbį nebuvo beveik jokios galimybės. Tiktai Lietuvos universiteto ir Konservatorijos nemažai studentų už menką atlyginimą dirbo kavinėse ir restoranuose, įmonėse pasiuntiniais, vertėsi privačiomis pamokomis ir atsitiktiniu darbu. Iš laisvo uždarbio 1929-1936 m. gyveno 7,6-14,7 proc. Lietuvos universiteto studentų.

Brangstant pragyvenimui, studentų, gyvenančių vien tik iš stipendijos, 1929-1936 m. Lietuvos universitete sumažėjo nuo 6,6 proc. iki 0,2 proc., o paskutiniaisiais Lietuvos nepriklausomybės metais apskritai jų nebeliko.

---

[1] Žemės ūkio akademijos metraštis. K., 1937. T. 11. Sąs.1. P. 10.

[2] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 402. L. 172-173.

[3] VDU statistikos knyga. P. 30-198. 1929-1931 m. duomenys yra pavasario, 1932-1938 m. - rudens semestro. Rodiklių klasifikacija palikta originalo.

[4] Aukštosios mokyklos kūrimasis ir vystymasis Kaune. V., 1967. P. 22.

7 lentelė. Lietuvos universiteto studentų pragyvenimo šaltiniai 1929-1938 m.

Pragyvenimo šaltinis	Metai									
	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Tėvai	1499	1469	1627	2381	2305	1984	1786	1812	1964	1936
Giminės	229	247	312	431	414	346	283	213		
Svetimi	74	56	62	146	128	113	117	75		
Stipendija	253	229	224	81	42	33	28	6		
Tarnyba	1171	1107	1033	1035	910	813	696	511	509	565
Laisvas uždarbis	475	512	582	347	355	310	290	357		
Kiti	-	-	-	8	16	10	28	12	446	452
Žinių nesuteikė	111	107	119	124	107	99	106	73	85	88
Iš viso	3812	3727	3959	4553	4277	3708	3334	3059	3004	3041

8 lentelė. Lietuvos universiteto klausytojų nacionalinė sudėtis 1923-1926 ir 1929-1938 m.

Tautybė	Metai													
	1923	1924	1925	1926	1929	1930	1931	1932	1933	1934	1935	1936	1937	1938
Lietuvių	824	1128	1524	2099	2555	2494	2650	3065	3102	2812	2642	2422	2391	2396
Lenkų	9	18	35	86	85	88	89	117	115	84	89	82	66	54
Rusų	12	15	20	29	47	59	67	64	66	58	38	37	41	32
Vokiečių	4	5	11	16	30	37	48	67	68	59	37	31	28	39
Latvių	1	3	5	7	10	8	6	14	18	15	12	7	7	13
Žydų	342	387	496	830	1070	1027	1078	1209	886	661	496	462	448	488
Kitų tautybių	2	8	13	14	9	10	14	17	19	16	17	15	14	15
Žinių nesuteikė	-	-	1	3	6	4	7	-	3	3	3	3	9	4
Iš viso	1194	1564	2105	3064	3812	3727	3959	4553	4277	3708	3334	3059	3004	3041

Lietuvos aukštosiose mokyklose mokėsi daugiausia lietuviai.Iš 8 lentelės[1] matyti, kad Lietuvos universitete 1923-1938 m. jų buvo 69-79 proc. visų klausytojų. Iš nacionalinių mažumų daugiausiai buvo žydų: 1929-1932 m. Lietuvos universitete jų buvo vidutiniškai 26-28 proc., o 1933-1938 m. - 15-20 proc. visų klausytojų. Daugiausia jų buvo Medicinos ir Teisių fakultetuose. Antai 1932 m. Medicinos fakultete jų buvo 42-46 proc., rusų - apie 1-1,5, lenkų - 0,8-2,5, vokiečių - 0,3-1,5 proc. visų klausytojų.

Panaši tautinė studentų sudėtis buvo ir kitose aukštosiose mokyklose. Antai Konservatorijoje 1933 m. mokėsi 71 proc. lietuvių, 23,7 - žydų, 3,3 - vokiečių, 1,6 - rusų, 0,4 proc. - lenkų; Klaipėdos pedagoginiame institute 1936 m. lietuvių buvo 86 proc., žydų - 12,5, rusų - 1, vokiečių - 0,5 proc. visų klausytojų[2]. Iš 523 klausytojų, kurie 1924-1933 m. išklausė kursą Žemės ūkio akademijoje, lietuvių buvo 96 proc., žydų - 1,7, lenkų - 1,3, latvių - 0,6, rusų - 0,4 proc.[3]

Studijų sąlygos Lietuvos aukštosiose mokyklose buvo labai sunkios. Mokestis už mokslą vis didėjo, buvo įvedami įvairūs papildomi mokesčiai. Kaip jau minėta, Lietuvos universitete mokestis už mokslą 1927 m. buvo padidintas nuo 100 iki 200 litų, už dokumentų įforminimą stojant mokytis - nuo 3 iki 5, vėliau - iki 10 Lt. Už papildomus egzaminus iš istorijos, lotynų, lietuvių kalbų ir kitų dalykų reikėjo mokėti po 15 Lt, už paskaitas ir pratybas kitame fakultete - po 3 Lt už vieną valandą. Paprasto diplomo kaina buvo 20 Lt, pergamentinio - 50 Lt. Ministrų kabineto nutarimu nuo 1938 m. balandžio 22 d. Humanitarinių mokslų ir Matematikos-gamtos fakultetų studentai už kūno kultūros pratybas turėjo mokėti po 3 Lt už valandą, t.y. apie 60 Lt per semestrą. Be to, universiteto studentai mokėjo po 3 Lt studentų atstovybei išlaikyti ir po 2 Lt - akademinei ligonių kasai[4].

Toks pat mokestis už mokslą - 200 Lt per metus - buvo ir kitose aukštosiose mokyklose; Žemės ūkio akademijoje - 150 Lt. Išimtis buvo vienintelė aukštoji mokykla - Klaipėdos pedagoginis institutas, kur mokslas

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 55. L. 4, 5, 8, 15, 16; VDU statistikos knyga. P. 30-198. 1923-1925 m. tik studentų, o 1926 m. ir 1929-1938 m. - studentų ir laisvų klausytojų duomenys. 1929-1931 m. pateikti pavasario, o 1926 m. ir 1929-1938 m. - rudens semestro duomenys.

[2] LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2764. L. 54.

[3] Žemės ūkio akademijos pirmojo dešimtmečio apyskaita. P. 133.

[4] Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. pavasario semestro kalendorius. K., 1935. P. 220-221; Lietuvos žinios. 1935. Vasario 6.

buvo nemokamas[1]. Tokią tautininkų valdžios politiką galima paaiškinti ne tik specifiniu šios aukštosios mokyklos studentų kontingentu, bet ir tautininkų siekimu sustiprinti savo įtaką Klaipėdos krašto inteligentijai.

Mokestis už mokslą ir įvairios papildomos rinkliavos sunkia našta gulė ant neturtingų studentų pečių. Studentai, laiku nesumokėję mokesčio už mokslą, buvo šalinami iš aukštosios mokyklos. Antai tik Medicinos fakultete 1926 m. buvo pašalinti 94 nesumokėję už mokslą studentai[2]. Iš Konservatorijos dėl šitos priežasties 1935 m. buvo pašalinti 81, 1936 m. - 76, 1939-1940 m.m. - 87 studentai[3]. Tokia pat padėtis buvo ir visų aukštųjų mokyklų. Tai rodo, kaip veikė šis "socialinis filtras", "atsijodavęs" iš aukštosios mokyklos neturtingųjų visuomenės sluoksnių vaikus.

Lietuvos vyriausybė nelabai rūpinosi studentijos materialine padėtimi. Lietuvos universitetui 1922 m. buvo skirtos tik 6 stipendijos po 40 Lt, 1923 m. - 25 stipendijos po 100 Lt.[4] Kai į valdžią atėjo liaudininkų ir socialdemokratų vyriausybė, nuo 1926 m. stipendijų skaičius buvo padidintas iki 135, jų dydis - iki 150 Lt. Po 1926 m. gruodžio 17 d. valstybės perversmo stipendijų skaičius ir jų dydis buvo sumažintas: nuo 1934 m. universitetas gaudavo tik 100 stipendijų po 100 Lt. Taigi valstybines stipendijas gaudavo tik 2-3 proc. studentų.

Panaši padėtis buvo ir kitose aukštosiose mokyklose. Konservatorijoje 1938 m. stipendijas gavo 5 proc., Klaipėdos prekybos institute - 9 proc. visų studentų[5]. Šiek tiek geresnė padėtis buvo Žemės ūkio ministerijos žinioje esančiose aukštosiose mokyklose. Žemės ūkio akademija pirmame veiklos dešimtmetyje kasmet gaudavo 40 stipendijų po 120 Lt 10-čiai mėnesių per metus[6]. Stengiantis, kad daugiau studentų gautų stipendijas, jos buvo skaidomos. Žemės ūkio ir Veterinarijos akademijose 1939 m. stipendijas gavo 20 proc. studentų[7]. Vis dėlto negalima teigti, kad daugeliui studentų

---

[1] Respublikos pedagoginis institutas Klaipėdoje. Studijų tvarka ir programa. Klaipėda, 1938. P. 5.

[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 23. L. 59, 155.

[3] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 1083. L. 38,47; B. 1086. L. 190, 192.

[4] Ten pat. F. 631. Ap. 12. B. 45. L. 30, 131.

[5] Rytas. 1935. Vasario 15; Lietuvos žinios. 1938. Vasario 17.

[6] Žemės ūkio akademijos pirmojo dešimtmečio apyskaita. 1924-1934. K., 1934. P. 131.

[7] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 327. L. 6.

buvo skiriamos stipendijos[1]. Išimtis buvo tik Klaipėdos pedagoginis institutas, kur stipendijas gaudavo dauguma studentų. Antai 1937 m. pavasario semestrą iš 279 studentų stipendijas gavo 221, t.y. 79,2 proc. visų studentų[2].

Remdamasi 1919 m. rugpjūčio 22 d. išleistomis "Taisyklėmis skirti stipendijas aukštąjį mokslą einantiems"[3], stipendijas skirdavo tarpžinybinė komisija, o nuo 1922 m. spalio 28 d. - švietimo ministras[4]. Pradžioje už stipendiją, gautą vienerius metus, reikėjo atidirbti paskyrimo vietoje dvejus metus, vėliau - 1,5 metų. Neatvykęs dirbti į paskyrimo vietą studentas privalėjo per 5 metus grąžinti valstybei gautąją stipendiją. Šiose taisyklėse nebuvo nurodyti kriterijai, kuriais vadovaujantis galėjo būti skiriamos stipendijos. Krikščionių demokratų valdymo metais pagal šias taisykles stipendijos buvo skirtos tik jiems ištikimiems specialistams rengti. Stipendijos dažnai buvo skiriamos turtingiems studentams[5].

Liaudininkų ir socialdemokratų valdžia 1926 m. liepos 31 d. išleido Stipendijų įstatymą[6] ir jame numatė skirti stipendijas tiktai neturtingiems ir gabiems studentams. Tačiau šiame įstatyme nebuvo numatyta buvusiuosius stipendininkus aprūpinti darbu, o baigę aukštąją mokyklą jie privalėjo grąžinti visą jiems išmokėtą stipendiją.

Tautininkų valdžia 1928 m. rugsėjo 21 d. išleido naują Valstybinių stipendijų ir paskolų įstatymą[7]. Jis, šiek tiek pakeistas, galiojo iki 1940 metų. Remdamasis šiuo įstatymu, stipendiją skirdavo atitinkamas ministras aukštosios mokyklos teikimu. Už vienerius metus gautą stipendiją reikėjo atidirbti 1,5 metų paskyrimo vietoje ir grąžinti valstybei 30 proc. gautos stipendijos sumos, o negavęs paskyrimo į darbą absolventas privalėjo grąžinti visą gautosios stipendijos sumą.

Taigi, nepaisant daugkartinių stipendijų skyrimo tvarkos pakeitimų, valstybinė stipendija buvo paskola, kurios dalį ar visą reikėjo grąžinti valstybei užbaigus mokslus. Gaunantys valstybinę stipendiją studentai buvo atlei-

---

[1] *Šimatonis S.* Prieškario akademija Lietuvoje//Lietuvos žemės ūkio akademija. 1924-1994. V., 1994. P. 18.
[2] LCVA. F. 391. Ap. 3. B. 2764. L. 155-160.
[3] Laikinosios vyriausybės žinios. 1919. Nr. 11.
[4] Vyriausybės žinios. 1922. Nr. 112.
[5] Seimo stenogramos. 3-sis seimas. 1926. 20 posėdis. P. 11.
[6] Vyriausybės žinios. 1926. Nr. 232.
[7] Vyriausybės žinios. 1928. Nr. 283.

džiami nuo mokesčio už mokslą ir tam tikrą laiką buvo aprūpinami darbu valstybinėse įstaigose. Vėlesniais metais jau toli gražu ne visi stipendininkai gaudavo paskyrimą į darbą.

Be valstybinių stipendijų, kai kurios aukštosios mokyklos dar turėjo fondus privačių stipendijų. Antai Lietuvos universitete buvo 8 stipendijos inžinieriaus T. Narutavičiaus fondo, 10 - rašytojo J. Tumo-Vaižganto, 12 - kunigo Pautieniaus, 4 - prof. P. Radzvicko[1] ir kt.

Visose aukštosiose mokyklose kiekvieną semestrą nuo mokesčio už mokslą buvo atleidžiama 20 proc. neturtingų ir gabių studentų, Žemės ūkio akademijoje nuo 1928 m. - 30 proc. visų studentų.

Lietuvos Vyriausybė nesirūpino studentijos buitiniais reikalais. Per visą Lietuvos nepriklausomybės laikotarpį pagrindinė aukštoji mokykla - Lietuvos universitetas - neturėjo nė vieno studentų bendrabučio. Iš provincijos atvykę studentai buvo priversti privačiai nuomoti kambarį, o jo kaina kasmet vis didėjo. Antai 1937 m. "Lietuvos aidas" rašė, kad "kas pernai mokėjo po 40 lt, ten šiandien neužleidžiama be 50 lt"[2].

Lietuvos Vyriausybei suteikus finansinę bei materialinę-techninę pagalbą, Lietuvos universiteto katalikiškoms ir tautiškoms studentų organizacijoms buvo pastatyti bendrabučiai, kuriuose galėjo gyventi tiktai šitų organizacijų nariai. Apgailestaudamas dėl Lietuvos Vyriausybės atvirai vykdomos politinio protekcionizmo politikos, universiteto rektorius prof. V. Čepinskis rašė: "Gaila tiktai, kad buvusi krikščionių demokratų valdžia pasirūpino tai valdžiai artimu jaunimu, o tautininkų valdžia vadinamu tautiškai nusistačiusiu jaunimu. Tokia valdžios taktika rodo visišką pagrindinių jaunimo auklėjimo principų supratimo stoką ir nesudaro valdžiai garbės. Tai viena. Antra, tokia taktika demoralizuoja jaunimą, nes skatina ir veda tą jaunimą prie tokio prisitaikymo, kuris nesuderinamas su žmogaus garbe"[3]. Tuo pat metu "laisvamaniškai ir socialistiškai nusistačiusio jaunimo pastangos gauti pašalpą ar net paskolą sau bendrabutį pasistatyti susidūrė su nenugalimomis kliūtimis"[4]. Taigi nepriklausomybės metais Lietuvos studentija ideologiniu ir partiniu požiūriu buvo suskirstyta į dvi - savų ir svetimų - grupes, kurių atžvilgiu krikščionių demokratų ir tautininkų Vyriausybės vykdė skirtingą socialinę politiką. Prof. V. Čepinskio nuomone, "Lietuvos valdžiai, ar ji

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 696. L. 662.
[2] Lietuvos aidas. 1938. Rugsėjo 10.
[3] Kultūra. 1929. Nr. 10. P. 534.
[4] Ten pat.

tautiška, ar krikščioniškai demokratiška, ar socialistiška - visas Lietuvc jaunimas turi būti vienodai brangus, nepaisant to jaunimo palinkimo prie tc ar kitos pasaulėžiūros ir to jaunimo simpatijų tai ar kitai partijai"[1]. Nepritar šioms mintims negalima, bet jos to meto valdantiesiems sluoksniams buv svetimos.

Neturėjo bendrabučių ir kitos aukštosios mokyklos. Tik Žemės ūki akademija, kaip jau minėta, turėjo nedidelį bendrabutį, nes būdam laukuose be bendrabučio ji apskritai nebūtų galėjusi veikti, ir Klaipėdc pedagoginis institutas - netoli nuo miesto, Giruliuose, kur gyveno daugum šio instituto studentų.

Sunkios mokymosi sąlygos Lietuvos aukštosiose mokyklose priversdav daugelį neturtingų studentų atsisakyti studijų arba rinktis ne svajojamą (pvz medicinos ar technikos specialybę, kainuojančią brangiau), bet prieinc mesnę, kad liktų daugiau laiko (teisę, literatūrą). Ir tik nedidelė neturtingųj studentų dalis baigdavo mokslą. Dauguma jų buvo laisvieji klausytojai, nc neturėjo reikalaujamo mokslo cenzo, dažnai pertraukdavo studijas pat arba, neužmokėję mokesčių, būdavo išbraukiami iš klausytojų sąrašų. Ap apgailėtiną neturtingosios studentijos padėtį daug rašė to meto periodir spauda. Antai parodęs nuo 1930 m. sparčiai blogėjančią studentų materi linę padėtį, valstiečių liaudininkų laikraštis "Lietuvos žinios" 1935 m. kon tatavo, kad "šiuo metu didelės studentijos dalies materialinė būklė y tiesiog katastrofiška", nes šito "kai kurios sferos ir tenori"[2]. Vadinasi, sunkc mokymosi sąlygos Lietuvos aukštosiose mokyklose nepriklausomybės meta ir buvo tas neįveikiamas barjeras kelyje į aukštąjį mokslą neturtingų visuomenės sluoksnių jaunimui. Šios sąlygos lėmė studentijos socialir sudėtį ir aukštąjį mokslą padarė turtingųjų sluoksnių privilegija.

2. Kvalifikuotų specialistų išleidimas

Nepriklausomybės metais aukštosioms mokykloms teko spręsti lab atsakingą ir svarbų uždavinį - parengti besivystančiai savarankiškai Lietuvc valstybei įvairių sričių kvalifikuotų specialistų. Kiekviena aukštoji mokykla gyvybiškai svarbų uždavinį sprendė pagal visas savo išgales ir kartu lab prisidėjo prie šalies vystymo, lietuvių tautos kultūros ugdymo.

---

[1] Kultūra. 1929. Nr. 10. P. 534.

[2] Lietuvos žinios. 1935. Vasario 6.

Lietuvos universiteto daugumos fakultetų mokymo planai buvo parengti 4 metams, išskyrus Technikos fakultetą ir Medicinos fakulteto medicinos skyrių, kur mokslas truko 5 metus. Kadangi į universiteto penkių fakultetų pirmąjį kursą studentai atėjo iš Aukštųjų kursų, tai pirmąją absolventų laidą jis išleido po dvejų darbo metų - 1924 metais. 1922 m. rudenį Žemaičių (Kauno) dvasinės seminarijos klausytojai buvo perkelti į Teologijos-filosofijos fakulteto teologijos skyrių[1], ir jis pirmąją absolventų laidą taip pat išleido 1924 metais.

Žemės ūkio akademijoje mokslas truko 3,5 metų (namų ūkio sekcijoje - 3 metus). Kadangi pirmaisiais veiklos metais, 1924 m., iš Lietuvos universiteto ji gavo 10 antro ir 18 trečio kurso studentų[2], tai Žemės ūkio akademija pirmuosius diplomus galėjo išduoti 1927 m., o iš tikrųjų išdavė 1928 metais.

Konservatorijoje mokslas truko 6-7 metus. Buvo laikoma, jog Kauno muzikos mokykla dar iki jos pertvarkymo į Konservatoriją buvo pasiekusi aukštosios muzikos mokyklos lygį, todėl Konservatorijos išleista pirmoji absolventų laida jau 1933 m. gavo aukštojo mokslo baigimo diplomus.

Klaipėdos prekybos institute mokslas truko 3 metus. Dvi pirmąsias specialistų laidas (1937 m. ir 1938 m.) institutas išleido Klaipėdoje ir dvi (1939-1940 m.) - Šiauliuose. Klaipėdos pedagoginis institutas dvi mokytojų laidas (1937 m. ir 1938 m.) išleido Klaipėdoje ir po vieną Panevėžyje (1939 m.) bei Vilniuje (1940 m.).

Veterinarijos akademijoje mokslas truko 5 metus. Pirmąją specialistų laidą ji išleido 1941 metais.

Vilniaus universitetas 1940 m. pavasario semestre išleido pirmąją specialistų laidą, kurią sudarė daugiausia Vytauto Didžiojo, taip pat kai kurie buvusiojo S. Batoro universiteto auklėtiniai.

Būtina pažymėti, kad visose aukštosiose mokyklose, išskyrus Klaipėdos mokyklas ir Veterinarijos akademiją, mokslas truko gerokai ilgiau, negu buvo numatyta mokymo planuose. Dėl sunkių mokymosi sąlygų ir kitų priežasčių daugelis studentų mokėsi labai ilgai, kartais net 10-15 metų. Antai Lietuvos universiteto Technikos fakulteto absolventai vidutiniškai mokėsi 9 metus[3]. Dėl šitos priežasties kvalifikuoti specialistai buvo išleidžiami paly-

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 13. B. 139. L. 2.

[2] Žemės ūkio akademijos pirmojo dešimtmečio apyskaita. 1924-1934. K., 1934. P. 61.

[3] Lietuvos žinios. 1939. Spalio 23.

9 lentelė. Lietuvos aukštųjų mokyklų 1924-1940 m. išleisti specialistai

Metai	Lietuvos universitetas														
	fakultetai ir jų skyriai														
	Teologijos-filosofijos			Evangelikų	Humanitarinių mokslų				Teisių			Matematikos-gamtos			
	teologijos	filosofijos	iš viso	teologijos	filosofijos	filologijos	istorijos	iš viso	teisės	ekonomikos	iš viso	matematikos	fizikos-chemijos	biologijos	iš viso
1924	7	-	7	-	-	-	-	-	27	-	27	3	-	-	3
1925	12	-	12	-	-	-	-	-	24	-	24	2	-	-	2
1926	19	12	31	-	-	3	1	4	41	-	41	2	-	-	2
1927	27	22	49	-	-	-	3	3	48	3	51	3	-	1	4
1928	25	17	42	-	-	1	1	2	46	-	46	7	2	6	15
1929	22	31	53	6	1	5	13	19	50	6	56	7	4	9	20
1930	26	12	38	1	-	5	5	10	48	6	54	9	-	5	14
1931	19	7	26	5	4	11	4	19	58	4	62	17	3	3	23
1932	16	11	27	-	1	10	9	20	79	7	86	8	1	7	16
1933	27	19	46	3	1	19	5	25	83	16	99	3	4	8	15
1934	19	10	29	3	2	11	5	18	81	8	89	8	4	8	20
1935	31	13	44	4	2	8	5	15	96	31	127	7	4	8	19
1936	27	10	37	1	2	21	3	26	64	42	106	11	7	7	25
1937	17	8	25	-	-	27	12	39	78	32	110	10	4	5	19
1938	22	2	24	-	-	14	10	24	68	27	95	2	4	14	20
1939	22	9	31	-	3	20	17	40	68	33	101	1	2	10	13
1940	24	5	29	-	-	-	-	-	-	-	-	4	12	8	24
Iš viso	362	188	550	23	16	155	93	264	959	215	1174	104	51	99	254

9 lentelės tęsinys

Metai	Lietuvos universitetas									Žemės ūkio akademijos skyriai			
	fakultetai ir jų skyriai								Iš viso	agronomijos	miškininkystės	namų ūkio	Iš viso
	Medicinos					Technikos							
	medicinos	stomatologijos	farmacijos	veterinarijos	iš viso	statybos	technologijos	iš viso					
1924	-	-	-	-	-	-	-	-	37	-	-	-	-
1925	-	-	10	-	10	3	-	3	51	-	-	-	-
1926	6	17	-	4	27	-	-	-	105	-	-	-	-
1927	14	10	4	2	30	6	-	6	143	-	-	-	-
1928	25	3	2	3	33	1	4	5	143	2	1	-	3
1929	30	16	2	4	52	7	8	15	221	1	1	-	2
1930	24	12	4	3	43	6	9	15	175	4	4	-	8
1931	24	10	2	-	36	1	2	3	174	1	3	-	4
1932	43	23	1	-	67	5	3	8	224	9	3	-	12
1933	38	41	8	-	87	13	8	21	296	11	10	-	21
1934	74	31	14	-	119	12	14	26	304	16	1	1	18
1935	54	33	16	-	103	32	13	45	357	16	6	2	24
1936	58	51	23	-	132	17	14	31	358	10	-	4	14
1937	61	37	8	-	106	21	9	30	329	15	1	3	19
1938	71	52	19	-	142	17	4	21	326	4	-	4	8
1939	72	25	25	-	122	24	10	34	341	8	-	3	11
1940	76	20	20	-	116	24	13	37	206	7	-	-	7
Iš viso	670	381	158	16	1225	189	111	300	3790	104	30	17	151

9 lentelės tęsinys

Metai	Konservatorija	Klaipėdos prekybos institutas	Klaipėdos pedagogi-nis institutas	Vilniaus universitetas							Iš viso Lietuvos aukštosiose mokyklose
				fakultetai ir jų skyriai						iš viso	
				Humanitarinių mokslų			Teisių				
				Filologijos	istorijos	iš viso	teisės	ekonomikos	iš viso		
1924											37
1925											51
1926											105
1927											143
1928											146
1929											223
1930											183
1931											178
1932											236
1933	9										326
1934	14										336
1935	7										388
1936	14										386
1937	29	51	121								549
1938	23	34	131								522
1939	14	38	98								502
1940	6	(40)*	(95)*	13	4	17	45	9	54	71	(425)*
Iš viso	116	(163)*	(445)*	13	4	17	45	9	54	71	(4736)*

* Duomenys apytiksliai

ginti lėtai ir jų skaičius buvo nedidelis, o aukštajam mokslui išlaikyti skirtos finansinės lėšos buvo panaudojamos nepakankamai veiksmingai.

Iš 9 lentelės[1] matyti, kad Lietuvos Respublikos visos aukštosios mokyklos per 1924-1940 m. pavasario semestrą parengė apie 4736 specialistus. Lietuvos universiteto diplomą įgijo 3790, o visų kitų mokyklų - apie 946 (19,97 proc. visų diplomų) studentai. Taigi daugiau kaip 4/5, arba 80,03 proc., visų specialistų išleido Lietuvos universitetas. Tai buvo jo didžiulis indėlis į Lietuvos kultūros, mokslo ir krašto vystymą apskritai.

Įdomu pažymėti, kad kaimyninių Pabaltijo respublikų universitetai per tą patį laikotarpį išleido gerokai daugiau kvalifikuotų specialistų. Latvijos universitetas per 20 savo veiklos metų (1919-1939 m.) parengė 6841, Tartu universitetas 1920-1939 m. - 5751 specialistą[2]. Tai galima paaiškinti ne tik tuo, kad kaimyninių respublikų universitetuose mokėsi daugiau studentų, juose buvo daugiau fakultetų negu Lietuvos universitete, bet ir tuo, kad jų darbas buvo veiksmingesnis. Per 20 metų Tartu universitetą užbaigė 42,5 proc., Latvijos universitetą - 29 proc. visų įstojusiųjų mokytis[3].

Daugiausia specialistų Lietuvos universitete parengė Medicinos ir Teisių fakultetai - 32,4 proc. ir 31,1 proc., o mažiausiai - Matematikos-gamtos ir Technikos fakultetai - 6,6 proc. ir 7,9 proc. visų universitete parengtų specialistų. Iš Lietuvos universiteto išleistų specialistų teisininkų buvo 25,3 proc., gydytojų - 17,7, dvasininkų - 10,2, humanitarų - 11,9, o inžinierių tik 7,9 proc., gamtos mokslų specialistų - 6,7 proc. Lietuvos universitetas daugiausia rengė tradicinių specialybių kvalifikuotus specialistus. Teisininkų, gydytojų, dvasininkų ir humanitarų buvo 65,1 proc. absolventų.

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 548; Ap. 13. B. 155; Ap. 14. B. 86-109; F. 391. Ap. 4. B. 1083. L. 185; F. R856. Ap. 1. B. 618. L. 30-35; B. 416. L. 2-33; LLMA. F. 84. Ap. 1. B. 19. L. 6-7; VDU statistikos knyga. P. 9-215; KVVDU baigusiųjų registracijos knyga. 1924-1950 metai. P. 1-539; Žemės ūkio ministerijos metraštis. 1918-1938. K., 1938. P. 131; Pedagoginis metraštis. Panevėžys, 1939. P. 261-265; Prekybos institutas Klaipėdoje. Studijų santvarka ir 1937/38 mokslo metų programa. P. 143; Židinys. 1938. Nr. 7. P. 154; 1939. Nr. 7. P. 105; Lietuvos žinios. 1935. Balandžio 17; 1938. Vasario 1; Lietuvos aidas. 1940. Gegužės 15.

[2] История Эстонской ССР. Таллин, 1974. Т. 3. С. 477; История Латвийской ССР. Рига, 1958. Т. 3. С. 416.

[3] Ten pat.

Ketvirtadalis (25,9 proc.) Lietuvos universiteto absolventų buvo moterys. Daugiausia jų buvo Medicinos fakultete - 49,3 proc. (stomatologių - net 96,4 proc.). Iš Humanitarinių mokslų fakulteto absolventų moterų buvo 45 proc., Matematikos-gamtos - 38,7 proc. Mažiausiai moterų baigė Technikos ir Teisių fakultetus - atitinkamai 0,7 ir 9,2 proc.

Žemės ūkio akademiją baigusiųjų specialistų buvo tik 3,19 proc. visų aukštųjų mokyklų išleistų specialistų. Toks jų skaičius - 151 specialistas - aukštosios mokyklos viso (1924-1940 m.) veiklos laikotarpio rezultatas. Tai labai menkas specialistų būrys ir dar tokiai agrarinei šaliai, kokia tuo metu buvo Lietuva. Tai nulėmė ne tik tai, kad tuo metu šalyje vyravo smulkieji ir vidutiniai valstiečių ūkiai, kuriems nereikėjo aukštąjį išsilavinimą įgijusių specialistų, bet ir kitos aplinkybės.

Kaip minėta, Žemės ūkio akademijoje mokslas truko 3,5 metų (namų ūkio sekcijoje - 3 metus). Baigus mokymo kursą, reikėjo atlikti vienerių (pusės) metų praktiką, išlaikyti diplominius egzaminus ir apginti diplominį darbą. Iš 9 lentelės matyti, kad iki 1931 m. akademijos baigimo diplomą gavo tik 7 agronomai ir 6 miškininkai. Kad diplomai būtų išduoti greičiau, 1931 m. gruodžio 3 d. pakeitus statutą, buvo panaikinta vienerių metų praktika[1]. Tačiau dėl to mažai kas pagerėjo, nes, kaip ir anksčiau, priimant specialistą į darbą, buvo tenkinamasi Žemės ūkio akademijos išduotu laikinu pažymėjimu, kuris buvo gaunamas išlaikius diplominius egzaminus. Užbaigti akademiją, t.y. apginti diplominį darbą neskatino ir gaunamas atlyginimas, kuris buvo vienodas tiek turintiems laikiną pažymėjimą, tiek diplomą. Dėl to iš 462 studentų, kurie iki 1938 m. sausio 1 d. išlaikė diplominius egzaminus, aukštojo mokslo baigimo diplomą ir teises gavo tik 125 studentai: 85 agronomai, 30 miškininkų ir 10 agronomių-šeimininkių[2].

Statistinių duomenų apie 1938-1940 m. išduotus diplomus šaltiniuose nepavyko rasti. Tačiau juos nustatyti galima iš kitų šaltinių. Žemės ūkio akademijoje apgintų diplominių darbų skaičius yra tolygus išleistų absolventų skaičiui. Pagal "Žemės ūkio akademijos metraštyje" paskelbtas diplominių darbų anotacijas 1936 m. buvo apginta 14, 1937 m. - 19 diplominių darbų[3]. Toks pat tais metais išduotų diplomų skaičius yra nurodytas ir "Žemės ūkio ministerijos metraštyje", kuriuo remiantis sudaryta 9 lentelė.

---

[1] Vyriausybės žinios. 1931. Nr. 370.

[2] Žemės ūkio ministerijos metraštis. 1918-1938. K., 1938. P. 131.

[3] Žemės ūkio akademijos metraštis. 1936. T. 10. Sąs. 2. P. 269-275; 1937. T. 11. Sąs. 2. P. 75-84.

"Žemės ūkio akademijos metraščiuose" paskelbtų diplominių darbų anotacijos rodo, kad akademija 1938 m. išdavė 8, 1939 m. - 11 ir 1940 m. - 7 diplomus[1]. Tiktai kai kurių diplominių darbų temos yra labai bendro pobūdžio (pvz., apie žemės ūkio reformą, žemės ūkio mokyklas, spaudą ir t.t.) ir iš jų sunku nustatyti, kokį skyrių absolventas baigė. Visi tokie absolventai 9 lentelėje yra priskirti prie agronomijos skyriaus. To meto periodinės spaudos duomenimis, iki 1939 m. rudens semestro diplominius egzaminus išlaikė 523 studentai[2], iš kurių diplominius darbus buvo apgynę, t.y. visai užbaigę Žemės ūkio akademiją tik apie 140.

Reikia pažymėti, kad istorinėje literatūroje nepagrįstai sutapatinami asmenys, gavę akademijos laikiną pažymėjimą, su tais, kurie įgijo aukštojo mokslo baigimo diplomą ir teises, t.y. išlaikę diplominius egzaminus, bet neapgynę diplominio darbo sutapatinami su apgynusiais diplominį darbą. Ir vienu, ir kitu atveju buvę akademijos klausytojai laikomi absolventais. Be to, pateikiami labai skirtingi statistiniai duomenys. Antai "Tarybų Lietuvos enciklopedijoje" teigiama, kad "iki 1940 m. akademiją baigė apie 500 absolventų"[3]. Žemės ūkio akademijos statuto 42§ skelbė, kad "diplomui gauti reikia išlaikyti pasirinktos specialybės akademijoje dėstomų dalykų nustatyti egzaminai, atlikti praktikos darbai, išlaikyti diplominiai egzaminai, atlikti vienų metų specialinė praktika, parašyti ir apginti diplominis darbas"[4]. Vadinasi, sutapatinti apgynusius diplominius darbus su neapgynusiais nėra juridinio pagrindo. Pastaruosius reikia laikyti ne akademijos absolventais, o asmenimis, dar nebaigusiais aukštojo mokslo.

Jubiliejiniame Žemės ūkio akademijos leidinyje S. Šimatonis teigia, kad "iki 1940 m. kursą išklausė ir baigiamuosius egzaminus išlaikė 607 studentai, diplomus gavo 178 asmenys, arba atitinkamai 70 ir 20 proc. nuo priimtųjų skaičiaus"[5]. Tačiau autorius nenurodė jokio šaltinio, kuriuo remdamasis pateikė šiuos duomenis, ir todėl sunku nustatyti, ar jie patikimi. Manytume, jog nesant tiesioginių statistinių duomenų, visiškai patikima akademijos

---

[1] Žemės ūkio akademijos metraštis. 1938. T. 12. Sąs. 1. P. 183; 1940. T. 13. Sąs.1. P. 151-155; Sąs. 2-3. P. 259-264; Žemės ūkio metraštis. 1941. T. 1. Sąs. 1-2. P. 114-117.

[2] Židinys. 1939. Nr. 8-9. P. 300.

[3] Tarybų Lietuvos enciklopedija. V., 1988. T. 4. P. 653.

[4] Vyriausybės žinios. 1928. Nr. 285.

[5] Lietuvos žemės ūkio akademija. 1924-1994. V., 1994. P. 15.

1938-1940 m. absolventų skaičių nustatyti pagal apgintų diplominių darbų anotacijas.

Nepaisant to, kad Žemės ūkio akademija parengė palyginti nedaug kvalifikuotų specialistų, ji labai prisidėjo prie žemdirbystės kėlimo Lietuvoje nepriklausomybės metais.

Konservatoriją baigė 2,45 proc. visų specialistų, kuriuos parengė aukštosios mokyklos. Norinčiam įsigyti diplomą buvo keliami dideli reikalavimai. Pereiti iš kurso į kursą buvo palyginti nesunku, tačiau užbaigti paskutinį kursą, t.y. gauti diplomą buvo sudėtinga. Paskutiniame kurse studentai privalėjo parengti didelę baigiamojo egzamino programą, ypač fortepijono, violončelės ir smuiko klasėse. Programa savo apimtimi prilygo koncertinei programai, o per vienerius metus parengti tokią aukšto meninio lygio programą buvo neįmanoma. Be to, absolventas privalėjo gerai valdyti savo instrumentą ir būti susipažinęs su jam skirta sudėtingiausia literatūra. Tokiam meniniam brandumui pasiekti reikėjo daug laiko. Todėl mokytis Konservatorijos paskutiniame kurse du tris metus buvo laikoma visiškai normaliu reiškiniu. Konservatorijos baigiamieji egzaminai paprastai būdavo vieši.

Konservatoriją 1933-1939 m. baigė 110 absolventų, iš jų fortepijono skyrių - 24, dainavimo - 29, styginių instrumentų - 29, pučiamųjų - 13, vargonų - 13, kompozicijos - 4. 1940 m. Konservatoriją baigė 6 absolventai, kurių specialybių nustatyti mums nepavyko.

Konservatorija labai prisidėjo prie lietuvių muzikinės kultūros ugdymo.

Klaipėdos prekybos institutas išleido 3,44 proc. visų aukštosiose mokyklose parengtų specialistų. Norint gauti instituto baigimo diplomą, pakako, išklausius kursą, išlaikyti egzaminus[1]. Vėliau išleistame leidinyje nurodytas dar ir reikalavimas apginti diplominį darbą[2]. Tačiau iš tikrųjų į šį reikalavimą mažai kreipta dėmesio[3]. Nepavyko rasti duomenų, kiek absolventų buvo paskutinėje laidoje. Tėra žinoma, kad 1937 m. rudenį instituto pirmame kurse įregistruota 60 studentų. 1940 m. pavasarį jie turėjo baigti mokslą. Žinant kiek vidutiniškai per metus studentų "nubyra", institutą galėjo baigti apie 40 studentų. Taigi 1937-1940 m. jis galėjo išleisti apie 163 prekybininkus.

---

[1] Prekybos instituto statutas. Klaipėda, 1935. P. 10.

[2] Prekybos institutas Klaipėdoje. Studijų santvarka ir programa. K., 1936. P. 11.

[3] Naujoji Ramuva. 1938. Nr. 1-2. P. 52.

Vėliausiai įsteigtas Klaipėdos pedagoginis institutas išleido daugiausia specialistų po Lietuvos universiteto - 9,1 proc. visų aukštųjų mokyklų specialistų. Norint gauti jo baigimo diplomą, pakako išlaikyti semestro egzaminus. Nepavyko rasti duomenų apie paskutinę absolventų laidą. Yra žinoma, kad 1939 m. pavasario semestrą II kurse mokėsi 98 studentai ir visi jie baigė institutą. Jeigu ir 1940 m. visi 95 II kurso studentai baigė institutą, tai Klaipėdos pedagoginis institutas parengė 445 pradinių mokyklų mokytojus.

Vilniaus universitetas 1940 m. pavasario semestre išleido 1,5 proc. visų specialistų. Humanitarinių mokslų fakulteto taryba 1940 m. pavasario semestrą patvirtino 26 diplomantų išlaikytus baigiamuosius egzaminus[1], taip pat buvusio S. Batoro universiteto 15 diplomantų išlaikytus egzaminus. Tačiau iš 41 diplomanto diplominius darbus egzaminų komisijai įteikė tik 17.

Kiekvienos aukštosios mokyklos darbo veiksmingumą rodo studentų ir išleistų specialistų santykis. Kaip jau minėta, Tartu universitete šis rodiklis buvo 42,5 proc., Latvijos universitete - 29 proc. Kaip buvo pagrindinėje Lietuvos Respublikos aukštojoje mokykloje - Lietuvos universitete?

Būtina pabrėžti, kad apie įstojusius į Lietuvos universitetą statistikos nebuvo, o be jos neįmanoma nustatyti, koks įstojusiųjų ir baigusiųjų santykis. Istorinėje literatūroje galima rasti du šiuos rodiklius - 16,9 ir 20,5 procentų[2]. Tačiau abu jie moksliškai nepagrįsti, nes įstojusiųjų skaičius nustatytas, matyt, sudėjus atskirų metų pirmo kurso studentus. Šiuo atveju į jį pateko visi antramečiai, "amžini" studentai ir po pertraukos grįžusieji. Dėl to nurodytas į universitetą įstojusių ir baigusių santykis yra netikslus.

Pirmą kartą į Lietuvos universitetą priimtųjų skaičiui nustatyti svarbus šaltinis galėtų būti Lietuvos centriniame valstybės archyve esančios studentų asmens bylos. Tačiau jų skaičius neatitinka paties universiteto surinktų statistikos duomenų. Remiantis jais, 1933 m. į universitetą buvo priimti 1006 nauji studentai, 500 grįžtančiųjų, 1934 m. - 722 ir 563, 1935 m. - 681 ir 552, 1936 m. - 601 ir 568, t.y. iš viso 1933-1936 m. buvo priimta 3010 naujų studentų ir 2183 studentai sugrįžo[3]. Tačiau studentų asmens bylų (f.631, ap.7) tėra: 1933 m. - 896, 1934 m. - 675, 1935 m. - 648, 1936 m. - 590, t.y. iš

---

[1] LCVA. F. R. 856. Ap. 1. B. 616. L. 139, 140, 141, 150, 174.

[2] Kauno medicinos institutas. K., 1970. P. 18; Mažoji lietuviškoji tarybinė enciklopedija. T. 2. P. 99; Martynaitis M. Kauno Antano Sniečkaus politechnikos institutas. V., 1979. P. 32.

[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 1129. L. 193.

viso 2809. Vadinasi, trūksta net 201 studento asmens bylų, 1933-1936 m. pirmą kartą įstojusių į universitetą. Nesant kitų šaltinių, kuriuos būtų galima palyginti, neįmanoma nustatyti, kuris iš minėtų dviejų šaltinių yra patikimas.

Lietuvos universitetas daugiau kaip per 20 metų išleido 3790 specialistų. Turint galvoje, kad per 14 iš 20 metų universitete kasmet nuolat mokėsi 3-4 tūkst. studentų, galima teigti, kad universiteto darbo efektyvumas labai mažas. Kaip jau minėta, jis buvo daug mažesnis už Latvijos universiteto (29 proc.) ir ypač Tartu universiteto (42,5 proc.) darbo efektyvumą. Vis dėlto Lietuvos universitetas daugiausia prisidėjo prie lietuvių tautos kultūros ir mokslo ugdymo.

Tai, kad universitetas parengdavo nedaug specialistų, nulėmė to meto politinės bei socialinės sąlygos, visų pirma Lietuvos Vyriausybės vykdoma aukštojo mokslo politika. Net ir gabiausių studentų darbštumas bei pastangos baigti mokslą ne visada duodavo lauktus rezultatus, nes Lietuvos valdžia beveik nesirūpino studentijos buitiniais reikalais, neaprūpino bendrabučiais, stipendijomis. Brangus pragyvenimas, nuolat didėjantys mokesčiai už mokslą, menka universiteto materialinė bazė, patalpų, mokymo priemonių, lėšų stoka, vertė daugelį studentų studijuoti su pertraukomis, labai ilgai, kartais net 10-15 metų. Pats švietimo ministras K. Jokantas 1926 m. gegužės 26 d. ataskaitoje rašė, kad "studentų skaičius kasmet auga, tik dėl pragyvenimo brangumo ir lėšų stokos žymi dalis išstoja mokslų nebaigusi"[1].

Be valdžios vykdytos aukštojo mokslo politikos, "amžino" studento tipą Lietuvos universitete iš dalies lėmė ir dalykinė mokymo sistema. Antra vertus, dėl dalykinės sistemos ir studentijos beveik visiško antramečiavimo - šios švietimo rykštės - to meto sąlygomis neturtingieji studentai galėjo daugelį metų mokytis ir vargais negalais baigti universitetą, patys užsidirbdami pragyventi ir mokslui reikalingus pinigus. 1929-1936 m. iš tarnybos ir laisvo uždarbio gyveno 38,3-31,4 proc. visų studentų. Įvedus kursinę mokymo sistemą, jie būtų turėję palikti universitetą. Juk nė vienos Lietuvos Respublikos aukštosios mokyklos nebuvo galima baigti vakariniu ar neakivaizdiniu būdu.

Darbo efektyvumu iš visų Lietuvos universiteto fakultetų išsiskyrė Teologijos-filosofijos fakultetas. Iš 1933-1940 m. šio fakulteto filosofijos skyrių baigusių 76 absolventų (40,4 proc. visų jo išleistų absolventų) dauguma - 63 (82,8 proc.) baigė nustatytu laiku, t.y. per 4 metus, tik 11 (14,5

[1] LCVA. F. 391. Ap. 8. B. 97. L. 6.

proc.) - per 4,5 metų ir tik 2 (2,6 proc.) - per 5 metus[1]. Vadinasi, Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus darbas buvo gana efektyvus. Tam reikšmės, matyt, turėjo lengvesnės studijų sąlygos šitame fakultete. Apie 90-95 proc. šio skyriaus studentų priklausė ateitininkų korporacijoms[2] ir buvo aprūpinti ateitininkų sąjungai priklausiusiu bendrabučiu. Taip pat daugelis šio skyriaus studentų gaudavo stipendijas, kurių, ypač privačių, nemažai turėjo fakultetas[3]. Be to, organizuojant mokymo procesą, daugiau buvo taikomi kursinės mokymo sistemos elementai, nustatytas trumpesnis mokslams išeiti laikas, iki 1929 m. pabaigos visai nereikalauta diplominio darbo, praktikuota egzaminus laikyti, neišklausius viso kurso, buvo užskaitomi mokymo dalykai, išeiti ne aukštojoje mokykloje[4] ir kt. Tačiau vargu ar galima aiškinti didelį šio skyriaus darbo efektyvumą ypatingu studentų darbštumu[5].

Taip pat buvo menkas ir Žemės ūkio akademijos darbo efektyvumas. 1924-1936 m. į akademiją buvo priimti 825 studentai[6], kurie iki 1940 m. vasaros turėjo baigti mokslą, o baigė tik 151, arba 18,3 proc., įstojusiųjų.

Efektyviausiai dirbo Klaipėdos pedagoginis institutas. Iš 1935-1937 m. įstojusių 406 studentų jį baigė 350, t.y. 86,2 proc.[7] Čia reikia turėti galvoje keletą aplinkybių. Pirmiausia nedideli reikalavimai - mokslas truko tik dvejus metus, nereikėjo laikyti diplominių egzaminų ir rašyti diplominio darbo. Be to, institute buvo kursinė, o ne dalykinė mokymo sistema. Antra, kaip jau buvo minėta, tai vienintelė aukštoji mokykla Lietuvos Respublikoje, kurioje mokslas buvo nemokamas, daugelis studentų aprūpinami bendrabučiu ir stipendijomis.

Specialistų rengimo lygis Lietuvos aukštosiose mokyklose nepriklausomybės metais buvo aukštas ir visuomenės nuomonė apie baigusių aukštuosius mokslus profesionalumą - teigiama. Gal tik išimtis buvo Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus absolventai. Antai valstybės laikraštis

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 548.

[2] *Kajackas A.* VDU Teologijos-filosofijos fakultetas//Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1993. P. 145.

[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 933. L. 8.

[4] Ten pat. B. 696. L. 216.

[5] Lietuvos universitetas 1579-1803-1922. Chikago, 1972. P. 356.

[6] Žemės ūkio ministerijos metraštis. 1918-1938. K., 1938. P. 130.

[7] Pedagoginis metraštis. Panevėžys, 1939. P. 262.

"Lietuvos aidas" rašė, kad "prieš kelias dienas vėl plačiai buvo skelbiami sąrašai istorikų, baigusių Teologijos-filosofijos fakultetą. Atsižiūrint to fakulteto profesorių sąstato ir skaitomųjų kursų, negalima nesistebėti paplitusių "istorikų" daugybe! Ir jie paleidžiami į pasaulį kaip istorikai Lietuvos universiteto vardu! Jeigu jie būtų paskelbti istorikais Teologijos-filosofijos fakulteto vardu - tat tegu jiems Viešpats padeda, bet kai skelbiama viso universiteto vardu, tai jau tenka raudonuoti"[1]. Panašios nuomonės apie Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus išleistų absolventų parengimo lygį tautininkų spauda laikėsi ir po dešimties metų. To meto specialistų nuomone, "Filosofijos skyrius kaip tik išdavė tiek daug diplomų ne dėl aukšto mokslo lygio jame, o dėl to, kad absolventai diplomus įgydavo tuo greičiau, kuo buvo uolesni klerikalinės srovės propagandistai"[2]. Pasitaikė atvejų, kai šio skyriaus baigimo diplomus absolventai įgydavo net visais metais anksčiau, negu buvo numatyta fakulteto reguliamine. "Buvo atsitikimų, - rašė R.Nagenis straipsnyje "Diplomų dirbtuvė", - kad per tris metus baigdavo lengvai šį fakultetą"[3]. Tokia padėtis susidarė todėl, kad "Filosofijos skyriuje studentų mokslinimas yra sumaišytas su klerikalinės srovės politinėmis užmačiomis ir norėdamas (šis skyrius) "pasigaminti" kuo daugiau savų diplomuotų žmonių, be atodairos pradėjo dalyti pusvelčiui diplomus, neturėdamas reikiamų pajėgų ir realių galimybių tinkamai studentus išmokslinti"[4]. Gal suabsoliutinti šitų vertinimų nevertėtų, nes tarp šio skyriaus absolventų vėliau išryškėjo ir gerų specialistų, bet objektyviam tyrinėtojui į tai visai nekreipti dėmesio taip pat negalima, nes pateikta nuomonė buvo patvirtinta aukščiausio valstybinio lygio dokumentuose ir įteisinta juridiškai. Kaip jau minėta, Švietimo ministerija 1937 m. sausio 28 d. išleido "Vidurinių mokyklų mokytojų cenzo taisykles"[5], kurios nepripažino Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus absolventams vidurinės mokyklos mokytojo teisių, t. y. aukštojo mokslo baigimo teisių. Švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1937 m. lapkričio 24 d. pranešė Vytauto Didžiojo universiteto rektoriui prof. M. Remeriui, jog "Švietimo Ministerijos organai baigusių Teologijos-filosofijos Fakultetą nelaikys turinčiais vidurinių mokyklų įstatymo 25 str. minimą mokslo cenzą, teikiantį teisę būti vidurinių

[1] Lietuvos aidas. 1929. Birželio 26.
[2] Akademikas. 1939. Nr.16-17. P. 252.
[3] Akademikas. 1939. Nr.13-14. P. 212.
[4] Akademikas. 1939. Nr. 16-17. P. 252 - žurnalo viršelis.
[5] Vyriausybės žinios. 1937. Nr. 566.

mokyklų istorijos ir kalbų bei literatūros mokytojais. Šitaip teks traktuoti baigusius Teologijos-filosofijos Fakultetą, nepaisant to, ar jie į fakultetą buvo priimti, paskelbus naująjį Universiteto statutą, ar prieš tai"[1]. Tačiau šių faktų paskelbimas sovietinės valdžios metais atliktuose moksliniuose tyrinėjimuose dabartiniu metu kai kurių mokslininkų yra vertinamas kaip priekaištų ir trūkumų ieškojimas Vytauto Didžiojo universiteto veikloje, "žvelgiant iš savo politinių ir ideologinių (ateistinių) pozicijų"[2]. Manytume, jog to meto tautininkų spauda ateizmo neskleidė, o minėtos mokytojų cenzo taisyklės nagrinėjamu klausimu yra toks svarbus istorinis šaltinis, kad tik dėl objektyvumo stokos jo nepastebi kai kurie mokslininkai.

Taigi Lietuvos Respublikoje kvalifikuotus specialistus rengė septynios aukštosios mokyklos. Pagrindinėje ir didžiausioje - Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitete - buvo sutelkta dauguma visų Lietuvos studentų. Todėl jo studentijos sudėtis, palyginti aukštas specialistų parengimo lygis lėmė visos Lietuvos būsimosios inteligentijos veidą. Nors Lietuvos Respublikos gyvavimo pabaigoje jau buvo septynios aukštosios mokyklos, bet studentų skaičius jose, palyginti su trečiojo dešimtmečio pradžia, gerokai sumažėjo.

Aukštosiose mokyklose buvo rengiama inteligentija daugiausia iš turtingųjų visuomenės sluoksnių atstovų. Aukštųjų mokyklų darbo efektyvumas, išskyrus Klaipėdos pedagoginį institutą, buvo menkas. Dėl valdžios vykdytos aukštojo mokslo politikos palyginti maža dalis įstojusiųjų įgydavo aukštosios mokyklos baigimo diplomą. Per visą savo veiklos laikotarpį šešios aukštosios mokyklos parengė tik apie 4736 specialistus. Nors Lietuvai labai trūko gydytojų, inžinierių, agronomų ir kitų specialistų, bet antrajame Lietuvos Respublikos gyvavimo dešimtmetyje atsirado nemaža inteligentų bedarbių. Nepavyko ir tautininkams sustiprinti savo pozicijų Klaipėdos krašte specialiai rengiant jam mokytojus ir prekybininkus Klaipėdoje. Hitlerininkams įsigalėjus Klaipėdos krašte, šie absolventai turėjo ieškoti darbo kitur Lietuvoje.

Daugiausia prie Lietuvos mokslo ir kultūros ugdymo, bendros krašto pažangos prisidėjo Lietuvos universitetas, parengęs net 80,03 proc. visų aukštųjų mokyklų išleistų specialistų. Pradinio mokslo švietimo sistemą plėtoti padėjo Klaipėdos pedagoginis institutas, parengęs didelį būrį mokytojų (9,1 proc. visų aukštųjų mokyklų specialistų) pradinėms mokykloms.

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 933. L. 33.
[2] *Dundulis B.* Min. str. P. 163.

IV. MOKYMO PROCESAS IR MOKSLINIS DARBAS LIETUVOS AUKŠTOSIOSE MOKYKLOSE

Lietuvoje nepriklausomybės metais besikuriančiai aukštajai mokyklai turėjo įtakos to meto Vakarų Europos bei prieškarinės Rusijos aukštosios mokyklos. L. Gylienės surinktais duomenimis, 1927 m. 66,6 proc. Lietuvos universiteto profesorių buvo baigę Rusijos aukštąsias mokyklas, o 33,3 proc. profesorių ir 43 proc. docentų buvo studijavę Vakarų Europoje[1]. Pagal tai, kur ir kokios patirties sukaupė Lietuvos aukštosios mokyklos kūrėjai bei organizatoriai, skirtingų mokyklų veikloje ar net tos pačios aukštosios mokyklos, pvz., Lietuvos universiteto, skirtinguose fakultetuose pasireiškė daug specifinių bruožų. Ypač skyrėsi mokymo proceso organizavimas bei dėstytojų mokslinėms kvalifikacijoms keliami reikalavimai.

Lietuvos aukštosiose mokyklose mokslas paprastai prasidėdavo rugsėjo 15 d. ir baigdavosi birželio 15 d. (Klaipėdos aukštosiose mokyklose - birželio 30 d.). Be vasaros atostogų, kurios trukdavo 3 mėnesius, studentai taip pat buvo paleidžiami atostogų Kalėdų ir Velykų proga. Lietuvos universitete šios atostogos mokslo metų viduryje truko 1,5 mėnesio - nuo gruodžio 15 d. iki sausio 15 d. ir 15 dienų pavasarį. Vadinasi, mokymo procesas Lietuvos universitete truko tik 7,5 mėn. per metus, o likusius 4,5 mėn. studentai atostogaudavo[2]. Beveik tiek pat mokymas truko ir kitose aukštosiose mokyklose. Manytume, jog laikas buvo išnaudojamas labai neproduktyviai ir tai negalėjo prisidėti prie aukštojo mokslo efektyvumo didinimo.

Lietuvos aukštosiose mokyklose nepriklausomybės metais nebuvo vienodos mokymo proceso organizavimo sistemos. Vienose aukštosiose mokyklose buvo dalykinė mokymo sistema ir laisvas paskaitų lankymas, kitose - kursinė sistema ir griežtai nustatyta mokymosi tvarka - privalomas visų mokymo dalykų paskaitų bei pratybų lankymas, trečiose - derinami įvairūs dalykinės ir kursinės mokymo sistemų variantai.

---

[1] *Gylienė L.* Vytauto Didžiojo universiteto dviejų dešimtmečių veiklos apžvalga//Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1994. P. 24.

[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 47. L. 38; Vytauto Didžiojo universiteto kalendorius. 1934. K., 1934. P. 7-19.

Lietuvos universitete vyravo dalykinė mokymo sistema, nors kai kuriuose fakultetuose ji buvo labai įvairiai derinama su kursine. Kursinė mokymo sistema buvo tik Teologijos-filosofijos fakulteto teologijos skyriuje ir Evangelikų teologijos fakultete. Medicinos, Technikos, Matematikos-gamtos fakultetuose buvo pusiau kursinė, Humanitarinių mokslų ir Teisių - dalykinė mokymo sistema. Studentų mokymosi laikas aukštojoje mokykloje nebuvo ribojamas. Atsiradus nemažai "amžinų" studentų, 1937 m. Vytauto Didžiojo universiteto statutas apribojo studijų laiką universitete. Statuto 96 straipsnyje nustatyta, kad studentai gali studijuoti ne ilgiau kaip pusantro karto to laiko, kokį fakulteto taryba yra nustačiusi tos specialybės mokslui išeiti, o kurių pažangumas mažesnis, negu reikalaujama, turi būti šalinami iš universiteto[1].

Tačiau praktiškai ši priemonė mažai tepakeitė susidariusią padėtį.

Kai mokymo sistema buvo dalykinė, paskaitas, seminarus, laboratorinius darbus ir kitas pratybas lankyti nebuvo privaloma. Kiekvieną semestrą studentas galėjo laisvai pasirinkti bet kuriuos mokymo dalykus, kurie numatyti fakulteto mokymo planuose ir buvo privalomi jo specialybei. Po to jis užsirašydavo pas atitinkamą profesorių ir klausydavo jo paskaitų, lankydavo pasirinktų mokymo dalykų pratybas. Daugelio mokymo dalykų paskaitų vienu metu klausėsi ir ką tik įstojusieji, ir jau baigiantys universitetą studentai. Todėl labai dažnai studentai pradėdavo studijuoti vieną ar kitą dalyką labai skirtingai pasirengę. Paprastai kiekvienas profesorius skaitė paskaitas ne vieno, o keleto dalykų. Toli gražu ne visų dalykų paskaitų kursas buvo skelbiamas kasmet, juo labiau ne kiekvieną semestrą. Dažniausiai jis buvo skaitomas kas antrą, kas trečią arba net kas ketvirtą semestrą. Todėl dažnai pasitaikydavo, kad paskutiniame kurse studentas jau rašė diplominį darbą ir ruošėsi baigiamiesiems egzaminams, o dar nebuvo išklausęs paskaitų kurso vieno ar kito dalyko, kuris buvo skelbiamas prieš metus ar dvejus. Tais atvejais, kai tokio dalyko paskaitų kursas nebuvo numatytas tais metais skaityti, studentams buvo leidžiama laikyti egzaminą ir neišklausius paskaitų kurso[2]. Kai kuriuose fakultetuose, ypač kur trūkdavo dėstytojų, nebuvo atitinkamo dalyko dėstytojo arba jie dėl didelio apkrovimo nepajėgdavo normaliai dirbti, šia išimtimi buvo piktnaudžiaujama[3]. Išklausyto mokymo dalyko egzaminą studentai turėjo teisę laikyti bet kuriuo metu:

---

[1] Vyriausybės žinios. 1937. Nr. 591.

[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 933. L. 38.

[3] Ten pat. B. 1022. L. 57.

iškart, kai išklauso paskaitų kursą, arba po metų, dvejų ir t.t. Fakultetuose, kuriuose mokymo sistema buvo dalykinė, pvz., Humanitarinių mokslų, semestro egzaminams laikyti buvo nustatytos trys sesijos per metus: sausio 15-30 d., birželio 1-15 d., rugsėjo 15-30 d. Vėliau kai kuriuose fakultetuose buvo įvesti tam tikri apribojimai. Antai Teisių fakulteto 1932 m. reguliamino 56 straipsnyje buvo reikalaujama, kad studentai, išklausę kursą ir per trejus metus neišlaikę egzaminų, norėdami gauti diplomą, "turi visų fakultete dėstomų dalykų egzaminus laikyti iš naujo, išskyrus laikytus per paskutinius trejus metus"[1]. Tuo tarpu Humanitarinių mokslų fakultete tokios griežtos tvarkos nebuvo. Šio fakulteto 1926 m. reguliamine rašoma, kad "bendriems dalykams išeiti ir jų egzaminams laikyti laikas nenustatomas"[2]. Tiktai studentams, neišlaikiusiems bendrųjų dalykų egzaminų, nebuvo leidžiama atlikti pratybų.

Iš vieno kurso į kitą perkeliamiems studentams reikalavimai taip pat buvo skirtingi. Antai Teisių fakulteto pirmajame 1922 m. reguliamine tebuvo tik bendro pobūdžio nurodymas, jog studentai privalo per 8 semestrus išklausyti visus mokymo plane numatytus dalykus ir išlaikyti reikalingus egzaminus. Tiktai po dešimties metų šitame fakultete buvo nustatyta griežtesnė studijų tvarka. 1932 m. išleistame Teisių fakulteto reguliamine buvo numatyta, kad norint pereiti į III, V ir VII semestrus, teisių skyriuje reikėjo išlaikyti po du egzaminus, iš kurių trys buvo privalomi, o likusius galėjo pasirinkti pats studentas; ekonomijos skyriuje - iš viso aštuonis egzaminus, iš kurių penki privalomi, o tris rinkosi pats studentas. Humanitarinių mokslų fakultete griežtesnė studijų tvarka nustatyta dar vėliau. Tiktai 1938 m. reguliamine buvo nurodyta, jog per pirmuosius dvejus mokslo metus būtina išlaikyti egzaminus ir įskaitas visų tų dalykų, kurie yra bendri visoms fakulteto specialybėms ir vienos savo specialybei svarbesnės užsienio kalbos egzaminą[3]. Neišlaikę šio egzaminų minimumo, negalėjo būti perkelti į V semestrą. Technikos ir Medicinos fakultetuose buvo nurodyti konkretūs dalykai, kurių egzaminą būtina išlaikyti, kad studentas būtų perkeltas į aukštesnį kursą, o Matematikos-gamtos fakultete buvo nurodytas tik skaičius egzaminų, kuriuos reikėjo išlaikyti, o dalyką pasirinkdavo pats studentas.

---

[1] Vytauto Didžiojo universitetas. Teisių fakulteto reguliaminas. K., 1932. P. 9.

[2] Lietuvos universiteto humanitarinių mokslų fakultetas. Reguliaminas. K., 1926. P. 4.

[3] Humanitarinių mokslų fakulteto reguliaminas. K., 1938. P. 22.

Žemės ūkio akademijoje mokymo tvarka buvo tokia pat, kaip ir Lietuvos universiteto Matematikos-gamtos fakultete. Akademijos tarybos 1927 m. lapkričio 3 d. nutarimu studentas, keliamas į III semestrą, turėjo būti išlaikęs penkių mokymo dalykų egzaminus, į V semestrą - devynių[1]. Pusė šių mokymo dalykų buvo nurodyti, o likusius studentas galėjo pasirinkti savo nuožiūra. Išleidus 1928 m. pirmąjį Žemės ūkio akademijos reguliaminą, šie reikalavimai buvo šiek tiek pakeisti ir sukonkretinti. Keliamas į III semestrą studentas privalėjo būti išlaikęs keturis egzaminus, į V semestrą - dešimt, į VII semestrą - dvidešimt egzaminų[2]. Vadinasi, jei studentas buvo materialiai aprūpintas, jis galėjo tame pačiame kurse studijuoti neribotą laiką ir nelaikyti nė vieno egzamino. Nuo 1928 m. padėtis pasikeitė. Studentai, kurie per metus neišlaikė trijų mokymo dalykų egzaminų, ir antramečiai, pakartotinai neišmokę kurso, akademijos tarybos nutarimu turėjo būti pašalinti iš akademijos. Taigi, įvedus ir šiuos mokymosi laiko apribojimus, studentas Žemės ūkio akademijoje vis tiek galėjo mokytis ne trejus metus, o, pavyzdžiui, apie šešerius, ir jam negrėsė pavojus būti pašalintam iš akademijos dėl nepažangumo.

Tokia pat tvarka buvo Veterinarijos akademijoje. Jei studentas norėjo būti perkeltas į aukštesnį kursą, privalėjo lankyti paskaitas, seminarus, laboratorinius darbus ir pratybas. Taip pat buvo nustatyti egzaminai, kuriuos studentas privalėjo išlaikyti. Jei studentas norėjo būti perkeltas į II semestrą, jam reikėjo išklausyti šešių mokymo dalykų paskaitas ir išlaikyti keturis egzaminus, o į V semestrą - išlaikyti aštuonis egzaminus[3]. Nepažangūs studentai tretiems metams kartoti kurso nebuvo paliekami - juos šalindavo iš akademijos.

Konservatorijoje buvo įgyvendinta dalykinė-kursinė mokymo sistema, būdinga aukštajai muzikos mokyklai. Kaip ir kitose aukštosiose mokyklose, čia taip pat buvo nustatyti egzaminai, kuriuos studentas privalėjo išlaikyti, kad būtų perkeltas iš vieno kurso į kitą, priimtas į operos, choro klasę ir t.t. Paskaitas ir pratybas lankyti buvo privaloma[4].

Klaipėdos aukštosiose mokyklose - prekybos ir pedagoginiame institutuose - vyravo kursinė mokymo sistema ir griežta akademinė drausmė. Studentas privalėjo lankyti visų mokymo dalykų paskaitas, seminarus ir

---

[1] LCVA. F. 392. Ap. 1. B. 626. L. 23-24.
[2] Žemės ūkio akademijos metraštis. 1928. K., 1929. P. 44.
[3] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 266. L. 43.
[4] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 1597. L. 7.

pratybas. Praleidę be pateisinamų priežasčių paskaitas ir pratybas, buvo griežtai baudžiami: jiems nebuvo leidžiama laikyti egzaminų, išbraukiami iš instituto studentų sąrašų ir t.t. Klaipėdos aukštosiose mokyklose beveik nebuvo studentų antramečių, nes nepažangūs studentai iš karto buvo išbraukiami iš studentų sąrašų.

Klaipėdos pedagoginiame institute studentas, dvi savaites be pateisinamų priežasčių nelankęs paskaitų ir pratybų, buvo šalinamas iš instituto. Šitoje aukštojoje mokykloje, remiantis 1938 m. liepos 1 d. pradėjusiu galioti nauju reguliaminu, oficialiai buvo įvestos trys egzaminų sesijos: pavasarį nuo birželio 1 iki liepos 1 d., rudenį - nuo rugsėjo 15 iki 25 d. ir žiemą - nuo vasario 1 iki 15 d.[1] Neišlaikęs egzamino vienos egzaminų sesijos metu, studentas turėjo teisę jį laikyti kitą egzaminų sesiją, bet tiktai tais pačiais mokslo metais.

Kitose Lietuvos aukštosiose mokyklose, kuriose buvo mokymo sistema kursinė ir pusiau kursinė, paprastai buvo dvi egzaminų sesijos - žiemos ir pavasario.

Ypač griežta studijų tvarka iš kitų aukštųjų mokyklų išsiskyrė Klaipėdos prekybos institutas. Čia mokslas truko tik trejus metus, o mokymo planas buvo gana didelis, skirtas 4-5 metams. Paskaitos vyko visą dieną, iš ryto ir popietinėmis valandomis. Todėl Prekybos instituto studentai, priešingai negu, pvz., Vytauto Didžiojo universiteto ar Konservatorijos studentai, negalėjo derinti mokymosi su darbu įvairiose įstaigose. Dėl šitos priežasties vien tik 1934 m. institutą paliko 50 studentų[2]. Studentams, praleidusiems per semestrą dukart daugiau valandų, negu tam mokymo dalykui yra skirta per savaitę, nebuvo leidžiama laikyti egzamino[3]. Jei studentas šešis kartus pavėlavo į paskaitas, buvo laikoma, kad jis praleido vieną paskaitą. Vasaros atostogų metu studentai privalėjo atlikti dviejų mėnesių praktiką įmonėse. Prekybos institute galima buvo antrus metus kartoti kursą tik tuo atveju, jei studentas yra atlikęs praktiką. Priešingu atveju dėl nepažangumo jis buvo šalinamas iš instituto. Per visą mokymosi laiką institute studentas negalėjo du kartus kartoti kurso.

Klaipėdos prekybos institute du kartus per metus buvo laikomi kolokviumai, vadinamosios integoracijos, o pavasarį - kursiniai egzaminai. Tai

---

[1] Pedagoginis metraštis. 2 sąs. Panevėžys, 1939. P. 258.

[2] Lietuvos aidas. 1937. Liepos 16.

[3] Prekybos institutas Klaipėdoje. Studijų santvarka ir programa. Klaipėda, 1936. P. 9.

reiškė, kad per mokslo metus buvo trys egzaminų sesijos. Be to, kolokviumų skaičius ir ypač jų laikymo tvarka nuolat keitėsi, taip pat dažnai nebuvo skiriama pakankamai laiko jiems pasiruošti. Antai 1936 m. rudens semestre per 5 dienas reikėjo išlaikyti 20 dalykų kolokviumus[1]. Tai privedė prie studentų streikų. Tokie streikai įvyko 1936 m. gruodžio mėn., 1937 m. balandžio mėn., 1939 m. sausio mėn.[2] Studentas, egzaminų sesijos metu gavęs nepatenkinamus pažymius iš trijų dalykų, privalėjo perlaikyti egzaminus ir iš kitų dalykų[3], nors jie būtų išlaikyti ir geriausiais pažymiais. Didaktikos principų nesilaikymo atvejų šitoje aukštojoje mokykloje buvo ir daugiau. Tai buvo dėl to, kad čia tarp dėstytojų nebuvo pedagogų profesionalų, o daugiausia dirbo su aukštosios mokyklos pedagogika menkai ar visai nesusipažinę gamybininkai.

Lietuvos aukštųjų mokyklų mokymo procesas tarpukario metais apskritai nebuvo ideologizuotas. Iš aukštųjų mokyklų mokymo planų matyti, kad, pvz., Lietuvos universiteto Medicinos, Technikos, Matematikos-gamtos fakultetuose, Veterinarijos akademijoje nebuvo dėstoma nė viena visuomenės mokslo disciplina. Tikyba buvo dėstoma tiktai Klaipėdos pedagoginiame institute. Taigi mokymo proceso turinys daugiausia priklausė nuo vienos ar kitos mokslo šakos to meto išsivystymo lygio ir asmeninių pedagoginio mokslo personalo savybių, įsitikinimų ir pažiūrų.

Tarpukario metais Lietuvos aukštosiose mokyklose, ypač Lietuvos universitete, įvairių idėjinių pažiūrų ir įsitikinimų mokslininkų santykiai buvo gana tolerantiški. Tai nulėmė ir viso mokymo proceso turinį. Daugiausia dėmesio buvo skiriama moksliškumui, paskaitų ir pratybų moksliniam lygiui kelti. Nors dažnai buvo stengiamasi laikytis oficialiosios ideologijos, ypač tautininkų valdymo metais, bet per įvairių mokymo dalykų paskaitas studentai galėjo susipažinti ne tik su oficialiosios ideologijos nuostatomis vienu ar kitu klausimu, bet ir su prieštaraujančiomis ar net priešingomis. Demokratinių pažiūrų profesūra laikėsi nuomonės, kad "reikia studentams suteikti progos apsipažinti su tuo ar kitu dalyku visašališkai. (...) reikia duoti studentams progos išgirsti įvairaus nusistatymo žmonių tais pačiais klausimais nuomonę, nes tik tokiu būdu studentai įgys kritiškas ir plačias pažiūras,

---

[1] LCVA. F. 378. Ap. 10. B. 88. L. 492.

[2] Ten pat. B. 186. L. 32-34.

[3] Prekybos institutas Klaipėdoje. Studijų santvarka ir programa. Klaipėda, 1936. P. 10.

bešališką ir tikrai mokslišką nuotaiką"[1]. Toks nusistatymas buvo praktiškai įgyvendintas daugelyje Lietuvos universiteto fakultetų. Tai pasakytina pirmiausia apie Humanitarinių mokslų, taip pat Matematikos-gamtos, Teisių, Medicinos ir kitus fakultetus. Juose dėstomų dalykų paskaitose buvo skelbiamos įvairios mokslinės teorijos. To meto spauda pagrįstai pažymėjo, jog "mūsų universitete buvo sugyvenimas ir tolerancija, ir džentelmeniškumas, ir mokslo laisvė, būtina jo pažangai"[2].

Išimtis buvo Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrius, kurio pedagoginis mokslo personalas buvo tvirtinamas ir prižiūrimas Lietuvos katalikų bažnyčios vyskupų. Kiekvienas šio skyriaus dėstytojas privalėjo gauti arkivyskupo leidimą, vadinamąjį "*missionem canonicam*" ir savo mokomajame bei moksliniame darbe griežtai laikėsi tik katalikiškosios ideologijos. Ja vadovaujantis čia buvo dėstomi visi mokslai ir auklėjami studentai. Teologijos-filosofijos fakultetas nepasitikėjo kituose fakultetuose, ypač nekatalikų dėstomais mokslais, jei jie turėjo bent kokį ryšį su pasaulėžiūra ir stengėsi arba juos dėstyti savo fakultete, remdamiesi katalikiška ideologija, arba savo studentams draudė lankyti tų dalykų paskaitas kituose fakultetuose. Antai nepasitikint Teisių fakultete dėstoma politine ekonomija dėl jos turinio, neatitinkančio katalikiškosios ideologijos, Teologijos-filosofijos fakultete buvo dėstoma sava katalikiška politinė ekonomija; nepasitikint Humanitarinių mokslų fakultete dėstomais filosofijos, istorijos ir kitais mokslais, Teologijos-filosofijos fakultete buvo dėstoma sava katalikiška Lietuvos istorija, katalikiška psichologija, katalikiška pedagogika, katalikiškos, t.y. tomistinės filosofijos disciplinos ir t.t. Vadinasi, čia pagrindinis dėmesys buvo skiriamas ne paskaitų moksliniam lygiui, o tam, kad skelbiamos mokslinės tiesos neprieštarautų religiniams įsitikinimams ir būtų suderintos su katalikiška pasaulėžiūra. Tačiau ne laisvai gimusi mokslinė mintis, kaip pažymėjo Lietuvos universiteto rektorius prof. P. Jodelė, o atsiradusi ją suderinus su mokslininko pasaulėžiūros dėsniais, religinėmis, politinėmis ar nacionalinėmis nuostatomis nėra tikrasis, pilnavertis mokslas[3].

Su mokslinėmis teorijomis, prieštaraujančiomis katalikiškai pasaulėžiūrai, Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus studentai nebuvo supažindinami, nes tai reikštų "missionem canonicam" nuostatų laužymą. Mažiausius nukrypimus nuo katalikiškosios ideologijos dėstytojų mokoma-

---

[1] *Čepinskis V.* Universiteto reformos klausimu//Kultūra. 1929. Nr. 10. P. 532.
[2] Lietuvos žinios. 1937. Spalio 12.
[3] Lietuvos žinios. 1929. Gruodžio 20.

jame bei moksliniame darbe budriai sekė arkivyskupo vadovaujama speciali vigiliancijos taryba (*consilium vigiliantiae* - budrumo taryba) ir, kaip rodo archyviniai dokumentai, nusižengusius griežtai bausdavo. Kova vyko, kaip pažymėjo vyskupas prof. M. Reinys savo rašte švietimo ministrui prof. J. Tonkūnui, iš tomistinių pozicijų prieš bet kokį materialistinės, evoliucionistinės, pozityvistinės ir kitų pasaulėžiūrų pasireiškimą[1].

Žemės ūkio akademijoje iš visuomenės mokslų buvo dėstoma socialinė ir politinė ekonomija. Ji, kaip ir kiti mokslai, turėję bent kokį ryšį su vienokia ar kitokia pasaulėžiūra, taip pat buvo dėstomi tik remiantis katalikiška ideologija. Kitos mokslinės teorijos, prieštaraujančios katalikiškai pasaulėžiūrai, akademijoje nebuvo toleruojamos.

Klaipėdos aukštosiose mokyklose daugiausia buvo laikomasi oficialiosios tautininkų ideologijos nuostatų.

Taigi galime teigti, kad apskritai Lietuvos aukštosiose mokyklose tarpukario metais pirmiausia buvo rūpinamasi perteikti mokslo žinias, gerai parengti būsimus specialistus, o ne kurios nors ideologijos propaganda. Jai nebuvo skiriama nei laiko, nei dėmesio, išskyrus Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyrių, kuriame dėstomų dalykų turinys buvo suderintas su katalikiškąja ideologija, bei Žemės ūkio akademiją, kurioje buvo dėstoma katalikiška socialinė ir politinė ekonomija. Vis dėlto ir mokant buvo formuojama vienokia ar kitokia studentų pasaulėžiūra. Tačiau mokymas, būdamas apskritai neideologizuotas, nebuvo vienintelis ir juo labiau lemiamas veiksnys, formuojantis studentijos pasaulėžiūrą. Daugiausia studentai buvo auklėjami ir jų pasaulėžiūra formuojama studentų organizacijose. Būtent jos ir buvo viso studentų auklėjamojo darbo centras aukštosiose mokyklose. Tai ypač ryšku buvo Lietuvos universitete, kuriame veikė gausybė pačių įvairiausių studentų organizacijų, draugijų, korporacijų, klubų ir t.t. Vytauto Didžiojo universiteto rektorius Ateitininkų federacijos vyriausiasis vadas prof. S. Šalkauskis pažymėjo, jog studentų organizacijos turi "didžiausios reikšmės visuomeniniam, doroviniam, kultūriniam ir šiaip dvasiniam studentų susiformavimui. (...) Jose studentai laisvai auklėjasi pagal savo įsitikinimus ir idealus. Čia kaip tik yra atbaigiamas tasai auklėjimas, kuris paprastai gaunamas iš viršaus šeimoje ir mokykloje (...) ir šitas atbaigiamasis akademinis auklėjimasis yra labai svarbus, kartais turįs net sprendžiamosios reikšmės visam žmogaus gyvenimui"[2]. Štai todėl visos to meto Lietuvos

[1] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 1519. L. 19.
[2] Lietuvos žinios. 1939. Lapkričio 2.

politinės partijos labai daug dėmesio skyrė studentų organizacijoms. Jos buvo kuriamos, globojamos ir veikė visose Lietuvos aukštosiose mokyklose, joms įtakos turėjo įvairios politinės partijos, visuomeninės organizacijos ir judėjimai.

Mokslinis darbas Lietuvos aukštosiose mokyklose buvo viena iš pagrindinių jų funkcijų ir uždavinių. Tai buvo susiję ir su ilgametėmis tradicijomis, kai universitetas Lietuvoje visada buvo šalies mokslinio ir kultūrinio gyvenimo centras. Jau vien tai, kad aukštoji mokykla, kaip mokslinių jėgų susitelkimo centras, privalo įnešti savo indėlį į mokslo pažangą, buvo labai reikšminga. Mokslinio ir mokomojo darbo derinimas padeda tobulinti švietimo procesą, dar aukštosios mokyklos suole būsimąjį inteligentą supažindina su šiuolaikinio mokslo laimėjimais. Be to, mokslinė veikla stiprina aukštųjų mokyklų ryšius su šalies gyvenimu, padeda tobulinti dėstymo teoriją ir praktiką, rengti tokių profesijų specialistus, kurių reikia šaliai.

Pažymėtina, kad tarpukario metais mokslinis darbas Lietuvos aukštosiose mokyklose nebuvo planuojamas ir koordinuojamas. Tai buvo daugiausia kiekvieno profesoriaus ar dėstytojo asmeninis reikalas ir priklausė nuo asmeninių mokslinių interesų, pažiūrų ir kt. Tarpukario metais valstybė nefinansavo mokslinių tyrinėjimų Lietuvoje. Todėl netenka net kalbėti apie aukštųjų mokyklų labai rimtus mokslinio darbo rezultatus, nes moksliniams tyrimams reikia didelių finansinių ir materialinių išlaidų, kurių ne visada gali skirti net ir labai išsivysčiusios šalys.

Beveik visi moksliniai tyrinėjimai, kurie buvo atlikti Lietuvoje tarpukario metais, buvo sutelkti Lietuvos universitete ir iš dalies Žemės ūkio akademijoje.

Kaip jau minėta, dauguma aukštųjų mokyklų - penkios iš septynių - buvo įsteigtos ketvirtajame dešimtmetyje ir iki 1940 m. iš tikrųjų tik kūrėsi. Jos daugiausia tvarkė organizacinius reikalus, telkė pedagoginį mokslo personalą, kūrė materialinę bazę, kaupė mokymo priemones, net pati mokymo proceso organizavimo sistema dar nebuvo nusistovėjusi. Todėl reikšmingesnių mokslinio darbo rezultatų jos dar negalėjo pasiekti ir apie tai netenka daug kalbėti. Be to, kai kuriose aukštosiose mokyklose buvo sutelktas toks pedagoginis mokslo personalas, kad apie mokslinį ir metodinį darbą apskritai netenka kalbėti. Antai Klaipėdos prekybos institutas beveik visiems pedagogams buvo ne pagrindinė darbovietė, ir jie, perskaitę paskaitą institute, skubėdavo į savo darbovietę dirbti pagrindinio darbo. Jiems net mokomasis darbas buvo ne pagrindinis. Todėl neatsitiktinai šios aukštosios

mokyklos išleistuose leidiniuose nei vienu žodžiu nėra paminėtas mokslinis darbas.

Klaipėdos pedagoginio instituto personalas buvo surinktas daugiausia iš buvusių mokytojų seminarijų dėstytojų, jiems keliami mokslinių kvalifikacijų reikalavimai buvo nedideli, ir tai neskatino mokslinių tyrinėjimų. Tačiau institutas išleido du tomus "Pedagoginio metraščio", kuriame buvo paskelbta nemaža pedagogikos ir dėstymo metodikos straipsnių.

Veterinarijos akademija moksliniams tyrimams gavo palyginti gerą materialinę eksperimentinę bazę - Raudondvario dvarą[1], ir jos pedagoginis mokslo personalas užplanavo tyrinėti atskirų pašarų rūšių, zoohigienos sąlygų ir kitų veiksnių įtaką naminių gyvulių sveikatai bei kitus klausimus[2]. Tačiau iki 1940 m. ši aukštoji mokykla dar nespėjo pasireikšti mokslinių tyrinėjimų srityje.

Nacionalinio mokslo centras tarpukario metais buvo Lietuvos universitetas. Čia buvo susitelkę visos šalies mokslininkai, išskyrus žemės ūkio specialistus.

Kaip žinoma, moksliniai tyrinėjimai neįmanomi be laboratorijų, sudėtingos aparatūros, įrangos, cheminių medžiagų, eksperimentinių gyvulių, naujausios literatūros, mokslinių žurnalų. Tačiau Lietuvos universitete ilgą laiką viso to nebuvo. Pirmajame jo veiklos dešimtmetyje trūko pačių būtiniausių patalpų net mokomajam darbui, o apie mokslinį darbą galima buvo tik svajoti. Mokslinė veikla universitete prasidėjo gerokai vėliau, kai buvo sukurti fakultetai, sutelktas pedagoginis mokslo personalas, įrengti kabinetai ir šiokios tokios laboratorijos, buvo gauta ar pačių pasigaminta reagentų, preparatų, medžiagų ir aparatūros.

Iš pradžių nebuvo būtiniausios mokslinės literatūros. Universiteto biblioteka pradėjo savo veiklą tik praėjus metams po universiteto įsteigimo - 1923 m. sausio 1 dieną. Tuomet iš viso ji teturėjo 40 knygų[3]. Praėjo daug metų, kol buvo sukauptas knygų fondas, kurio pakako mokomajam ir moksliniam darbui. 1932 m. universiteto biblioteka turėjo 100 tūkst., 1939 m. - 175 tūkst., 1940 m. - 200 tūkst. tomų literatūros. Taip buvo sukauptas turtingas ir gana įvairus knygų fondas, nors kai kurių sričių, pvz., gamtos mokslų,

---

[1] LCVA. F. 909. Ap. 1. B. 178. L. 243.

[2] Ten pat.

[3] Vytauto Didžiojo universitetas Kaune. 1922-1932. K., 1932. P. 40.

specialistų nuomone, jo dar nepakako didesniems moksliniams tyrinėjimams[1].

Aukštojo mokslo tradicijos Lietuvoje siekia gilius viduramžius - XVI a. pabaigą. Tačiau dėl susiklosčiusių istorinių aplinkybių iki Lietuvos universiteto įsteigimo šalyje nebuvo lietuviškos mokslinės terminologijos. Todėl Lietuvos universitetui ir jo pirmtakui - Aukštiesiems kursams - teko pradėti ją kurti iš pat pradžių. O lietuviškos mokslinės terminologijos reikėjo ir pirmosioms paskaitoms, ir pirmosioms mokslinėms publikacijoms. Todėl įsteigto universiteto visų fakultetų profesūra daugiausia dėmesio skyrė ypač svarbiam tuo metu darbui - visų specialybių ir visų mokslo šakų lietuviškai mokslinei terminologijai kurti. Juo labiau, kad šiai svarbiai mokslinės veiklos sričiai nereikėjo didelių materialinių išteklių. Lietuvos universiteto profesūra pirmiausia paskelbė spaudoje savo perskaitytas lietuvių kalba paskaitas, paskaitų ciklus, o netrukus pradėjo rengti ir skelbti originalius vadovėlius bei jų vertimus iš užsienio kalbų. Jau 1922 m. lietuvių literatūrinės kalbos tėvas prof. J. Jablonskis išleido naują "Lietuvių kalbos gramatikos" leidimą, kuris buvo labai svarbus švietimui ir ypač norminamai lietuvių literatūrinei kalbai[2]. Didžiulio specialiosios lingvistinės literatūros stygiaus sąlygomis prof. K. Būga pradėjo rengti net septynis vadovėlius universitetui - lietuvių kalbos fonetikos, morfologijos, akcentologijos, kalbos istorijos, baltų kalbų lyginamosios gramatikos ir kalbotyros[3]. Jau Lietuvos universiteto veiklos pradžioje buvo išleisti pirmieji vadovėliai lietuvių kalba: aukštosios matematikos, chemijos, fizikos, astronomijos, metereologijos, botanikos ir daugelio kitų mokslo šakų. Taip pamažu buvo sukurta visų mokslo sričių lietuviška mokslinė terminologija. Sukurta terminologija - didžiulis Lietuvos universiteto profesūros nuopelnas lietuvių nacionalinei kultūrai.

Sąlygos moksliniam darbui Lietuvos universitete buvo sunkios. Tiesa, jo 1930 m. ir 1937 m. statutuose buvo specialūs straipsniai, kuriuose buvo numatyta sudaryti tam tikras sąlygas moksliniams tyrinėjimams. Vytauto Didžiojo universiteto 1930 m. statuto 26 straipsnis skelbė, kad "Kas penkeri metai ordinariniai ir ekstraordinariniai profesoriai gali gauti ligi vienerių metų atostogų su pagrindine alga mokslo žinioms pagilinti arba mokslo darbams dirbti. Atostogas duoda Švietimo Ministeris. Atostogos tvarkomos

[1] Naujoji Romuva. 1935. Nr. 43. P. 776.
[2] Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. V., 1977. P. 273.
[3] Ten pat.

taip, kad darbas fakultetuose nebūtų sutrukdytas"[1]. 1937 m. statuto 62 straipsnis buvo papildytas: tokios pat sąlygos numatytos ir visiems vyresniojo mokslo personalo nariams, t.y. ir docentams. Tai įgyvendinti padėjo ir dalykinė mokymo sistema: pedagoginis mokslo personalas turėjo laisvo laiko tokioms atostogoms. Tačiau dėl nepakankamo pedagoginio mokslo personalo skaičiaus, didelio paskaitų krūvio ir ypač lėšų stokos nuostatos neretai buvo formalios. Dažniausiai profesūra gaudavo komandiruotes į užsienį keletui mėnesių pagilinti savo mokslines žinias. Tokiose stažuotėse tarpukario metais pabuvojo 108 žmonės[2]. Tuo tarpu moksliniam darbui paprastai profesūra skirdavo vasaros atostogas ir vykdavo į užsienį savo lėšomis.

Lietuvos valdžia laikėsi nuostatos, kad lietuviai apskritai galėtų atsisakyti bendresnio pobūdžio teorinių problemų tyrimo, nes praeityje jie patyrė daug skriaudų iš svetimųjų ir dabar turi moralinę teisę pasinaudoti jų darbo vaisiais ir neeikvoti nei savo lėšų, nei savo protinių jėgų[3]. Dėl to nuspręsta remti tik tokius mokslinius tyrinėjimus, iš kurių galima buvo tikėtis sulaukti tiesioginės naudos savo kraštui. Kai 1938 m. Vytauto Didžiojo universitete buvo apginta daugiausia daktaro disertacijų per visą tarpukartio laikotarpį, švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1939 m. vasario 11 d. rašte Nr. 3564 įspėjo universiteto rektorių, kad dėl lėšų taupymo pedagoginis mokslo personalas nebūtų keliamas į aukštesnes pareigas[4]. Tai buvo tolygu reikalavimui nevykdyti mokslinių tyrimų ir pedagogams mokslininkams nekelti savo mokslinės kvalifikacijos. Dėl to šiuo laikotarpiu ir atsirado nemaža mokslo daktarų, ėjusių asistentų pareigas. Nors Švietimo ministerija 1938 m. ir domėjosi universiteto perspektyviniais mokslinio darbo planais, bet iš to daryti prielaidą, kad materialinės sąlygos moksliniams tyrimams universitete greitai turėjo pagerėti[5], nėra pagrindo. Tai visiškai priklausė nuo Lietuvos vyriausybės vykdomos politikos. Švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1938 m. kovo 29 d. rašte Nr. 6660 ministrui pirmininkui pabrėžė, kad Vytauto Didžiojo universitetas buvo ir ateityje pasiliks mokomoji, o ne mokslo įstaiga[6]. Šiuos žodžius patvirtina minėtas švietimo

---

[1] Vyriausybės žinios. 1930. Nr. 330.
[2] *Gylienė L.* Min. str. P. 25.
[3] Lietuvos aidas. 1934. Liepos 7.
[4] LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 24. L. 100.
[5] *Gylienė L.* Min. str. P. 29.
[6] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 987. L. 492.

ministro 1939 m. vasario 11 d. raštas Nr. 3564 universiteto rektoriui bei vieši valdžios atstovų pareiškimai. Antai 1938 m. rugsėjo 27 d. švietimo ministras Seime nurodė, jog dar iki šiol valstybė materialiai neremia mokslinio darbo ir universiteto mokslininkams jis "praktiškai imant, yra tik moralinė prievolė"[1].

Valdžia finansavo tik pavienius ir tik tokius tyrimus, kuriais ji pati buvo suinteresuota dėl politinių ar kitų motyvų. Antai siekdama paspartinti emigraciją iš Lietuvos, Vidaus reikalų ministerija finansavo politinės geografijos tyrimus, kurių tikslas - ieškoti pasaulyje geriausių vietų lietuvių kolonijoms kurti. Doc. K. Pakštas 1927 m. buvo trims mėnesiams komandiruotas į Braziliją "surinkti naujausių žinių apie tą milžinišką kraštą ir pasidairyti, kiek jis tinka lietuvių kolonizacijai"[2]. Vidaus reikalų ministerijos užsakymu prof. K. Pakštas 1930 m. šešiems mėnesiams buvo komandiruotas į Angolą atlikti tyrinėjimų, kurie, Teologijos-filosofijos fakulteto tarybos nuomone, "turi Lietuvai tikrai didelės reikšmės aktualiai jos emigracijos problemai spręsti"[3]. Šių tyrimų tikslas - parodyti, kad Angola yra tinkamas kraštas lietuvių kolonijoms kurti, nes čia klimatinės ir kitos gyvenimo sąlygos yra visiškai tinkamos lietuviams gyventi. Sugrįžęs iš Angolos, prof. K. Pakštas paragino lietuvius skubėti į "patriotinį žygį" šitoje laisvoje erdvėje kurti antrą Lietuvą, "ryžtis nugalėti ir stambias kliūtis ir iš savo žodyno išbraukti dejavimo žodžius", "varguose patirti nemirtingą džiaugsmą", siekiant "užtikrinti tautai daugiau erdvės jos dabartinei ir būsimai plėtotei, praplėsti pamatą jos būsimai didybei"[4]. Prof. K. Pakšto nuomone, visa tai reikia daryti kuo skubiau, nes "pasivėlavimas neša didelius nuostolius: geresnius sklypus kiti nusižiūri ir apgyvendina"[5].

Lietuvos universiteto mokslininkai daug plačiau ir visiškai kitaip negu kai kurie ministerijų valdininkai bei jų užsakymų vykdytojai žiūrėjo į Lietuvos ūkio vystymą ir ateitį. Jie reikalavo "apsieiti be taip žalingos mums dabar emigracijos į visokias Argentinas"[6], o skatinti techninę pažangą, tirti vietinius

---

[1] Seimo stenogramos. 1938. 92 posėdis. P. 14.
[2] Židinys. 1927. Nr. 10. P. 251.
[3] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 548. L. 592.
[4] *Pakštas K.* Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis? K., 1935; Kolonizacijos galimybės Angoloje. K., 1935; Angolos klimatas. K., 1930.
[5] *Pakštas K.* Kame lietuviai galėtų dar kolonizuotis? K., 1935. P. 11.
[6] *Mošinskis V.* Technikos fakulteto uždaviniai ir jų įvykdymo galimumai//V. D. Universiteto žinios. 1936. Nr. 1. P. 18.

gamtos išteklius ir plėtoti tuos mokslus, kurie lietuvių tautai ir Lietuvos valstybei galėtų atnešti daug didesnę naudą negu antros Lietuvos kūrimas Angoloje. Jau trečiojo dešimtmečio antrojoje pusėje universiteto mokslininkai manė, kad būtina pradėti planingą ir sistemingą mokslinį darbą. Lietuvos universiteto vadovybė 1929 m. pasiūlė į universiteto statutą įtraukti 117 straipsnį, kuriame numatyta sudaryti specialų fondą moksliniams darbams finansuoti. Aiškinamajame rašte pabrėžta, kad to fondo "lėšos sudaro pamatinę sąlygą, su kuria universitetas gali visai atlikti savo mokslo uždavinį; be jos (...) jisai visiškai negali varyti to gilaus Lietuvos praeities ir dabarties tyrimo darbo, kuris turėtų sudaryti vieną jo pagrindinių uždavinių, bet kuriam įvykdyti jis niekados bendro biudžeto tvarkoje negauna lėšų. Beveik visi Europos valstybiniai universitetai naudojasi tomis specialiomis lėšomis ir juo tos lėšos didesnės, juo didesnis yra ir universiteto atliktas kultūrinis darbas. (...) Be savų lėšų universitetas tik mokymo darbą gali šiaip taip tvarkyti, o mokslo darbo veik visai negali dirbti"[1]. Buvo nurodyta, kad, pvz., Latvijos universitetas yra daug daugiau už mus pasiekęs šitoje srityje vien dėl to, kad be iš biudžeto skiriamų lėšų mokymo reikalams, jis kasmet dar turi 1 mln. latų specialiame fonde, skirtame moksliniams tyrimams. Tačiau Lietuvos Vyriausybė atmetė šiuos mokslininkų pasiūlymus ir 117 straipsnio neįtraukė į 1930 m. statutą.

Netrukus po to prof. M. Biržiška pateikė Lietuvos universiteto senatui Kultūros akademijos įkūrimo Lietuvoje projektą. Sveikindamas šią idėją, senatas 1930 m. sausio 23 d. nutarė neišleisti iš savo rankų Kultūros akademijos sukūrimo iniciatyvos, kad biurokratinės įstaigos neiškreiptų pačios idėjos ir kad akademija būtų "apsaugota nuo politinių partijų įtakos"[2]. Senatas sudarė specialią komisiją, kuriai pavedė visapusiškai susipažinti su šiuo projektu ir parengti Kultūros akademijos statutą[3]. Tačiau šis mokslininkų sumanymas nesulaukė valdžios sluoksnių pritarimo ir buvo "palaidotas" nesuinteresuotų valdininkų stalčiuose.

Matematikos-gamtos fakulteto mokslininkai 1933 m. kreipėsi į Vyriausybę su memorandumu mokslinių tyrinėjimų klausimu. Dokumentą pasirašė fakulteto fizikos-chemijos komisijos pirmininkas prof. A. Purėnas. Kartu buvo pateiktas penkių katedrų mokslinio darbo planas artimiausiems

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 280. L. 59.
[2] Ten pat. B. 327. L. 79.
[3] Ten pat. L. 80.

metams ir prašoma skirti 150 tūkst. Lt tyrimams finansuoti[1]. Memorandume pabrėžta, kad fakultete dirba nemažai gabių tyrinėtojų, pradėta daug svarbių tyrimų, bet dėl lėšų stokos negalima jų tęsti. Be to, jaunesniojo pedagoginio mokslo personalo nariai P. Brazdžiūnas, J. Matulis, A. Žvironas, A. Zubrys, kurie mokslinį darbą dirbo komandiruotėse užsienyje, negali tęsti ir užbaigti savo tyrinėjimų, o užmegzti naudingi ryšiai su užsienio mokslo įstaigomis gali nutrūkti. Ministrų kabineto pirmininkas J. Tūbelis ant šio memorandumo užrašė rezoliuciją: "Archyvan"[2].

1934 m. pradžioje į Vytauto Didžiojo universiteto senatą kreipėsi Technikos ir Medicinos fakultetai su prašymu išrūpinti iš Vyriausybės 407 tūkst. Lt užplanuotiems moksliniams tyrimams[3]. Senatas pritarė šiai mokslininkų iniciatyvai, sudarė komisiją memorandumui parengti, kuriame argumentuotai pagrįstų, jog būtina įsteigti specialų mokslinių tyrinėjimų fondą prie universiteto. Komisija parengė memorandumą ir šio fondo statutą, kuriuos senatas 1934 m. balandžio 19 d. posėdyje patvirtino ir nutarė pasiųsti švietimo ministrui[4]. Tačiau ir ši iniciatyva pritarimo iš valdžios nesulaukė.

Netrukus Vytauto Didžiojo universiteto mokslininkai kreipėsi su pasiūlymu įsteigti Lietuvos tyrimo institutą. Jo statuto projektas buvo apsvarstytas visų fakultetų tarybų posėdžiuose, universiteto senate[5] ir 1935 m. balandžio 11 d. rektorius prof. M. Remeris jį įteikė švietimo ministrui prof. J. Tonkūnui. Ministras 1935 m. liepos 19 d. ant projekto užrašė rezoliuciją: "Instituto statuto projektas šiuo laiku nesvarstytinas"[6].

Taigi visi Lietuvos universiteto mokslininkų pasiūlymai planingai organizuoti mokslinį darbą nesulaukė valdžios pritarimo ir buvo atmesti. Oficialiai tai buvo motyvuojama tuo, kad "dar nebuvo atėjęs laikas ir nebuvo pribrendusios sąlygos varyti darbą prideramai plačia vaga ir sistemingai"[7]. Visa tai primena 1919-1920 m., kai valdžia laikėsi nuostatos, kad kurti nacionalinę aukštąją mokyklą Lietuvoje dar nėra sąlygų ir jos teks laukti apie 10 metų. Tada mokslininkai savo iniciatyva ir lėšomis įsteigė privačią aukštąją mokyklą - Aukštuosius kursus. Panašiai atsitiko ir su moksliniais

---

[1] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 820. L. 283-289.
[2] Ten pat. L. 289.
[3] Ten pat. F. 631. Ap. 12. B. 696. L. 654.
[4] Ten pat. L. 640.
[5] Ten pat. L. 499.
[6] Ten pat. F. 391. Ap. 4. B. 1495. L. 694.
[7] Seimo stenogramos. 1938. 92 posėdis. P. 14.

tyrimais. Nepaisant to, kad, švietimo ministro prof. J. Tonkūno žodžiais tariant, "ligi šio laiko nebuvo padėtas pagrindas sistemingam darbui", "nebuvo jam tinkamų materialinių sąlygų"[1], Lietuvos universiteto mokslininkai savo iniciatyva organizavo mokslinį darbą ir net tokiomis sąlygomis universitetas tapo Lietuvos nacionalinio mokslo centru tarpukario metais. Valdžia pradėjo nuolat remti kai kuriuos mokslinius tyrinėjimus tik po 20 metų, t.y. ketvirtojo dešimtmečio pabaigoje.

Lietuvos universiteto mokslo laimėjimai - tai ne tik jo profesūros asmeninės iniciatyvos ir pasiaukojimo mokslui rezultatas - didelės reikšmės turėjo ir dėstytojų mokslinėms kvalifikacijoms keliami reikalavimai. Universitete nusistovėjusi skyrimo į aukštesnes pareigas sistema skatino pedagoginį mokslo personalą dirbti mokslo darbą. Norintiems eiti docento ar privatdocento pareigas nuo 1930 m. nepakako turėti vien mokslinį daktaro laipsnį, bet dar reikėjo fakulteto taryboje apginti ir habilitacinį darbą, kuris buvo prilyginamas daktaro disertacijai. Antai Humanitarinių mokslų fakulteto reguliamine buvo pabrėžta, jog reikalavimai habilitaciniam darbui yra tokie pat, kaip ir daktaro disertacijai[2]. Vadinasi, iš pretendento į privatdocento pareigas iš tikrųjų buvo reikalaujama dviejų disertacijų. Prityręs dėstytojas, kurį fakulteto taryba išrinko eiti docento pareigas, privalėjo per trejus metus pateikti tarybai vieną mokslinį darbą. Priešingu atveju jis galėjo būti pašalintas iš einamų pareigų. Ekstraordinariniu profesoriumi fakulteto taryba rinkdavo docentą, kuris šias pareigas ėjo ne mažiau kaip dvejus metus ir per tą laiką paskelbė spaudoje bent vieną mokslinį darbą. Ordinariniu profesoriumi buvo renkamas ekstraordinarinis profesorius, kuris šias pareigas ėjo penkerius metus ir per tą laiką paskelbė spaudoje ne mažiau kaip du mokslinius darbus. Taigi reikalavimai buvo dideli ir tapti Lietuvos universiteto docentu arba profesoriumi buvo nelengva.

Dideli reikalavimai Lietuvos universitete buvo keliami ir daktaro disertacijoms. 1922 m. statuto 50§ skelbė: "Daktaro laipsnis atitinkamos specialybės gali būti duodamas gavusiems universiteto baigimo diplomą, jei jie išlaiko tam tikrus fakulteto nustatytus egzaminus, parašo fakulteto reikalavimams atitinkamą disertaciją ir ją viešai apgina"[3]. Tokie bendro pobūdžio reikalavimai išliko antrame ir trečiame statutuose. Šie reikalavimai buvo šiek tiek

---

[1] Seimo stenogramos. 1938. 92 posėdis. P. 14.

[2] Humanitarinių mokslų fakulteto reguliaminas. K., 1938. P. 28.

[3] Vyriausybės žinios. 1922. Nr. 78.

sukonkretinti universiteto reguliaminuose. Laikinajame 1925 m. ir 1934 m. reguliamine nustatyta, kad viešai apgynęs disertaciją doktorantas gauna daktaro diplomą tik tada, kai universiteto bibliotekai pristato 150 spausdintos disertacijos egzempliorių. Egzaminai, disertacija ir jos apgynimas vertinami pažymiais - *magna cum laude*, *cum laude*, *rite* - labai gerai, gerai, patenkinamai[1]. 1940 m. reguliamine dar papildomai nustatyta, kad viešai ginti disertaciją leidžiama tik tada, kai disertacijos komisija teigiamai įvertino disertaciją, fakulteto taryba pripažįsta ją viešai gintina, o doktorantas yra išlaikęs reikiamus egzaminus ir įteikęs fakultetui spausdintos disertacijos nustatytą egzempliorių skaičių[2]. Ketvirtajame dešimtmetyje šios nuostatos praktiškai laikėsi visi fakultetai, tik ji nebuvo užfiksuota 1934 m. universiteto reguliamine.

Konkretūs reikalavimai disertacijoms ir jų gynimo tvarka buvo nustatyta fakultetų reguliaminuose. Humanitarinių mokslų fakulteto reguliamine pabrėžta, kad "disertacija turi turėti tikros mokslіškos vertės: 1. ar naujomis idėjomis, 2. ar nauju esančiųjų idėjų pagrindimu, 3. ar nauju turimųjų duomenų išdėstymo metodiškumu ir 4. ar savarankišku, kritišku teorijų arba problemų įvertinimu"[3]. Panašūs reikalavimai daktaro disertacijoms buvo keliami ir Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje. Kartu čia buvo nustatyta ir disertacijos apimtis - 100 spaudos puslapių. Atsižvelgusi į disertacijos pobūdį, filosofijos skyriaus taryba galėjo priimti ir mažesnės apimties disertacijas[4]. Šitame skyriuje buvo teikiami du mokslo laipsniai - daktaro ir licenciato. Pastarajam įgyti reikalavimai buvo gerokai mažesni.

Beveik visuose fakultetuose buvo reikalaujama iš anksto, kol dar fakulteto taryba nepriėmė disertacijos ginti, supažindinti visus tarybos narius su pačia disertacija ir recenzentų arba disertacijos komisijos nuomone apie disertaciją. Tiktai po to fakulteto taryba svarstydavo, ar galima priimti ginti disertaciją. Kai disertaciją priimdavo ginti, buvo paskiriami egzaminai, kuriuos doktorantas turėjo išlaikyti, disertacijos oficialūs oponentai ir viešo gynimo data. Egzaminų skaičius skyrėsi. Medicinos fakulteto reguliaminas

---

[1] Laikinasis Lietuvos universiteto reguliaminas. K., 1925. P. 27; Vytauto Didžiojo universiteto įstatymai. Vytauto Didžiojo universiteto reguliaminas. K., 1934. P. 135.

[2] Vytauto Didžiojo universiteto normos. IV. Reguliaminas. K., 1940. P. 55.

[3] Humanitarinių mokslų fakulteto reguliaminas. K., 1938. P. 24.

[4] Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus reguliaminas. K., 1929. P. 15.

numatė keturis egzaminus, Teisių ir Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus - tris, Humanitarinių mokslų - du egzaminus[1]. Taip pat skyrėsi ir skiriamų oficialiųjų oponentų skaičius - nuo dviejų iki keturių. Medicinos fakultetas iš disertanto reikalavo 200, Humanitarinių mokslų - 300 spausdintų disertacijos egzempliorių.

Pirmąją mokslų daktaro disertaciją Lietuvos universitete 1926 m. lapkričio 27 d. apgynė Medicinos fakulteto dekanas V. Lašas. 1927-1940 m. kasmet buvo apginama nuo dviejų iki šešių daktaro disertacijų. Daugiausia jų buvo apginta 1938 m. - 11, 1939 m. - 8. Vytauto Didžiojo universiteto 1937 m. statute buvo nustatyta, kad, jei fakultete nėra skyrių, tai jame teikiama mokslų daktaro specialybė turi būti viena, o jei yra skyriai, tai daktaro specialybių tiek ir tokių, kiek ir kokių fakultete yra skyrių. Tačiau praktiškai šio statuto reikalavimo ne visada buvo laikomasi.

Lietuvos universiteto fakultetuose buvo teikiami tokių specialybių mokslų daktaro laipsniai: Humanitarinių mokslų fakultete - filosofijos, filologijos ir istorijos. Tarpukario metais čia buvo apgintos 7 mokslų daktaro disertacijos: 2 filosofijos (A. Veideman, T. Frey); 2 filologijos (J. Baldauskas, V. Maciūnas); 3 istorijos (J. Jakštas, A. Šapoka, B. Vipper).

Teologijos-filosofijos fakultete, remiantis 1926 m. reguliaminu, buvo teikiami 8 specialybių mokslų daktaro laipsniai: teologijos skyriuje - teologijos ir bažnytinės teisės; filosofijos skyriuje - filosofijos, literatūros, pedagogikos, sociologijos, istorijos ir geografijos. Remiantis 1928 m. kanoniškuoju statutu, kurį fakultetui suteikė Vatikanas, fakultetas taip pat turėjo teisę teikti 8 specialybių daktaro laipsnius[2]. Tų pačių specialybių daktaro laipsnius fakultetas teikė ir remdamasis 1929 m. fakulteto reguliaminu, išskyrus istorijos specialybę, kuri buvo panaikinta[3]. Vytauto Didžiojo universiteto 1937 m. statuto 108 straipsnis leido Teologijos-filosofijos fakultetui priimti ginti disertacijas ir teikti mokslinius daktaro laipsnius tik 3 specialybių - teologijos, bažnytinės teisės ir filosofijos[4]. Tarpukario metais šio fakulteto filosofijos skyriuje buvo apgintos 6 daktaro disertacijos: 4 filosofijos (A. Ma-

---

[1] Vytauto Didžiojo universiteto Medicinos fakulteto reguliaminas. Promocijos taisyklės. K., 1932. P. 8; Vytauto Didžiojo universitetas. Teisių fakulteto reguliaminas. K. 1932. P. 11.

[2] LCVA. F. 1671. Ap. 5. B. 308. L. 30.

[3] Lietuvos universiteto Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriaus reguliaminas. K., 1929. P. 12.

[4] Vyriausybės žinios. 1937. Nr. 591.

ceina, P. Dovydaitis, A. Kučinskas, P. Mantvydas); 1 literatūros (J. Grinius); 1 istorijos (J. Matusas). Teologijos daktaro laipsnį įgijo 6 asmenys - K. Audenis, B. Valpits, V. Mankeliūnas, J. Skvireckas, A. Levanas, M. Lučanskis (evangelikų teologijos). Iš pedagogikos, sociologijos ir geografijos nebuvo apginta nė viena daktaro disertacija, nors fakultetas turėjo teisę jas priimti ginti.

Teisių fakultete daktaro disertacijos buvo ginamos dviejų specialybių - teisių ir ekonomikos. Iš viso buvo apginta 10 disertacijų: 5 teisių (A. Janulaitis, M. Remeris, A. Tamošaitis, D. Krivickas, V. Čepas); 5 ekonomikos (J. Bučas, D. Budrys, A. Rimka, P. Šalčius, P. Padalskis).

Matematikos-gamtos fakultetas turėjo tris skyrius, bet iš tikrųjų teikė tik vienos specialybės (gamtos) mokslinį laipsnį - *doctor scientiae*. Čia daktaro disertacijas apgynė 8 asmenys - J. Matulis, K. Bieliukas, K. Baršauskas, K. Daukša, A. Kisinas, A. Prialgauskienė, P. Snarskis, A. Zubrys.

Technikos fakultete buvo du skyriai, bet mokslų daktaro laipsnis buvo teikiamas vienos specialybės - inžinerijos. Daktaro disertacijas apgynė 4 asmenys - J. Indriūnas, K. Vasiliauskas, V. Jakovickis ir A. Damušis.

Medicinos fakultetas turėjo teisę suteikti medicinos ir farmacijos mokslinius daktaro laipsnius. Šitame fakultete buvo apginta daugiausia disertacijų: 1 farmacijos (B. Šiaulis) ir 18 medicinos (V. Lašas, V. Kuzma, J. Kupčinskas, J. Kairiūkštis, B. Abraitis, J. Šopauskas, J. Žilinskas, K. Oželis, V. Kanauka, J. Čeponis, J. Zubkus, J. Meškauskas, P. Stančius, B. Sideravičius, V. Girdzijauskas, P. Kazlauskas, A. Staškus, A. Čeičys).

Taigi Lietuvos universitete tarpukario metais buvo apginta 60 mokslų daktaro disertacijų. Tokiomis nepalankiomis mokslinio darbo sąlygomis, kai buvo keliami tokie dideli reikalavimai, tai buvo didžiulis Lietuvos universiteto mokslininkų laimėjimas. Daktaro disertacijos gynimas Lietuvos universitete buvo reikšmingas įvykis ne tik universitetui, bet ir apskritai to meto Lietuvos mokslui ir kultūrai. Šiam įvykiui Lietuvos visuomenė skirdavo labai daug dėmesio. Beveik apie kiekvieną disertacijos gynimą buvo plačiai rašoma spaudoje, dažnai ne viename, o keliuose laikraščiuose ir žurnaluose, visada tai buvo pažymima įvairiuose universiteto leidiniuose - metinėse apyskaitose, kalendoriuose, Vytauto Didžiojo universiteto žiniose ir kt.

Labiausiai nusipelniusiems mokslo ir kultūros veikėjams, kurie buvo parengę didelius mokslo darbus, įgiję daug mokslinio ir pedagoginio darbo aukštosiose mokyklose patirties, fakultetų tarybos suteikdavo garbės daktaro (*honoris causa*) laipsnį. Tarpukario metais šis laipsnis buvo suteiktas 37 Lietuvos ir kitų šalių mokslininkams. Tarp jų buvo žinomi to meto lietuvių

mokslininkai ir kultūros veikėjai: J. Jablonskis, J. Basanavičius, P. Jodelė, P. Leonas, P. Matulionis, M. ir V. Biržiškos, J. Šliūpas, M. Yčas, K. Grinius, V. Storosta-Vydūnas, J. Tumas-Vaižgantas, J. Mačiulis-Maironis, A. Dambrauskas-Jakštas, P. Mašiotas ir kiti.

Labiausiai pasižymėjusiems mokslo ir kultūros veikėjams universiteto taryba, fakultetų taryboms pasiūlius ir senatui pritarus, suteikdavo aukščiausią Lietuvos universiteto garbės titulą - garbės profesoriaus vardą. Garbės profesoriai turėjo teisę skelbti savo specialybės neprivalomą klausytojams paskaitų kursą. Šis vardas buvo suteiktas J. Basanavičiui, P. Leonui, J. Mačiuliui-Maironiui, A. Dambrauskui-Jakštui, V. Čepinskiui ir kt.[1]

Kaip jau minėta, Lietuvos universitete, keliant į aukštesnes pareigas, visų pirma docento ar profesoriaus, taip pat ir daktaro disertacijoms, t.y. apskritai dėstytojų mokslinėms kvalifikacijoms buvo keliami dideli reikalavimai. Tačiau sprendžiant iš to meto mokslininkų viešų straipsnių spaudoje, jų oficialios nuomonės, šie reikalavimai ne visuose fakultetuose buvo vienodi. Tai daugiausia priklausė nuo to, kokios aukštosios mokyklos - prieškarinės Rusijos ar to meto Vokietijos, Šveicarijos, Italijos aukštosios mokyklos patirtimi remiantis buvo organizuojamas mokslinis darbas tame ar kitame fakultete. Antai didelio visuomenės nepritarimo susilaukė J. Griniaus literatūros disertacijos tema "Milašius - poetas" gynimas[2]. Valstybės laikraštis "Lietuvos aidas" rašė, kad vienintelis literatūros mokslo specialistas prof. V. Mykolaitis išsamiai ir argumentuotai parodė, jog "darbas parašytas paviršutiniškai, iš tuščių lozungų sulipdytas, parašytas ne tema". Tačiau "vis tiktai literatūros nespecialistai už silpną teologišką studijėlę suteikia literatūros daktaro laipsnį!"[3]. Doc. B. Sruogos nuomone, jei šį darbą, kuris yra tik gražių, bet tuščių lozungų rinkinėlis, pavadintų "Milašiaus katalikiška mistika", ar "Milašiaus pasaulėžiūros evoliucija" (...), tai viskas būtų buvę tvarkoj (...). Bet jei mokslingieji teologai ir filosofai gražią teologiškai-filosofišką studiją "Milašius - poetas", kurioje Milašius kaip poetas net nenagrinėjamas, vadina literatūros studija, už ją suteikia literatūros daktaro laipsnį, tai mes literatai negalime nenusistebėti"[4]. Antra vertus, tai dar kartą parodo, kaip nukenčia darbo mokslinis lygis, kai remiamasi ideologijos

[1] Vytauto Didžiojo universiteto kalendorius. 1934. K., 1934. P. 24-25.
[2] Piūvis. 1929. Nr. 2. P. 113-115.
[3] Lietuvos aidas. 1929. Birželio 26.
[4] Diena. 1929. Birželio 16.

nuostatomis, ir "kuriame, - rektoriaus prof. P. Jodelės žodžiais tariant, - žiūrima ne dalyko esmės, bet kad jisai nesipriešintų katalikiškai pasaulėžiūrai"[1].

Apie tai, kad Lietuvos universitete buvo apskritai dideli reikalavimai dėstytojų mokslinėms kvalifikacijoms ir kad jie skyrėsi atskiruose fakultetuose, byloja, pvz., prof. K. Pakšto biografija. Baigęs Friburgo katalikų universitetą ir ten įgijęs daktaro laipsnį už disertaciją "Lietuvos klimatas", jis 1926 m. pradėjo dirbti Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje docentu, 1929 m. buvo pakeltas į ekstraordinarinius profesorius. Panaikinus filosofijos skyrių, nuo 1932 m. kovo 15 d. jis buvo priimtas į Matematikos-gamtos fakultetą dėstyti geografiją, tačiau dėl mokslinių kvalifikacijų stokos - tiktai privatdocento teisėmis, nuo 1932 m. spalio 1 d. - privatdocentu, einančiu docento pareigas[2]. K. Pakštas 1935 m. pateikė fakulteto tarybai savo mokslinius darbus "Baltijos respublikų politinė geografija", "Baltijos jūra", "Angolos klimatas", "Kolonizacijos galimybės Angoloje", "Afrikos regioninė geografija". Susipažinusi su jais, specialistų komisija iš septynių profesorių nusprendė, kad jų lygis neatitinka profesoriui, kaip gamtos mokslų specialistui, keliamų reikalavimų[3]. Specialistų nuomone, vadovėlio "Afrikos regioninė geografija" "bendras pobūdis atitinka tai geografijos mokslo dėstymo lygčiai, kuri vartojama aukštesniosiose mokyklose, bet ne universitete: yra tai grynai aprašomoji geografija"[4]. Darbe "Baltijos respublikų politinė geografija" išvados moksliškai nepagrįstos, o "apie statistiką (...) jis žino ne daugiau kiek kiekvienas diletantas; jo visos operacijos su skaičiais (...) yra tiesiog paprastas žongleravimas skaičiais, su kuriais jis daro viską, kas tik jam ateina galvon. (...) Kai jam stinga rimtų argumentų, ar rašytinės medžiagos, jis ją semia kartais iš galvos, iš prisiminimų, iš kitų pasakojimų"[5]. Darbas "Angolos klimatas" "neturi jokios moksliškos vertės, nes nėra nei vietos, nei laiko pastovumo. Išvada - keliauta 5 mėn., pamatyta daug kraštų ir įvairių orų"[6]. Dėl mokslinių kvalifikacijų stokos Matematikos-gamtos fakulteto taryba 1935 m. neišrinko K. Pakšto ekstraordinariniu

---

[1] Pr. J(odelė). Universitetas ir mokslas//Lietuvos žinios. 1929. Gruodžio 21.
[2] LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 254. L. 63, 66; B. 1278. L. 93.
[3] Ten pat. L. 100.
[4] Ten pat. L. 95.
[5] Ten pat. L. 103.
[6] Ten pat. L. 107.

profesoriumi, o Teologijos-filosofijos fakulteto filosofijos skyriuje į šias pareigas buvo pakeltas jau 1929 metais.

Pažymėtina, kad Lietuvos universiteto reikalavimai daktaro disertacijoms, palyginti su kai kurių Europos šalių universitetais, buvo ypač dideli. Todėl užsienyje įgyto mokslų daktaro laipsnį fakultetų tarybos kiekvienu konkrečiu atveju įvertindavo individualiai. Kaip žinia, ypač maži reikalavimai mokslų daktaro laipsniui įgyti tuo metu buvo Vokietijoje, Šveicarijoje, Austrijoje, Italijoje. Ten įgyto mokslų daktaro laipsnio vertė buvo labai menka ir ne visada prilygdavo net universiteto studijų baigimo diplomui. Antai Vokietijoje daktaro laipsniui įgyti pakako per 3-4 metus universitete išklausyti paskaitų kursą, pereinant iš pirmo kurso į antrą kursą išlaikyti tris egzaminus ir parašyti disertaciją, kuri ne visada prilygdavo diplominio darbo lygiui[1]. Būdavo 15 puslapių apimties disertacijų ir net formaliai nereikėdavo jų ginti[2]. Asmenys, turintys tokį daktaro laipsnį, Vokietijoje neturėjo aukštojo mokslo baigimo teisių ir negalėjo būti gimnazijų mokytojais, kol neišlaikydavo specialių valstybinių egzaminų[3]. Be to, kai kuriose šalyse, ypač Šveicarijoje, labai lengvai galima buvo rasti pagalbininkų, kurie už prieinamą kainą parašydavo disertaciją[4]. Friburgo universitete daktaro laipsniai buvo suteikiami net ir nebaigusiems vidurinės mokyklos[5]. Pirmajame Lietuvos nepriklausomybės dešimtmetyje nemažai asmenų tų šalių universitetuose, ypač Friburge, įgijo daktaro laipsnius ir tapo Lietuvos aukštųjų mokyklų dėstytojais. Iki 1927 m. Friburgo universitete vien tik filosofijos daktaro laipsnį turėjo įgiję 8 Lietuvos universiteto dėstytojai, Miuncheno, Karaliaučiaus ir kituose Vokietijos universitetuose - 4 dėstytojai[6]. Daugelis jų dirbo Teologijos-filosofijos fakultete.

Prancūzijoje, Anglijoje, JAV mokslų daktaro laipsniai buvo teikiami tik baigusiems aukštąjį mokslą.

Dideli reikalavimai daktaro laipsniui įgyti buvo prieškarinėje Rusijoje. Čia net magistrui keliami reikalavimai buvo didesni negu daktarui Vakarų Europoje. Todėl neatsitiktinai tarp Rusijos aukštąsias mokyklas baigusių Lietuvos universiteto pedagoginio mokslo personalo narių, pvz., Technikos

---

[1] Lietuvos aidas. 1930. Lapkričio 24.
[2] *Pakarklis P.* Daktaratai... K., 1938. P. 15.
[3] Ten pat. P. 19.
[4] Ten pat. P. 14.
[5] LCVA. F. 631. Ap. 1. B. 254. L. 24.
[6] *Gylienė M.* Min. str. P. 24.

fakultete, buvo mažai turinčių daktaro laipsnį. Tačiau čia reikalavimai dėstytojų mokslinėms kvalifikacijoms ir mokslinių darbų kokybei buvo dideli. Todėl apie atskirų fakultetų intelektualumo lygį tenka spręsti ne iš to, kiek dėstytojų buvo suteiktas daktaro laipsnis, o iš to, ar daktaro laipsnis atitinka Lietuvos universiteto mokslinį daktaro laipsnį pagal to ar kito fakulteto reikalavimus, kurie buvo keliami dėstytojų mokslinėms kvalifikacijoms ir moksliniams darbams.

Neturėdamas reikiamos savos materialinės bazės, Lietuvos universitetas jaunąją mokslininkų pamainą daugiausia rengė užsienyje. 1925 m. birželio 4 d. senato nutarimu gabūs absolventai buvo paliekami dirbti universitete - dirbdavo laborantais[1]. Pradžioje jie dirbdavo universitete, o paskui buvo komandiruojami į užsienį. Kiekvienas fakultetas turėjo galimybę iš pradžių palikti profesūrai rengtis po tris žmones. Lietuvos Vyriausybė 1926 m. rugpjūčio 23 d. nutarė paskirti Lietuvos universitetui 10 stipendijų baigusiems universitetą ir komandiruojamiems į užsienį specializuotis ir rengtis profesūrai[2]. Tai buvo didžiulis to meto švietimo ministro prof. V. Čepinskio, ministro pirmininko M. Sleževičiaus ir Lietuvos prezidento K. Griniaus nuopelnas lietuvių kultūrai ir mokslui. Stipendijos dydis - nuo 300 iki 500 Lt per mėnesį ir 1000 Lt kelionpinigių per metus. Stipendijas skirdavo švietimo ministras Lietuvos universiteto senato pasiūlytiems jauniesiems mokslininkams. Pirmaisiais, t.y. 1926 m. buvo paskirtos 6 stipendijos. Jų skaičius vėliau nebuvo padidintas, ir Lietuvos universitetas per visą 1926-1940 m. laikotarpį nuolat turėjo 6 stipendijas mokslininkams rengti užsienyje. Pirmasis į Ciurichą su šia stipendija 1926 m. buvo komandiruotas Matematikos-gamtos fakulteto laborantas P. Brazdžiūnas. Mūsų surinktais duomenimis, šiomis stipendijomis 1926-1940 m. pasinaudojo 68 žmonės iš visų fakultetų. Iš Humanitarinių mokslų fakulteto jomis pasinaudojo 14 asmenų (J. Dumčius, J. Jakštas, P. Jonikas, S. Anglickas, V. Maciūnas, A. Valiukėnas ir kt.), Teologijos-filosofijos - 9 (J. Grinius, S. Gruodis, Z. Ivinskis, A. Maceina, P. Kučinskas, A. ir J. Šidlauskai ir kt.), Teisių - 15 (J. Bučys, V. Jurgutis, J. Dalinkevičius, A. Tamošaitis, J. Smetona, A. Plateris, V. Čepas, K. Račkauskas ir kt.), Matematikos-gamtos - 14 (P. Brazdžiūnas, A. Minkevičius, J. Dagys, L. Čereška, A. Puodžiukynas, J. Matulis, K. Baršauskas, A. Jucys ir kt.), Medicinos - 8 (V. Girdzijauskas, V. Kuzma, B. Abraitis, J. Šopauskas, V. Baronas, K. Sideravičius ir kt.), Technikos - 5 (L. Kaulakis, J. Indriūnas,

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 135. L. 180.
[2] Ten pat. B. 243. L. 138.

K. Krikščiukaitis ir kt.), Evangelikų teologijos - 1 (J. Pauperas). Visi jie tam tikrą laiką (dažniausiai vienerius dvejus metus, o kartais ir ilgiau) gilino savo mokslines žinias ir dirbo mokslinį darbą užsienyje, dauguma jų apgynė daktaro disertacijas, vėliau tapo žinomais Lietuvos mokslo ir kultūros veikėjais.

Lietuvos universiteto tarpukario metų filologijos, istorijos, biologijos, medicinos ir visų kitų pagrindinių mokslo šakų laimėjimus šių sričių specialistai išsamiai nušvietė jubiliejiniame Vilniaus universiteto istorijos leidinyje, skirtame 400 metų sukakčiai paminėti[1]. Atskirų fakultetų istorijos bruožai, kai kurių mokslo šakų raida Lietuvos universitete yra nagrinėta jubiliejiniame straipsnių rinkinyje, skirtame universiteto 70-mečiui paminėti[2]. Todėl nekartodami skaitytojui jau žinomų dalykų, pažymėsime tik tai, kad iš esmės Lietuvos universitete vyko gan intensyvus mokslinis darbas. Apie tai liudija universiteto mokslininkų išleistos monografijos, vadovėliai, paskaitų ciklai, mokslo darbai ir kiti leidiniai. Iki 1937 m. buvo išleistas 231 leidinys[3]. Tarp jų Humanitarinių mokslų fakulteto - 56, Teologijos-filosofijos - 38, Evangelikų teologijos - 5, Teisių - 69, Matematikos-gamtos - 25, Medicinos - 15, Technikos - 23 leidiniai. Turint galvoje, kad tarp jų buvo nemaža ir tęstinių leidinių - mokslo darbų, to meto sąlygomis buvo atliktas didelis darbas.

Paskutiniaisiais nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvavimo metais Vyriausybė pradėjo materialiai remti universiteto mokslininkų lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir lietuvių tautosakos mokslinius tyrinėjimus. Reikšmingas darbas buvo nuveiktas Antano Smetonos lituanistikos institute, kurio etatiniais ir neetatiniais moksliniais darbuotojais dirbo nemažai Vytauto Didžiojo universiteto pedagoginio mokslo personalo.

Antano Smetonos lituanistikos instituto statutą Lietuvos Seimas priėmė 1938 m. spalio 4 dieną. Jis įsigaliojo nuo 1938 m. lapkričio 1 dienos[4]. Statutas numatė institute įsteigti tris skyrius - lietuvių kalbos, Lietuvos istorijos ir lietuvių tautosakos. Nuo 1938 m. lapkričio 1 d. instituto žinion buvo perduotos iki tol veikusios šios įstaigos: lietuvių kalbos žodyno redakcija, lietuvių tautosakos archyvas, žemės vardynas, Vytauto Didžiojo universiteto

---

[1] Vilniaus universiteto istorija. 1803-1940. V., 1977. P. 257-308.

[2] Vytauto Didžiojo universiteto ir Lietuvių katalikų mokslo akademijos 70-metis. K., 1993. P. 149-222.

[3] V. D. Universiteto žinios. 1937. Nr. 1-5. P. 170-176.

[4] Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 624.

fonetikos laboratorija. Šiose įstaigose dirbo vienas etatinis ir 15 laisvai samdomų darbuotojų[1]. Instituto statuto 11 straipsnis skelbė, kad "Instituto personalas nustatomas etatais. Be etatais nustatytųjų narių, gali būti ir neetatinių narių; jų skaičių nustato Švietimo ministras"[2]. Švietimo ministerija numatė steigiamo Lituanistikos instituto mokslinių darbuotojų etatus padidinti iki 9 etatinių ir 17 laisvai samdomų vietų[3]. Instituto etatų įstatymas[4] numatė jame iš viso 25 etatus, tarp jų 10 etatinių mokslinių darbuotojų (3 skyrių vedėjai, 6 skyrių nariai, 1 lietuvių kalbos žodyno redaktorius) ir 15 - administracijos bei pagalbinio personalo. Be to, institutas dar turėjo 19 neetatinių, t. y. laisvai samdomų darbuotojų.

Įstatymas numatė moksliniams darbuotojams palyginti labai didelius atlyginimus: skyrių vedėjams ir žodyno redaktoriui - XV, skyrių nariams - XIV kategoriją. Švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1938 m. spalio 6 d. Seimo posėdyje tai motyvavo tuo, kad "Instituto darbas reikalauja aukštų kvalifikacijų darbininkų", o skyrių vedėjams ir nariams tai bus darbas ne pagrindinėje darbovietėje, už kurį įstatymas numato mokėti ne visą tos kategorijos atlyginimą, o tik atitinkamą jo dalį[5]. Dėl to kai kurie Seimo nariai siūlė dar viena kategorija padidinti atlyginimą, "kad iš tikrųjų žmonės būdami materialiai aprūpinti, visa širdimi atsiduotų instituto darbui"[6]. Tačiau Vyriausybės atstovas tam nepritarė, nes "reikia lėšas taupyti"[7]. Laisvai samdomiems moksliniams darbuotojams - skyrių nariams atlyginimą turėjo nustatyti Ministrų kabinetas specialiame nutarime. Instituto 1939 m. sąmata buvo numatyta 314 tūkst. Lt, o minėtoms įstaigoms, perduotoms instituto žinion, prieš tai buvo išleista 152,4 tūkst. Lt[8].

Antano Smetonos lituanistikos institutas buvo atidarytas 1939 m. kovo 9 d. Valstybės Tarybos salėje[9]. Instituto direktoriumi buvo paskirtas švietimo viceministras K. Masiliūnas, reikalų vedėju - K. Avižonis, bibliotekos ir archyvo vedėju - S. Sužiedelis. Lietuvos prezidento aktu Nr. 104 nuo 1939 m.

---

[1] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 987. L. 494.
[2] Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 624.
[3] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 987. L. 494.
[4] Vyriausybės žinios. 1938. Nr. 624.
[5] Seimo stenogramos. 1938. 94 posėdis. P. 33.
[6] Ten pat.
[7] Ten pat. P. 34.
[8] LCVA. F. 923. Ap. 1. B. 987. L. 494.
[9] Lietuvių enciklopedija. T. 16. P. 307.

vasario 10 d. Antano Smetonos lituanistikos instituto etatiniais nariais buvo paskirti Humanitarinių mokslų fakulteto dekanas prof. M. Biržiška ir šio fakulteto lietuvių kalbos ir literatūros katedros docentas P. Skardžius (lietuvių kalbos skyrius); Teologijos-filosofijos fakulteto visuotinės istorijos katedros docentas Z. Ivinskis (Lietuvos istorijos skyrius); lietuvių kalbos žodyno redaktorius J. Balys (lietuvių tautosakos skyrius) ir 7 asmenys - neetatiniais skyrių nariais: prof. J. Balčikonis, doc. A. Salys, prof. I. Jonynas, vyr. asist. A. Šapoka, J. Stakauskas, J. Elisonas, J. Ambrazevičius[1]. Beveik visi jie ėjo pagrindines pareigas Vytauto Didžiojo universitete, o institute dirbo papildomai.

Lituanistikos instituto lietuvių kalbos skyriui buvo iškeltas uždavinys tyrinėti lietuvių tarmes, sudaryti geografinį vardyną, registruoti iš šaltinių senuosius asmenvardžius bei vietovardžius ir katalogizuoti juos, išleisti Kleino, Grosso, Baranausko lietuvių kalbos gramatikas bei kitus lietuvių kalbos paminklus[2].

Lietuvos istorijos skyrius turėjo tyrinėti tautos praeitį ir pirmiausia surinkti istorinius dokumentus iš Maskvos, Rygos, Karaliaučiau, Berlyno, Krokuvos, Prahos, Varšuvos, Vatikano ir kitų archyvų, išleisti juos kaip istorijos šaltinių publikacijas, kad jos būtų prieinamos Lietuvos istorijos tyrinėtojams. Beje, šis uždavinys lieka aktualus iki šiol, nes minėtuose archyvuose esanti dokumentinė medžiaga apie lietuvių tautos istorinę praeitį ir praėjus daugiau kaip 50 metų dar nerinkta, neskelbta ir neprieinama tyrinėtojams. Pažymėtina, kad to meto Lietuvos Vyriausybė manė, kad tai gali padaryti ne visas institutas, o tik vienas instituto skyrius, kurio darbuotojams institutas buvo ne pagrindinė darbovietė.

Anksčiau veikusio tautosakos archyvo, dabar paversto instituto lietuvių tautosakos skyriumi, pagrindinis uždavinys - toliau rinkti, tvarkyti ir skelbti tautosakos medžiagą, pagilinti jos mokslinį tyrinėjimą, nušviesti jos tautinius bruožus, atskirti tai, kas sava, nuo to, kas pasisavinta svetima, kad "būtų galima su didesniu pagrindu pradėti kalbėti apie tautišką literatūrą, tautišką teatrą, tautišką muziką, tautišką fonetiką"[3].

Taigi Lituanistikos institutui buvo iškelti dideli, svarbūs ir aktualūs uždaviniai. Didelė materialinė parama, kurią suteikė valstybė, leido planingai ir sistemingai dirbti lituanistikos tyrimo darbus. Tačiau iki Lietuvos

[1] LCVA. F. 391. Ap. 6. B. 45. L. 66.
[2] Ten pat. F. 923. Ap. 1. B. 987. L. 492-493.
[3] Seimo stenogramos. 1938. 92 posėdis. P. 15.

okupacijos 1940 m. vasarą instituto darbo rezultatai buvo gana kuklūs. Pirmiausia tam reikėjo daugiau laiko. Antra vertus, "antraeilininkų" institutas vargu ar galėjo daugiau padaryti. Juk skyrių vedėjai ir nariai dirbo pagrindinėje darbovietėje - universitete, turėjo didelį paskaitų krūvį, mokslinį darbą, kaip ir anksčiau, dirbo tik laisvu po paskaitų laiku. Todėl, pvz., Lietuvos istorijos skyriuje svarbiausi buvo ne mokslinių darbuotojų (skyriaus vedėjo ir narių) darbai, o administracijos darbuotojo - reikalų vedėjo K. Avižonio monografija apie Lietuvos bajorus Vazų laikais; 1940 m. pradžioje Karaliaučiaus, Berlyno, Krokuvos ir Varšuvos archyvus aplankė ne šio skyriaus nariai, o bibliotekos vedėjas S. Sužiedelis, nuvykęs ten visai kitu reikalu - knygų parsigabenti ir t.t.[1] Bene daugiausia nuveikė lietuvių tautosakos skyrius, kurio vedėjui J. Baliui, kitiems skyriaus nariams institutas buvo pagrindinė darbovietė. 1940 m. buvo išleisti J. Balio redaguoti leidiniai: "Lietuvių liaudies sakmės", "Klaipėdiškių lietuvių tautosaka", "Tautosakos rinkėjo vadovas"[2].

Žemės ūkio mokslinis darbas tarpukario metais buvo sutelktas Žemės ūkio akademijoje Dotnuvoje. Nors čia nebuvo ginamos mokslų daktaro disertacijos ir mokslinio darbo rezultatai buvo daug kuklesni negu Lietuvos universiteto mokslininkų, bet vis dėlto ketvirtajame dešimtmetyje čia buvo atliekami gana svarbūs moksliniai tyrimai. Jie buvo publikuojami nuo 1926 m. Žemės ūkio akademijos leistame metraštyje, kuris nuo 1935 m. buvo skirtas vien tiktai šitam tikslui. Iki 1940 m. imtinai buvo išleista 13 metraščio tomų, keletas vadovėlių, monografijų ir kitų mokslinių darbų. Žemės ūkio akademijoje 1930 m. dirbo 6 ekstraordinariniai profesoriai ir 10 docentų, 1938 m. - 8 ekstraordinariniai profesoriai ir 6 docentai. Išleidus 1928 m. statutą, Žemės ūkio akademijos dėstytojų mokslinėms kvalifikacijoms keliami reikalavimai buvo sulyginti su Lietuvos universiteto reikalavimais. Iš privatdocentų ir docentų taip pat buvo reikalaujama ne tik mokslinio daktaro laipsnio, bet ir apginti habiltacinį darbą akademijos taryboje. Žemės ūkio akademijos 1928 m. reguliamino 40 straipsnis numatė, kad privatdocentai (1928-1931 m. akademijos docentai buvo vadinami privatdocentais) "per šešerius metus privalo parašyti bent vieną, gi ekstraordinariniai profesoriai per 10 metų bent du mokslo veikalus. Šių darbų laiku neatlikę automatiniai nustoja teisės eiti privatdocento ar ekstraordinarinio profeso-

[1] Lietuvių enciklopedija. T. 16. P. 307.
[2] Ten pat. P. 308.

riaus pareigas"[1]. Nors šis reikalavimas buvo gan formalus ir per 1928-1940 m. laikotarpį Žemės ūkio akademijoje nepasitaikė, kad docentas ar profesorius būtų atleistas iš einamų pareigų dėl šio reikalavimo neįvykdymo nustatytu laiku, bet vis dėlto ši nuostata skatino pedagoginį mokslo personalą dirbti mokslinį darbą.

Mokomojo ir mokslinio darbo tikslams Žemės ūkio akademija turėjo 470 ha žemės, 2500 ha miško ir selekcijos stotį. Kai kurie šios aukštosios mokyklos mokslininkai atliko nemažai reikšmingų tyrinėjimų. Specialistų nuomone, tarpukario metais Žemės ūkio akademijoje buvo susibūręs negausus brandžių mokslininkų būrys. Tai D. Rudzinskas, P. Matulionis, J. Tonkūnas, V. Vilkaitis, P. Jucaitis, B. Vitkus, S. Nacevičius, A. Kondrotas, S. Mastauskis. Buvo atlikti geobotaniniai kai kurių aukštapelkių tyrimai, pradėti žemės ūkio mašinų bandymai[2]. Kai kurie mokslininkai tyrinėjo tik dirvožemį bei atliko tik žemdirbystės tyrimus, o gyvulininkystės tyrimai visai nebuvo atliekami.

Taigi mėginimas suderinti mokymo procesą ir mokslinį darbą tarpukario metais Lietuvoje pastebimas tik dviejose aukštosiose mokyklose - Lietuvos universitete ir Žemės ūkio akademijoje. Nors mokslinis darbas buvo vienas pagrindinių aukštosios mokyklos uždavinių ir jos funkcijų, bet jis daugelyje to meto aukštųjų mokyklų buvo labai silpnas. Nepaisant sunkių mokslinio darbo sąlygų, Lietuvos universitete jau tarpukario metais išryškėjo savos mokyklos bei pagrindinės tyrinėjimų - kalbotyros, fizikos, chemijos, medicinos ir kt. mokslų šakų - kryptys, buvo parengta jaunųjų mokslininkų pamaina. Praėjus 20 metų nepriklausomo gyvenimo, Lietuvos vyriausybė pradėjo materialiai remti lituanistikos mokslinius tyrinėjimus, jie tapo planingi ir sistemingi.

---

[1] Žemės ūkio akademijos reguliaminas//Žemės ūkio akademijos metraštis. 1928. K., 1929. P. 35.

[2] *Šimatonis S.* Prieškario akademija Lietuvoje//Lietuvos žemės ūkio akademija. 1924-1994. V., 1994. P. 115.

V. STUDENTŲ ORGANIZACIJOS IR DRAUGIJOS

Studentijos gyvenimas tarpukario metais buvo glaudžiai susijęs su visos šalies gyvenimu. Būdama neatskiriama Lietuvos visuomenės dalis, studentija gyveno tomis pačiomis nuotaikomis bei rūpesčiais kaip ir visa Lietuva. Studentijos gyvenimas rodė visos šalies visuomeninį, politinį, kultūrinį ir dvasinį gyvenimą.

Kaip jau minėjome, visos politinės partijos, visuomeninės grupės stengėsi aukštosiose mokyklose turėti savas studentų organizacijas, jomis rūpinosi ir teikė paramą. Taip buvo siekiama ugdyti sau palankius inteligentijos kadrus. Daugiausia šitoje srityje varžėsi Krikščionių demokratų, Tautininkų, Valstiečių liaudininkų partijos ir kitos organizacijos, kurioms šios partijos turėjo įtakos.

Korporacijos, draugijos ir kitaip pavadintos studentų organizacijos, kurioms darė įtaką Krikščionių demokratų ir Tautininkų partijos, turėjo savo vėliavas, uniformą, emblemas, spalvingas juostas, kepuraites, špagas, ženklus ir kitokią simboliką bei atributiką. Korporacijoms vadovavo valdybos, įvairios komisijos, sekcijų, ratelių ir kitokių organizacinių padalinių vadovybės. Organizacijų nariai buvo susiskirstę į vyresniuosius, tikruosius narius ir garbės narius. Tarp jų taip pat buvo nariai rėmėjai, filisteriai, senjorai, junjorai, extra loci ir t.t., įvairios pareigybės mįslingais ir įmantriais pavadinimais.

Studentų organizacijos, kurioms įtakos turėjo kitos politinės partijos, taip smarkiai nesivaikė simbolikos ir atributikos, daugiau dėmesio skyrė savo veiklai, o ne išoriniam blizgesiui.

Lietuvos valdžia oficialiai propagavo, kad studentija nedalyvautų šalies politiniame gyvenime. Ilgametis Teisių fakulteto dekanas, Lietuvos universiteto garbės profesorius P. Leonas pažymėjo, jog praeityje carinės Rusijos vyriausybė, siekdama užmigdyti studentijos visuomeninį ir socialinį budrumą, jai siūlė tik vyną, dainas ir moteris. Panašiai elgėsi ir Lietuvos Vyriausybė, siekdama atitraukti studentus nuo tautos gyvenimo aktualijų[1]. Tačiau nepaisant oficialiai smerkiamo vadinamojo studentų politikavimo, studentija dažnai aktyviai įsitraukdavo į šalies visuomeninį, socialinį ir politinį gyvenimą, jautriai reaguodavo į svarbiausius vidaus ir užsienio politikos

[1] Lietuvos aidas. 1933. Sausio 21.

įvykius. Studentų organizacijų veiklai aptarti reikėtų specialios studijos, todėl šitame darbe ji nenagrinėjama.

Lietuvos universiteto 1922 m. statuto 44§ skelbė, kad "Studentai ir laisvieji klausytojai gali steigti universitete mokslo, ekonomijos ir kitas reikalingas studentų gyvenimui organizacijas; šių organizacijų įstatus tvirtina senatas"[1]. Laikinasis universiteto 1925 m. reguliaminas[2] nustatė, kad norėdami užregistruoti studentų organizaciją jos steigėjai privalo pateikti senatui konkrečius organizacijos įstatus, kuriuose būtų nurodytas organizacijos tikslas, veiklos būdai, vadovybės rinkimo, narių priėmimo, išstojimo ir pašalinimo tvarka. Po 1930 m. reformos kuriamos studentų organizacijos privalėjo turėti ne mažiau kaip 25 narius, o anksčiau įsteigtos ir neturinčios nustatyto minimalaus narių skaičiaus privalėjo gauti senato leidimą tęsti savo veiklą. Paprastai senatas tokį leidimą duodavo. Antai 1934 m. iš veikusių 90 studentų organizacijų 22, 1936 m. - iš 91 organizacijos 38 neturėjo minimalaus narių skaičiaus[3].

Studentų organizacijos nariais galėjo būti tik studentai ir laisvieji klausytojai. Pastarieji negalėjo būti renkami į valdybą. Susirinkimams, posėdžiams, paskaitoms, vakaronėms ir kitiems renginiams kiekvieną kartą reikėjo gauti raštišką rektoriaus leidimą. Prašyme skirti auditoriją susirinkimui organizuoti būtina buvo nurodyti susirinkimo laiką, darbotvarkę, pranešimo temą ir pranešėjo pavardę. Studentų organizacijų susirinkimuose ir kituose renginiuose turėjo teisę dalyvauti tiktai studentai ir pedagoginio mokslo personalo nariai. Pašaliniai asmenys galėjo dalyvauti tik gavę rektoriaus leidimą[4].

Po 1937 m. universiteto reformos buvo įvesta nemaža studentų organizacijų veiklos suvaržymų. Remiantis švietimo ministro prof. J. Tonkūno 1938 m. lapkričio 18 d. patvirtintomis "Studentų organizacijų taisyklėmis"[5], laisvieji klausytojai negalėjo būti studentų organizacijų nariai.

---

[1] Vyriausybės žinios. 1922. Nr. 86.

[2] Laikinasis Lietuvos universiteto reguliaminas. K., 1925. P. 20-21.

[3] Vytauto Didžiojo universiteto kalendorius. 1934. K., 1934. P. 36-40; Vytauto Didžiojo universiteto 1936 m. rudens semestro kalendorius. K., 1936. P. 190-201.

[4] Lietuvos universiteto studentų ir laisvųjų klausytojų taisyklės. K., 1925. P. 8-10.

[5] Vytauto Didžiojo universiteto normos. III. Studentų organizacijos. K., 1938. P. 3-6.

Studentų organizacijos, neturinčios 25 narių, buvo uždarytos. Susirinkimai, paskaitos ir kiti renginiai, skirti viso universiteto ar fakulteto studentams, buvo uždrausti. Tokius renginius, rektoriui leidus, galėjo organizuoti tik viena ar kelios studentų organizacijos, kurioms buvo įvesta globėjų institucija. Globėjai, kuriais buvo skiriami vyresniojo pedagoginio mokslo personalo nariai, privalėjo domėtis savo globojamos studentų organizacijos veikla ir būti atsakingi už ją. Globėjai turėjo dalyvauti narių susirinkimuose, paskaitose ir kituose renginiuose, be eilės gauti žodį ir prireikus uždaryti susirinkimą; turėjo tikrinti savo globojamos organizacijos dokumentaciją - posėdžių protokolus, narių sąrašus, piniginius dokumentus ir kt.

Studentų organizacijos ir draugijos buvo įvairios - profesinės, ideologinės pasaulėžiūrinės, tautinių mažumų, regioninės, švietėjiškos kultūrinės ir kt. Kiekviena jų turėjo savo programą ir būdus, kaip pasiekti numatytus tikslus. Lietuvos universitete 1924 m. veikė 19, 1927 m. - 48, 1932 m. - 72, 1935 m. - 93, 1940 m. - 71 studentų organizacijos[1]. Per visą tarpukario laikotarpį Lietuvos universitete buvo sukurtos ir veikė 161 studentų organizacija. Jų veiklos trukmė labai skyrėsi: vienos veikė visą šį laikotarpį, kitos - tik metus, kitus.

Didžiausios studentų organizacijos pagal narių skaičių buvo profesinės draugijos. Antai studentų medikų draugija 1935 m. pavasario semestre turėjo 356 narius, technikų - 345, teisininkų ir ekonomistų - 306 narius[2]. Kitos profesinės draugijos buvo ne tokios gausios. Tais pačiais metais studentų humanitarų draugija turėjo 81, chemikų - 55, farmacininkų - 34, matematikų fizikų - 36, gamtininkų - 37 narius[3].

Nemažai veikė tautinių mažumų studentų organizacijų. Antai 1935 m. pavasario semestrą žydų studentija buvo susibūrusi į 14 draugijų, rusų - į 3, po dvi draugijas turėjo lenkai ir latviai, po vieną - vokiečiai ir gudai[4]. Tarp šio tipo studentų organizacijų didžiausios buvo žydų studentų draugijos. Žydų studentų medikų draugija 1935 m. pavasario semestre turėjo 220,

---

[1] Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16-1932.IX.1.) apyskaita. K., 1933. P. 400-401; Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. pavasario semestro kalendorius. K., 1935. P. 308-312; Vytauto Didžiojo universiteto studentų "Kultūros" draugija. K., 1940. P. 5-8.

[2] Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. pavasario semestro kalendorius. K., 1935. P. 308-312.

[3] Ten pat.

[4] Ten pat.

ekonomistų - 184 narius[1]. Studentų lenkų susivienijimas turėjo 181 narį[2]. Kitos tautinių mažumų studentų organizacijos nebuvo tokios gausios. Vokiečių studentų draugija turėjo 51, rusų - 27, latvių - 13, gudų - 6 narius[3].

Be paminėtų, Lietuvos universitete veikė įvairios regioninės, fakultetų, religinės, sportinės ir kitos studentų organizacijos ir draugijos. 1935 m. pavasario semestre studentų žemaičių S. Daukanto draugija vienijo 41, "Mažosios Lietuvos" - 12, dzūkų - 35, "Vilnijos" - 22, suvalkiečių - 62 studentus. Studentų evangelikų draugija turėjo 31, šachmatų mėgėjų - 36 narius[4].

Pirmoji studentų organizacija Lietuvos universitete buvo studentų Susišelpimo draugija, kurios įstatus senatas įregistravo 1922 m. gegužės 18 d.[5] Draugijos tikslas - teikti materialinę paramą neturtingiems studentams. Jos lėšas surinkdavo iš nario mokesčio (3 Lt per semestrą), įvairių aukų, valdžios pašalpų. Draugija turėjo nedidelį bendrabutį, studentų valgyklą, biblioteką, periodikos skaityklą, neturtingiems studentams teikė pašalpas, duodavo pietus skolon ir t.t. Pirmaisiais draugijos veikimo metais jai priklausė 900 iš tuo metu universitete buvusių 1168 studentų[6]. Vėliau narių skaičius sumažėjo iki 300 studentų. Draugija buvo likviduota 1926 m. rugsėjo 19 d., o jos turtas perduotas studentų atstovybei.

Didžiausią įtaką studentijos gyvenime turėjo ideologinės studentų organizacijos. Nors pagal narių skaičių jos ne visada būdavo gausiausios, bet darė didžiausią įtaką studentijos nuotaikoms ir gyvenimui.

Krikščionių demokratų partijos bei Katalikų Bažnyčios vadovybės prižiūrima veikė studentų ateitininkų organizacija. Tai bene pati didžiausia studentų organizacija Lietuvos aukštosiose mokyklose tarpukario metais. Ateitininkų vadai ir globėjai buvo Teologijos-filosofijos fakulteto profesoriai S. Šalkauskis, P. Dovydaitis, P. Kuraitis ir kt. Lietuvos universitete 1922 m. gegužės 14 d. buvo įsteigta ateitininkų sąjunga, vienijusi keletą korporacijų, draugijų, klubų ir kitų organizacijų. Ateitininkų sąjungai Vytauto Didžiojo

---

[1] Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. pavasario semestro kalendorius. K., 1935. P. 308-312.
[2] Ten pat.
[3] Ten pat.
[4] Ten pat.
[5] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 44. L. 77.
[6] Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16.-1932.IX.1.) apyskaita. K., 1933. P. 450.

universitete 1935 m. priklausė 18 studentų organizacijų[1]. Tarp jų buvo korporacijos: studentų medikų "Gaja" (119 narių), studentų technikų "Grandis" (34 nariai), studentų teisininkų ir ekonomistų "Justitia" (48 nariai), studenčių teisininkių ir ekonomisčių "Fideles Justitiae" (19 narių), "Kęstutis" (22 nariai), "Activitas" (17 narių), "Narsa" (15 narių); draugijos - zanavykų (33 nariai), pedagogų (40 narių); draugovės - "Giedra" (46 nariai), "Šatrija" (25 nariai), "Birutė" (34 nariai), pedagogų "Humanitas" (18 narių); klubai - "Vytautas" (36 nariai), "Gražina" (26 nariai) ir kitos organizacijos.

Ateitininkų organizacijų tikslas - auklėti savo narius katalikų pasaulėžiūros dvasia, padėti jiems, kad taptų susipratę, aktyvūs katalikai visuomenininkai, geri savo profesijos specialistai, ugdyti religingumą, tautiškumą, patriotizmą. Kauno centre ateitininkams krikščionių demokratų valdžia pastatė didžiulį penkių aukštų namą (dabar - KTU III rūmai), kuriame buvo bendrabutis, valgykla, susirinkimų salė ir kt. Ateitininkai leido žurnalus ir laikraščius "Ateitis", "Naujoji vaidilutė" ir kt.

Tautininkų partija globojo įvairių pavadinimų studentų tautininkų organizacijas. Lietuvos universitete 1922 m. lapkričio 9 d. buvo įkurta tautininkų korporacija "Neo-Lihuania", Žemės ūkio akademijoje nuo 1924 m. veikė jų organizacija "Jaunoji Lietuva", Klaipėdos prekybos institute 1938 m. gegužės mėn. buvo įkurta tautininkų organizacija "Herkus Mantas"[2]. Greta pagrindinės neolituanų, arba jaunalietuvių, organizacijos, tautininkai dar buvo įkūrę nemažai draugijų, klubų ir kitų studentų organizacijų, kurios jiems tiesiogiai priklausė arba veikė jų idėjiškai globojamos. Antai Vytauto Didžiojo universitete 1935 m. greta vyrų neolituanų korporacijos (205 nariai) ir moterų korporacijos "Filiae Lithuaniae" (121 narė) tautininkams priklausė dar 16 organizacijų[3]. Tarp jų buvo studentų technikų korporacija "Plienas" (95 nariai), studentų medikų "Fraternitas Lituanica" (70 narių), "Lietuva" (38 nariai), "Šarūnas" (29 nariai), "Romuva" (50 narių), "Ruthenia" (14 narių), "Sudavia" (26 nariai), "Patria" (43 nariai) ir kt.

Tautininkų valdžia studentams neolituanams Kaune 1928 m. pastatė didžiulį keturių aukštų namą, kuriame buvo įrengtas bendrabutis, valgykla, salė, skaitykla ir kt. Neolituanai leido žurnalus ir laikraščius "Jaunoji

---

[1] Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. pavasario semestro kalendorius. K., 1935. P. 308-312.

[2] Lietuvos aidas. 1938. Gegužės 24.

[3] Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. pavasario semestro kalendorius. K., 1935. P. 308-312.

Lietuva", "Studentų balsas", "Akademikas". Oficialus studentų tautininkų organizacijų tikslas - "lietuvių tautos didybė, jos gerovė ir valinga, kilni bei tauri asmenybė". Šūkis - "*Pro Patria, vivat, crescat, floreat*"[1]. Studentų tautininkų organizacijos laikėsi oficialios Tautininkų partijos ideologijos, propagavo tautos vienybės idėjas, bendruosius krikščionių dorovės principus.

Aukštųjų kursų klausytojų socialistų kuopos pagrindu Lietuvos universitete 1922 m. rugsėjo 21 d. įsikūrė studentų socialistų draugija[2]. Ji 1923 m. turėjo apie 100, 1925 m. - 53 narius. Draugijos tikslas - propaguoti socializmo idėjas tarp darbo žmonių, studentų ir moksleivių, kovoti už mokslo ir mokyklos laisvę, studentų savivaldą, teikti materialinę paramą neturtingiems studentams[3]. Draugijai priklausė įvairių socialistinių pakraipų studentai. Didėjant idėjiniams prieštaravimams tarp draugijos narių, iš jos pamažu pasitraukdavo dalis studentų, kol 1926 m. sausio 31 d. draugijos narių susirinkime buvo nutarta oficialiai likviduoti draugiją. Iš buvusių draugijos narių įvairiu metu įsikūrė studentų varpininkų, žaizdrininkų, aušrininkų ir kitos studentų organizacijos.

Lietuvos universitete 1923 m. gruodžio 6 d. buvo įkurta studentų "Varpo" draugija, globojama Valstiečių liaudininkų partijos. 1928 m. draugijoje buvo apie 100, 1932 m. - 95 nariai. Susikūrusios naujos varpininkų organizacijos 1935 m. vasario 12 d. buvo sujungtos į varpininkų sąjungą[4]. Be "Varpo" draugijos, tuo metu turėjusios 86 narius, sąjungai dar priklausė Studentų kooperatyvas (56 nariai), studentų korporacijos - "Žalgiris" (23 nariai), studentų medikų "Ąžuolas" (26 nariai), studenčių "Rimtis" (18 narių)[5].

Klaipėdos prekybos institute 1938 m. buvo įkurta varpininkų organizacija "Granitas", Vilniaus universitete 1940 m. - "Žalgiris".

Varpininkai propagavo demokratijos, socialinės lygybės ir laisvės, minties ir sąžinės laisvės, humanizmo ir dorovės idėjas, pasisakė prieš šovinizmą, klerikalizmą. Jų šūkis - "Šviesa ir tiesa mūs žingsnius telydi"[6].

---

[1] Alma mater. Mūsų universitetas ir jo studentija. K., 1930. P. 78.
[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 44. L. 137.
[3] Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16.-1932.IX.1.) apyskaita. K., 1933. P. 450, 453, 477.
[4] LCVA. F. 631. Ap. 15. B. 8. L. 58.
[5] Vytauto Didžiojo universiteto 1935 m. pavasario semestro kalendorius. K., 1935. P. 308-312.
[6] Alma mater... P. 81-82.

1925 m. gegužės 22 d. universitete buvo įkurta studentų socialistų draugija "Žaizdras", kuriai įtakos turėjo Lietuvos socialdemokratų partija. 1930 m. ji turėjo 66, 1935 m. - 24, 1937 m. - 7 narius[1]. Oficialus žaizdrininkų draugijos tikslas - lavintis ir tirti mokslinį socializmą ir moraliai remti savo narius[2]. Žaizdrininkai pasisakė už demokratiją, universiteto autonomiją, už tai, kad aukštasis mokslas būtų prieinamas neturtingiems visuomenės sluoksniams, už mokslo ir sąžinės laisvę[3]. "Žaizdro" draugija buvo priimta į Pabaltijo studentų socialistų federaciją, kuriai priklausė Lenkijos, Suomijos, Latvijos ir Estijos atstovai, dalyvavo jos kongresuose. Draugija taip pat priklausė Tarptautinei studentų socialistų federacijai, leido savo žurnalą "Žaizdras".

Lietuvos universitete 1926 m. vasario 13 d. buvo įkurta studentų socialistų Aušrininkų draugija, kuriai įtakos turėjo Eserų partija. Aušrininkų draugija 1930 m. turėjo apie 50, 1933 m. - 65, 1935 m. - 19, 1937 m. - 11 narių[4]. Oficialus draugijos tikslas - auklėtis ir lavintis socializmo dvasia ir skleisti socializmo idėją liaudyje[5]. Aušrininkai pasisakė prieš socialinę nelygybę, išnaudojimą, rūpinosi savo neturtingųjų narių materialine padėtimi, teikė jiems paskolas, padėdavo susirasti darbą ir kt.

Likvidavus studentų socialistų draugiją, jos kraštutinių kairiųjų pažiūrų nariai įsteigė marksistinę studentų draugiją "Atžala". Lietuvos universiteto senatas draugijos įstatus įregistravo 1926 m. gruodžio 9 d.[6] Draugijos veiklą komunistai siekė panaudoti savo idėjoms propaguoti. Šios draugijos veikla nutrūko 1927 m. rudenį, nors Lietuvos universiteto teismas ją uždarė tik 1930 m. gegužės 30 d. kartu su kitomis 22 faktiškai neveikiančiomis studentų organizacijomis[7]. Universiteto senatas 1930 m. birželio 5 d. įregistravo marksistinės studentų draugijos "Aurora" įstatus[8]. Oficialus draugijos narių tikslas - gilinti savo gamtos, visuomenės ir humanitarinių mokslų žinias. 1931

---

[1] Vytauto Didžiojo 1937 m. rudens semestro kalendorius. K., 1937. P. 186.
[2] Alma mater... P. 84.
[3] Ten pat. P. 85.
[4] Ten pat. P. 77; Vytauto Didžiojo universiteto 1937 m. rudens semestro kalendorius. K., 1937. P. 188.
[5] Alma mater... P. 76.
[6] Ten pat. P. 119.
[7] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 98. L. 47-48.
[8] Vytauto Didžiojo universitetas. Antrųjų penkerių veikimo metų (1927.II.16.-1932.IX.1.) apyskaita. K., 1933. P. 403.

m. rudens semestre draugija turėjo 14 narių[1]. Už komunistinių idėjų propagandą Vytauto Didžiojo universiteto teismas 1932 m. gegužės 9 d. ją uždarė. Oficialiai tai buvo motyvuota privalomos tvarkos nesilaikymu ir universiteto gyvenimo ramybės drumstimu[2].

Klaipėdos aukštosiose mokyklose ir Veterinarijos akademijoje tautininkų valdžios nurodymu buvo sukurta tik po vieną bendrą visiems studentams organizaciją. Klaipėdos pedagoginio instituto reguliamino 13 straipsnyje buvo nustatyta, kad visi instituto studentai privalėjo priklausyti šiai studentų organizacijai ir negalėjo būti jokių kitų studentų organizacijų nariai[3]. Vėliau buvo leista patiems studentams kurti savas organizacijas. Klaipėdos aukštosiose mokyklose 1938 m. susikūrė po tris studentų organizacijas, o Veterinarijos akademijoje išliko viena.

Įsteigti studentų organizacijas buvo mėginta ir Konservatorijoje. Jos taryba 1937 m. kovo 6 d. priėmė tokį nutarimą: "Atsižvelgiant į tai, kad korporacijų tvarka ir disciplina daug padeda išauklėti sąmoningą inteligentą ir savo srities specialistą, be to korporacijos yra naudingos saviauklos ir savišalpos reikale, nutarta prašyti Švietimo Ministeriją, kad leistų steigti konservatorijos klausytojams korporacijas"[4]. Tačiau pažeisdamas Konservatorijos statutą, švietimo ministras prof. J. Tonkūnas 1937 m. gegužės 4 d. ant šio nutarimo užrašė rezoliuciją: "Nėra jokio pagrindo patenkinti". Netrukus, 1937 m. gegužės 22 d., Švietimo ministerija savo rašte Nr. 8775 oficialiai pranešė Konservatorijos direktoriui, kad "p. Ministeris nesutiko leisti Konservatorijos klausytojams steigti korporacijas"[5].

Žemės ūkio akademijoje veikė studentų ateitininkų, tautininkų, "Kultūros" būrelis ir kitos organizacijos. 1924 m. jų buvo 3, 1934 m. - 8 organizacijos[6]. Nors akademijoje studentų gyvenimas taip pat buvo palyginti

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 13. B. 251. L. 61-62.
[2] Ten pat. Ap. 12. B. 98. L. 47-48.
[3] Respublikos pedagoginio instituto Klaipėdoje reguliaminas. Klaipėda, 1935. P. 7.
[4] LCVA. F. 391. Ap. 4. B. 1594. L. 193.
[5] LLMA. F. 84. Ap. 1. B. 16. L. 65.
[6] Žemės ūkio akademijos pirmojo dešimtmečio apyskaita. 1924-1934. K., 1934. P. 264-284.

aktyvus, bet ji buvo toli nuo kultūros centrų, joje vyravo provincialumo ir uždarumo atmosfera ir tai turėjo įtakos studentų pažiūroms[1].

Lietuvos universiteto visiems studentams atstovauti ir bendriems ekonominiams bei akademiniams reikalams tvarkyti buvo renkama studentų atstovybė. Jos rinkimai buvo visuotiniai, lygūs, tiesioginiai ir slapti, kadencija - vieneri metai. Šimtui studentų buvo skiriama viena vieta atstovybėje[2]. Kiekviena studentų organizacija, taip pat ne mažiau kaip 20 neorganizuotų studentų turėjo teisę įteikti rinkimų komisijai savo rinkimų kandidatų sąrašą. Studentų atstovybės posėdžiai buvo vieši. Pirmoji studentų atstovybė buvo išrinkta 1925 m. gruodžio mėn. Iš viso buvo įkurtos ir veikė devynios studentų atstovybės. Lietuvos universiteto studentų atstovybė priminė miniatiūrinį 1920-1926 m. laikotarpio Lietuvos Seimą.

Remiantis Studentų atstovybės 1929 m. įstatais[3], jos funkcijos buvo: steigti ir tvarkyti studentų namus, klubus, valgyklas, ligonių kasas, studentų bibliotekas ir skaityklas; organizuoti knygų bei paskaitų leidimą ir spausdinimą; rengti ekskursijas, vakarus, koncertus, paskaitas, studentams teikti pašalpas; palaikyti ryšius su kitų aukštųjų mokyklų ir užsienio studentų organizacijomis. Lėšos studentų atstovybei išlaikyti buvo skiriamos iš universiteto sąmatos. Tačiau neturėdama pakankamai lėšų, studentų atstovybė mažai ką tegalėjo nuveikti, ir jos veikla daugiausia buvo reprezentacinė. Vis dėlto kai kurių lengvatų ji pasiekė: Valstybinis teatras studentams parduodavo bilietus su 50 proc. nuolaida, šiokių tokių nuolaidų darė daugelis teatrų, kirpyklų, pirčių, taip pat knygynų, "Lietuvos", "Romos" viešbučiai, su 33 proc. nuolaida studentams būdavo parduodami autobusų bilietai, jei iš karto būdavo perkami 25 bilietai[4]. Studentų atstovybė 1925 m. įkūrė akademinę ligonių kasą, 1930 m. įrengė studentų valgyklą Žemės ūkio rūmuose, nuo 1930 m. leido savo laikraštį "Lietuvos studentas", kuris ėjo iki 1934 m.

Paprastai daugumą vietų studentų atstovybėje turėjo studentai ateitininkai, neolituanai, fakultetinių ir kitų studentų organizacijų atstovai. 1934 m. rudenį studentų atstovybė buvo palikta be lėšų ir pati likvidavosi[5]. Savo

---

[1] *Šimatonis S.* Prieškario akademija Dotnuvoje//Lietuvos žemės ūkio akademija. 1924-1994. V., 1994. P. 21.

[2] Lietuvos universiteto studentų ir laisvųjų klausytojų taisyklės. K., 1925. P. 10-12.

[3] Lietuvos universiteto studentų atstovybės įstatai. K., 1930.

[4] Vytauto Didžiojo universitetas 1930-1931 mokslo metais. K., 1931. P. 108.

[5] Lietuvos žinios. 1935. Kovo 13.

veiklą ji atnaujino tik 1938 m. pavasarį, remdamasi nauju studentų atstovybės statutu[1], kurį patvirtino švietimo ministras. Statutas numatė studentų atstovybei išlaikyti imti iš studentų mokestį - iki 5 proc. mokesčio už mokslo semestrą, sumažino narių skaičių - viena vieta atstovybėje buvo skiriama 150 studentų, uždraudė viešus posėdžius. Taip pat buvo padidintas narių skaičius iki 50 žmonių studentų organizacijoms, turinčioms teisę iškelti savo rinkimų kandidatų sąrašą. Kiekvienas rinkėjas dabar gavo tiek balsų, kiek buvo renkama studentų atstovybės narių.

Vėlesniais metais studentų atstovybės buvo įkurtos dar dviejose Lietuvos aukštosiose mokyklose - Žemės ūkio akademijoje (1932 m. spalio mėn.) ir Klaipėdos prekybos institute (1938 m. lapkričio mėn.).

Be gausybės studentų organizacijų ir studentų atstovybės veiklos, Lietuvos universitete vyko ir kultūrinis gyvenimas, buvo kuriami ir veikė studentų meno saviveiklos kolektyvai. Tačiau pirmąjį Lietuvos universiteto gyvavimo dešimtmetį kultūrinis gyvenimas jame buvo apmiręs. Jei koks ir buvo, tai tik kai kuriose studentų organizacijose. Lietuvos universiteto rektorius prof. P. Būčys 1924 m. pavedė kunigui T. Braziui įkurti universiteto studentų chorą. Tačiau to padaryti nepavyko. Gal nepatiko choro vadovas ir dirigentas, gal studentai per daug buvo įsitraukę į "politikavimą" ir savojo "parlamento" kūrimą, bet suburti dainos mėgėjų universitete nesisekė. T. Brazio sukurtas studentų choras greitai, net nespėjęs viešai pasirodyti, iširo. Vėliau to meto spauda rašė, kad "Jau keli metai sėdi universitete kunigas Brazys, neva tam, kad sudarytų studentų chorą, o choro kaip nėr, taip nėr!"[2] Nelabai sekėsi suburti dainos mylėtojus universitete vėlesniais metais ir kitiems choro vadovams bei dirigentams - N. Martinioniui, Z. Slavinskui, S. Šimkui. Universiteto choras tai susiburdavo, tai vėl iširdavo, o jo koncertai buvo žemo meninio lygio[3]. Antai 1932 m. pavasarį to meto spauda rašė, kad "mūsų studentai neturi choro, nes tą grupę žmonių, kurie jau keleri metai bando chorą sudaryti, bando dainuoti, negalima pavadinti Vytauto Didžiojo universiteto choru. Universiteto choras niekuomet nepasiruošė viešam koncertavimui. Ir nekoncertuoja ne tik užsieniuose, bet ir Kaune"[4]. Tiktai nuo 1933 m., kai choro vadovu ir dirigentu tapo vargoni-

---

[1] Vytauto Didžiojo universiteto normos. III. Studentų organizacijos. K., 1938. P. 9-25.

[2] Lietuvos žinios. 1925. Rugsėjo 6.

[3] Lietuvos žinios. 1931. Kovo 24.

[4] Lietuvos žinios. 1932. Kovo 30.

ninkas K. Kaveckas, universiteto studentų choras netrukus pasiekė aukštą meninį lygį ir tapo žinomas ne tik Lietuvoje, bet ir užsienyje.

Pirmasis reprezentacinis Vytauto Didžiojo universiteto studentų choro pasirodymas užsienyje įvyko 1935 m. kovo 2 d. Rygoje[1]. Vėliau choras kasmet, daugiausia vasarą, išvykdavo į užsienį koncertuoti ir labai sėkmingai pasirodydavo. 1936 m. jis koncertavo Stokholme, 1937 m. - Paryžiuje, ir visur specialistų nuomonė vietinėje spaudoje buvo teigiama[2].

Vytauto Didžiojo universiteto senatas 1938 m. gruodžio 1 d. patvirtino choro statutą[3], kuriame buvo numatyta prie choro dar įkurti savarankiškus padalinius - tautinių šokių, simfoninės muzikos ir kamerinio ansamblio. Tuo metu universitete faktiškai jau veikė keli chorai - vyrų, moterų ir mišrus. Chorui, kaip ir kitoms studentų organizacijoms, buvo priskirtas globėjas iš vyresniojo pedagoginio mokslo personalo. Choro dalyviams buvo numatyta pirmenybė gauti stipendiją ir būti atleistiems nuo mokesčio už mokslą.

Žemės ūkio akademijos studentų meninės saviveiklos kolektyvai tarpukario metais labai pagyvino kultūrinį gyvenimą Dotnuvos aplinkiniuose kaimuose. V. Ruokio dar 1922 m. sukurtas žemės ūkio technikumo moksleivių ir apylinkės gyventojų choras, 1924 m. tapęs Žemės ūkio akademijos choru, - vienas seniausių chorų Lietuvoje[4]. Pradžioje jam vadovavo V. Ruokis, vėliau - muzikas N. Martinionis, kompozitorius Antanas Budriūnas, jo broliai Matas ir Bronius Budriūnai. 1925 m. buvo įsteigtas muzikos ir dainos mėgėjų būrelis "Akordas" - Žemės ūkio akademijos choras padidėjo iki 80 žmonių, taip pat buvo suburtas instrumentinės muzikos ansamblis. Šie kolektyvai dažnai koncertuodavo Kaune, Kėdainiuose ir kitose Lietuvos vietose, 1930 m. buvo išvykęs į koncertinę kelionę po Švediją, 1939 m. - po Vilniaus kraštą[5].

Lietuvos universiteto senatas 1924 m. patvirtino Akademinės ligonių kasos įstatus. Juose buvo nustatyta, kad studentų ligos draudimas yra savanoriškas, o ne privalomas[6]. Kiekvienas studentas, sumokėjęs kasos nario

---

[1] Lietuvos žinios. 1935. Kovo 9 d.

[2] Lietuvos žinios. 1936. Gegužės 20; 1937. Liepos 24.

[3] Vytauto Didžiojo universiteto normos. III. Studentų organizacijos. K., 1938. P. 49-55.

[4] *Šimatonis S.* Prieškario akademija Dotnuvoje//Lietuvos žemės ūkio akademija. 1924-1994. V., 1994. P. 21.

[5] Ten pat.

[6] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 235. L. 338.

mokestį (2 Lt per semestrą), susirgęs galėjo reikalauti pašalpos gydymo išlaidoms padengti. Kasos nariai galėjo naudotis gydytojų pagalba visose Medicinos fakulteto poliklinikose, taip pat daugelio gydytojų kabinetuose. Gydytojams ligonių kasa apmokėdavo už studentų gydymą kiekvieno semestro pabaigoje (priklausė nuo turimų lėšų). Jei kasos gydytojas pripažindavo, kad reikia stacionarinio gydymo, kasos narys klinikoje buvo gydomas nemokamai; už išlaikymą ligonių kasa apmokėdavo tik pusę išlaidų ir ne daugiau kaip už 8 savaites per semestrą. Visas išlaikymo išlaidas pagal II klasės normas ligonių kasa apmokėdavo tiktai tuo atveju, jei studentas dėl neturto būdavo atleistas nuo mokesčio už mokslą. Gydantis privačiose ligoninėse arba jei gydė ne kasos gydytojas, pašalpos nebuvo duodamos. Nedidelę (iki 25 Lt) pašalpą, remiantis įstatais, galėjo paskirti ligonių kasos komisijos pirmininkas. Norint gauti didesnę pašalpą, reikėjo atitinkamo komisijos nutarimo. Kasos reikalus tvarkė komisija ir valdyba. Komisiją sudarė universiteto prorektorius (pirmininkas), trys Medicinos fakulteto, visų kitų fakultetų pedagoginio mokslo personalo atstovai (po vieną iš fakulteto), vienas kasos gydytojas ir studentų atstovai (po vieną iš kiekvieno fakulteto). Kasos valdybą sudarė pirmininkas, iždininkas ir sekretorius, kurie buvo renkami iš komisijos narių.

Akademinė ligonių kasa pradėjo veikti 1925 m. pavasario semestre. Kasos komisijos pirmininkas buvo prorektorius prof. P. Avižonis. Kasos valdybą sudarė pirmininkas prof. J. Bagdonas, iždininkas prof. K. Sleževičius ir sekretorius doc. J. Blažys[1]. Kasos gydytojais sutiko dirbti 19 Medicinos fakulteto pedagoginio mokslo personalo narių. Savo veikimo pradžioje akademinė ligonių kasa turėjo 385 narius, t. y. apie 20 proc. visų universiteto studentų.

Iš kasos komisijos pirmininko prof. P. Avižonio pateiktos akademinės ligonių kasos veiklos 1925 m. pavasario semestrą ataskaitos galima sužinoti apie suteiktą medicinos pagalbą susirgusiems studentams. Iš viso medicinos pagalba buvo suteikta 153 studentams, t. y. 47 proc. visų kasos narių. Užregistruoti 224 ambulatoriniai apsilankymai pas gydytojus. Iš viso ligonių kasa turėjo 980 Lt pajamų: 770 Lt narių įnašų ir 110 Lt kitų pajamų. Išlaidų turėjo 719 Lt. Akademinės ligonių kasos nariams Raudonojo Kryžiaus vaistinė ir Centrinis vaistų sandėlis pagal kasos gydytojų receptus vaistus parduodavo su 35 proc. ir 25 proc. nuolaida.

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 235. L. 367.

Palyginti neblogai veikė studentų ligonių kasa ir 1925 m. rudens semestrą. Ji turėjo 802 narius (apie 30 proc. visų studentų), 2164 Lt pajamų. Pašalpų studentams už gydymą ir vaistus buvo išmokėta 295 Lt, gydytojams už ligonių ambulatorinį gydymą - 394 Lt ir administracijos reikalams - 22 Lt. Taigi iš viso kasa turėjo 711 Lt išlaidų ir visus studentų prašymus pašalpai gauti patenkindavo[1]. Už kiekvieną ambulatorinį apsilankymą gydytojams buvo mokama po 3 Lt.

Tačiau vėliau, nuo 1926 m., akademinės ligonių kasos finansinė padėtis nuolat blogėjo. 1926 m. rugsėjo 18 d. kasos komisijos posėdyje buvo konstatuota sunki kasos būklė. Iš 17 studentų prašymų skirti pašalpą gydymuisi buvo patenkinti tik 8, o kiti atidėti dėl lėšų stokos arba visai atmesti dėl formalių priežasčių. Kasos gydytojams už ambulatorinį apsilankymą vidutiniškai teko tik po 1 Lt 3 ct[2]. 1927-1937 m. akademinės ligonių kasos valdybos posėdžių protokolai rodo, kad neturėdama lėšų ligonių kasa dažniausiai skirdavo labai menkas pašalpas - po 2, 3, 5, 10, 15 litų ir tik vieną kitą pašalpą per metus 100 ir daugiau litų. 1931 m. birželio 3 d. kasos valdyba nutarė visus prašymus patenkinti tik iš dalies - sumažinti 3/4 arba perpus kiekvieno prašymo sumą, nes kasoje buvo labai mažai pinigų[3]. 1934 m. gruodžio mėn. ligonių kasa turėjo tik 60 narių, arba 1,6 proc. visų studentų. 1933/1934 mokslo metais kasa pašalpas davė 33 studentams tik po 30 proc. jų prašomos sumos.

Akademinės ligonių kasos finansinės būklės nepagerino ir Vytauto Didžiojo universiteto reguliamino nustatytos 25 Lt pabaudos ligonių kasai iš profesorių ir docentų, jei jie neatvykdavo į universiteto ir fakultetų tarybos bei įvairių universiteto komisijų posėdžius be pateisinamos priežasties[4]. Kai kuriais metais pedagoginio mokslo personalo sumokėtos pabaudos sudarydavo net didesnę ligonių kasos pajamų dalį negu kasos narių įnašai. Antai 1933/1934 mokslo metais kasos narių įnašai buvo 235 Lt, o pabaudos - 425 Lt[5], t. y. vos ne dvigubai daugiau. Tokia ligonių kasos veikla negalėjo nesukelti studentijos nepasitenkinimo. Studentai reikalavo, kad valdžia pradėtų rūpintis studentų sveikata, buitimi ir kad valstybė savo lėšomis prisidėtų prie akademinės ligonių kasos išlaikymo. Vytauto Didžiojo universiteto

---

[1] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 235. L. 370.
[2] Ten pat. L. 383.
[3] Ten pat. B. 263. L. 22.
[4] Vytauto Didžiojo universiteto įstatymai. K., 1934. P. 98.
[5] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 771. L. 1.

senatas 1933 m. parengė naują akademinės ligonių kasos statutą, kuris numatė privalomą visų studentų ligos draudimą kasos narių ir valstybės lėšomis po lygiai. Tačiau Ministrų kabinetas šį projektą atmetė.

Po 1937 m. universiteto reformos, 1938 m. sausio 28 d. švietimo ministras prof. J. Tonkūnas patvirtino senato parengtą "VDU studentų ligonių kasos statutą"[1], kuris įvedė privalomą ligos draudimą. Universiteto laisvųjų klausytojų draudimas liko savanoriškas. Kasos lėšas sudarė narių įnašai ir tokio pat dydžio valstybės priemokos, kurios negalėjo būti didesnės kaip 5 proc. mokesčio už mokslo semestrą. Vytauto Didžiojo universiteto senatas 1938 m. sausio 27 d. nustatė kasos nario mokestį - 2 Lt per semestrą[2]. Ligonių kasos reikalus tvarkė jos valdyba iš 5 asmenų - 3 dėstytojų ir 2 studentų.

Ligonių kasa apdraustiesiems teikė ambulatorinį, stacionarinį gydymą ir vaistus, taip pat gydė dantis. Medicinos pagalba, palyginti su bendrosiomis Lietuvos ligonių kasomis, buvo gerokai didesnė ir mažiau varžoma. Stacionare ir sanatorijoje buvo galima gydytis ne ilgiau kaip 1 mėn. per semestrą; per semestrą buvo galima gydytis tik 2 dantis. Vaistus kasos nariai universiteto vaistinėje galėjo gauti nemokamai tik iki 3 Lt vertės, o už brangesnius reikėjo primokėti skirtumą. Ambulatorinis gydymas nebuvo ribojamas ir varžomas.

Pirmaisiais Lietuvos universiteto trečiojo statuto galiojimo metais studentų ligonių kasa turėjo 2653 narius, 22,2 tūkst. litų pajamų. Jos bendros išlaidos 1938 m. buvo 12,8 tūkst. Lt, iš jų medicinos pagalbai - 8,7 tūkst., pašalpoms - 0,9 tūkst. ir administracijos reikalams - 3,2 tūkst. litų[3]. Taigi labai didelė ligonių kasos lėšų dalis liko visai nepanaudota. Tai rodo, kad statuto nustatyti apribojimai medicinos pagalbai teikti ir vaistams gauti buvo visiškai nereikalingi.

Apibendrinant pateiktą medžiagą, galima teigti, kad aukštojo mokslo Lietuvoje nepriklausomybės metais pradžia buvo demokratinių pažiūrų lietuvių inteligentų iniciatyva ir lėšomis 1920 m. įsteigta privati aukštoji mokykla - Aukštieji kursai. Jų veiklos dėka lietuvių tautai neteko dešimt metų laukti savos nacionalinės aukštosios mokyklos ir jau po dvejų metų, vos įsteigus valstybinį universitetą, į Lietuvos valstybės gyvenimą pradėjo įsilieti

---

[1] Vytauto Didžiojo universiteto normos. III. Studentų organizacijos. K., 1938. P. 34.

[2] LCVA. F. 631. Ap. 12. B. 1100. L. 60.

[3] Socialinio draudimo statistikos 1938 m. metraštis. K., 1939. P. 81.

nauji nacionaliniai kvalifikuoti specialistai. Paskutiniais nepriklausomos Lietuvos Respublikos gyvavimo metais mūsų šalyje veikė septynios aukštosios mokyklos, susikūrė aukštojo mokslo sistema. Tai buvo didžiulis lietuvių tautos kultūros ir švietimo laimėjimas. Visos aukštosios mokyklos parengė Lietuvos valstybiniam, visuomeniniam ir kultūriniam gyvenimui apie 4736 kvalifikuotus specialistus.

Pagrindinė ir svarbiausia nepriklausomos Lietuvos Respublikos aukštoji mokykla per visą tarpukario laikotarpį buvo Lietuvos (Vytauto Didžiojo) universitetas. Jis vienintelis iš aukštųjų mokyklų turėjo autonomiją ir atkakliai ją gynė, parengė 80,03 proc. visų Lietuvos aukštųjų mokyklų išleistų kvalifikuotų specialistų. Jis taip pat labiausiai prisidėjo prie mūsų šalies mokslo plėtros. Tai vienintelė aukštoji mokykla, kurioje tarpukario metais buvo ginamos mokslų daktaro disertacijos (jų apginta 60), parengė labai rimtą jaunųjų mokslininkų pamainą. Su specialia stipendija 68 jaunieji mokslininkai buvo išvykę į Vakarų Europos mokslo centrus, ten gilino savo mokslines žinias ir dirbo mokslinį darbą. Nepaisant sunkių mokslinio darbo sąlygų, kai Lietuvos valdžia tik po 20 metų nepriklausomo gyvenimo pradėjo nuolat remti mokslinius tyrinėjimus, ir tik lituanistikos, Lietuvos universiteto mokslininkų iniciatyvos ir pasiaukojimo mokslui dėka Lietuvos universitetas per visą nepriklausomybės laikotarpį buvo Lietuvos nacionalinio mokslo centras. Tarpukario metais čia išryškėjo savos mokyklos bei daugelio mokslo šakų pagrindinės mokslinių tyrinėjimų kryptys.

Nepriklausomybės metais mokymas Lietuvos aukštosiose mokyklose nebuvo ideologizuotas - daugiausia buvo rūpinamasi mokslo žinių perteikimu ir profesiniu būsimų specialistų rengimu. Labiausiai studentai buvo auklėjami ir jų pasaulėžiūra formuojama studentų organizacijose. Tarpukario metais Lietuvos aukštosiose mokyklose, ypač Lietuvos universitete, veikė gausybė įvairiausių studentų organizacijų, kurios atitinkama idėjine kryptimi auklėjo savo narius.

HOCHSCHULEN IN LITAUEN IN DEN JAHREN 1918-1940

Resümee

Während der Zeit der russischen Zahren, im Jahre 1832, wurde die Universität Vilnius für fast ein Jahrhundert geschlossen. So gab es keine einzige Hochschule in Litauen. Nach der Wiederherstellung der staatlichen Unabhängigkeit Litauens war es ein dringliches Anliegen, wieder ein eigenes Wissenschaftzentrum und ein eigenes Bildungssystem zu schaffen. Die Versuche, die Universität Vilnius in den Jahren 1918-1919 erneut zu beleben, waren erfolglos geblieben. Zwar hatten die Polen am 11. Oktober 1919 die Universität Vilnius wieder eröffnet, doch mit litauischer Bildung und Wissenschaft hatte das wenig zu tun. Die Arbeit der Universität S. Batoras in den Jahren 1919-1939 gehört zu der Wissenschaftsgeschichte Polens, nicht der Litauens.

Die Gründung der Hochschule war kompliziert und schwierig. Im Jahre 1918 begann die Regierung Litauens, eine nationale Hochschule einzurichten. Aber in den Jahren 1919-1920, nach der Veränderung der politischen Umstände, gab sie ihr Vorhaben wieder auf. 1920-1922 wollte man eine katholische, nichtweltliche, Universität gründen, gegen den Widerstand vieler.

Der selbstständige Staat Litauen brauchte für die Führungsorganisation, Wirtschafts-, Bildungs- und Kulturentwicklung viele qualifizierte Fachleute. Aber die Regierung lehnte die Gründungsidee einer nationalen Hochschule im Jahre 1919 ab, schickte die Jugend zur Ausbildung ins Ausland. Am 27. Januar 1920 wurde von der litauischen Intelligenz aus eigenem Antrieb und eigenen Geldmitteln eine Privatuniversität "Aukštieji kursai", wörtlich zu übersetzen mit 'Hochkurse', gegründet. Die Hochkurse wurden von Z. Žemaitis, später von J. Vabalas-Gudaitis geleitet. Es gab 6 Abteilungen (Fakultäten): Geistes- und Naturwissenschaften, Justiz, Mathematik - Physik, Technik und Medizin. Im Jahre 1920 lernten in den Hochkursen 522 Hörer, im Jahre 1921 436 Hörer. Zu Beginn unterrichteten 34 Lektoren, am Ende bereits 48. Die Situation der Hochkurse war sehr schwierig. Es fehlte an Geld- und Lehrmitteln und an Räumen. Die Hochkurse hielten sich lediglich 2. Jahre (1920-1922) und die Universitätsfrage war ständiges Kampfobjekt zwischen den Anhängern der weltlichen Universität und der regierenden Christlich - Demokratischen Partei gemeinsam mit der Katholischen Kirche. Am 16. Februar 1922 gingen die Hochkurse offiziell in Staatseigentum über, wurde also auf der Basis dieser Hochkurse die Staatsuniversität Litauen gegründet. Damit setzte man der Auseinandersetzung ein unerwartetes Ende.

Die Universität war mit Abstand die wichtigste Hochschule in Litauen während des gesamten Zeitabschnittes der Unabhängigkeit. Das erste Statut der litauischen Universität (1922) hat der Universität und ihren Fakultäten weitestgehende

Autonomie verliehen. So hatte die Universität absolute Selbstständigkeit in allen Bereichen. Die Abhängigkeit der Universität vom Bildungsministerium war lediglich formell und den Haushalt betreffend. Das Statut des Jahres 1930 hat die Autonomie der Universität deutlich beschränkt, die wichtigsten Funktionen ihres höchsten Führungsorganes,- des Universitätsrats,- den politischen Machtorganen,- also dem Präsidenten der Republik und dem Bildungsminister übergeben. Der Bildungsminister stellte dem Republikpräsidenten den Rektor der Universität und die ganze Professorenschaft zur Ernennung vor. Der Republikpräsident bestimmte dann den Rektor und die Professoren. Das Statut des Jahres 1937 begrenzte die Autonomie der Universität. insbesondere ihrer einzelnen Fakultäten noch drastischer. Funktionen des Fakultätrats wurden dem Dekan übergeben. Wenn der Dekan mit Beschlüssen des Fakultatsrates nicht einverstanden war, übergab er dem Senat der Universität, damit er diesen Beschluss bespreche. Wenn der Bildungsminister zweimal den Dekan, der vom Fakultätsrat gewählt wurde, nicht bestätigte, schlug der Rektor einen eigenen Kandidaten vor. Die Universität Litauens (seit 1930 die Universität 'Vytautas der Grosse') hat während ihres Bestehens ihre Selbstständigkeit und ihre demokratischen Rechte nur im Lehrprozess und in der Organisation der wissenschaftlichen Tätigkeit bewährt. Hier arbeiteten 6 Fakultäten: Theologie- Philosophie, Rechts- und Humanitärwissenschaft, Mathematik - Naturwissenschaft, Medizin und Technik. Von 1925-1936 gab es zudem auch eine Fakultät für Evangelische Theologie. Im Jahre 1928 arbeiteten an der Universität 130 Mitglieder des älteren pädagogischen Wissenschaftspersonals, Professoren und Dozenten, und 101 - junge Assistenten, Lektoren und Laboranten. Die Regierung Litauens gewährte für die Erhaltung der Universität durchschnittlich etwa 4-4,5 Millionen Litas jährlich. 1922-1940 leiteten folgende Rektoren, allesamt prominente litauische Wissenschaftler, die Universität: J. Šimkus, V. Čepinskis, P. Bučys, P. Avižonis, M. Biržiška, M. Remeris, P. Jodelė, S. Šalkauskis.

1932 war die Zahl der Studierenden am grössten: insgesamt 4553. An der Fakultät für Jura 1609, für Medizin 952, für Technik 704, für Humanitärwissenschaft 615, für Mathematik - Naturwissenschaft 354, für Theologie-Philosophie 297, für Evangelische Theologie 22. Das Studium dauerte 4-5 Jahre. Das Studiengeld betrug 200 Litas pro Jahr. Die Universität hatte keine Wohnheime für Studierende. Nur etwa 2-3 % der Studenten bekamen Stipendien. Meistens studierten deshalb nur Kinder aus reicheren Familien. Die Universität Litauen bildete 3790 qualifizierte Fachleute aus, 80,03 % aller Absolventen der Hochschulen Litauens. Somit bestimmte sie massgeblich die Kultur- und Bildungsentwicklung Litauens.

Die Universität war das Zentrum der Wissenschaft in Litauen in den Jahren der Unabhängigkeit. Obgleich der Staat keine wissenschaftliche Untersuchungen finanzierte, wurde aus eigener Initiative der Professoren eifrig geforscht. 60 Doktorarbeiten wurden verfasst und verteidigt, bis zum Jahre 1937 erschienen viele Monographien, Lehrbücher, Vorlesungszyklen u. a., insgesamt 231 Titel. Die Forderungen an die Lektoren und an die Qualität der Dissertationen u.

wissenschaftlicher Arbeiten waren sehr hoch, bedeutsam höher als etwa die Forderungen in der Schweiz, in Deutschland, Österreich und Italien. Die Universität bereitete eine starke Schicht junger Wissenschaftler vor. In den Jahren 1926-1940 stellte sie ständig Stipendien für Promotionen im Ausland zur Verfügung. 68 junge Wissenschaftler, die ihre Kenntnisse vertieften und wissenschaftliche Forschungen an westeuropäischen Universitäten betrieben, wurden so gefördert. Um den Mangel an qualifizierten Fachleuten in allen Gesellschaftsbereichen zu beheben, gründete die Regierung Litauens sukzessiv neue Hochschulen. Gegen Ende der staatlichen Unabhängigkeit gab es bereits 7 Hochschulen in Litauen. Aber die später gegründeten Hochschulen hatten, im Unterschied zur Universität Litauen, keine Autonomie und waren völlig von politischer Machtverwaltung, insbesondere von ihren eigenen Ministerien, abhängig.

Die Hochschulen waren erheblich unter dem Niveau des wissenschaftlichen Personals und den Ausbildungsbedingungen der Universität Litauen. Auch waren Studenten- und Lektorenzahlen bedeutend kleiner, und so hatten sie denn keinen grösseren Einfluss auf das wissenschaftliche, kulturelle und gesellschaftliche Leben.

Am 15. Oktober 1924 wurde die Landwirtschaftsakademie in Dotnuva gegründet. Sie bestand aus den Abteilungen Agronomie, Forstwirtschaft und Haushalt (seit 1930). 1932 lernten dort 264 Studenten bei 16 Mitglieder des älteren pädagogischen Wissenschaftspersonals (Professoren, Dozenten) und 34 jüngeren (Assistenten, Lektoren). Als Akademierektoren fungierten dort von 1924-1940 die Professoren P. Matulionis, J. Tonkūnas und V. Vilkaitis. Die Landwirtschaftsakademie bildete 151 diplomierte Fachleute aus (104 Agronomen, 30 Forstwirtschaftler, 17 landwirtschaftliche Haushalterinnen), insgesamt also 3,19 % aller Hochschulabsolventen.

Die Musikschule Kaunas wurde am 7. Februar 1933 zu einem Konservatorium umstrukturiert. Unter der Leitung der Direktoren Professoren J. Gruodis und K. Banaitis gab es im Konservatorium die Abteilungen für Komposition, Klavier, Orgel, Streich- und Blasinstrumente und Gesang. Im Jahre 1938 lernten dort 266 Studenten. Es unterrichteten 3 Professoren, 15 ältere und 18 jüngere Lehrer. Die Forderungen für das Schlussdiplom waren hoch. Das Konservatorium bildete 116 qualifizierte Fachleute aus und leistete damit einen bedeutsamen Beitrag zur litauischen Musikkultur.

In Klaipėda wurde am 4. Oktober 1934 das Handelsinstitut, mit Handels-, Banken- und Aussenhandelsabteilungen, eröffnet. 1938 lernten dort 108 Studenten bei 9 älteren und 31 jüngeren Mitglieder des pädagogischen Wissenschaftspersonals. Institutsrektor war der Ingenieur E. Galvanauskas. Nach der Eroberung des Klaipėda-Gebietes durch das faschistische Deutschland wurde das Handelsinstitut im März 1939 nach Šiauliai verlegt. Insgesammt qualifizierten sich 163 Fachleute. Am 18. September 1935 wurde in Klaipėda das Pädagogische Institut der Republik, das die Grundschullehrer ausbildete, eröffnet. Direktoren waren V. Soblys und M. Mačernis. Im Institut arbeiteten im Jahre 1937 6 Lektoren, 17 Assistenten und 265

Studenten. Nach dem Verlust des Klaipėda-Gebietes wurde das Institut im März 1939 erst nach Panevėžys, und im November 1939 dann nach Vilnius verlegt. Hier wurden etwa 445 Lehrer ausgebildet (9,1% aller Hochschulabsolventen).

Am 19. September 1936 wurde in Kaunas eine Akademie für Tierärzte eröffnet. S. Jankauskas, Direktor der Veterinarabteilung, wurde zum Akademiedirektor ernannt. 1938 lernten in der Akademie 59 Studenten, arbeiteten dort 7 ältere und 7 jüngere Mitglieder des pädagogischen Wissenschaftspersonals.

Nach der Zurückgabe des Vilnius - Gebietes an Litauen wurde am 16. Dezember 1939 die polnische S. Batoras Universität geschlossen und die Universität Vilnius gegründet. Die Fakultäten für Rechts- und Humanitärwissenschaft der Vytautas Magnus Universität Kaunas wurden geschlossen und am 1. Januar 1940 gänzlich nach Vilnius verlegt. Im Frühjahrssemester 1940 umfasste die Universität Vilnius 1060 Studenten, 20 Professoren, 11 Dozenten, 41 jüngere Mitglieder des pädagogischen Wissenschaftspersonals. 71 Studenten absolvierten.

In der Zeit der Unabhängigkeit war der Lehrprozess an den Hochschulen Litauens nicht ideologisch ausgerichtet. Grunderziehungsarbeit und Vermittlung von Weltanschauung übernahmen pluralistische Studentenorganisationen. An den Hochschulen, besonders an der Universität Litauen, wirkten zahlreiche und unterschiedlichste Gruppierungen und Vereine: ideologische, religiose, nationale, regionale, fachliche, sportliche und andere mehr. Allein an der Universität Litauen wurden 161 Studentenorganisationen gegründet. Studentenvertretungen wurden gewählt, ein Studentenchor gebildet und eine Krankenkasse eingerichtet.

PAVARDŽIŲ RODYKLĖ

Abraitis B. 206, 215
Alekna J. 19, 24
Aleksa J. 98, 109
Aleksa K. 102, 134
Ambrazevičius J. 218
Anglickas S. 215
Audenis K. 206
Augustaitis P. 82, 139
Avižonis K. 217, 219
Avižonis P. 24, 49, 53, 64, 72, 73, 128, 129, 232
Bagdonas J. 232
Baldauskas J. 205
Balčikonis J. 82, 218
Balys J. 218, 219
Banaitis K. 114, 117, 119, 120
Baranauskas A. 8
Baronas V. 215
Baršauskas K. 206, 215
Basanavičius J. 10, 81, 212
Bendžius A. 5
Bendorius J. 117, 120
Bieliackinas S. 49
Bieliukas K. 206
Bikinas P. 90
Biržiška M. 10, 14, 53, 94, 139, 201, 212, 218
Biržiška V. 13, 14, 82, 212
Biuchleris O. 19, 49
Bistras L. 75
Bizauskas K. 35, 36
Blažys J. 24, 232
Bobinskis S. 13
Brazdžiūnas P. 202 215
Brazys T. 230
Bučas J. 206
Bučys J. 215
Budriūnas A. 231
Budriūnas B. 231
Budriūnas M. 231
Budrys D. 139, 206
Bulota J. 127
Butkevičius F. 24, 49
Butkevičius J. 127
Būčys P. 37, 49, 53, 230
Būga K. 14, 35, 49, 198
Cheltmanas S. 13
Čeičys A. 206
Čepas V. 206, 215
Čepinskis J. 7
Čepinskis V. 7, 10, 11, 12, 24, 29, 33, 36, 38, 39, 42, 43, 47, 49, 53, 73, 78, 82, 84, 143, 173, 194, 212, 215
Čeponis J. 206
Čereška L. 215
Česnys B. 49, 79, 82
Čiurlys P. 24
Dagys J. 215
Dambrauskas - Jakštas A. 8, 23, 212
Damušis A. 206
Dalinkevičius J. 215
Danilevičius V. 7
Daukantas S. 81
Daukša K. 206
Dovydaitis P. 16, 24, 85, 206, 224
Dubas V. 24
Dumčius J. 215
Dundulis B. 86, 187
Dvarionas B. 117
Eidintas A. 119
Elisonas J. 218
Eretas J. 19, 24, 82, 84
Frey T. 205
Gaigalaitis V. 152
Galvanauskas E. 39, 121, 123
Gaspari 36, 78
Gilys 90
Girdzijauskas V. 206, 215
Gylienė L. 5, 61, 188, 199, 214

Gylys A. 82, 84
Gogelis L. 35, 49, 127, 129
Grigaitis A. 49
Grinius J. 82, 84, 206, 212, 215
Grinius K. 35, 39, 212, 215
Gruodis J. 113, 114, 117, 118, 119
Gruodis S. 215
Horodničius H. 138
Indriūnas J. 206, 215
Ivanauskas T. 6, 14, 18, 19, 20, 22, 24, 49
Ivinskis Z. 215, 218
Yčas J. 10, 49
Yčas M. 212
Jablonskis J. 14, 23, 49, 198, 212
Jakovickis V. 206
Jakštas J. 205, 215
Jakubėnas P. 152
Jankauskas P. 49, 82
Jankauskas S. 132, 134, 135
Janulaitis A. 14, 18, 19, 20, 24, 24, 37, 49, 139, 206
Jaunius K. 8
Jodelė P. 7, 36, 48, 49, 53, 73, 75, 76, 77, 79, 129, 194, 212, 213
Jogaila 81
Jogėla V. 43
Jokantas K. 136, 184
Jonikas P.215
Jonynas I. 14, 218
Jucaitis P. 102, 111, 220
Jucys A. 215
Junavičius K. 14
Jurgeliūnas A. 49
Jurgutis V. 215
Juodakis P. 39, 49, 50, 51
Kačanauskas A. 117
Kairiūkštis J. 24, 37, 206
Kajackas A. 185
Kalvanas J. 54
Kanauka K. 134
Kanauka V. 206
Kapsukas - Mickevičius V. 12
Karevičius P. 23, 49
Karnavičius J. 117
Karūža J. 24
Katelė V. 134
Kaulakis L. 215
Kaveckas K. 231
Kazlauskas P. 206
Kemėžis F. 102, 111
Kisinas A. 206
Klimas P. 24
Kolupaila S. 137
Končius I. 102, 137, 139
Kondrotas A. 220
Krėvė - Mickevičius V. 35, 49, 75, 76, 94
Krikščiūnas J. 7
Krikščiukaitis K. 216
Kriščiūnas J. 96
Krivickas D. 206
Krupavičius M. 97, 101, 102
Kučinskas A. 206
Kučinskas P. 215
Kudaba J. 138
Kupčinskas J. 7, 206
Kuraitis P. 87, 91, 94, 224
Kurnatauskas K. 152
Kuodaitis B. 18
Kuzma V. 6, 206, 215
Kuzminskis V. 7
Kuzmickis Z. 126
Kvašninas - Samarinas M. 101
Lašas V. 6, 7, 30, 39, 49, 129, 135, 205, 206
Laukaitis J. 90
Leonas P. 24, 49, 75, 82, 212, 221
Levanas A. 206
Lipčius 16
Lipčienė 17
Lučanskis M. 206
Maceina A. 205, 215
Maciūnas V. 205, 215
Mačernis M. 126
Mačionis Z. 7

Mačiulis - Maironis J. 8, 23, 49, 212
Mačys V. 19
Malakauskis P. 91, 94
Maliauskis A. 82
Malinauskas J. 86
Manelis V. 110
Mankeliūnas V. 206
Mantvydas P. 206
Martinionis N. 230, 231
Martynaitis M. 6, 183
Masiliūnas K. 217
Mastauskis S. 220
Mašiotas J. 19
Mašiotas P. 14, 19, 24, 36, 212
Matulis J. 202, 206, 215
Matulionis P. 19, 20, 96, 100, 102, 111, 212, 220
Matulaitis S. 24
Matusas J. 206
Mažylis P. 6, 24
Merkys A. 135
Meškauskas J. 206
Miknevičius K. 132, 135
Milašius 212
Minkevičius A. 215
Mironas V. 132
Mykolaitis - Putinas V. 8, 139, 212
Mockus Z. 127, 129
Mošinskis V. 82, 200
Motuzas A. 7
Nacevičius S. 220
Nagenis R. 186
Narutavičius T. 173
Nastopka P. 127
Nasvytis M. 19, 20, 24
Naujalis J. 117
Nemčinova 119
Niauronis M. 37
Nonevičius E. 127
Okas J. 138
Otrembskis J. 138
Oželis K. 206
Padalskis P. 206
Pakarklis P. 110, 214
Pakštas K. 82, 200, 213
Paltarokas J. 102
Pauperas J. 152, 216
Pautienius 173
Penkauskas P. 86
Plateris A. 215
Prialgauskienė A. 206
Purėnas A. 6, 14, 49, 201
Putvinskis S. 130, 133
Puodžiukynas A. 215
Radzvickas P. 82, 173
Račkauskas K. 215
Račkauskas M. 82, 84, 86
Raudonikis P. 14, 49
Raulinaitis P. 102, 111
Reinys M. 82, 83, 84, 92, 195
Remeris M. 53, 65, 84, 86, 87, 88, 92, 165, 186, 202, 206
Rimka A. 75, 82, 206
Rudzinskas D. 101, 102, 220
Rukuiža A. 96, 102, 111
Ruokis V. 7, 102, 111, 231
Salys A. 82, 84, 218
Samore 91
Sideravičius B. 206, 215
Skaisgiris J. 99
Skardžius P. 218
Skvireckas J. 72, 83, 91, 206
Slavinskas Z. 230
Sleževičius K. 232
Sleževičius M. 23, 215
Smetona A. 17, 18, 23, 75, 77, 78, 91, 119, 132, 152
Smetona J. 84, 215
Snarskis P. 206
Soblys V. 126
Soloveičikas M. 23
Spetyla 17
Spetylienė 17
Sruoga B. 14, 212

Stakauskas J. 218
Stančius P. 206
Staškus A. 206
Staugaitis J. 19
Steponaitis 17
Steponaitienė 17
Storosta - Vydūnas V. 212
Stulginskis A. 102
Sužiedėlis S. 217, 219
Šakenis K. 19, 76, 77, 117
Šalčius P. 82, 139, 206
Šalkauskis K. 49, 122, 123
Šalkauskis S. 195, 224
Šapoka A. 205, 218
Šaulys J. 80
Šaulys K. 49
Šenavičienė I. 5
Šiaulis B. 206
Šidlauskas A. 215
Šidlauskas J. 215
Šimatonis S. 107, 110, 172, 181, 220, 229, 231
Šimkus J. 36, 49, 51, 53, 147
Šimkus S. 230
Šimkūnaitė V. 5
Šimoliūnas J. 19, 24, 37, 49
Šiurkus T. 7
Šivickis P. 6
Šliupas J. 30, 212
Šmulkštys 17
Šmulkštaitė 17
Šopauskas J. 206, 215
Tallat - Kelpša J. 117
Tamošaitis A. 206, 215
Tonkūnas J. 86, 87, 89, 90, 91, 92, 96, 99, 102, 111, 126, 152, 186, 195, 199, 202, 203, 217, 220, 222, 228, 234
Totoraitis J. 86
Tumas - Vaižgantas J. 173, 212
Tumėnas A. 24, 49
Tumėnas J. 14
Tūbelis J. 17, 18, 19, 20, 23, 91, 202
Užupis J. 135
Vabalas - Gudaitis J. 14, 18, 19, 20, 23, 24, 35
Vailionis L. 18, 19, 22, 24
Vaitkevičius K. 7
Valančius M. 8
Valiukėnas A. 215
Valpits B. 206
Vasiliauskas K. 19, 20, 24, 49, 206
Veideman A. 205
Verbickas A. 24
Vilkaitis V. 111, 220
Vipper B. 205
Vitkus B. 137, 220
Vytautas 77, 80, 81
Voldemaras A. 23, 24, 35, 49, 74, 75, 77, 79
Volteris E. 14, 17, 19, 20, 24, 49
Zubkus J. 206
Zubovas V. 101
Zubrys A. 202, 206
Žadeika V. 117
Žemaitis J. 127, 135
Žemaitis Z. 7, 10, 14, 17, 18, 19, 20, 23, 24, 31, 34, 37, 49, 95, 96, 128, 167
Žemgulys J. 36
Žilinskas J. 24, 206
Žygelis B. 37
Žostautaitė P. 5, 15, 136, 137
Žukauskas J. 7
Žvironas A. 202

Č. Mančinskas

AUKŠTASIS MOKSLAS LIETUVOJE 1918-1940 METAIS

Monografija

Redagavo St. Simutytė
Korektūrą skaitė St. Simutytė ir Č. Mančinskas
Parengė spaudai V. Sadauskas
Rinko R. Zubkova
Maketavo R. Bernadišienė
Viršelio dailininkė St. Narkevičiūtė
Santrauką į vokiečių kalbą vertė G. Mančinskaitė, redagavo dr. B. Giloy

SL 585. 1996 09 04. 15,3 leidyb. apsk. l.
Tiražas 2000 egz. Užsakymas 006. Kaina sutartinė.
Išleido Lietuvos policijos akademija,
Ateities 20, 2057 Vilnius.
Spausdino Lietuvos policijos akademijos spaustuvė,
Ateities 20, 2057 Vilnius.